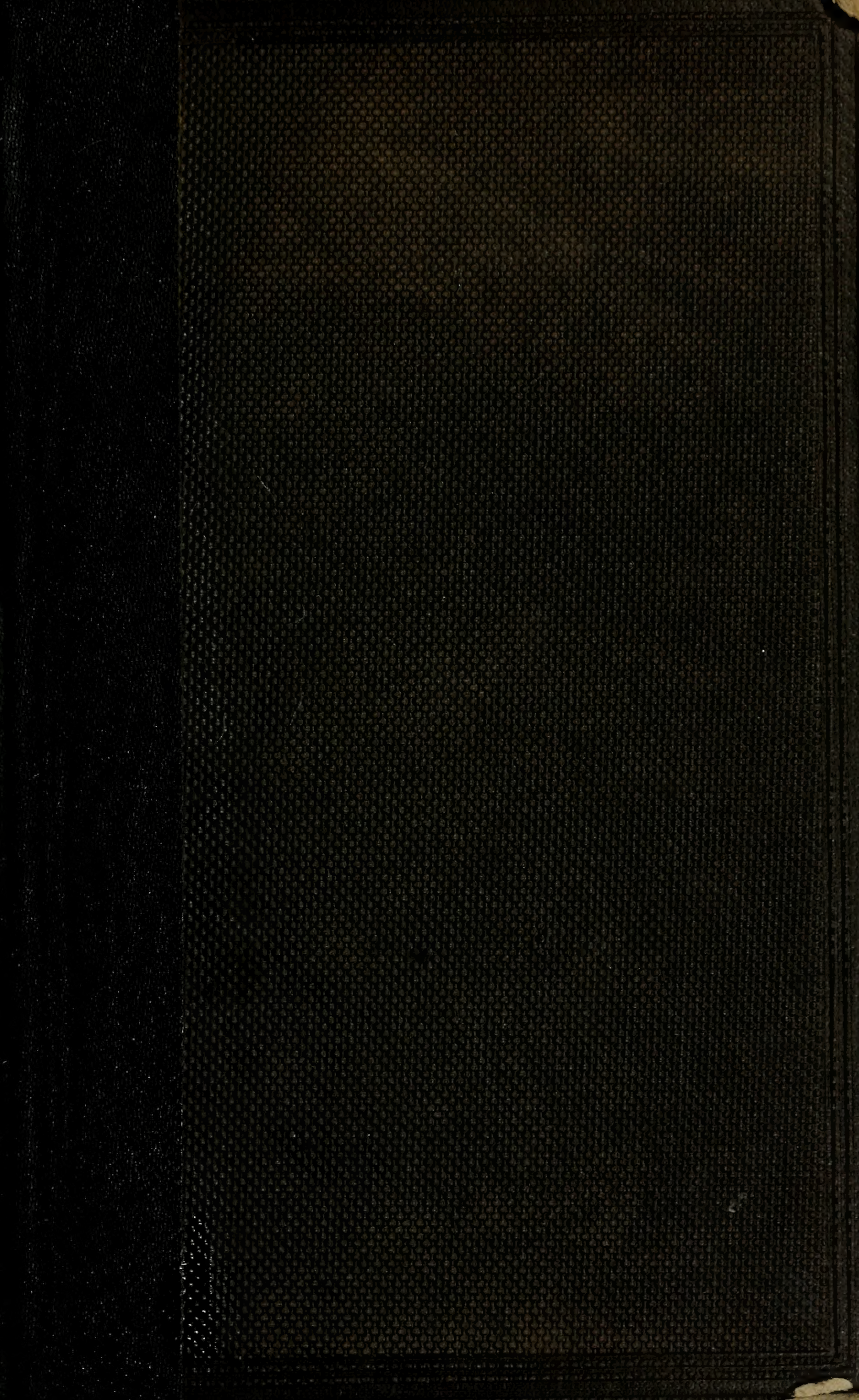

LIVY

(TITI LIVII PATAVINI)

HISTORIÆ ROMANÆ

LIBRI XXXV,

SUPERSTITES.

WITH NOTES,

BY JOHN WALKER, A.M.,
SOMETIME FELLOW AND TUTOR OF TRINITY COLLEGE, DUBLIN.

UNIVERSITY PRESS EDITION.

TO WHICH IS NOW ADDED
THE VATICAN FRAGMENT OF BOOK XCI.

SEVEN VOLUMES IN FOUR.

VOL. IV.

DUBLIN:
WILLIAM BERNARD KELLY,
8 GRAFTON STREET.
LONDON: SIMPKIN, MARSHALL & CO., STATIONERS' HALL COURT.
M.DCCC.LXII.

T. LIVII

PATAVINI

HISTORIARUM, AB URBE CONDITA,

LIBRI QUI SUPERSUNT XXXV.

TEXTUM RECOGNOVIT,

SELECTIS VARIORUM

NOTIS ILLUSTRAVIT,

SUASQUE ALIQUOT ADJECIT

JOHANNES WALKER,

COLLEGII DUBLINIENSIS OLIM SOCIUS.

TOMUS SEPTIMUS.

DUBLINII:

E TYPOGRAPHEO ACADEMICO, ET SUMPTIBUS ACADEMICIS.

M.DCCC.XIII.

MONITUM AD LECTOREM:

In hoc tomo ſiglæ, voci adpictæ, († ‡ ‖ ⸸ § ¶) lectorem relegant ad indices tomorum primi, ſecundi, tertii, quarti, quinti, ſexti; ubi locutionem illam explicatam, aut utcunque illuſtratam reperiet.

EPITOME LIBRI XLI.

IGNIS in æde Vestæ exstinctus est. Ti. Sempronius Gracchus § proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit, monumentumque operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispaniâ constituit. Et a Postumio Albino proconsule Vaccæi ac Lusitani subacti sunt. uterque triumphavit. Antiochus, Antiochi filius, obses Romanis a patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab urbe dimissus. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt civium capita ducenta sexaginta tria millia ducenta nonaginta quatuor. Q. Voconius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret. ‡ suasit legem M. Cato. exstat oratio ejus. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos, a compluribus ducibus prospere gestas, & initia belli Macedonici continet, quod Perseus, Philippi filius, moliebatur. miserat enim ad Karthaginienses legationem, & ab iis nocte audita erat: sed et alias Græciæ civitates sollicitabat. (1) qui præter religionem, quòd quàm multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Jovis Olympii, et Antiochiæ Capitolini, vilissimum regem egit.

Epit. l. 41. (1) Hæc non ad Persea, sed ad Antiochum pertinere, constat ex Polybio & Diodoro. Et Crevierius quidem voces malè trajectas, ex mente Gronovii, superiùs inseruit; in hunc modum: *Antiochus . . . in regnum Syriæ ab urbe dimissus, præter religionem, quâ multa templa, &c. vilissimum regem egit. Lustrum a Censoribus, &c.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER QUADRAGESIMUS PRIMUS.

*Suppl. [(I) JAM per omnes orbis terrarum partes victricia populus Romanus circumtulerat arma, dissitasque procul & sejunctas non uno mari regiones longè latéque pervaserat. Sed, in tantâ fluentium ex voto rerum felicitate moderationis tamen adeptus laudem, auctoritate magis, quàm imperio, pollebat : & apud exteras gentes plura consilio, quàm vi & terrore, gerere se gloriabatur. In devictos populos regesque non acerbus, munificus erga socios, sibi solum victoriæ decus appetens, suam regibus majestatem, populis, vel in æquo, vel etiam in impari fœdere suas tamen leges, sua jura libertatemque servaverat . atque adeo armis utramque maris mediterranei oram a Gadibus ad Syriam usque complexus, & per immensos terrarum tractus reverentiâ nomini Romano conciliatâ, subjectos tamen ditioni solos habebat Siciliæ, & circumjectarum Italiæ insularum, & pleræque Hispaniæ, jugum tamen nondum docili ferentis cervice, populos. Augendæ dominationi causam materiamque præbuit potiùs inconsulta hostium & æmulorum pravitas, quàm ipsius ambitio. Persei in primis, Macedoniæ regnum per fraudem ac scelus adepti, crudelitas in populares omnibus invisa, vesana inter immensas

* Supplementa in lacunas quinque librorum posteriorum, quæ doctissimus Crevierius concinnavit, huic editioni inserenda duximus : quemadmodum & Drakenborchius eadem suæ inseruit. Horum autem quinque librorum fragmenta, quæ habemus, ex unici exemplaris fide descripta sunt. Exemplar illud hodie in Bibliothecâ Vindobonensi asservatur.

mensas opes avaritia, inconsiderata in capiendis exsequendisque consiliis levitas, & illum pessumdedere, & quæcunque stante hoc præcipuo Romanæ potentiæ velut freno stare poterant. Redundavit enim in alios ejus casus, nec finitimorum tantùm, sed eorum etiam, qui longiùs remoti erant, ruinam traxit. Macedonum exitium secuta cum Achæis Carthago: atque, horum cladibus convulso omnium statu, reliqua jam imperia, aliquamdiu obnoxia, pòst paulo eversa, in Romanum imperium cuncta cesserunt. Atque hæc, ut locis temporibusque diversa, ita re conjuncta, sub uno aspectu hic ponere libui, intuenti imminens mox Romanis a Perseo bellum, unde initium maximè crescendi res Romanæ cepere. Illud bellum tunc coquebat occultum Perseus: lacessebant magis, quàm exercebant, Romana arma Ligures & Galli.

(II.) M. Junio Bruto, A. Manlio Vulsoni consulibus decretæ ergo provinciæ sunt, Gallia & Ligures: Manlio Gallia, Junio Ligures obtigere. Prætoribus, M. Titinio Curvo urbana, Ti. Claudio Neroni peregrina jurisdictio evenit: P. Ælio Liguri Sicilia, T. Æbutio Caro Sardinia, M. Titinio (duo enim M. Titinii præturam hoc anno gesserunt) Hispania citerior, T. Fontejo Capitoni ulterior. Incendium circa forum ortum est, quo & plurima deusta sunt, & Veneris ædes sine ullo vestigio cremata. Vestæ penetralis ignis exstinctus. Virgo, cujus custodia fuerat, jussu M. Æmilii pontificis maximi flagro cæsa, & supplicationes de more habitæ sunt. Lustrum hoc anno a censoribus M. Æmilio Lepido, M. Fulvio Nobiliore conditum est. Censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia, ducenta quadraginta quatuor. Legati a Perseo Macedonum rege venerunt, postulantes, ut rex sociusque & amicus a senatu appellaretur, fœdusque cum eo, quod cum Philippo patre ejus fuerat, renovaretur. Suspectus invisusque erat Romanis Perseus, nec dubitabant plerique, quin bellum, a Philippo tot per annos occultis consiliis instructum, ubi primùm daretur occasio, viresque ei suæ satis placuissent, illaturus esset. Tamen, ne quietum & pacis studiosum lacessisse, belloque causam ipsi dedisse viderentur, postulata ei sua concesserunt. Perseus, hoc accepto responso, firmatum jam omnino sibi regnum existimans, opes apud Græcos parare statuit. Cupidus ergo comparandæ eorum amicitiæ, quotquot æris alieni causâ aut judicio damnati solum verterant, quique ob majestatis crimina Macedoniâ excesserant, universos in Macedoniam revocavit, edictis in insulâ Delo ac Delphis, & in templo Itoniæ Minervæ palam propositis, quibus non modò impunitatem, sed etiam bonorum omnium restitutionem, cum fructibus ab eo tempore, ex quo quisque exsularet, redeuntibus concedebat. Sed et iis, qui in Macedoniâ debebant, quidquid

U. c. 574. a. C. 178. M. Junio, A. Manlio Coss. *Provinciæ.*

Lustrum conditum.

Perseus rex socius et amicus a senatu appellatus.

Initio regni multis laudibus commendatus.

quidquid debebatur fiſco, remiſit; cunctoſque ob crimen majeſtatis vinctos liberavit. His rebus quum multorum animos arrexiſſet, Græciam in ſe convertit omnem, & magnâ ſpe implevit. Quin etiam in toto reliquæ vitæ cultu regiam dignitatem tuebatur. Nam & ſpecies erat honeſta, & corpus ad omnia belli paciſque munia obeunda validum & habile, & frontis ac ſupercilii decora maturæ jam ætati majeſtas. Nihil in eo paternæ laſciviæ, effuſæque in Venerem & vina libidinis. His laudibus Perſeus initia principatûs commendabat, haud pares inceptis habitura exitus.

Gracchi res geſtæ in Hiſpania.

(III.) Antequam prætores ii, qui Hiſpanias ſortiti fuerant, in provincias venirent, magnæ res ibi geſtæ ſunt a Poſtumio & Graccho. Sed Gracchi præcipua laus fuit, qui ætate florens, quum virtute animi & prudentia æquales omnes multum anteiret, & ingenti jam tum famâ celebrabatur, & majorem in futurum de ſe ſpem concitabat. Carabin urbem ſociam Romanorum viginti millia Celtiberorum oppugnabant. Gracchus ad opem ſociis ferendam properavit. Illa ſollicitudo angebat, quonam modo conſilium ſuum obſeſſis ſignificaret, tam arctâ obſidione prementibus urbem hoſtibus, ut vix eò nuncius commeare poſſe videretur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Is equitum turmæ præfectus, re priùs apud ſe perpenſâ, & Graccho, quid pararet, admonito, Hiſpanico indutus ſago, pabulatoribus hoſtium ſe immiſcuit. Cum his caſtra ingreſſus, hinc curſu ad urbem contendit, nunciatque adventare Tiberium. Oppidani ex ultimâ deſperatione ad alacritatem atque audaciam hoc nuncio excitati, obfirmatis ad fortiter repugnandum animis, die tertio, adventu Gracchi digreſſis hoſtibus, obſidione exempti ſunt. Ipſe poſtea Gracchus fraude barbarorum appetitus, periculum viribus arte adjutis ita diſcuſſit, ut dolus in auctores verteret. Complega erat urbs aliquot antè annis condita, ſed valida muris & celeribus incrementis aucta, in quam multi Hiſpanorum concurrerant, qui priùs egentes agro huc illuc vagari cogebantur. Ex eâ urbe prodeuntes ad viginti hominum millia, ſupplicum habitu, ramoſque oleæ porrigentes, in conſpectu caſtrorum tanquam pacem oraturi conſtituerunt. Mox, abjectis precantium inſignibus, ex improviſo aggreſſi Romanos pavore ac tumultu omnia compleverunt. Gracchus ſapienti conſilio caſtra per ſimulationem fugæ deſeruit: quæ illi dum ſolitâ barbaris aviditate diripiunt, ſeſeque prædâ præpediunt, reverſus ſubitò, & nihil tale metuentes adortus, plurimos cecidit, atque etiam ipſâ urbe potitus eſt. Sunt, qui rem aliter narrent: Gracchum, quum comperiſſet hoſtem inopiâ laborare, caſtra inſtructiſſima omnibus eſculentis deſeruiſſe: quæ adeptum hoſtem, & repertis intemperanter repletum gravemque, reducto exercitu Romano, ſubitò

subitò oppressum esse. Ceterùm, sive hæc diversa est ejusdem rei gestæ narratio, sive alia planè res ac victoria, complures certè populos Gracchus, atque adeo totam Celtiberorum gentem perdomuit. Cepisse eum & evertisse trecentas ex illis urbes, quanquam Polybius gravis in primis auctor memorat, haud tamen pro certo affirmare ausim, nisi si urbium nomine turres & castella intelligenda sunt: quo mendacii genere & ipsi bellorum duces, & scriptores quoque historiarum res gestas exornare amant. Nam Hispania quidem arido & inculto solo magnam urbium multitudinem alere non potest. Repugnant etiam Hispanorum mores, si accolas nostri maris excipias, feri agrestesque, quum civilibus urbium conventibus mansuetiora fieri soleant hominum ingenia. Ceterùm quid statuendum sit de numero aut genere urbium à Sempronio captarum (etenim in numero variant quoque scriptores, & centum quinquaginta alii, alii centum tria oppida ab eo capta memoravere) magnas certè ille res gessit; nec bellicis tantùm inclaruit laudibus, sed & egregium se pacis legumque moderatorem & arbitrum devictis gentibus præbuit. Nam & divisit inopibus agrum, & sedes ad habitandum assignavit, & omnibus ea loca incolentibus populis leges accuratè descriptas, ex quibus in amicitiâ ac societate populi Romani viverent, dato acceptoque jurejurando firmavit. Atque hujus quidem fœderis auctoritatem sæpius imploravit sequens ætas in bellis, quæ postea orta sunt. Gracchus monumentum virtutis operumque suorum Gracchurim urbem suo nomine insignem esse voluit, quæ antea Illurcis nominabatur. Postumii rerum fama obscurior est. Vaccaei tamen ab eo & Lusitani subacti sunt, & quadraginta ex his populis hominum millia interfecti. His rebus gestis ambo, advenientibus successoribus exercitus ac provincias quum tradidissent, ad triumphum decesserunt.

Trecentas Celtiberorum urbes a Graccho captas Polybius memorat.

Gracchus egregius pacis legumque moderator.

(IV.) In Galliâ Manlius consul, cui ea provincia obvenerat, quum triumpho materia deesset, oblatam a fortunâ belli adversùs Istros movendi occasionem cupidè amplexus est. Ætolos pridem bellantes quum adjuvissent Istri, nuper quoque tumultuati fuerant. Præerat tum illis ferocis ingenii rex Æpulo, qui gentem a patre in pace habitam armasse, eoque juventuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur.

Res gestæ Manlii Cos.

I. *(V.)* Consilium de Istrico bello quum haberet consul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent, alii consulendum priùs (1) senatum

Istricum bellum.

C. I. (1) Satis constat, bella a senatu decreta, ac deinde ex auctoritate illius lege ad populum latâ jussa fuisse. Videtur tamen senatus iis, qui provinciis præerant, injussu populi potuisse permittere, ut in terras hostium vicinorum, a quibus provinciis periculum metuebatur legiones

tum || cenſebant. Vicit ſententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileiâ conſul caſtra ad lacum Timavi poſuit; (imminet mari is lacus) eódem decem navibus C. Furius ‡ duumvir navalis venit. Adverſùs Illyriorum claſſem creati duumviri navales erant, qui (2) tuendam viginti navibus mari ſuperiore Anconam, velut ¶ cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora uſque ad Tarentum, C. Furius laeva uſque ad Aquileiam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Iſtriæ fines cum onerariis & magno commeatu miſſæ: ſecutuſque cum legionibus conſul quinque ferme millia a mari poſuit caſtra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in caſtra ſupportabantur (3). &, quo id tutiùs fieret, ſtationes ab omnibus caſtrorum partibus circumdatæ ſunt: in Iſtriamque (4) ſuum præſidium ſtativum, § repentina cohors Placentina oppoſita inter mare & caſtra: &, ut idem aquatoribus ad fluvium eſſet præſidium, M. Æbutius tribunus militum ſecundæ legionis duos manipulos militum adjicere juſſus eſt. T. & C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, viâ, quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eâdem regione mille ferme paſſuum caſtra erant Gallorum (5): Catmelus pro regulo erat tribus haud ⊥ ampliùs millibus armatorum.

II.

legiones inducerent. ſuprà l. 39. c. 55. *M. Claudius conſul, Gallis e provinciâ exactis, Iſtricum bellum moliri cœpit, literis ad senatum miſſis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id ſenatui placuit.* (2 Omnino lege: *qui tuendæ viginti navibus maris Superi oræ Anconam velut ¶ cardinem haberent.* Vix mihi tempero quin optimam hanc Fiorebelli conjecturam in contextum recipiam: (3 *Supportare* eſt subinde apportare. Cæs. l. 1. Bell. Gall. c. 39. & Cic l. 12. ad Fam. Ep. 13. *niſi quid navibus Laodicenorum ſupportarit, citò fame pereat, neceſſe eſt.* (4 Gronovius legi jubet, *in Iſtriam verſum præſidium ſtativum*, &c. *Verſum in Iſtriam*, quemadmodum *munimenta in urbem verſa*, ſuprà l. 5. c. 1. Porro *præſidium stativum*, quemadmodum infrà l. 44. c. 40. *et aliud pro caſtris stativum erat præſidium . . . tres cohortes.* [Mihi autem non liquet locum emendatione ullâ egere, modò voces *ſuum præſidium ſtativum* in casu quarto accipiantur, per *præſidium* autem intelligamus, non milites præſidiarios, ſed locum, quem inſidebant. Et repentina cohors Placentina oppoſita erat *in Iſtriam*, tanquam *ſuum præſidium ſtativum.* Vid. § *que.* Hoc certè senſu usurpatur locutio in loco Ciceronis a Drakenborchio allato, Or. 12. Phil. c. 10. *hæc mea ſedes eſt, hæc vigilia, hæc cuſtodia, hoc præſidium ſtativum.* E. (5) Et hi a parte Romanorum ſtetere. Infrà c. 3. *Gallorum præſidium* memorat.

Iftr i tumultum creant in Romanis caftris.

II. *(VI.)* Iftri, ut primùm ad lacum Timavi caftra funt Romana mota, ipfi poft collem occulto loco confederunt: & inde obliquis itineribus agmen fequebantur, in omnem occafionem intenti: nec quidquam eos, (1) quæ terrâ marique agerentur, || fallebat. Poftquam ftationes invalidas effe pro caftris, (2) eorum turba inermis frequens inter caftra & mare mercantium, fine ullo terreftri aut maritimo munimento, viderunt; duo fimul præfidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum fecundæ legionis, aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: quâ dilabente ad primum teporem folis, (3) perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut folet, lux, fpeciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque fruftrata Romanos, multo majorem iis, quàm erat, hoftium aciem oftendit. quâ territi utriufque ftationis milites ingenti tumultu quum in caftra confugiffent, haud paullo ibi plus, quàm quod fecum ipfi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere, quid fugiffent, nec percunctantibus reddere refponfum poterant: & clamor in portis (ut ubi nulla effet ftatio, quæ fuftineret impetum) audiebatur: & concurfatio in obfcuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hoftis intra vallum effet. Una vox audiebatur ad mare vocantium. Id || forte temere ab uno exclamatum totis paffim ¶ perfonabat caftris. Itaque primò, velut juffi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, poftremò propè omnes, & ipfe conful; quum, fruftra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus † ad extremum, valuiffet. Unus remanfit M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus || fignis ab legione fuâ relictus. Hunc, in vacua caftra impetu facto, Iftri, quum alius armatus iis nemo obviàm iffet (4), in prætorio inftruentem atque adhortantem fuos oppreffferunt. Prœlium atrocius, quàm § pro paucitate refiftentium, fuit: nec antè finitum eft, quàm tribunus

Fugiunt ad mare Romani.

C. 2. (1) Lege *nec quidquam eorum, quæ* &c. Et fæpe quidem *fallere* abfolutè fine cafu ponitur. Suprà l. 5. c. 47. l. 7. c. 36. l. 8. c. 38. l. 10. c. 14. (2) Omnino lege *forum turbâ inermi frequens*, &c. Cap. præc. dixit, *In portu emporium brevi perfrequens factum.* (3) Lux jam aliquâ ex parte perrumpens obftantia, incerta tamen, ut folet effe, quum nebulis dilabentibus oriri incipit. (4) Potiùs *obviàm effet.*

(5)

tribunus militum, quique circa eum conftiterant, interfecti funt. Prætorio dejecto, direptis, quæ ibi fuerunt, ad ‡ quæftorium forum (5) quintanamque hoftes pervenerunt. Ibi, quum omnium rerum paratam expofitamque copiam, & ftratos lectos in quæftorio inveniffent, regulus accubans epulari cœpit. mox idem ceteri omnes, armorum hoftiumque obliti, faciunt: &, ut quibus infuetus liberalior victus effet, avidiùs vino ciboque corpora onerant.

Iftri epulantur in caftris Romanis.

II. (*VII.*) Nequaquam eadem eft tum rei forma apud Romanos: terrâ, mari trepidatur: nautici tabernacula detendunt (1), commeatumque in litore expofitum in naves rapiunt: milites in fcaphas & mare territi ruunt: nautæ, metu ne compleantur navigia, alii turbæ obfiftunt, alii ab litore naves in altum expellunt. inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde in vicem militum nautarumque oritur, donec juffu confulis procul a terrâ claffis fubmota eft. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. vix mille ducenti ex tantâ multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos fecum eduxiffent, inventi funt. cetera § deformis turba, velut lixarum calonumque, præda verè futura, fi belli hoftes meminiffent. Tunc demum nuncius (2) ad tertiam legionem revocandam, & Gallorum præfidium: & fimul ex omnibus locis ad caftra recipienda demendamque ignominiam rediri cœptum eft. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere jubent (3): centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites (4) ut fingulos e juvenibus pedites fecum in equos tollant. *Egregiam gloriam legionis fore, fi caftra, metu § fecundanorum amiffa, fuâ virtute recipiant: & recipi facile effe, fi in prædâ occupati barbari*

Recuperant caftra Romani.

(5) *Quintana* erat via tranfverfa, fecans longitudinem caftrorum, parallela principiis; itáque dicta a quintis cohortibus juxta eam tendentibus. Forum caftrorum in *quintanâ* erat: hîc autem meritò fufpecta eft vox *forum*: vix enim alibi legitur *quæftorium forum*.

C. 3. (1) Ita Cæs. l. 3. bell. Civ. c. 85. *figno jam profectionis dato, tabernaculisque detenfis.* (2) Supple *miffus eft*. Similiter intrà l. 44. c. 24. *Eodem tempore & ad Eumenem communia mandata* fupple, *dedit*] *quæ fubjicere conditio rerum poterat.* De Gallorum præfidio vid not. 5. ad c. 1. fuprà. (3) Supple *milites*. Similiter fuprà l. 34. c. 39. *receptui canere juffit.* & alibi. Vid. not 4. ad c. 5. l. 31. fuprà. (4) Vel lege *equitibus, ut fingulos,* &c. vel intellige, *imperant ut equites*, &c. folâ voce *imperant* ad hæc verba revocatâ

barbari ſubitò || *opprimantur* : *ſicut ceperint, poſſe capi.* Summâ militum alacritate adhortatio audita eſt. ⁑ Ferunt citati ſigna, nec ſigniferos armati morantur: priores tamen conſul copiæque, quæ a mari reducebantur, ad vallum acceſſerunt. L. Atius, tribunus (5) primus ſecundæ legionis, non hortabatur modò milites, ſed docebat etiam, *Si victores Iſtri, quibus armis cepiſſent caſtra, iiſdem capta retinere in animo haberent, primùm exutum caſtris hoſtem ad mare perſecuturos fuiſſe, deinde ſtationes certè pro vallo habituros. vino ſomnoque veriſimile eſſe merſos jacere.*

IV. (*VIII.*) Sub haec A. Bæculonium ſigniferum ſuum(1), notæ fortitudinis virum, inferre ſignum juſſit. Ille, ſi unum ſe ſequerentur, quo celeriùs fieret, (2) jacturum dixit: § connisusque, quum trans vallum ſignum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte aliâ T. & C. Aelii, tribuni militum tertiæ legionis, cum equitatu adveniunt. confeſtim, & quos binos oneraria (3) in jumenta impoſuerant, ſecuti, & conſul cum toto agmine. At Iſtrorum pauci, qui modicè vinoſi erant, memores fuerunt fugae; aliis ſomno mors † continuata eſt: integraque ſua omnia Romani, praeterquam || quod vini cibique abſumptum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in caſtris relicti fuerant, poſtquam intra vallum ſuos ſenſerunt, armis arreptis, cædem ingentem fecerunt. Ante omnes inſignis opera fuit C. Popillii equitis Sabello cognomen erat. is, pede ſaucio relictus, longe plurimos (4) hoſtium occidit. Ad octo millia Iſtrorum ſunt caeſa, captus nemo, quia ira & indignatio immemores ‡ prædæ fecit. Rex tamen Iſtrorum, temulentus ex convivio, raptim a ſuis in equum impoſitus, fugit. Ex victoribus ducenti triginta ſeptem milites perierunt, plures in matutinâ fuga, quàm in recipiendis caſtris.

V. (*IX.*)

revocatâ, licet *centurionibus imperant* præceſſerit. (5) Quis intelligendus ſit per tribunum legionis *primum*, parum conſtat. Lipſius l. 1. de Mil. Rom. dial. 3. cenſet ita dici, qui primo loco & ex equestri ordine a populo creatus ſit. Vid. ‡ *rufulus.*

C. 4. (1) Jure quærit Dukerus, cur addat *ſuum*, quaſi peculiarem aliquem ſigniferum tribuni. Tribuni militum præerant toti legioni. (2) Certiſſimam hanc Gronovii conjecturam (pro vulgato *jacturum*) in contextum, cum Crevierio, recepi. Suprà l. 26. c. 5. *ſignum ademptum ſignifero in hoſtem infert, jacturum in medios eos minitans, ni ſe propere ſequantur milites.* & l. 34. c. 46. (3) *Jumenta ſarcinaria* Cæſar dixit. (4) Ita *pauci Iſtrorum* ſuprà hoc cap. *plerique principum* infrà l. 42. c. 5. aliaque ſimilia.

Terror Romæ.

V. *(IX.)* Fortè ita evenit, ut Cn. & L. Gavillii, (1) novelli Aquileienſes, cum commeatu venientes, ignari propè in capta caſtra ab Iſtris inciderent. Ii, quum Aquileiam, relictis impedimentis, refugiſſent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modò, ſed Romæ quoque poſt paucos dies, impleverunt (2): quò, non capta tantùm caſtra ab hoſtibus, nec fuga (3), quæ vera erant, ſed perditas res deletumque exercitum omnem, allatum eſt. Itaque, quod in ‡ tumultu fieri ſolet, delectus extra ordinem, non in urbe tantùm, ſed totâ Italiâ, indicti. Duæ legiones civium Romanorum conſcriptæ, & decem millia peditum cum equitibus quingentis ſociis nominis Latini imperata. M. Junius conſul tranſire in Galliam, & ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque poſſet, militum exigere juſſus. Simul decretum, ut Ti. Claudius prætor militibus legionis quartæ, & ſociûm Latini nominis quinque millibus, equitibus ducentis quinquaginta, Piſas ut convenirent, ediceret; eamque provinciam, dum conſul inde abeſſet, tutaretur: M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum ſociorum peditum equitumque, Ariminum § convenire juberet. Nero † paludatus Piſas in provinciam eſt profectus. Titinius, C. Caſſio tribuno militum Ariminum, qui præeſſet legioni, miſſo, delectum Romæ habuit. M. Junius conſul, ex Liguribus in provinciam Galliam tranſgreſſus, auxiliis ‡ protinus per civitates Galliæ militibuſque (4) colonis imperatis, Aquileiam pervenit. Ibi certior factus, exercitum incolumem eſſe, ſcriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipſe, remiſſis auxiliis, quæ Gallis imperaverat, ad collegam eſt profectus. Romæ magna ex necopinato laetitia fuit: delectus omiſſus eſt: ‡ exauctorati, qui † ſacramento dixerant: & exercitus, qui Arimini peſtilentiâ affectus erat, domum dimiſſus. Iſtri, magnis copiis quum caſtra haud procul conſulis caſtris haberent, poſtquam alterum conſulem cum exercitu novo advenіſſe audierunt, paſſim in civitates dilapſi ſunt: conſules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt.

VI.

C. 5. (1) Ita dicti videntur, quòd e colonis Aquileiæ, recens deductæ coloniæ, erant. Suprà l. 40. c. 34. (2) Non quòd Romam profecti ſint hi Gavilii, ſed quòd rumor ab illis ſparſus Aquileiâ Romam brevi perlatus fuerit. (3) Supple *nunciatur*, vel quid ſimile. (4) Lege *coloniis*. Milites coloniis imperavit.

VI. *(X.)* Sedato tandem Istrico tumultu, senatusconsultum factum est, ut consules inter se † compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Quum absentem Manlium tribuni plebis. A. Licinius Nerva & C. Papirius Turdus, in concionibus § lacerarent, rogationemque promulgarent ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ namque consulibus jam (1) in annum provinciæ erant) imperium retineret, uti causam extemplo dicere, quum abisset magistratu, posset; huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus & L. Postumius Albinus ex Hispaniâ Romam quum revertissent, senatus iis a M. Titinio prætore datus in æde Bellonæ ad (2) differendas res, quas gessissent, postulandosque honores meritos, ut Diis immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardiniâ magnum tumultum esse, literis T. Æbutii prætoris cognitum est, quas filius ejus ad senatum attulerat. *Sardiniæ tumultus.* ||Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis, pacatam provinciam invaserant: nec eis invalido exercitu, & (3) magnâ parte pestilentiâ absumpto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant; orantes, ut urbibus saltem (jam enim agros † deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejectum est. Æquè miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur: *Fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam servitutem, collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. non publico tantùm se premi imperio, sed singulos † justum pati servitium.* *Lyciorum querelæ.* || *juxtà se conjuges liberosque vexari: in corpus, in tergum sæviri: famam, quod indignum sit, maculari dehonestarique: & palàm res odiosas fieri, juris etiam † usurpandi causâ; ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse.* Motus his senatus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: *nec Lycios Rhodiis, nec ullos*

C. 6. (1) Non in totum annum provincias prorogatas Dukerus credit, sed quoad successores venissent. Nam anno sequenti Claudius consul eos cum suis exercitibus dimisit, infrà c. 10. (2) Æquè dicunt Latini *differere res*, & *de rebus*. Hoc occurrit suprà l. 36. c. 39. infrà c. 13. illud apud Cic. l. 12. ad Fam. Ep. 7. De Amic. c. 1. Mox particula *et* inserenda videtur ante *τὸ ut* Vid suprà l. 28. c. 9. l. 38. c. 4. (3) Suprà l. 9. c. 24. *ab semisomnis ac maximâ parte inermibus.* Ita *omni parte* l. 40. c. 34. (4) De

ullos alicuiquam (4), *qui nati liberi ſint, in ſervitutem dari placere. Lycios ita ſub Rhodiorum ſimul imperio & tutelâ eſſe, ut in ditione populi Romani civitates ſo ciæ ſint.*

Triumphi de Hispanis. VII. *(XI.)* Triumphi deinde ex Hiſpaniâ duo continui ¶ acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis ſociiſque eorum; poſtero die L. Poſtumius de Luſitanis aliiſque ejuſdem regionis Hiſpanis triumphavit. quadraginta millia pondo argenti Ti. Gracchus tranſtulit, viginti millia Albinus. Militibus denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo diviſerunt: ſociis tantundem, quantum Romanis. Per eoſdem fortè dies M. Junius conſul ex Iſtriâ comitiorum cauſâ Romam venit. Eum quum in ſenatu fatigaſſent interrogationibus tribuni plebis Papirius & Licinius de his, quæ in Iſtriâ eſſent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ quum conſul, *ſe dies non plus undecim in eâ provinciâ fuiſſe*, reſponderet; *quæ ſe abſente acta eſſent, ſe quoque, ut illos, famâ compertâ habere*; † exſequebantur deinde quærentes, *Quid ita non potiùs A. Manlius Romam veniſſet, ut rationem redderet populo Romano, cur ex Galliâ provincia, quam ſortitus eſſet, in Iſtriam tranſiſſet? quando id bellum ſenatus decreviſſet, quando* (1) *id bellum populus Romanus juſſiſſet?* (2) *At, Hercule, privato quidem conſilio bellum ſuſceptum eſſe, ſed geſtum prudenter fortiterque. Immo, utrùm ſuſceptum ſit nequiùs, an inconſultiùs geſtum, dici non poſſe. Stationes duas necopinantes ab Istris oppreſſas, caſtra Romana capta,* ‖ *quod peditum, quod equitum in caſtris fuerit* (3). *ceteros inermes fuſoſque* (4), *ante omnes conſulem ipſum, ad mare ac naves fugiſſe. Privatum rationem redditurum earum rerum eſſe, quoniam conſul noluiſſet.*

VIII.

(4) De voce *aliquiſquam* dubitant viri docti, an probè Latina ſit. Si cui diſpliceat, legere poſſit vel *alicui*, vel *cuiquam*. Conſtat librariis ſollenne fuiſſe, duplicem lectionem exprimere, genuinæ ignaris.

C. 7. (1) Tollenda videtur ingrata repetitio, *id bellum*. (2) Particulam *at* ſervire occupationi, vel objectioni, notum eſt. Vid. ‡ *at enim*. (3) Crevierius conjicit, adjici debere vocem *cæſum*, ut intelligantur M. Licinius militeſque trium manipulorum, qui irruentibus Iſtris reſiſtentes interfecti ſunt: niſi quis intelligendos cenſeret ægros in caſtris relictos, quorum mentio fit cap. 4. (4) Perizonius legi vult *effuſoſque*; ſuffragante Drakenborchio, qui ſtatuit, voces *fundi* & *fuſi* de his uſurpari, qui ſuperati & in fugam acti ſunt; contrà *effundi* & *effuſi* de illis, qui aliquid diſperſi, inordinati, non ſervatis ordinibus faciunt. At rectè Crevierius vulgatum tuetur, interpretaturque ſparſos nullo ordine dilabentes. Suprà l. 2. c. 54. *ſicut acies funditur duce occiſo*. Cic. pro Sext. c. 42. *fuſi per agros ac diſperſi*.

VIII. (*XII.*) Comitia deinde habita. consules creati, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus: & postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum (1), C. Quinctius Flamininus, C. Numisius, C. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus. Tuberoni urbana jurisdictio, Quinctio peregrina evenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem provincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius; Scipio & Lævinus Galliam, in duas divisam provincias, sortiti sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantùm de provinciis Sardiniâ Istriâque & utriusque hostibus fuit, (2) qui in his provinciis bellum § concivissent. Postero die legati Sardorum, qui ad novos magistratus dilati erant, (3) L. Minucius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istriâ fuerat, in senatum venit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt senatum & legationes sociûm nominis Latini, quæ & censores & priores consules fatigaverunt (4), tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, *Cives suos Romæ censos plerosque Romam commigrasse. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Fregellas quoque millia quatuor familiarum transisse ab se, Samnites Pelignique querebantur: neque eo minùs aut hos (5) aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex sociis ac (6) nominis Latini, qui stirpem (7) ex sese domi (8) relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent. eâ lege malè utendo, alii

Comitia.

Provinciæ.

U. c. 575.
a. C. 177.
C. Claudio,
Ti. Sempronio Coss.

Latinorum querelæ.

C. 8. (1) Post intervallum 24. annorum. Nam prætor fuerat anno u. c. 551. suprà l. 30. c. 40. Mox pro *C. Mummius* lege *L. Mummius*, quemadmodum cap. seq. dicitur. (2) Crevierio suspectæ sunt hæ voces, tanquam glossema ad voces *utriusque hostibus*. (3) Deesse videtur copula *et*. Mox verbum *venit* convenit numero nominativo propiori; ut sæpe. Infrà c. 12. *literis Ti. Claudii & senatusconsulto accepto*. Hor. l. 1. Carm. 3. v. 2, 3. *Sic fratres Helenæ, lucida sidera, Ventorumque regat pater.* (4) Lege *fatigaverant*. Similem autem Latinorum querelam vid. suprà l. 39. c. 3. (5) Aut Samnites, aut Pelignos. Gronovius *τo plus* inserendum censet hoc modo: *neque eo aut minus hos aut plus illos* (nempe Fregellanos) *in delectum* &c. At ita certè *τo hos* in *se* mutandum foret. (6) Vel *sociis ac nomini Latino*, vel, copulâ sublatâ, *sociis nominis Latini* legendum videtur. (7) Hoc liberorum adoptivorum excludendorum causâ in lege scriptum fuisse videtur. Ita Sallust. Bell. Jug. c. 5. *Is Adherbalem & Hiempsalem ex sese genuit.* Hos scilicet habuit filios naturales, Jugurtham adoptivum. (8) Ita tamen, si relictâ patriâ Romæ sedem ac domi-

alii ſociis, alii populo Romano injuriam faciebant.(9) Nam &, ne ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos quibuſquibus Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertinique cives eſſent: & quibus ‡ ſtirpes deeſſet, quam relinquerent, ut cives Romani fiebant. Poſtea, his quoque imaginibus juris ſpretis, promiſcuè ſine lege, ſine ſtirpe, in civitatem Romanam per migrationem & cenſum tranſibant. *Hæc ne postea fierent*, petebant legati, *& ut redire in civitates juberent ſocios; deinde ut lege caverent, ne quis quem civitatis mutandæ cauſâ ſuum* (10) *faceret, neve alienaret: &, ſi quis ita civis Romanus factus eſſet* (11).** Hæc impetrata ab ſenatu.

Exercitus. IX. (*XIII.*) Provinciæ deinde, quæ (1) in bello erant, Sardinia atque Iſtria decretæ. In Sardiniam duæ legiones ſcribi juſſae; quina millia in ſingulas & duceni pedites, treceni equites; & duodecim millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & ſexcenti equites, & decem quinqueremes naves, ſi deducere ex navalibus vellet (2). Tantundem peditum equitumque in Iſtriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis (3)

domicilium collocaſſent: quod indicant verba legis, qui *domi relinquerent.* Hoc autem lege cautum eſt, ne apud ſocios ſoboles juventutis ad bella deficeret, & ut Latini ad liberos procreandos invitarentur. (9) De ſequentibus, uſque ad *ut cives Romani fiebant*, longum foret varias virorum doctorum ſententias & conjecturas recenſere. Dukerus legi vult, *Nam & qui ſtirpem domi relinquerent;* ut his mox opponantur, *quibus ſtirpes deeſſet, quam relinquerent.* Idem vir doctus pro, *ut cives Romani fiebant*, legendum cenſet *ita cives Romani fiebant;* hoc ſenſu, eodem modo, quo priorum liberi, nempe ſe civibus Romanis in eandem conditionem mancipio dando. [Mihi in mentem venit, nihil mutandum eſſe præter locum τ. *ut* in fine periodi, ubi ſuſpicor legendum, *&, ut quibus ſtirpes deeſſet, quam relinquerent, cives Romani fiebant.* Tum hæc erit fraus legi facta, quòd ita legem interpretabantur, quaſi eos ſolos reſpiceret, quibus ſtirps eſſet, quam domi relinquerent. Sed de re obſcurâ admodum & incertâ pluribus agere ſuperſedeat. Adeat, qui plura vult, editionem Drakenborchianam. E.] (10) *Suum facere* eſt mancipio accipere; *alienare* autem eſt mancipio dare. Appulej. l. 9. Met. pag. 223. ed. Elm *Piſtor ille, qui me pretio ſuum fecerat.* Plaut. Amphit. 1. 1. 219. *Nam pignus uſu feciſti tuum.* (11) Exciderunt voces aliquot, quales *civis ne eſſet.*

C. 9. (1) Ita † *eſſe in pace.* Mox ante τ. *decretæ* ſunt qui putant vocem *conſulibus* excidiſſe. (2) Nempe conſul. At locus ſuſpectus. Alii legendum cenſent, *& decem quinqueremes naves, quas deduceret, ex quibus navalibus vellet:* alii, *& decem quinqueremes naves deduceret ex navalibus, quibus vellet.* [Si quid mutandum, mallem *& decem quinqueremes. naves, ſi deducere ex navalibus*

trecentis (3), & quinque millia peditum ſociorum, & ducentos quinquaginta mittere equites in Hiſpaniam conſules ad M. Titinium juſſi. Priuſquam conſules provincias ſortirentur, prodigia nunciata ſunt. Lapidem in agro Cruſtumino in (4) lacum Martis de cœlo cecidiſſe. Puerum trunci (5) corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem viſum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas eſſe. Inter hæc, quæ nunciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, quum Collinâ portâ intraſſet, per Eſquilinam magno conſectantium tumultu evaſit. Eorum prodigiorum cauſâ conſules majores hoſtias immolarunt, & diem unum circa omnia pulvinaria ſupplicatio fuit. Sacrificiis ritè perfectis, provincias ſortiti ſunt: Claudio Iſtria, Sempronio Sardinia obvenit. Legem dein de ſociis C. Claudius tulit (6) ſenatuſconſulto, & edixit: *qui ſocii ac nominis Latini, ipſi majoreſve eorum,* (7) *M. Claudio, T. Quinctio cenſoribus, poſtque ea, apud ſocios nominis Latini cenſi eſſent, ut omnes in ſuam quiſque civitatem ante Kalendas Novembres redirent.* Quæſtio (8), qui ita non rediſſent, L. Mummio prætori decreta eſt. ad legem & edictum conſulis ſenatuſconſultum adjectum eſt: *ut, dictator, conſul, interrex, cenſor, prætor qui* (9) *nunc eſſet, apud eorum quem manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut jusjurandum daret, qui eum manumitteret, civitatis mutandæ cauſâ manu non*

Prodigia.

Lex de Lentinis.

valibus vellet. Neque enim, ni fallor, locutio iſta *quinqueremes naves* alibi apud Livium obvia eſt; & conſulis arbitrio permiſſum fuiſſe videtur, utrùm naves illas deduceret, necne; nempe, prout rationes belli poſtularent. E.] (3) Intelligendi videntur trecenti illi equites, qui legioni ſemper addi ſolent. Suprà l. 40. c. 36. *binæ legiones Romanæ cum ſuo equitatu.* (4) Fortaſſe *lucum.* Certè *lacus Martis* non alibi memoratur. (5) Id eſt, corpore mutilo, non integro, cui quædam membra corporis humani deerant. (6) Lege, *tulit ex ſenatuſconſulto.* Similiter *ex auctoritate ſenatûs* infrà. c. 19. l. 42. c. 21. (7) Hi cenſores facti erant anno u. c. 563. ſuprà l. 37. c. 58. Simile edictum vid. ſuprà l. 39. c. 3. Mox *poſtque ea,* pro *& poſtea*; quemadmodum *poſtve ea,* pro *aut poſtea,* apud Cic. l. 1. in Verr. c. 41. (8) Supple, *de iis.* (9) Lege *qui tunc eſſet,* id eſt, eo tempore quo perageretur manumiſſio; ſive, quemadmodum in lege Plætoria dicitur, *qui nunc eſſet, quique poſthac fuerit.* Mox autem excidiſſe videtur *qui,* ante *manumitteretur;* & hic eſſe verborum ſenſus: Ut is, qui manumitteretur, vel in libertatem vindicaretur, apud aliquem magiſtratuum majorum, daret jusjurandum, non eam eſſe mentem

non mittere: qui id non juraret, eum manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum causa jurisque dictio C. Claudio consuli decreta est.

Res in Istriâ gesta a Romanis.

X. (*XIV.*) Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, quum Aquileiæ hibernassent, principio veris in fines Istrorum exercitum ¶ introduxerunt: ubi quum || effusè popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Istros, quàm certa spes, satis sibi virium adversùs duos exercitus, excivit. concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acriùs primo impetu, quàm perseverantiùs, pugnavit. Ad uatuor millia eorum in acie cæsa: ceteri, omisso bello, in civitates passim diffugerunt. inde legatos primùm ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos, miserunt. Hæc quum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul, veritus, ne fortè ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis ||nuncupatis, non † paludatus, sine lictoribus, uno omnium certiore facto collegâ, nocte profectus, præceps in provinciam abiit: ubi inconsultiùs, quàm venerat, se gessit. nam, quum concione advocatâ fugam e castris A. Manlii adversis § auribus militum (quippe qui primi ipsi fugissent) jactasset,(1) ingessissetque probra M. Junio, quòd se dedecoris socium collegæ fecisset,† ad extremum utrumque decedere provinciâ jussit. Quod quum (2) milites consulis imperio dicto audientes futuros esse dicerent, quum is more majorum,† secundùm vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus profectus ab urbe esset; furens irâ, vocatum, qui (3) pro quæstore Manlii erat, catenas‡ poposcit, vinctos se Juniumque Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium

tem manumittentis, ut is, qui manumitteretur, civitatem mutaret. *Apud eorum quem* idem est atque *apud aliquem eorum*, qui dictator &c. tunc esset. Neque id moram facere debet, quòd ab eo qui manumittitur jusjurandum exigitur de mente & consilio manumittentis: nam, quum illa fraus, quæ hoc S. C. cavetur, in manumissi præcipuè commodum cederet, ille habebatur totius rei caput.

C. 10. (1) *Ingerere probra* occurrit suprà l. 2. c. 45. Similiter Hor. l. 1. Sat. 5, v. 11. *Tum pueri nautis, pueris convicia nautæ Ingerere.* (2) Legendum videtur, *Quod quum illi se consulis imperio* &c. *Illi*, nempe Junius & Manlius, quos decedere provinciâ consul jubebat. Vocula § *quod* eleganter abundat, ut sæpe. (3) Vocavit eum, qui pro quæstore Manlii erat,

rium eſt: & circumfuſus exercitus, favens imperatorum cauſæ, & conſuli infeſtus, animos ad non parendum addebat. Poſtremò fatigatus conſul & contumeliis ſingulorum, & multitudinis (nam inſuper irridebant) ludibriis, nave eâdem, quâ venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ ſcripſit, ut militum novorum ei parti, quæ ſcripta in Iſtriam provinciam eſſet, ediceret, Aquileiam ut conveniret; ne quid ſe Romæ teneret, quo minùs, votis || nuncupatis, paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obſequenter facta (4), breviſque dies ad conveniendum edicta eſt. Claudius propè conſecutus eſt literas ſuas. Concione adveniens de Manlio & Junio habitâ, non ultra triduum moratus Romæ, paludatus, cum lictoribus, votiſque in Capitolio nuncupatis, in provinciam, æquè ac priùs, præcipiti celeritate abit.

XI. (*XV.*) Paucis antè diebus Junius Manliuſque oppidum (1) Neſattium, quò ſe principes Iſtrorum & regulus ipſe Æpulo receperat, ſummâ vi oppugnarunt. Eò Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum ſuis ducibus dimiſſo, ipſe oppidum circumſedit, & vineis oppugnare ¶ intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Iſtris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit || abſciſæ aquæ: & ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum verſi; etiam, ut ſpectaculo hoſtibus tam fœdum facinus eſſet, palàm in muris trucidatos præcipitabant. Inter ſimul complorationem feminarum puerorumque, ſimul nefandam cædem, milites, tranſgreſſi murum, oppidum intrarunt. cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, || trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur: ceteri capti, aut occiſi. Duo deinde oppida, Mutila & Faveria, vi capta & deleta. Præda, (2) ut in gente inopi, ſpe major fuit, & omnis militibus conceſſa eſt. Quinque millia capitum ſexcenta triginta duo ſub coronâ venierunt. auctores belli virgis cæſi, & ſecuri percuſſi. Iſtria tota trium oppido-

Neſattium Claudius Coſ. obſidet.

Furor oppidanorum.

 rum

erat, & illum catenas popoſcit. Qui Manlii conſulis quæſtor fuerat, ejuſdem proconſulis pro quæſtore erat. (4) Nempe a Sempronio, qui in his collegæ morem geſſit. E.

C. 11. (1) Cluverius *Neſactium* legendum monet auctoritate Plinii. (2) Vid. || *ut* ad modificationem adhibitum. E.

Istria pacata. rum excidio & morte regis pacata est: omnesque undique populi, obsidibus datis, in ditionem venerunt.

XII. *(XVI.)* Sub Istrici finem belli apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. (1) Ti. Claudius proconsul, qui prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. cujus literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas censet: & adjicit decretum; *quoniam Istria provincia* ‡ *confecta esset,* (2) *si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures.* Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istriâ gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Ti. Sempronio in Sardiniâ prospere res gestæ. *Res in Sardiniâ gestæ.* Exercitum in agrum Sardorum ¶ Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus venerant. Cum utrâque gente signis collatis conflixit. fusi fugatique hostes, castrisque exuti: duodecim millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conjici in acervum jussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius, literis Ti. Claudii & senatusconsulto accepto, ex Istriâ legiones in Ligures transduxit. *Ligures victi a Claudio Cos.* Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. quindecim millia cæsa; § plus septingenti aut in prœlio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti: & signa militaria unum & quinquaginta capta. Ligures, reliquiæ cædis, in montes refugerunt passim: populantique campestres agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius, duarum gentium uno anno victor, duabus, quod rarò alius, in consulatu pacatis provinciis, Romam revertit.

Prodigia. XIII. *(XVII.).* Prodigia eo anno nunciata. in Crustumino avem (1) sangualem (quam vocant) sacrum (2) lapidem rostro cecidisse. Bovem in Campaniâ locutum (3). Vaccam

C. 12. (1) Hîc incipit caput 12 um. in ed. Drak. Videtur hic locus indicare, Ti. Claudium, quo majore auctoritate provinciæ præesset, cum imperio proconsulari Pisas missum esse. vid. c. 5. suprà. (2) Vid. not. 2. ad. c. 16. l. 26. suprà.

C. 13. (1) De eâ Plinius mentionem facit l. 10. c. 7. & Festus, qui *Sangualem* dici ait a deo ‡ *Sanco*, cujus in tutelâ fuit. Eadem quæ *Ossifraga* esse videtur, & aquilæ persimilis. (2) Aliquem ex iis lapidibus, quos terminandis agris fixos consecrabant, ornabant floribus, olivo ungebant &c. De religione & cultu dei Termini, sive hujusmodi lapidum, vid. Plut. in Num. (3) Lege *locutam;* quum mox quoque sequatur *bos alenda publice*

Vaccam æneam Syracufis ab agrefti tauro. qui pecore aberraffet, initam, ac femine afperfam. In Cruftumino diem unum in ipfo loco fupplicatio fuit: & in Campaniâ bos alenda † publicè data: Syracufanumque prodigium expiatum, || editis ab arufpicibus Diis, quibus fupplicaretur. Pontifex eo anno mortuus eft M. Claudius Marcellus, qui conful cenforque fuerat. in ejus locum fuffectus eft pontifex filius ejus M. Marcellus. & Lunam (4) colonia eodem anno duo millia civium Romanorum funt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. quinquagena & fingula jugera & femiffes agri in fingulos dati funt. de Ligure captus is ager erat. Etrufcorum antè, quàm Ligurum, fuerat. C. Claudius conful ad urbem venit: cui, quum in fenatu de rebus in Iftriâ Liguribufque profperè geftis differuiffet, poftulanti triumphus eft decretus. triumphavit in magiftratu de duabus fimul gentibus. Tulit in eo triumpho denariûm trecenta feptem millia, & (5) victoriatûm octoginta quinque millia feptingentos duos. militibus in fingulos quini deni denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minùs, quàm civibus, datum. itaque taciti, ut iratos effe fentires, fecuti funt currum.

Luna colonia.

Claudii triumphus.

XIV. (*XVIII.*) Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures, postquam fenfer nt, non confularem tantùm exercitum Romam abductum, fed legionem ab Ti. Claudio Pifis dimiffam, foluti metu, clam exercitu indicto (1), per tranfverfos limites fuperatis montibus, in campos degreffi, agrum Mutinenfem populati, repentino impetu coloniam ipfam ceperunt. Id ubi Romam allatum eft,

Ligures rebellant.

publice data. (4) Legendum videtur Lucam, auctoribus Velleio Paterculo & Plinio. Infrà quidem l. 45. c. 13. legitur *Difceptatum inter Pifanos Lunenfefque legatos: Pifanis querentibus agro fe a colonis Romanis pelli: Lunenfibus affirmantibus* &c. Sed & ibi *Lucenfefque* & *Lucenfibu* legendum effe verifimile efficit, quòd nufquam alibi proditur *Lunam* hoc tempore coloniam fuiffe; &, quia *Luca* propior erat Pifis quàm *Luna*, faciliùs inter Pifanos & *Lucenfes*, quàm inter Pifanos & *Lunenfes*, controverfiæ de finibus oriri poterant. (5) Genus nummi Victoriâ fignati; unde nomen. Par fuit quinario, five dimidio denario.

C. 14. (1) Sufpicor legendum effe *clam delectu indicto.* Paffim quidem obvia eft locutio ‡ *indicere exercitum aliquò* Similiter *indicere concilium* fuprà l. 1. c. 50. *ferias* l. 3. c. 5. *juftitium* l. 10. c. 21. *fpectaculum* l. 1. c. 9. *tributum* l. 4. c. 60. Sed in his omnibus *indicere* eft edicto promulgare; quo fenfu potiùs *delectum indicere*, quàm *exercitum indicere* dicendum videtur.

eſt, ſenatus C. Claudium conſulem comitia primo . uo ;ue tempore habere juſſit, creatiſ ,ue in annum magiſtratibus in provinciam redire, & coloniam (2) ex hoſtibus eripere. *Comitia.* Ita, uti cenſuit ſenatus, comitia habita. Conſules creati, Cn. Cornelius Scipio Hiſpallus, Q. Petillius purinus. Prætores inde facti, M. Popillius Lænas. P. Licinius Craſſus, M. Cornelius Scipio (3), L. Papirius Maſo, M. Aburius, L. Aquillius Gallus. C Claudio conſuli prorogatum in an::um imperium, & Gallia provinci ı: &, ne Iſtri quoque idem, uod & Ligures, facerent, (4) ſocios nominis Latini in Iſtriam mitteret, ,uos triumphi cauſâ de provinciâ deduxiſſet. Cn. Cornelio & Q. Petillio conſulibus, quo die magiſtratum inierunt, immolantibus Jovi ſingulis bubus, uti ſolet, in eâ hoſtiâ, quâ Q Petillius ſacrificavit, in jocinore ‡ caput non inventum. id quum ad ſenatum retuliſſet, (5) bove ¶ perlitare juſſus. De provinciis deinde conſultus ſenatus Piſas & Ligures provincias conſulibus decrevit. Cui Piſæ provincia obveniſſet, quum magiſtratuum creandorum tempus eſſet, ad comitia reverti juſſit. additum decreto, ut binas legiones novas ſcriberent, & (6) trecenos equites; & dena mil ia peditum ſociis nominique Latino, & ſexcenos imperarent equites. Ti Claudio prorogatum eſt imperium in id tempus, quo in provinciam conſul veniſſet.

U. c. 576. a. C. 176. Cn. Cornelio Q. Petillio Coss.

XV. *(XIX.)* Dum de his rebus in ſenatu agitur, Cn. Cornelius, evocatus a viatore, quum templo egreſſus eſſet, paullo poſt rediit ‡ confuſo vultu, & expoſuit Patribus conſcriptis, bovis (1) ſeſcenaris, quem immolaviſſet, jecur (2) defluxiſſe.

tur. Neque hujus locutionis aliud exemplum facilè, ni fallor, inveniri poteſt. E. (2) Abeſſe poterat præpoſitio. Sed ſic etiam Terent. Eun. 4. 6. . *ut illam a me eripiat.* ib. v. 14. & Adelph. 3. 2. 30. Et Cic. pro Marcell. c. 10. *arma ab aliis poſita, ab aliis erepta ſunt.* Act 2. in Verr. l. 3. c. 48. *a quibus omne frumentum eripuit.* (3) Hic infrà c. 27. *M. Cornelius Maluginenſis* vocatur, omiſſo cognomine Scipionis. De eodem Cicero loqui videtur l. 2. de Orat. c. 64. *Quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, quum ex centuriâ ſuâ renunciaret* &c. Duarum igitur familiarum gentis Corneliæ cognomina huic uni homini indita fuiſſe videntur. (4) Subint. *decretum, mandatum eſt.* (5) Hoc de genere, non de numero hoſtiarum accipiendum eſt. (6) Jure exiſtimat Crevierius hîc aliquid excidiſſe. Expreſſerat nempe Livius pro more ſuo, quantum peditum, quantum equitum legiones quæ ſcribebantur habere deberent. Legendum igitur videtur: *binas* legione novas ſcriberent; *quina millia in ſingulas & ducenos pedites, trecenos equites.* Vid. ſuprà c. 9. & l. 40. c. 18. Mox etiam pro *ſexcentos* lege *ſexcenos.*

C. 15. (1) Hujus vocis omnino ignoratur ſenſus. Suſpicatur Gutherius

(2)defluxiſſe. id ſe victimario nuncianti parùm credentem, ipſum aquam effundi ex ollâ, ubi || exta coquerentur, juſſiſſe: & vidiſſe ceteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter abſumptum. Territis eo prodigio Patribus, & alter conſul curam adjecit: qui ſe, quòd ‡ caput jocinori defuiſſet, tribus bubus ¶ perlitaſſe negavit. Senatus majoribus hoſtiis uſque ad litationem ſacrificari juſſit. Ceteris Diis perlitatum ferunt: Saluti Petillium perlitaſſe negant. Inde consules prætoreſque provincias *Provinciæ.* ſortiti. Piſæ (3) Cn. Cornelio, Ligures Petillio obvenerunt. Prætores, L. Papirius Maſo urbanam, M. Aburius inter peregrinos, ſortiti ſunt. M. Cornelius Scipio Maluginenſis Hiſpaniam ulteriorem, L. Aquillius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati ſunt, ne in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam. *Gracchum eam provinciam pacare,* (4) *& T. Æbutium prætorem adjutorem ab ſenatu datum eſſe.* (5) *Interrumpi* † *tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipſa efficaciſſima eſſet, minimè convenire. Inter* † *traditionem imperii novitatemque ſucceſſoris, quæ noſcendis priùs, quàm agendis, rebus imbuenda ſit, ſæpe bene gerendæ rei occaſiones intercidere.* Probata Popillii excuſatio eſt. P. Licinius Craſſus ſacrificiis ſe impediri ſollennibus excuſabat, ne in provinciam iret. Citerior Hiſpania obvenerat. Ceterùm aut ire juſſus, aut jurare pro concione, ſollenni ſacrificio ſe prohiberi. id ubi in P. Licinio ita ſtatutum eſt, & ab ſe uti jusjurandum acciperent, M. Cornelius poſtulavit, ne in Hiſpaniam ulteriorem iret. Prætores ambo in eadem verba jurejurarunt (6). M. Titinius & T. Fontejus proconſules

rius vel eam derivari a *ſcena,* quam Feſtus docet eſſe aut ſecurim, aut dolabram pontificalem; vel legendum eſſe *ſaginaris,* id eſt, ſaginati. Sed veriſimilior videtur Gravii conjectura, legendum eſſe *ſeſcenarii,* id eſt, ſexcenarii, ſive ſexcentarum librarum; ad indicandam bovis magnitudinem, augendumque miraculum. (2) Potiùs *[illegible].* Jecur colliquefactum erat, &, ut mox dicitur, *inenarrabiliter abſumptum.* Feſtus etiam inter *monſtra naturæ modum egredientia* refert *jecur, quod diſtabuit in coquendo.* (3) Vel utrique addendum prænomen videtur, vel utrique detrahendum. (4) Videtur pro *et* legendum eſſe *ei.* Porro Æbutius || *prætor* vocatur, qui erat pro prætore. Ex hoc loco colligitur, Gracchi adventu Æbutium ex provinciâ, quam biennio antè prætor ſortitus erat, (ſuprà c. 6.) non deceſſiſſe, ſed ibidem ſubſiſtentem ſimul cum conſule bellum adverſùs Sardos geſſiſſe. Vid. ſuprà c. 8. & 9. (5) Vid. ſuprà l. 32. c. 28. (6) Hujus verbi vix alibi exemplum exſtat: neque ex hoc uno loco deformati miſerum in modum libri in linguam Latinam facilè admittendum eſt.

proconſules manere cum eodem imperii jure in Hiſpaniâ juſſi: & ut in ſupplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia ſociûm Latini nominis & trecenti equites mitterentur.

XVI. *(XX.)* Latinæ feriæ fuere ante diem tertium Nonas Maii, in quibus, quia in unâ hoſtiâ magiſtratus Lanuvinus precatus non erat, *populo Romano Quiritium*, religioni fuit. Id quum ad ſenatum relatum eſſet, ſenatuſque ad pontificum collegium rejeciſſet; pontificibus, quia non ⸸ rectè factæ Latinæ eſſent, inſtauratis Latinis, placuit Lanuvinos, quorum operâ (1) inſtauratæ eſſent, hoſtias præbere. Acceſſerat ad religionem, quòd Cn. Cornelius conſul, ex monte Albano rediens, concidit (2): &, parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus ingraveſcente morbo, Cumis deceſſit. Sed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus ſepultuſque eſt. Pontifex idem fuerat. Conſul Q. Petillius, quum primùm per auſpicia poſſet, collegæ ſubrogando comitia habere juſſus, & Latinas edicere. comitia (3) in ante diem tertium Nonas Sextiles, Latinas in ante diem tertium Idus Sextiles edixit. Plenis religionum animis, prodigia inſuper nunciata: Tuſculi facem in cœlo viſam; Gabiis ædem Apollinis & privata ædificia complura, Graviſcis murum portamque de cœlo tacta. Ea Patres procurari, uti pontifices cenſuiſſent, juſſerunt. Dum conſules primùm religiones, deinde alterum alterius mors, & comitia, & Latinarum inſtaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. (4) Ante triduum, quàm oppugnare cœperat, receptam ex hoſtibus colonis reſtituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæſa; literæque Romam extemplo ſcriptæ, quibus non modò rem exponeret, ſed etiam gloriaretur, ſuâ virtute ac felicitate (5) neminem

Cornelii Coſ. mors.

Prodigia.

C. 16. (1) Ter. Hec. 2. 1. 31. *Non meâ operâ, neque pol culpâ evenit.* Ceterum Drakenborchius ſcribendum conjicit, vel *pontificibus, quia non rectè factæ Latinæ eſſent, placuit, Lanuvinos, quorum operâ inſtaurandæ eſſent, hoſtias præbere,* delctis vocibus *inſtauratis Latinis:* vel *pontificibus, quia non rectè factæ eſſent, inſtaurari Latinas placuit, Lanuvinosque, quorum operâ inſtaurandæ eſſent, hoſtias præbere.* (2) Vid. ſuprà l. 33. c. 2. de Attali morte. (3) Eadem locutio occurrit infrà l. 43. c. 16. & l. 45. c 3. Sed & *ex ante diem quintum Idus Octobres* l. 45. c. 2. In his Ellipſis ita ſupplenda videtur: *in* diem *ante diem tertium,* & *ex* die *ante diem quintum.* (4) Omnino lege *intra triduum, quàm* &c. ut ſuprà l. 36. c. 10. *Intra decimum diem, quam Pheras venerat.* & infrà l. 43. c. 9. (5) Vid. not. 5. ad c. 49. ſ 2. ſuprà

neminem jam cis Alpes hoſtem populi Romani: agrique †aliquantum captum, qui multis millibus hominum dividi viritim poſſet.

XVII. (*XXI.*) Et Ti. Sempronius eodem tempore in Sardiniâ multis ſecundis prœliis Sardos perdomuit. quindecim millia hostium ſunt cæſa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. ſtipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum, exactumque: ceteri frumentum contulerunt. Pacatâ provinciâ, obſidibuſque ex totâ inſulâ ducentis triginta acceptis legati Romam, qui ea nunciarent, miſſi; quique ab ſenatu peterent, ut ob eas res, ductu auſpicioque T. Sempronii proſperè geſtas, Diis immortalibus honos haberetur, ipſique decedenti de provinciâ exercitum ſecum || deportare liceret. Senatus, in æde Apollinis legatorum verbis auditis, ſupplicationem in biduum decrevit, & quadraginta majoribus hoſtiis conſules ſacrificare juſſit: Ti. Sempronium proconſulem exercitumque eo anno in provinciâ manere. Comitia deinde conſulis unius ſubrogandi, quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipſo die ſunt confecta. Q. Petillius conſul collegam, qui extemplo magiſtratum occiperet,† creavit C. Valerium Lævinum. Is, jam diu(1) cupidus provinciæ, quum opportunæ cupiditati ejus literæ allatæ eſſent, Ligures rebellaſſe, Nonis Sextilibus paludatus (2), literis auditis, tumultûs ejus cauſâ legionem tertiam ad C. Claudium proconſulem in Galliam proficiſci juſſit; & duumviros navales cum claſſe Piſas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eòdem & Q. Petillius conſul ad § conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconſul, auditâ rebellione Ligurum, præter eas copias, quas ſecum Parmæ habebat,§ ſubitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit.

Sardinia pacata.

Coſ. ſubrogatus.

XVIII. (*XXII.*) Hoſtes ſub adventum C. Claudii, a quo duce ſe meminerant nuper ad Scultennam flumen victos

Res in Liguriâ geſtæ.

C. 17. (1) Hanc igitur cupiditatem jam antè ſignificaverat, quàm conſul fieret. (2) Suſpicatur Dukèrus locum non integrum eſſe, & hìc aliquid de *profectione* conſulis paludati in provinciam dictum fuiſſe; neque enim ad ea, quæ ſequuntur, jubenda paludamento ſumpto opus eſſe, & Livium alioſque ſcriptores ubique dicere, magiſtratus *paludatos urbe exiviſſe, egreſſos, & in provinciam profectos* eſſe. Crevierio hæc videntur narrari, tanquam argumenta illius cupiditatis, quam in conſule notavit Livius; eóque ſpectare, ut rem in majus augeret.

tos fugatosque, locorum magis præsidio adversùs infeliciter expertam vim, quàm armis, se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt, muroque insuper amplexi. (1) . ardiùs ex agris demigrantes oppressi ad mille & quingentos perierunt. Ceteri montibus se tenebant; &, ne in metu quidem ‡ feritatis ingenitæ obliti, sæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat. captivos cum fœdâ laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant veriùs passim, qùam ritè sacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant, parietibus || affligunt, vasa omnis generis usui magis, quàm (2) ornamento in speciem, facta. Q. Petillius consul, ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam veniret: campis Macris se eum exspectaturum Literis acceptis, Claudius ex Liguribus castra movit, exercitumque ad campos Macros consuli tradidit Eódem paucis pòst diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi, divisis copiis, priusqûam digrederentur, communiter ambo exercitus || lustraverunt. tum sortiti, quia non ab eâdem utrumque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicatò sortitum constat, quòd in † templo fuisset: in Petillio id vitio factum, postea augures responderunt; (3) quòd extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diversas regiones. Petillius adversùs Balistæ & Leti jugum, quod eos montes perpetuo † dorso inter se jungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi, ominatum ferunt, *se eo die Letum capturum esse.* Duabus simul partibus subire in adversos

C. 18. (1) Qui eorùm tardiùs ex agris demigravere, oppressi sunt a Claudio. Mox magis Livianum foret *ad mille & quingenti.* (2) Rectè Crevierius vocem *ornamento* delendam censet, tanquam quæ e margine, ubi interpretandis sequentibus *in speciem* addita erat, in contextum irrepserit. § *Species* pro ornamento, splendore, dignitate ponitur. (3) Hinc colligendum videtur sortitionem magistratuum fieri debuisse in templo, id est in loco, qui augurio erat consecratus. Ceterùm constructio admodum impedita, & aliquid vitii loco inesse videtur. Crevierius voces *in templum latam foris* utcunque exponi posse existimat, " quæ sitella postea *foris*, id est, ex loco qui extra templum esset, in templum lata est." Drakenborchius de constructione silet. [Voces *extra templum* delendas censeo, ut librarii interpretamentum ad *τὸ foris:* hoc autem, non cum *latam*, sed cum *ipse* jungendum esse. *Quòd sortem in sitellam in templum latam foris ipse* (ipse extra templum) *posuerit.* De *sitellâ* vid. not. 9. ad c. 3. l. 25.

versos montes cœpit. Ea pars, in quâ ipse erat, impigre succedebat. Alteram hostes quum propulissent, ut || restitueret rem inclinatam, consul equo advectus, suos quidem a fugâ revocavit: ipse, dum incautiùs ante signa obversatur, missili trajectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt; & suorum pauci, qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam † verti scirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, § deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem tristis ominis eventum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse; nec id consulem ignorasse. C. Valerius, auditâ [morte Q. Petillii, exercitum sine duce relictum ad suas copias adjunxit, iterumque aggressus hostes, eorum sanguine collegæ manibus egregiè parentavit. Triumphavit de Liguribus. In legionem, cujus ante signa consul occisus erat, severè ab senatu animadversum est. Ei universæ neque stipendium anni procedere, neque æra dari placuit, quia, pro salute imperatoris, hostium telis se non obtulerant. Sub hæc tempora legati Dardanorum, qu s ingens Bastarnarum exercitus, Clondico duce, ut antè memoravimus, premebat, Romam venere. Qui quum de Bastarnis exposuissent, quanta esset eorum multitudo, quàm procera & immania corpora, quanta in periculis audacia, adjecerunt, societatem iis esse cum Perseo, & verò eum majori sibi, quàm Bastarnas ipsos, esse terrori: ac proinde ut auxilium sibi ferretur, ab senatu postularunt. Patres decreverunt, mittendos esse legatos, qui Macedoniæ res inspicerent: & statim A. Postumio negotium datum, ut eò proficisceretur. Collegas ei adjunxerunt e junioribus, ut penes eum præcipua esset legationis vis & auctoritas. Inde actum de comitiis magistratuum in insequentem annum; quâ de re non mediocris disceptatio incidit, quòd] (4) periti religionum jurisque publici, quando duo ordinarii consules ejus anni, alter morbo, alter ferro periisset, suffectum consulem negabant rectè comitia habere posse. [Res ad interregnum rediit Creati consules per interregem P. Mucius Scævola, M Æmilius Lepidus iterum. Prætores inde facti sunt C. Popillius Lænas, T. Annius Luscus, C. Memmius Gallus, C. Cluvius Saxula, Ser. Cornelius Sulla, Ap. Claudius Centho. Consulibus provinciæ obtigere Gallia & Ligures.

Petillius Cos. occisus.

Suppl.

Senatus in milite Petilli Cos. severitas.

Legatio Dardanorum.

Legati Rom. in Macedoniam.

Comitia.

l. 25. suprà. E.] (4) Hanc periodum apud Priscianum l. 18. repertam suo loco Sigonius inseruit. Negabant autem juris periti comitia rectè haberi posse, nisi ab ordinario consule. Valerius autem in Scipionis locum suffectus erat. *Ordinarii* consules sunt, qui primis comitiis electi sunt.

gures. Prætorum Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit, Claudius Centho citeriorem Hiſpaniam. Reliquæ prætoriæ provinciæ quibus evenerint, non exſtat memoria. Annus hic peſtilentiâ infamis, quæ tamen in armenta tantùm graſſata eſt. Ligures gens ſemper victa, ſemper rebellans, Lunam Piſaſque depopulati fuerant. Simul & Gallicus tumultus increpuerat. Lepidus Gallorum motu facilè compreſſo in Ligures tranſcendit. Aliquot populi ſeſe ejus arbitrio permiſerunt: quos, ut ſunt ferè ſimilia locis cultorum ingenia, aſperis montium jugis, quæ incolebant, efferari ratus, quorumdam ante ſe conſulum exemplo in plana] deduxit.

Res gestæ consulum in Gallia & Liguribus

U. c. 577. a. C. 175. P. Mucio M. Æmilio, ii. Coss.

XIX. *(XXIII.)* Cis Apenninum Garuli, & Lapicini, & Hercates; trans Apenninum Briniates fuerant. (1) Inter Audenam amnem P. Mucius cum iis, qui Lunam Piſaſque depopulati erant, bellum geſſit: omnibuſque in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res, in Galliâ Liguribuſque geſtas duorum conſulum ductu auſpicioque, ſenatus in triduum ſupplicationes decrevit, & quadraginta hoſtiis ſacrificari juſſit. Et tumultus quidem Gallicus & Liguſtinus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppreſſus erat. Belli Macedonici ſubibat jam cura,‡ miſcente Perſeo inter Dardanos Baſtarnaſque certamina: & legati, qui miſſi ad res ¶ viſendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renunciaverantque, bellum in Dardaniâ eſſe. Simul venerant & ab rege Perſeo oratores, qui || purgarent, nec accitos ab eo Baſtarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec (2) liberavit ejus culpæ regem, neque ┼ arguit: moneri eum tantummodo juſſit ut etiam atque etiam curaret, ut ſanctum haberet fœdus, (3) quod ei cum Romanis eſſe videri poſſet. Dardani, quum Baſtarnas non modò non excedere finibus ſuis, quod ſperaverant, ſed graviores fieri in dies cernerent, || ſubniſos Thracum accolarum & Scordiſcorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum caſtris Baſtarnarum erat, conveniunt. Hiems erat,

Bellum inter Dardanos & Baſtarnas.

C. 19. (1) Lege omnino *intra:* ut dicatur Mucius non ultra Audenam amnem, ac proinde Apenninum bellum geſſiſſe. At verò Æmilius Gallicum tumultum compreſſerat, & in Liguriâ ipſâ ad utrumque Apennini latus arma circumtulerat. (2) *Liberare culpâ* dixit Cic. l. 13. ad Att. Ep. 22. & *noxâ liberare* noster infrà l. 45. c. 31. (3) Cortius ad Sall. Cat. c. 52. hæc verba ita interpretatur, " quod ei cum Romanis eſſe ab omnibus cognoſci poſſet." Sed potiùs cum Jac. Gronovio emenda, *ut ſanctum habera*

erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiſcique in fines ſuos abirent. quod ubi ita factum, & ſolos jam eſſe Baſtarnas audierunt, bifariàm dividunt copias: pars ut recto itinere ad laceſſendum ex aperto iret; pars, devio ſaltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Ceterùm, priuſquam circumire caſtra hoſtium poſſent, pugnatum eſt; victique Dardani compelluntur in urbem, quæ ferè duodecim millia ab caſtris Baſtarnarum aberat. Victores confeſtim circumſidunt (4) urbem, haud dubiè poſtero die aut metu dedituris ſe hoſtibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis ſuorum, caſtra Baſtarnarum ſine præſidio relicta [nullo negotio cepit. Baſtarnæ, omni & commeatu & apparatu bellico, qui in caſtris fuerat, exuti, quum ejus reparandi facultas ex hoſtili regione, & infeſto tempore anni, nulla eſſet, patrias ſedes repetere ſtatuerunt. Itaque ad Iſtrum regreſſi, non ſine ingenti lætitiâ flumen altâ concretum glacie offenderunt, quæ nullum onus recuſare videretur. Verùm incumbente feſtinantium ſeque curſu agglomerantium hominum ac jumentorum toto ſimul agmine, glacies ſub immenſo pondere fatiſcens ſubitò diſſiluit, univerſumque agmen, quod diu ſuſtinuerat, mediis gurgitibus, victa tandem & comminuta, deſtituit. Plurimi ſtatim vorticibus hauſti ſunt. Multos enatare conantes cruſtæ diſſolutæ fragmina ſuperinducta merſerunt. Pauci ex omni populo per utramque ripam vix conciſis viſceribus evaſerunt.

Suppl.

Baſtarnæ Iſtro abſorbentur.

(*XXIV.*) Per ea tempora Antiochus, Magni Antiochi filius, qui diu Romæ obſes fuerat, mortuo Seleuco fratre, Syriæ regnum occupavit. Namque Seleucus, quem Philopatora Græci vocavere, quum paternis cladibus fractas admodum Syriæ opes accepiſſet, poſt otioſum nulliſque admodum rebus geſtis nobilitatum annorum duodecim regnum, hunc minorem natu fratrem, miſſo Romam in ejus locum filio ſuo Demetrio, revocavit, ex fœderis legibus, quo mutari identidem obſides oportebat. Vix ille Athenas pervenerat, quum Seleucus inſidiis Heliodori, unius ex purpuratis, oppreſſus interiit. Hunc regnum affectantem Eumenes & Attalus expulerunt, induxeruntque in ejus poſſeſſionem Antiochum, quem ſibi hoc tanto beneficio devinctum habere magni æſtimabant. Jam enim ob quaſdam offenſiunculas ſuſpectos habebant Romanos. Eorum auxiliis regno potitus Antiochus tanto populorum gaudio exceptus eſt, ut ei cognomen indiderint Epiphani, quod, quum alieni a ſtirpe regiâ regnum invaderent, ipſe avitæ

Antiochus rex Syriæ.

Cognominatus Epiphanes.

habere fœdus, quod ei cum Romanis eſſet, videri poſſet. (4) Suprà l. 9. c. 21 *Plistiam ipſi ſocios Romanorum circumſidunt.* & l. 36. c. 13.

Deinde Epimanes ob mores absurdos.

avitæ ditionis aſſertor exortus ſuis illuxiſſet. Neque verò ei ad res bellicas defuit indoles & vigor animi. Verùm ita pravus & inconſultus fuit in totâ morum & inſtituendæ vitæ ratione, ut brevi, cognomine mutato, pro Epiphane Epimanes, id eſt inſanus, vocitaretur. Sæpe enim egreſſus e regiâ inſciis miniſtris, uno aut altero comite, per urbem roſâ coronatus & auro textam indutus veſtem incedebat, interim lapidibus, quos ſub alâ gerebat, inceſſens obvios: interdum contrà nummos in vulgus ſpargens, vociferanſque, *ſumat, cui fortuna dederit*. Aliàs verò per aurificum, cælatorumque, & aliorum fabrorum officinas diſcurrebat, de cujuſque arte ambitioſè diſſerens: nunc cum obvio quoque plebeiorum hominum ſermones miſcebat in publico, nunc circum popinas oberrans, cum ultimæ ſortis peregrinis & advenis compotationi indulgebat. Si quos fortè juvenes tempeſtivum celebrare convivium ſenſerat, ipſe ſtatim cum poculo & ſymphoniâ improviſus aderat commiſſabundus & laſciviens, ita ut rei novitate perculſi plerique ſe in fugam darent, partim metu conticeſcerent. In publicis quoque balneis cum turbâ eum lavare ſolitum fuiſſe conſtat. Ibi quum unguentis tamen pretioſiſſimis uteretur, ferunt quemdam ei de plebe hominem dixiſſe quondam: *Beatus es, o rex: unguenta maximi pretii oles.* Cui ille, dicto delectatus, *jam te*, inquit, *ita beabo, ut ſaturum te eſſe fateare:* & ſtatim in ejus caput ingentem unguenti nobiliſſimi urnam effundi juſſit: ita ut, natante pavimento, in lubrico lapſantes tum ceteri, tum ipſe rex inprimis cachinnos tollens concideret.

XX. *(XXV.)* Poſtremò, ſumptâ loco veſtis regiæ togâ, quemadmodum Romæ a candidatis fieri viderat, forum circumibat ſingulas e plebe prenſans amplexanſque & modò ædilitatem, modò tribunatum plebis petens: ac denique populi ſuffragiis magiſtratum adeptus, Romano] more, ſellâ eburneâ poſitâ, jus dicebat, diſceptabatque controverſias minimarum rerum. adeòque nulli fortunæ (1) adhærebat animus, per omnia genera vitæ errans, uti nec ſibi, nec aliis, quinam homo eſſet, ſatis conſtaret. Non alloqui amicos, vix (2) notis familiariter arridere; munificentiâ inæquali ſeſe aliosque ludificari: quibuſdam honoratis magnoque æſtimantibus ſe puerilia, ut eſcæ aut luſûs (3), munera dare; alios nihil exſpectantes ditare. Itaque neſcire, quid ſibi vellet, quibuſdam videri. quidam ludere eum ſimpliciter, quidam haud dubiè inſanire

C. 20. (1) Fortaſſe *formæ*. Tac. l. 1. Ann. c. 74. *qui formam vitæ iniit, quam poſtea celebrem miſeriæ temporum & audaciæ hominum fecerunt.* (2) Conjunge *τὸ vix* cum *notis*. *Vix noti* opponuntur *amicis*. (3) Polybius apud Athen.

sanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus verè regius erat animus, in urbium donis, & Deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadiâ murum se circumdaturum urbi est pollicitus, majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum e marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneum (4), (id est penetrale urbis, ubi † publicè, quibus is honos datus est, vescuntur) vasa aurea mensæ unius posuit. Rhodiis, ut nihil unum insigne, ita omnis generis, ut quæque usus eorum postulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ verò in Deos vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine Dei, potest testis esse. Sed & Delon aris insignibus statuarumque copiâ exornavit: & Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantùm, sed parietibus totis laminâ inauratum, & alia multa in aliis locis pollicitus, quia (5) perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentiâ superiores reges vicit; (6) reliquorum sui moris, & copiâ Græcorum † artificum Gladiatorum munus Romanæ consuetudinis primò majore cum terrore hominum, insuetorum ad tale spectaculum, quàm voluptate, dedit: deinde sæpius dando, & (7) modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque, qui primò ab Româ

Ejus munificentia.

Ludi.

Athen. nominat talos & dactylos palmarum. (4) Ita infrà c. 28. *tabula in ædem Matris Matutæ cum indice hoc posita est.* Sed & is locus mendi suspectus est. Sæpiùs certè signa, statuæ *in æde, foro*, &c. *poni* dicuntur. Suprà l. 36. c. 35. l. 40. c. 52. infrà l. 42. c. 6 & 20. *Prytanea* autem erant Vestæ sacra; & quia ejus ædes penetrale erat urbis Romæ, ideo Livius Prytaneum Latinè interpretatur *penetrale urbis.* Prytanei Syracusani meminit Cic. in Verr. l. 4. c. 53. neque ulla urbs Græca fuit, quæ non suum Prytaneum haberet; ubi publicè vescebantur, (quod de Athenis notissimum est) quibus is honos datus est. (5) Hoc accipiendum putat Dukerus, de tempore, quo post illa Antiochiæ & aliis urbibus promissa superstes fuit. Constat enim eum undecim annos regnasse. (6) Reliquâ spectacula moris Syriaci erant, & cum copiâ Græcorum artificum; unum Romanæ consuetudinis, nempe gladiatorium munus. (7) Modò ita ut vulnerarentur tantùm gladiatores, non interficerentur; modò ad necem usque. *Missio* erat gratia deferendi pugnam, quæ dabatur aliquando victis gladiatoribus. Quum autem placeret, ut eousque pugnaretur, donec alteruter occumberet, dicebatur pugna *sine missione.* Sic Flor. l. 3. c. 20. de Spartaci militibus, *dignam viris obiere mortem; &, quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.*

Româ magnis præmiis paratos gladiatores arcessere solitus *Suppl.* erat, jam suo de regno voluntarios facilè paravit gladiatores, operam ultro ad depugnandum exiguâ mercede offerentes. Ceterùm eandem in edendis spectaculis, quam & in ceterâ vitâ, pravitatem animi levitatemque exhibuit, ut ludorum apparatu nihil magnificentius, nihil ipso rege vilius aut contemptius videretur. Quod quidem quum sæpe aliàs, tum maximè in iis ludis apparuit, quos, æmulatus eorum magnificentiam, qui a Paulo in Macedoniâ post devictum Persea dati fuerant, immani sumptu, nec minore suo dedecore, Antiochiæ edidit. Verùm ad Romanas res revertamur, a quibus nos longiùs abstraxit hujus regis mentio.

XXI. (XXVI.) Ti. Sempronius Gracchus, qui per biennium Sardiniam obtinuerat, traditâ Ser. Cornelio Sullæ prætori provinciâ, reversus Romam triumphavit de Sardis. Tantam captivorum multitudinem ex eâ insulâ illum abduxisse ferunt, ut longâ *Sardi venales.* eorum venditione res in proverbium venerit, & *Sardi venales* pro rebus vilibus vulgari joco celebrati fuerint. Triumphaverunt & consules ambo, Scævola de Liguribus, Lepidus de iisdem & Gal- *Comitia.* lis. Tum comitia magistratuum in insequentem annum habita. Creati consules sunt Sp. Postumius Albinus, Q. Mucius Scævola. Prætoriis comitiis fortuna inter ceteros candidatos P. Africani filium L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus fuit, non sine magnâ invidiâ in certamen conjecit cum C. Cicereio, qui patris ejus scriba fuerat. Nam quinque jam nominatis prætoribus, C. Cassio Longino, P. Furio Philo, L. Claudio Asello, M. Atilio Serrano, Cn. Servilio Cæpione, quum extremo saltem loco adhærescere Scipio niteretur, adeò a patris virtutibus degenerasse visus est, ut omnium centuriarum suffragiis ei Cicereius anteferretur, nisi hic sive fortunæ crimen, sive comitiorum errorem modestiâ suâ emendasset. In hoc campestri certamine patroni sui filium vincere non sustinuit, abjectâque statim candidâ togâ, ex competitore de victoriâ certo gratus cliens & competitoris sui suffragator factus est. Sic honorem, quem a populo impetraturus Scipio non videbatur, ope Cicereii consecutus est, majore Cicereii gloriâ, quàm suâ. Consulibus U. c. 578. a. C. 174. Sp. Postumio, Q. Mucio, Coss. provinciæ assignatæ sunt Gallia & Ligures. Mox sortiti prætores, C. Cassius Longinus urbanam jurisdictionem obtinuit, L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Atilio prætori provincia Sardinia obvenerat: sed cum legione novâ, quam consules conscripserant, quinque millibus peditum trecentis equitibus, in Corsicam (1) jussus est transire.

dum

C. 21. (1) Hoc extra ordinem factum est; fortassis quòd Sardinia nondum ita tranquilla erat, ut tutum esset, exercitum Romanum inde in Corsi-

dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hispaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, & sociûm Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites: Sicilia (2) L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones consules scribere jussi, (3) cum justo numero peditum equitumque, & decem millia peditum sociis imperare, & sexcentos equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quòd pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, eo (4) verteret in hominum morbos. qui || inciderant, haud ⊥ facilè septimum diem superabant: qui superaverant, † longinquo, maximè quartanæ implicabantur morbo. Servitia maximè moriebantur. eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus ¶ Libitina sufficiebat. Cadavera, (5) intacta a canibus ac vulturibus, tabes absumebat: satisque constabat, nec illo, nec priore anno, in tantâ strage boum hominumque, ⊥ vulturium usquam visum. Sacerdotes publici eâ pestilentiâ mortui sunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, & Ti. Sempronius Ti. ⊥ F. Longus decemvir sacrorum, & P. Ælius Pætus augur, & Ti. Sempronius Gracchus, & C. Mamilius Vitulus curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. pontifices suffecti sunt, C Sulpicius Galba (6) *** in locum Tuditani. Augures suffecti sunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronianus (7), in P. Ælii Q. Ælius Pætus. Decemvir sacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus C. Scribonius Curio sufficitur. Quum pestilentiæ finis non fieret, senatus

Provinciæ.

Pestilentia.

Corsicam abducere. Nam alioqui harum provinciarum administratio jam olim conjuncta fuerat. (2) Suetonius tamen in Tiber. c. 1. *Gens Claudia . . . Lucii prænomen consensu repudiavit, postquam e duobus gentilibus præditis eo alter latrocinii, cædis alter convictus est.* Sed fortè dicendum, repudiationem prænominis *Lucii* a Suetonio relatam his temporibus posteriorem esse. (3) Vocula *cum* inducenda videtur. Infrà l. 42. c. 35. *ut quatuor legiones scriberet urbanas, justo numero peditum equitumque.* (4) Sc. *anno.* (5) Simile narrat Thucydides l. 2. c. 50. E. (6) Excidisse videntur voces *in locum Cæpionis*, nec non nomen pontificis suffecti in locum Tuditani. (7) Intelligendus est Sempronio patre natus, qui in Veturiam gentem adoptione transiisset. Vid. ¶ *Marcellinus.* Notum est, eum, qui alteri in adoptionem dabatur, nominibus quæ antea obtinuerat, omissis, patris adoptantis nomina recepisse, iisque nomen gentis, unde natus

senatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit. & Q. Marcio Philippo (8) verba ‡ præeunte, populus in foro votum || concepit: *Si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum.*

Prodigia. In Vejenti agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus, & Auximi puella cum dentibus; & arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt: & faces eâdem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuvino: Cæritesque anguem in oppido suo jubatum (9), aureis maculis sparsum, apparuisse affirmabant. &, in agro Campano bovem locutum esse, satis constabat.

XXII. (*XXVII.*) Legati Nonis Juniis (1) ex Africâ redierunt, qui, convento priùs Masinissâ rege, Karthaginem ierant: ceterùm certiùs aliquanto, quæ Karthagine acta essent, ab rege rescierant, quàm ab ipsis Karthaginiensibus compertum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapii datum esse. ab Karthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmaverat, & ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messalla, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, &, de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub ¶ jus judiciumque suum totam coëgit gentem. Inde, per Œtæos montes transgressus, religionibus

Persei iter Delphos. quibusdam animo objectis (2), oraculum aditurus Delphos adscendit. Quum in mediâ repentè Græciâ apparuisset, magnum non finitimis modò urbibus terrorem præbuit,

natus erat, paullulum immutatum adjecisse. Pro *Gracchus* Drakenborchius scribendum censet *Philo.* (8) Decemviro sacrorum. Vid. suprà l. 40. c. 42. (9) Angues similiter *jubatos* Virgilius refert l. 2. Æn. v. 206. Ceterùm *faces*, sive stellæ facem ducentes, alibi inter prodigia memorantur: ut suprà l. 29 c. 14. l. 30. c. 2.

C. 22. (1) Ita, pro *Nonis Junii*, edidit Drakenborchius. Similiter suprà c. 16. ubi *Nonas Maii* legitur, *Nonas Maias* legendum conjicit. Ita certè loqui amat Livius. (2) Ita Cic. l. 2. Tusc. Qu. c. 4. *objiciebatur interdum*

præbuit, ſed in Aſiam quoque ad regem Eumenem nuncius tumultûs ejus venit. Triduum, non plus, Delphis moratus, per § Phthiotidem Achaiam, Theſſaliamque, ſine damno injuriâque agrorum, per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantùm civitatium, per quas iturus erat, ſatis habuit animos ſibi conciliare : (3) aut legatos, aut literas dimiſit, petens, *ne diutiùs ſimultatum, quæ cum patre ſuo fuiſſent, meminiſſent. nec enim tam atroces fuiſſe eas, ut non cum ipſo potuerint, ac debuerint, finiri. Secum quidem omnia illis* || *integra eſſe ad inſtituendam fideliter amicitiam.* Cum Achæorum maximè gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat.

XXIII. (*XXVIII.*) Hæc una ex omni Græciâ gens, & Athenienſium civitas, eò proceſſerat irarum, ut (1) finibus interdiceret Macedonibus. Itaque ſervitiis ex Achaiâ fugientibus receptaculum Macedonia erat : quia, quum finibus ſuis interdixiſſent, intrare regni terminos ipſi non audebant. Id quum Perſeus animadvertiſſet, comprehenſis omnibus, literas (2) ***. ceterum, ne ſimilis fuga ſervorum poſtea fieret, cogitandum & illis eſſe. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem quærebat, & pleriſque moderatè & benignè ſcriptas eſſe cenſentibus literas, atque his maximè, qui præter ſpem recepturi eſſent amiſſa mancipia ; Callicrates ex iis, qui in eo † verti ſalutem gentis crederent, ſi cum Romanis inviolatum fœdus ſervaretur, *Parva,* inquit, *aut mediocris res, Achaei, quibuſdam videtur agi ; ego* ¶ *maximè graviſſimam omnium non agique* (3) *tantùm arbitror, ſed quodam modo actam eſſe. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibuſque ipſis, finibus interdixiſſemus,* (4) *manereque id decretum, ſcilicet* (5), *ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi ſollicitarentur ; ii*

Achæorum animos ſibi reconciliare tentat.

Callicratis adverſus regem oratio.

terdum animo metus quidam. (3) Videntur hîc aliqua deeſſe. Dederat fortaſſe Livius : *ſed circa omnes Græciæ civitates, aut legatos,* &c.

C. 23. (1) Ita mox hoc cap. *regibus Macedonibusque ipſis, finibus interdixiſſemus.* (2) Exciderunt verba aliquot, quæ hunc ſenſum explerent : *literas ad Achæos miſit, quibus ſe ſervos eorum, qui ad ſe transfugerant, benignè remittere illis ſcripſit. Ceterùm,* &c. (3) Legendum videtur *non agi tantùm,* particulâ *que* inductâ. (4) His vocibus aliquid vitii ineſt. [Quid, ſi legamus? *(maneretque id decretum)* vocibus illis παρενθετικῶς interpoſitis. E.] (5) Id ſcilicet præcaventes, ne &c. Hîc non referuntur ipſa decreti verba

concionantem quodam modo abſentem audimus regem, & , † ſi Diis placet, orationem ejus probamus. Et, quum feræ beſtiæ cibum ad fraudem ſuam poſitum plerumque aſpernentur & refugiant, nos cæci, ſpecie parvi beneficii, ineſcamur: &, ſervulorum minimi pretii recipiendorum ſpe, noſtram ipſorum libertatem ſubrui & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ ſocietatis (6) *quæri, quâ Romanum fœdus, quo noſtra omnia continentur, violetur? Niſi hoc dubium alicui eſt, bellandum Romanis cum Perſeo eſſe, &, quod vivo Philippo exſpectatum, morte ejus interpellatum eſt, id poſt mortem Philippi futurum. Duos, ut ſcitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Perſea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longè præſtitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum poſuerat præmium, Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Perſea,* quem* (7) *populus Romanus priùs pœnæ, quàm regni, hæredem futurum ſciebat, regem fecit. Itaque quid hic poſt mortem patris egit aliud* (8), *quàm bellum paravit? Baſtarnas primùm ad terrorem omnium in Dardaniam immiſit: qui ſi ſedem eam tenuiſſent, graviores eos accolas Græcia habuiſſet, quàm Aſia Gallos habeat. Eâ ſpe* || *depulſus, non tamen belli conſilia omiſit: immo, ſi vera volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis ſubegit, nec* (9) *provinciis de controverſis ad diſceptationem populum Romanum adivit. inde, tranſgreſſus Œtam, ut repentè in medio umbilico* (10) *Græciæ † conſpiceretur, Delphos adſcendit. Hæc ‡ uſurpatio itineris inſoliti quò vobis ſpectare videtur? Theſſaliam deinde peragravit. quòd ſine ullius eorum, quos oderat, noxiâ* (11), *hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris ſpecie miſit, & cogitare jubet, quo modo in reliquum hoc munere non egeamus; hoc eſt, ut decretum, quo arcentur Peloponneſo Macedones, tollamus; rurſus*

verba, ſed mens explicatur. (6) Fortè *regiæ ſocietati.* (7) Hæc vitiata. Fortaſſe legendum: *quem ‡ odii populi Romani* (i. e. Philippi erga P. R.) *priùs penè, quàm regni, hæredem futurum ſciebat.* [Ita Drakenborchius emendat; ac ſimili ferè modo Gronovius, & Crevierius. At lege meo periculo, *quem ‡ belli Romani priùs penè, quàm* &c. E.] (8) Suprà l. 4. c. 26. *neque aliud tota urbe agi, quàm bellum parari.* (9) Gronovius feliciter emendat; *nec provocantes* (nempe, Dolopas) *de controverſiis ad † diſceptationem populi Romani audivit.* Cap. præc. *quia quidam Dolopum non parebant, &, de quibus ambigebatur rebus, diſceptationem ab rege ad Romanos revocabant.* (10) Suprà l. 35. 18. *Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent.* l. 38. c. 48. *Delphos ... umbilicum orbis terrarum.* (11) Hoc ſenſu *noxa* magis in uſu eſt, quàm *noxia.*

rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoque a Delphis († quantum enim interluit (12) fretum?) trajicientem in Peloponnesum videamus, immisceamur Macedonibus armantibus se adversus Romanos. Ego nihil novi ‖ censeo decernendum, servandaque omnia integra, donec ad certum (13) dirigatur, vanusne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia & commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum & immaturum videtur.

XXIV. (*XXIX.*) Post hunc Arco, frater Xenarchi prætoris, ita disseruit: *Difficilem orationem Callicrates, & mihi, & omnibus, qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat, neque oppugnat, effecit, ut, qui ab se dissentiret, adversùs Romanos dicere videretur. Ac primum omnium, tanquam non hîc nobiscum fuisset, sed aut ex curiâ populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit & nunciat, quæ occultè facta sunt. Divinat etiam, quæ futura fuerant (1), si Philippus vixisset: quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui, nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus; nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerat (2), ad hæc, quæ palàm geruntur, consilia nostra ‡ accommodare oportet. Ac scimus, Persea, regno accepto, (3) ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea a populo Romano appellatum: audimus, legatos Romanos venisse ad regem, & eos benignè exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse judico, non belli: nec Romanos offendi posse, si, ut bellum gerentes eos secuti*

Arco Callicrati respondet.

noxia. (12) Virg. l. 7. Æn. v. 717. *Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.* & l. 3. v. 419. (13) Omnino lege *redigatur*. Sic infrà l. 44. c. 15. *et, si id antè dubium fuisset, legatorum . . . verba ad certum redegisse.* Ita *redigere ad irritum* suprà l. 26. c. 37. l. 28. c. 31.

C. 24. (1) Vid. ‖ *Modi indicativi enallage*, &c. (2) Hanc lectionem Drakenborchius revocavit, pro *fuerit*, quemadmodum Sigonius, & post eum omnes ediderunt. Causa mutationis fuisse videtur, quia præcessit *perierit*. Sed vid. ‡ *Modi diversi simul.* [Ex locis tamen, quæ, tanquam exempla similis constructionis, Drakenborchius affert, duo priora prorsus aliena sunt, nec quicquid ad rem faciunt: nempe suprà l. 6. c. 15. *cur . . . excuti jubetis potiùs, quam ponatis.* & l. 9. c. 32. *Tantum vulnerum fuit, ut plures saucii decesserint, quàm ceciderant in acie.* In his enim verba, quæ in modis diversis ponuntur, ex diversis particulis pendent; nec in eodem modo satis Latinè poni possent. E.] (3) Lege, *legatos Romam misisse.*

(4)

secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversùs regnum Macedonum geramus, non video. || *Opportuni propinquitate ipsâ Macedoniæ sumus; an infirmissimi omnium, tanquam, quos nuper subjecit, Dolopes? immo* || *contra ea, vel viribus nostris, Deûm benignitate, vel regionis intervallo tuti. Sed sumus æquè subjecti ac Thessali* (4) *Ætolique; nihilo plus fidei auctoritatisque habemus* † *adversùs Romanos, qui semper socii atque amici fuimus, quàm Ætoli, qui paullo antè hostes fuerunt. Quod Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ cum Macedonibus juris est, idem & nobis sit. cur exsecrabilis ista nobis solis velut desertio juris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur adversùs eum armatum & bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus, novus rex, omnis injuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans, meruit?* (5) *cur soli omnium hostes ei sumus? Quanquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius injurias, si quæ fortè fuerunt,* (6) * *utique post mortem. Quum classis Romana Cenchreis staret, consul cum exercitu Elatiæ esset, triduum in concilio fuimus, consultantes, utrùm Romanos, an Philippum, sequeremur.* (7) *Nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinârit: fuit certè tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat: id quod erat vetusta conjunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipuè amici, sed ne præcipuè inimici simus. Ne id, quod non agitur, Callicrates, simulaverimus. nemo novæ societatis aut novi fœderis, quo nos temere* § *illigemus, conscribendi est auctor: sed commercium tantùm juris præbendi repetendique sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoque regno arceamus, ne servis nostris aliquò fugere liceat. Quid hoc adversùs Romana fœdera est? Quid rem parvam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid, ut ipsi locum assentandi*

(4) Legendum videtur *Thessali Epirotæque.* Ceterùm hæc ita intelligenda sunt, ut ea Arco sibi ipse objiciat, ac dum objicit refellat. *Subjecti* idem est ac suprà *opportuni.* (5) Bene Gronovius emendat, *quid Perseus* &c. *meruit, cur soli omnium hostes ei simus?* (6) Supple, *oblivisci deberemus*, vel quid simile. (7) Immo *Nihil.* Haud obscurè innuit Arco, Romanorum metu subactos Achæos cum illis amicitiam junxisse. Sed demus, inquit, nihil tunc valuisse metum illum. Certè aliquid tamen fuit, quod tam longam deli-

aſſentandi Romanis habeamus, ſuſpectos alios ac (8) *inviſos efficimus? Si bellum erit, ne Perſeus quidem dubitat, quin Romanos ſecuturi ſimus. in pace etiam, ſi non odia finiuntur, intermittantur.* Quum iidem huic orationi, qui literis regis aſſentierant (9), aſſentirentur, indignatione principum, quòd, quam rem ne legatione quidem dignam judicâſſet Perſeus, literis paucorum verſuum impetraret, decretum differtur. Legati deinde (10) poſtea miſſi ab rege, quum Megalopoli concilium eſſet; dataque opera eſt ab iis, qui offenſionem apud Romanos timebant, ne admitterentur.

† *Nihil novi ſtatuunt Achæi.*

XXV. (XXX.) Per hæc tempora Ætolorum in ſemet ipſos verſus furor mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Feſſi deinde & Romam utraque pars miſerunt legatos, & inter ſe ipſi de ‡ reconcilianda concordiâ agebant: quæ novo facinore † diſcuſſa res (1) veteres etiam iras excitavit. Exſulibus Hypatæis (2), qui factionis Proxeni erant, quum reditus in patriam promiſſus eſſet, fideſque data per principem civitatis Eupolemum, octoginta illuſtres homines, quibus redeuntibus inter ceteram multitudinem Eupolemus etiam obvius exierat, quum ſalutatione benignè (3) excepti eſſent, dextræque datæ, ingredientes portam, fidem datam Deoſque teſtes nequicquàm invocantes (4), interfecti ſunt. Inde gravius de integro bellum exarſit. C. Valerius Lævinus, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popillius, & L. Canuleius miſſi ab ſenatu venerant. Apud eos quum Delphis utriuſque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maximè, quum || cauſâ, tum eloquentiâ, præſtare viſus eſt; qui paucos poſt dies ab Orthobulâ uxore veneno eſt ſublatus: damnataque (5) eo crimine, in exſilium abiit. Idem furor & Cretenſes lacerabat. adventu

Ætolorum diſcordiæ.

Cretenſium diſſidia.

deliberationem fecerit. Junge *metus* || *ab Romanis.* (8) Lege *et inviſos.* Vid. † *ac.* (9) Lege *aſſenſi erant:* vel tolle vocem otioſam. (10) Alterutrum vacat.

C. 25. (1) Crevierius, in editione minoris formæ, delendum cenſet *τὸ res:* ex præcedentibus enim facilè intellige *concordia.* At fallitur vir doctus: non dicit Livius *concordiam* diſcuſſam eſſe, neque enim reconciliata fuerat concordia; ſed *conſilium* concordiæ reconciliandæ diſcuſſum eſſe. E. (2) *Hypatæorum agri* memorantur ſuprà l. 36. c. 14. (3) Lege *ſalutatione benignâ.* (4) Ita ſuprà l. 1. c. 7. *fidem paſtorum nequi quam invocans.* Et *implorare fidem* paſſim. (5) Nempe *Orthobula.* Vid † *que.* (6) Lege

adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus miſſus ad ſedanda eorum certamina erat, in ſpem pacis venerant. ceterùm (6) induciæ & antea ſex menſium fuerunt: inde multo gravius bellum exarſit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter ſe bella, quo quæque modo geſta ſunt, perſequi non † operæ eſt ſatis ſuperque oneris ſuſtinenti res a populo Romano geſtas ſcribere.

Celtiberorum rebellio.

XXVI. (*XXXI.*) Celtiberi in Hiſpaniâ, qui bello domiti ſe Ti. Graccho dediderant, pacati manſerant M. Titinio prætore obtinente provinciam (1). rebellârunt ſub adventum Ap. Claudii, orſique bellum ſunt ab repentinâ oppugnatione caſtrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, quum vigiles in vallo, quique in portarum ſtationibus erant, quum vidiſſent procul venientem hoſtem, ad ‖ arma conclamaverunt. Ap. Claudius, ‡ ſigno propoſito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus ſimul portis eduxit. Obſiſtentibus ad exitum Celtiberis, primò par utrumque prœlium fuit, quia propter anguſtias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alii alios ſecuti (2) evaſerunt extra vallum, ut pandere aciem, et exæquari cornibus hoſtibus (3), quibus circumibantur, poſſent. ita repentè eruperunt, ut ſuſtinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam ſecundam pulſi ſunt: ad quindecim millia cæſa aut capta: ſigna adempta duo & triginta. Caſtra etiam eo die expugnata, † debellatumque. nam, qui ſuperfuere prœlio, in oppida ſua dilapſi ſunt. quieti deinde paruerunt imperio.

Cenſores. Inſignes notæ.

XXVII. (*XXXII.*) Cenſores eo anno creati Q. Fulvius Flaccus & A. Poſtumius Albinus legerunt ‖ ſenatum: ‡ princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De ſenatu novem ejecerunt. inſignes notæ fuerunt M. Cornelii

(6) Lege *inducias tantùm ſex menſium fecerunt.*

C. 26. (1) Crevierius inciſum tantùm ponit poſt *provinciam*, periodo continuatâ ad voces *caſtrorum Romanorum*; ut ſit *qui dederant . . . qui manſerant*; quod omnino præferendum cenſeo. E. (2) Pro *ſecuti* omnino lege, ex optimâ Crevierii emendatione, *ſcutis.* (3) *τὸ cornibus* auferendi, *hoſtibus* dandi caſu accipe. Fortaſſe legendum, & *exæquari cornibus hoſtium, a quibus &c.*

nelii Maluginenſis, qui biennio antè prætor (1) in Hiſpaniâ fuerat; & (2) L. Cornelii Scipionis prætoris, cujus tum inter cives & peregrinos juriſdictio erat; & (3) Cn. Fulvii, qui frater germanus &, ut Valerius Antias tradit, (4) conſors etiam cenſoris erat. Conſules, votis (5) etiam in Capitolio || nuncupatis, in provincias profecti ſunt. Ex iis (6) M. Æmilio ſenatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetiâ ſeditionem comprimeret, quos certamine factionum ad inteſtinum bellum exarſiſſe, (7) & ipſorum legati attulerant. Legati, qui in Ætoliam ad ſimiles motus comprimendos ierant, renunciârunt, coërceri rabiem gentis non poſſe. Patavinis ſaluti fuit adventus conſulis: neque aliud, quod ageret in provinciâ, quum habuiſſet, Romam rediit. Cenſores vias ſternendas ſilice in urbe, || glareâ extra urbem ſubſtruendas (8) marginandaſque primi omnium locaverunt, ponteſque multis locis faciendos: & (9) ſcenam ædliibus prætoribuſque præbendam: et carceres in circo, & (10) ova ad notas curriculis numerandis, & * dam, & metas trans * & caveas

Cenſorum opera.

C. 27. (1) Hic prætor in Hiſpaniam ire noluerat, ut conſtat ex c. 15. ſuprà. Ergo aut delendæ ſunt voces *in Hiſpaniâ*, aut lapſus eſt memoriâ Livius. (2) Teſtatur Valerius Max. l. 3. c. 5. ejus propinquos dediſſe operam, ne aut ſellam ponere, aut jus dicere auderet. (3) Vid. not 1. ad c. 41. l. 40. ſuprà. (4) *Conſortes* dicebantur cohæredes, qui communi & nondum diviso patrimonio pariter utuntur. συγκληροι. (5) Tolle τὸ *etiam*. (6) Mendum eſt in nomine conſulis: non enim hoc anno, ſed ſuperiore, M. Æmilius conſul fuit. Drakenborchius legendum conjicit, *Exin M. Æmilio*, vel *Exinde M. Æmilio*. Voculâ *exin* Livius ſuprà utitur l. 27. c. 5. Verùm ita mox legendum foret *adventus proconſulis*. (7) Vel delendam eſſe particulam *et*, vel excidiſſe plus orationis membrum indicat Crevierius. [At quidni ſumatur *et* pro *quoque*? Non alii modò, ſed ipſorum quoque legati hanc famam attulerant. E.] (8) *Subſtruendas* ex edd. vetuſtis Drakenborchius reduxit, quum recentiores *ſubſternendas* habeant; quod & verum judico. Illud Bergierius ad aggerem medium viarum aliquantum eminentiorem pertinere putat. Vocis *ſubſternendas* hanc eſſe vim docet Crevierius, ut lapidibus, quibus ſternebantur viæ, ſolum e terrâ lapidoſâ ſubſterneretur, cui ſolidiùs ac firmiùs lapides inhærerent. *Marginandas* expone marginibus lapideis muniendas. [Ad τὸ *marginandas* ſolùm voces *primi omnium* referendas arbitror. E.] (9) Vid. not. 6. ad c. 51. l. 40. ſuprà. (10) Ova illa, e ligno fabricata, imponebantur columnis, aliquando binis, aliquando quaternis, ad metas Circi ſtatutis. Tot illa erant numero, quot curricula erant peragenda: ſeptena proinde, ut plurimum, pro ſepteno curriculorum numero, qui ſollemnis maximè erat. Primo curriculo peracto, unum ovum e medio tollebatur, ſecundo curriculo alterum; & ſic de reliquis. Ita ova illa veluti notæ fuerunt, quibus curricula numerabantur. In verbis ſequentibus plures ſunt lacunæ, quas alii aliter ſupplere conati ſunt. Sed eorum conjecturas non operæ eſt recenſere.

caveas ferreas pe * intromitterentur * ferreis in monte Albano consulibus, & clivum Capitolinum silice sternendum curaverunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium (11) ad senaculum, ac super id curiam. Et extra portam Trigeminam emporium lapide straverunt, stipitibusque sepserunt: & porticum Æmiliam (12) reficiendam curârunt: gradibusque adscensum ab Tiberi in emporium fecerunt. & (13) extra eamdem portam in Aventinum porticum silice straverunt, & (14) eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Auximi muros faciendos locaverunt: venditisque ibi publicis locis, pecuniam, quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis consumpserunt. & alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Postumius nihil, nisi senatûs Romani populive jussu, se locaturum ipsorum pecuniâ*) Jovis ædem Pisauri, & Fundis, & ¶ Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam a ga * aviariæ. In his & clo * um circumducend * & forum porticibus tabernisque claudendum, & † Janos tres faciendos. Hæc ab uno censore opera locata, cum magnâ gratiâ colonorum. Moribus quoque regendis diligens & severa censura fuit. multis equi adempti.

XXVIII. (*XXXIII.*) Exitu propè anni diem unum supplicatio fuit ob res prosperè gestas in Hispaniâ ductu auspicioque Ap. Claudii proconsulis: & majoribus hostiis viginti sacrificatum. & alterum diem supplicatio ad Cereris, † Liberi, Liberæque fuit, quòd ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. *Comitia.* Quum App. Claudius ex Hispaniâ Romam redîsset, decrevit senatus, ut ovans urbem iniret. Jam consularia comitia appetebant; quibus, magnâ contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus & M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, † N. Fabius

recensere. (11) Legendum videtur *&* *senaculum*. Alii legere volunt *in Capitolio*: fuit enim Saturni ædes in clivo Capitolino. *Senacula* autem loca erant, in quibus seniores consultandi gratiâ consistere solebant. Senacula tria fuisse Romæ, testatur Festus. (12) Quæ tantùm nono decimo antè anno exstructa fuisse narratur suprà l. 35. c. 10. (13) Fortasse *intra eamdem portam*: Aventinum enim Ancus rex urbi addidisse dicitur suprà l. 1. c. 33. (14) Suspicatur Gronovius *& basilicam ad ædem Veneris*. Perizonius conjicit, vocibus *eo publico* latere clivum Publicium, qui prope Aventinum erat.

† N. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Craſſipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis, Ap. Claudius Centho, ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit. Flamen Dialis inauguratus eſt Cn. Cornelius. Eodem anno tabula (1) in ædem Matris † Matutæ cum indice hoc poſita eſt: *Ti. Sempronii Gracchi conſulis imperio auſpicioque legio exercituſque populi Romani Sardiniam ſubegit. in eâ provinciâ hoſtium caſa aut capta ſupra octoginta millia. Republicâ feliciſsmè geſtâ, atque liberatis* (2) *vectigalibus* * *reſtitutis, exercitum ſalvum atque incolumem pleniſſimum prædâ domum reportavit. iterum triumphans in urbem Romam rediit. Cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi dedit.* Sardiniæ inſulæ forma erat, atque in eâ ſimulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data; unum ante cetera inſigne fuit T. Flaminini, quod mortis cauſâ patris ſui, cum ‡ viſceratione epuloque & ludis ſcenicis, quatriduum dedit. magni tamen muneris (3) ea ſumma fuit, ut per triduum quatuor & ſeptuaginta homines pugnârint.

XXXIV. [Finis hujus anni inſignis eſt novâ, eâque magni momenti lege, quæ non ſine aliquo motu animorum agitata civitatem exercuit. Hactenus feminas non minùs, quàm viros, ad hæreditates admitti jus fuerat. Inde fiebat, ut illuſtriſſimarum ſæpe familiarum bona in alienas domos transfunderentur, magno cum reipublicæ damno, cujus intereſt clarorum nominum hæredibus ſuppetere opes, quibus ſplendorem generis, onus alioqui magis, quàm decus, tutari & exornare poſſint. Deinde etiam, quum creſcentibus jam imperii opibus creſcerent quoque privatorum divitiæ, metus erat, ne pronior naturâ in luxum & elegantioris cultûs affectationem muliebris animus, nactus ex affluentiâ opum cupiditatis irritamenta, in ſumptus immodicos atque in luxuriam prolaberetur, ac deinde a priſcâ fortaſſe ſanctitate deſciſceret *Lex Voconia*

C. 28. (1) Magis placeret *in æde.* Vid. not. 4. ad. c. 20. ſuprà. Ita ultima litera voci *ædem* adhæſiſſe potuit ex initio proximæ. Ad vocem *indice* vid. ¶ *index libri.* (2 *Liberata vectigalia* interpretatur Gronovius ſalva reddita populo Romano, quæ defectores averterant. Lacuna fortaſſe ſupplenda eſt per voces *&* *reipublicæ.* (3) In illo munere, quod magnum illis temporibus judicatum eſt, tantummodò quatuor & ſeptuaginta homines pugnârunt. Intelligit Livius hoc munus magnum illo ævo viſum eſſe, ſed nihil ad ſui temporis magnificentiam, ſive potius veſaniam.

ſciſceret, nec minor fieret morum, quàm cultûs, mutatio. His incommodis obviàm ire ſtatuit Q. Voconius Saxa, tribunus plebis, tulitque ad populum: *Ne quis, qui poſt A. Poſtumium, Q. Fulvium cenſores cenſus eſſet, hæredem virginem, neve mulierem faceret: neve ulli virgini, vel mulieri, bona cujuſquam liceret hæreditate percipere ultra centum millia ſeſtertiûm.* Sed & cavendum quoque duxit Voconius, ne magnitudine legatorum hæreditates, quod fiebat interdum, exhaurirentur. Adjecit igitur rogationi, *Ne qui plus cuiquam legaret, quàm ad hæredem hæredeſve perveniret.* Atque hoc quidem poſterius legis caput facilè ſe populo probabat, quòd & æquiſſimum videretur, nec cuiquam magnopere grave eſſet. De priore, quo removebantur feminæ ab omnium omninò civium hæreditatibus, ambigebatur. Dubitationem exemit M. Cato, acerrimus jam olim in defendendâ lege Oppiâ mulierum adverſarius & caſtigator, qui & hanc quoque majoris momenti adverſùs illas legem, annos natus quinque & ſexaginta, magnâ voce & bonis lateribus ſuaſit, pro ſolitâ aſperitate muliebrem invectus impotentiam, intolerandoſque in opulentiâ ſpiritus: quum hinc quoque argueret divitum matronarum faſtum & arrogantiam, *quòd illæ, magnâ ſæpe dote marito allatâ, magnam ſibi pecuniam reciperent ac retinerent, eamque pecuniam ita poſtea viro roganti mutuam darent, ut, quoties iratæ eſſent, ſtatim per receptitium ſervum conſectantem & quotidie flagitantem ſolutionem, maritum, tanquam debitorem extraneum, importunè cogerent.* Hac indignatione commoti legem, uti rogabat Voconius, accipiendam cenſuerunt.

EPITOME

EPITOME LIBRI XLII.

Q. Fulvius Flaccus cenſor templum Junonis Laciniæ tegulis marmoreis ſpoliavit, ut ædem, quam dedicabat, tegeret. tegulæ ex ſenatuſconſulto reportatæ. Eumenes, Aſiæ rex, in ſenatu de Perſeo, Macedoniæ rege, queſtus eſt: cujus injuriæ in populum Romanum referuntur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Craſſus conſul, cui id mandatum erat, in Macedoniam tranſiit, levibuſque expeditionibus, equeſtribus prœliis, in Theſſaliâ cum Perſeo parum felici eventu pugnavit. Inter Maſiniſſam & Karthaginienſes de agro fuit (1) *arbiter ad diſceptandum a ſenatu datus. Legati miſſi ad civitates ſocias & reges rogandos, ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis. Luſtrum a cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita ducenta* (2) *quinquaginta ſeptem millia ducenta triginta unum. Res præterea adversùs Corſos & Ligures proſperè geſtas continet.*

Epit. l. 42. (1) Alii legunt, fuit *dies ad diſceptandum a ſenatu datus.* Nec *arbitri*, nec *diei dati* Livius meminit. Tantùm cap. 24. infrà nomine ſenatûs Maſiniſſæ nunciatur, *ut de iis, de quibus Karthaginienſes querantur, legatos quàm primùm ad ſenatum mittat:* Karthaginienſibus, *ut ad diſceptandum veniant.* Sæpe auctor Epitomarum a Livio diverſa tradit. (2) Livius aliter infrà c. 10. nempe CCLXIX. millia, & xv.

T. LIVII PATAVINI

LIBER QUADRAGESIMUS SECUNDUS.

U. c. 579. a. C. 173. L. Poſtumio, M. Popillio Coff. *Provinciæ.*

I. L. POSTUMIUS Albinus, M. Popillius Lænas quum omnium primum de provinciis exercitibuſque ad ſenatum retuliſſent, Ligures utrique decreti ſunt: ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones, (binæ ſingulis decretæ) & ſociûm Latini nominis dena millia peditum & ſexcenos equites, & ſupplementum (1) Hiſpaniæ tria millia peditum Romanorum ſcriberent, & ducentos equites. Ad hoc mille & quingenti pedites Romani cum centum equitibus ſcribi juſſi; cum quibus prætor, cui Sardinia obtigiſſet, in Corſicam tranſgreſſus bellum gereret; interim M. Atilius, vetus prætor, provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias ſortiti ſunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives & peregrinos, † N. Fabius Buteo Hiſpaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit, L. Poſtumium conſulem ad agrum publicum a privato terminandum in Campaniam ire; cujus ingentem modum poſſidere

C. 1. (1) Ita ſuprà l. 26. c. 11. *milites ſub vexillis in ſupplementum Hiſpaniæ profectos audivit.* (*τὸ Hiſpaniæ* accipit Gronovius dandi caſu.) Solet aliàs

possidere privatos, paullatim proferendo fines, constabat. Hic, iratus Prænestinis, quòd, quum eò privatus sacrificii in templo Fortunæ faciundi causâ profectus esset, nihil in se honorificè, neque publicè, neque privatim, factum a Prænestinis esset, priusquam ab Româ proficisceretur, literas Præneste misit, ut sibi magistratus obviàm exiret, locum † publicè pararet, ubi diverteretur (2), jumentaque, quum exiret inde, præstò essent. Ante hunc consulem, nemo unquam sociis in ullâ re oneri aut sumptui (3) fuit. ideo magistratus mulis tabernaculisque & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. privata hospitia habebant; ea benignè comiterque colebant: domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diverti mos esset. Legati, qui repentè aliquò mitterentur, singula jumenta per oppida, iter quâ faciundum erat, imperabant: aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant. (4) Injuria consulis, etiamsi justa, non tamen in magistratu exercenda, & silentium, nimis aut modestum, aut timidum, Prænestinorum (5) jus, velut probato exemplo, magistratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum.

Magistratuum Rom. prisca modestia.

II. Principio hujus anni legati, qui in Ætoliam & Macedoniam missi erant, renunciârunt, *sibi conveniendi regis Persei, quum alii abesse eum, alii ægrum esse, falsò utrumque, fingerent, potestatem non factam. Facilè tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec ultrà ad arma ire dilaturum. Item in Ætoliâ seditionem † gliscere in dies, neque discordiarum principes auctoritate suâ coërceri potuisse.* Quum bellum Macedonicum in exspectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemque Deûm peti precationibus, (1) quæ ‖ editæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuvii classis magnæ species (2) in cœlo visæ dicebantur; & Pri-

Prodigia expiata.

aliàs dicere *in Hispaniam.* (2) Fortè † *deverteretur*; & mox *deverti*, pro *diverti.* (3) Tamen jam ante hunc prætores nonnullos provincialibus sumptui fuisse, constat ex l. 32. c. 27. suprà. (4) Lege *ira consulis. Exercere iram*, ut ‡ *exercere victoriam*, &c. (5) Suprà l. 1. c. 49. *neque enim ad jus regni quicquam præter vim habebat.* Tac. l. 14. Ann. c. 50. *adipiscendorum bonorum jus.*

C. 2. (1) Non modò edebant ex libris decemviri, quibus diis supplicandum esset, sed et quo ritu, quâ formâ precationum utendum. *Ita sacrificatum est*, inquit Livius infrà, *ut decemviri scriptum ediderunt.* (2) Ita suprà

& Priverni lana pulla terrâ § enata; & in Veienti apud (3) Rementem ‡ lapidatum; Pomptinum omne velut nubibus locuſtarum coopertum eſſe; in Gallico agro, quâ induceretur aratrum, ſub exſiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti, editumque ab decemviris eſt, & quibus Diis, quibuſque hoſtiis ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigiis expiandis fieret: altera, quæ (4) priore anno valetudinis populi cauſâ vota eſſet, ea uti feriæque eſſent. itáque ſacrificatum eſt, ut decemviri ſcriptum ediderunt.

Ædes Fortunæ Equestris.

III. Eodem anno † ædis Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus cenſor ædem Fortunæ Equeſtris, quam in Hiſpaniâ prætor bello Celtiberico voverat, faciebat eniſo ſtudio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum ſe templo ratus adjecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent, profectus in Bruttios, ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit. id ſatis fore ratus ad tegendum, quod ædificaretur.

Tegulæ marmoreæ ex æde Junonis Laciniæ detractæ.

Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque aſportarent, auctoritate cenſoriâ ſociis deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquam cenſor rediit, tegulæ, ‡ expoſitæ de navibus, ad templum portabantur. quanquam, unde eſſent, ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curiâ ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur, ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Ut verò arceſſitus in curiam cenſor venit, multo infeſtiùs ſinguli univerſique præſentem § lacerare: *Templum auguſtiſſimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Hannibal violâſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœdè, ac propè diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum (1) tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem, moribus regendis creatum, cui ‡ ſarta tecta exigere ſacris publicis (2), & loca tuenda, more majorum traditum eſſet; eum per ſociorum urbes diruentem*

ſuprà l. 24. c. 10. *ſpecieſque hominum circa eam cum candidâ veſte viſas eſſe.* & c. 44. *navium longarum ſpecies in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, viſæ.* (3) Nomen loci incognitum. Fortè *Cremeram.* (4) Lib. præc. c. 21.

C. 3. (1) Bene Dukerus conjicit, *nudatum tecto*, ſcil. templum. Suprà l. 27. c. 4. *Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac propè omni tecto nudatum* . infrà l. 45. c. 28. *nudare tegulis muros urbis.* Attamen fatendum eſt mox occurrere, *nudantemque tecta ædium.* (2) Poteſt eſſe caſus tertius, pro ad ſacra

tem templa, nudantemque tecta ædium sacrarum vagari: &, quod, si in privatis sociorum ædificiis faceret, indignum videri posset, id Deûm immortalium templa demolientem facere: & ¶ obstringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non iidem ubique Dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique. Quum, priusquam referretur, appareret, quid sentirent Patres, relatione factâ, in unam omnes sententiam ierunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaque Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum curâ facta: tegulas relictas in areâ templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, || redemptores (3) nunciârunt.

Relatæ jussu senatûs.

IV. Ex prætoribus, qui in provincias ierant, † N. Fabius Massiliæ moritur, quum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque, quum id nunciatum a Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius & Cn. Servilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit; (1) P. Furius idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno, quum agri Ligustini & Gallici, quod bello captum erat, aliquantum vacaret, senatusconsultum factum, ut is ager viritim divideretur (2). Decemviros in eam rem ex senatusconsulto creavit A. Atilius prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Cassium, T. Æbutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Appuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diviserunt dena jugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idem tempus, quo hæc agebantur, legati ex Ætoliâ Romam venerunt de discordiis seditionibusque suis, & Thessali legati, nunciantes, quæ in Macedoniâ gererentur.

V. Perseus, jam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes, non gentes modò Græciæ, sed civitates

Perseus animo Græcorum sibi conciliat.

sacra publica, sive ut in iis sacra publica fieri possint. Videtur tamen Livius aliquid de sartis tectis *ædium* sacrorum, & locorum *publicorum* scripsisse: ut Cic. l. 13. ad. Fam. Ep. 1. *sarta tecta ædium sacrarum locorumque communium tueri.* (3) Qui tegulas reportandas conduxerant.

C. 4. (1) Excidisse videtur particula *ut*. Ideo sors opportuna fuit, quòd non Cn. Servilium ex ulteriore provinciâ transire in citeriorem jussit, sed P. Furium, in quâ jam erat retinuit. (2) Hìc excidisse videtur numerus civium sociorumque, inter quos viritim divideretur.

vitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura, quàm præſtando, ſibi conciliabat. Erant tamen magnâ ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, & aliquanto quàm in Eumenem propenſiores: quum Eumenis beneficiis muneribuſque omnes Græciæ civitates & plerique principum obligati eſſent: & ita ſe in regno ſuo gereret, ut, quæ ſub ditione ejus, urbes nullius liberæ civitatis fortunam ſecum (1) mutatam vellent. contrà Perſea fama erat poſt patris mortem uxorem manu ſuâ occidiſſe: Apellem, miniſtrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requiſitum a Philippo ad ſupplicium, exſulantem, arceſſitum poſt patris mortem ingentibus promiſſis ad præmia tantæ perpetratæ rei, clam interfeciſſe. inteſtinis externiſque præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant vulgò civitates tam pio erga propinquos, tam juſto in cives, tam munifico erga omnes homines regi, ſeu famâ & majeſtate Macedonum regum præoccupati ad ſpernendam originem novi regni; ſeu mutationis rerum cupidi; ſeu quia eum objectum eſſe Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modò in ſeditionibus, propter ingentem vim æris alieni, ſed Theſſali etiam: (2) eâ contagione, velut † tabes, in Perrhæbiam quoque id pervaſerat malum. Quum Theſſalos in armis eſſe nunciatum eſt (3), Ap. Claudium legatum ad eas res ‡ adſpiciendas componendaſque ſenatus miſit. Qui, utriuſque partis principibus caſtigatis, quum injuſto fœnore gravatum æs alienum, ipſis magnâ ex parte concedentibus, qui onerarânt, levâſſet, juſti crediti ſolutionem in (4) * annorum penſiones diſtribuit. Per eumdem Appium eodemque modo compoſitæ in Perrhæbiâ res. Ætolorum cauſas Marcellus Delphis per idem tempus hoſtilibus actas animis, (5) quas inteſtino geſſerant bello, cognovit. Quum certatum utrinque temeritate atque audaciâ cerneret, decreto quidem ſuo neutram partem aut

C. 5. (1) Ita Plautus in Prol. Captiv. v. 28. *Si quem reperire poſſet, cum quo mutet ſuum Illum captivum.* Sall. Jug. c. 44. *eaque mutare cum mercatoribus.* (2) τὸ *ea* in *et* mutandum videtur. (3) Potiùs *eſſet.* (4) Excidit nota numeralis, quâ indicabatur, quot annorum penſionibus creditum ſolvendum eſſet. (5) Hoc apertè mendoſum eſt. Vel lege cum Gronovio *quaſi inteſtino bello*, omiſſo τῷ *geſſerant*, vel totam hanc clauſulam *quas inteſtino geſſerant bello* expunge, tanquam ineptum librarii additamentum. Cauſas eo ardore odiorum egerant, quo ſi non cives, ſed hoſtes inter ſe decertarent.

aut levare, aut onerare voluit: communiter ab utrisque petiit, abstinerent bello, & oblivione præteritorum discordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultro citroque datis firmata est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides, convenitur.

VI. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum trajecit (1), quò Achæis edixerat conventum. Ubi, collaudatâ gente, quòd constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne adversùs Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturiùs erumperet, Eumenes rex, ¶ commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem missi, qui res in Macedoniâ ⸸ adspicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ causâ proficisci jussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Baebius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt: quorum princeps Apollonius, in senatum introductus, multis justisque causis regem excusavit, *Quòd stipendium seriùs* (2) *quoad diem præstaret. id se omne advexisse, ne cujus, nisi temporis, † gratia regi fieret. Donum præterea afferre, vasa aurea quingentûm pondo. Petere regem, ut, quæ cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renovaretur; imperaretque sibi populus Romanus, quæ bono fidelique socio regi essent imperanda. se nullo usquam cessaturum officio. Ea merita in se senatûs fuisse, quum Romæ esset, eam comitatem juventutis, ut pro rege, non pro obside, omnibus ordinibus fuerit.* Legatis benignè responsum, & societatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius prætor urbanus jussus. Quæstores urbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt: eisque negotium datum est, ut ponerent ea, in quibus templis videretur: legatoque centum millium æris munus missum, & || ædes liberæ hospitio datæ, sumptusque decretus, donec in Italiâ esset. Legati, qui

Legati in Macedoniam & Ægyptum.

Legati ab Antiocho Romam veniunt.

C. 6. (1) Videtur excidisse nomen loci, quo conventum edixerat. (2) Vocem *quoad* pro *quantum ad*, *quod attinet ad*, apud probos linguæ Latinæ scriptores non occurrere, inter plerosque viros doctos constat. Sed & illo sensu planè supervacuum esset *quoad diem* post *τὸ seriùs*. Lege *quam ad diem*.

Ad

in Syriâ fuerant, renunciaverunt (3), in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumque populo Romano.

Corsi victi. VII. In provinciis eo anno hæc. C. Cicereius prætor in Corsicâ signis collatis pugnavit: septem millia Corsorum cæsa; capti ampliùs (1) mille & septingenti. Voverat in eâ pugnâ prætor ædem ‡ Junoni Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ ducena (2) millia pondo. Ex Corsicâ subactâ Cicereius in Sardiniam ‡ transmisit. Et in Liguribus in agro Statiellati pugnatum *Ligures quoque victi.* ad oppidum Carystum. Eò se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primò sub adventum M. Popillii consulis mœnibus sese continebant: deinde, postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas, aciem ‡ struxerunt: nec consul (ut qui id ipsum oppugnatione comminandâ quæsîsset) moram certamini fecit. Pugnatum est ampliùs tres horas, ita ut neutrò inclinaret spes. ‡ Quod ubi consul vidit, nullâ parte moveri Ligurum signa, imperat equitibus, ut equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes, quanto maximo possent tumultu, incurrant. Pars magna equitum mediam trajecit aciem, & ad terga pugnantium pervasit. Inde terror injectus Liguribus. diversi in omnes partes fugerunt. perpauci retrò in oppidum, quia inde se maximè objecerat eques. & pugna tam pervicax multos absumpserat Ligurum, & in fugâ passim cæsi sunt. Decem millia hominum cæsa traduntur; ampliùs septingenti passim capti; signa militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit. ampliùs tria millia militum amissa; quum, cedentibus neutris, ex parte utrâque primores caderent.

VIII. Post hanc pugnam ex (1) diversâ fugâ in unum collecti Ligures, quum majorem multo partem civium amissam, quàm superesse, cernerent, (nec enim plus (2) decem millia hominum erant) dediderunt sese; nihil quidem *Dedunt se.* illi pacti. speraverant tamen, non atrocius, quàm superiores

Ad diem pecunia solvi dicebatur, si constitutâ die solveretur. (3) Potiùs *renunciaverant.* Hìc enim redditur ratio cur tam honorificè tractatus sit Apollonius.

C. 7. (1) Mox hoc cap. *ampliùs septingenti passim capti.* & *ampliùs tria millia militum amissa.* Cic. Act. 2. in Verr. l. 1. c. 5. *quum cum Syracusis ampliùs centum cives Romani cognoscerent.* (2) Lege *ducenta.* Vel intelligi *ducena* in singulos annos.

C. 8. (1) Ex diversis, in quas fugerant, partibus. (2) Ex modò dictis liquet, vel hunc numerum justo majorem esse, vel numerum cæsorum in pugnâ

periores imperatores, consulem in se sæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit: literasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas quum A. Atilius prætor in curiâ recitasset, (nam consul alter Postumius, agris recognoscendis in Campaniâ occupatus, aberat) atrox res visa senatui: *Statiellates, qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma adversus Romanos, tum quoque oppugnatos, non ultro inferentes bellum; deditos in fidem populi Romani omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis unquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse: & distractos passim justis* (3) *quondam hostibus populi Romani pacatis servire. Quas ob res placere senatui, M. Popillium consulem Ligures, pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem; bonaque ut iis,*(4) *quicquid ejus recuperari possit, reddantur curare. Arma primo quoque tempore fieri* (5) *in eâ gente consulem de provinciâ decedere, quum deditos in sedem suam Ligures restituisset. Claram victoriam vincendo oppugnantes* (6), *non sæviendo in afflictos, fieri.* *Venduntur.* *Redimi jubentur.* †

IX. Consul, quâ ferociâ animi usus erat (1) in Liguribus, eamdem ad non parendum senatui habuit. Legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus Patribus, infestus prætori, Romam rediit: senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus est in prætorem: *qui, quum ob rem bello bene gestam, uti Diis immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, adversus se pro hostibus senatusconsultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedique iis prope consulem prætor juberet. Itaque mulctam ei se dicere: a Patribus postulare, ut senatusconsultum in se factum tolli juberent: supplicationemque, quam* (2) *absentes ex literis, de bene gestâ republicâ missis,* *Consulis contumacia.*

decernere

pugnâ justo minorem. (3) Qui verè et planè hostes fuerant. [Mihi displicet *τò pacatis*. An fortè legendum *pacatos?* ut opponantur *pacati* sive Statelliates qui in pace erant, iis, qui justi quondam hostes populi Romani fuerant. Suspicor etiam *τò distractos* dici pro in diversas partes *venundatos*. *Distrahere*, pro vendere, plus semel occurrit apud Suetonium: licet fatendum sit hujus significationis exemplum haud facilè apud ævi Augusti scriptores inveniri. E.] (4) Vid. ‡ *qui eorum.* || *quod militum. Ejus* numero singulari ponitur, licet præcesserit *τò bona* plurali. E. (5) An concremaverat consul arma, quæ genti ademerat? Sed locus vix sanus videtur. (6) Potiùs *pugnantes*.

C. 9. (1) Vid ‡ *in aliquo*. (2) Gronovius legit jubet *quàm absenti sibi;* & mox

decernere debuerint, præsentes honoris Deorum primùm causâ, deinde & sui aliquo tandem respectu, decernerent. Nihilo lenioribus, quàm abiens, senatorum aliquot orationibus increpitus, neutrà impetratà re, in provinciam redit. Alter consul Postumius, consumptâ æstate in recognoscendis agris, ne visa quidem provinciâ suâ, comitiorum causâ Romam rediit consules (3) C. Popillium Lænatem, P. Ænum Ligurem creavit. Prætores exinde facti C. Licinius Crassus, M. Junius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.

Comitia.

X. Eo anno lustrum conditum est. Censores erant Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus. Postumius condidit. Censa sunt civium Romanorum capita ducenta sexaginta novem millia & quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Postumius consul pro concione edixerat, qui sociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis (1) redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis civitatibus censerentur. Concors & e republicâ censura fuit. omnes, quos senatu moverunt, quibusque equos ademerunt,† ærarios fecerunt, & tribu moverunt: neque ab altero notatum alter probavit. Fulvius ædem Fortunæ Equestris, quam proconsul in Hispaniâ, dimicans cum Celtiberorum legionibus, voverat, annos sex (2) post, quàm voverat, dedicavit: & scenicos ludos per quatriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus, decemvir sacrorum, eo anno mortuus est. in locum ejus suffectus (3) A. Postumius Albinus. Locustarum tantæ nubes a mari vento repentè in Apuliam illatæ sunt, ut ¶ examinibus suis agros latè operirent. ad quam pestem frugum tollendam Cn. Sicinius prætor designatus, cum

Lustrum conditum.

Locustæ in Apuliâ.

& mox *præsenti.* Sed & vulgatum defendi potest. Sane tam aberat senatus a Popillio, quàm Popillius ab senatu. Si quid mutandum, potior mihi videtur Pithœi conjectura, *absente se,* & mox *præsente.* (3) Hi ambo primi de plebe consules magistratum gesserunt, at non primi creati sunt. Anno enim quarto secundi Punici belli Marcellus Sempronio Graccho collega datus fuerat: sed vitio creatus magistratum abdicavit. Suprà l. 23. c. 31.

C. 10. (1) Vid. suprà l. 41. c. 8 & 9. (2) Vid. suprà l. 40. c. 40. Omittuntur extremi anni, & quo vota, & quo dedicata ædes est. Vid. ‖ *Numerandi methodus Liviana.* (3) Intelligendus videtur, non A. Postumius vir consularis, hujusque lustri censor; sed alius, quem Cic. l. 4. Acad. Qu. c. 45. prætorem fuisse refert P. Scipione & M. Marcello consulibus, sive anno u. c. 598. consulem verò cum Lucullo, sive anno u. c. 602.

cum imperio in Apuliam miſſus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis abſumpſit. Principium inſequentis anni, quo C. Popillius & P. Ælius fuerunt conſules, reſiduas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renovarique ſenatuſconſultum volebant, & conſul Ælius referebat. Popillius & collegam & ſenatum pro fratre deprecabatur; præ ſe ferens, ſi (4) quid decernerent, interceſſurum, collegam deterruit. Patres, eo magis utrique pariter conſulum infenſi, (5) in cœpto perſtabant. Itaque, quum de provinciis ageretur, & Macedonia, jam imminente Perſei bello, peteretur, Ligures ambobus conſulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Poſtulantibus deinde, ut novos exercitus ſcribere, aut ſupplementum veteribus liceret, utrumque negatum eſt. Prætoribus quoque in Hiſpaniam ſupplementum petentibus negatum: M. Junio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Craſſus urbanam juriſdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat ſortitus, C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. Conſules, (6) ob ea irati ſenatui,† Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros eſſe denunciarunt; nec quidquam reipublicæ acturos, præterquam quod ad provinciarum adminiſtrationem attineret.

U. c. 580. a. C. 172. C. Popillo, P. Ælio C ſſ.

Contentiones de Liguribus.

XI. Attalum, regis Eumenis fratrem, legatum veniſſe Romam, Valerius Antias his conſulibus ſcribit, ad deferenda de Perſeo crimina, indicandoſque apparatus belli. Plurium annales, & quibus crediddiſſe malis, ipſum Eumenem veniſſe tradunt. Eumenes igitur, ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantùm ejus, ſed beneficiis etiam ſuis, ingentia quæ in eum congeſta erant, exiſtimaret deberi populus Romanus, in ſenatum eſt introductus. *Cauſam veniendi ſibi Romam fuiſſe*, dixit, *præter cupiditatem viſendi Deos hominesque, quorum beneficio in eâ fortunâ eſſet, ſupra quam ne optare*

Eumenes Romam venit.

†602. (4) Editio Drakenborchiana habet, *ſi ui decernerent*: at, ni fallor, ſphalma eſt typothetarum. Ceterùm mihi interpunctio Crevieriana magis placeret, nempe τέλειον σίγμα post *interceſſurum*, minor autem diſtinctio poſt *deterruit*. E. (5) Ita infrà l. 45. c. 15. *in bene cœpt. perſeverare*. Tamen conjici potest *in incepto*: ut ſuprà l. 32. c. 23. *Pertinaciùs Quinctius in incepto perſtabat*. (6) Pro *ob ea irati* Gronovius conjicit *obirati*; quo verbo uſus eſt Livius ſupr. l. 1. c. 31.

Perseum suspectum facit Romanis.

optare quidem (1) *auderet, etiam ut* ⸸ *coràm moneret senatum, ut Persei conatis obviàm iret.* Orsus inde a Philippi consiliis, *necem Demetrii filii* retulit, *adversantis Romano bello; Bastarnarum gentem,* ⸸ *excitam sedibus suis, quorum auxiliis fretus in Italiam transiret. Hæc eum* ⸸ *volutantem in animo, oppressum fato, regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. itaque Persea, hæreditarium a patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum,* (2) *jamjam primum alere ac fovere omnibus consiliis. Florere præterea juventute, quam stirpem longa pax ediderit, florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ quum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inveteratum diutinâ arte atque usu belli. Jam inde a puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantùm, assuetum, missum a patre in expeditiones multas variasque. Jam ex quo ipse accepisset regnum, multa, quæ non vi, non dolo, Philippus, omnia expertus, potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse.*

XII. *Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pareretur* (1), † *auctoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ civitates vereri majestatem ejus omnes. nec, pro quibus meritis, pro quâ munificentiâ tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrùm felicitate id quâdam ejus accidat, an, quod ipse vereatur dicere, invidia adversùs Romanos favorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate; Seleuci filiam* (2) *duxisse eum, non petentem, sed petitum*† *ultro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac* (3) *oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum, & velut auspicibus* (4) *nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem,* § *captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus*

C. 11. (1) Adde [vel subintellige] *quisquam.* Mox *conatis;* quemadmodum suprà l. 21. c. 50. *statum deinde insulæ & Karthaginiensium conata exposuit.* (2) Gronovius corrigit *tanquam primum:* adducens illud suprà l. 34. c. 58. *honesta pensamus, sicut aut sola aut prima pensari decet.* [Fortasse *omnium* § *primum.*]

C. 12. (1) Ita *parere gloriam* suprà l. 6. c. 25 *invidiam* l. 21. c. 63. *gratiam* l. 34. c. 44. & similia. Alii *pararetur.* Ceterùm in ed. Drak. cap. 12 um. incipit ad voces *Nam apud Græciæ,* &c. (2) Laodicen; quæ deducta ad eum fuerat a Rhodiis. Unde infrà dicit Eumenes nuptias illas auspicibus nobilissimis populis celebratas & deductas esse. Hæc autem uxor Laodice diversa fuisse videtur ab illâ quam post patris mortem manu suâ occidisse dicitur suprà c. 5. (3) Lege *et oranti.* Vid. ‡ *ac.* (4) Speciatim usurpatur

bus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: uno Thebis, altero ad Delum, augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaïco concilio verò, nisi † discussa res per paucos Romanum imperium ‡ intentantes esset, eò rem propè adductam, ut aditus & in Achaiam daretur. At, Hercule, suos honores (5), cujus merita in eam gentem privatim, an publicè, sint majora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Jam, Ætolos, quem ignorare, in seditionibus suis non ab Romanis, sed a Perseo præsidium petiisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat; triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi causâ possit. Jam pecuniam tantam habere, ut decem millibus mercenariorum militum, præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annuum, quod ex ¶ metalliis regiis capiat, vectigal. Arma vel tribus (6) tantis exercitibus in armamentaria congessisse. Juventutem (7), † ut jam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subjectam esse.

XIII. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego hæc*, inquit, *incertis jactata rumoribus, & cupidiùs credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, offero ad vos, Patres conscripti; sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus a vobis ¶ subjecta oculis referrem. Neque, relicto regno meo, quod amplum & egregium vos fecistis, mare tantum trajecissem, ut vana ad vos afferendo fidem † abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ civitates, in dies magis ‖ denudantes judicia sua, mox, si permitteretur, eò processuras, unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea, non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem, alia, quæ vi subigi non possunt favore ac benevolentiâ*

Hortatur ad bellum contra Persea.

usurpatur hæc vox de pronubis, qui nubentibus aderant. Cic. l. 1. de Divin. c. 16. *Nihil ferè quondam majoris rei, nisi auspicatò, ne privatim quidem, gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui, re omissâ, nomen tantùm tenent.* Plaut. in Prol. Cas. v. 86. *Ultrò ibit nuptum, non manebit auspices.* (5) Qui tamen postea restituti sunt. Vid. Polyb. Exc. Leg. n. 74. (6) Tribus etiam exercitibus tam numerosis, quàm ille est quem jam collectum habet Perseus. (7) Etiamsi Macedonia milites jam suppeditare non posset, Thraciam vicinam ei & ad manum esse, unde, tanquam ex perenni fonte hauriat militarem juventutem.

benevolentiâ complectentem. Videbam, quàm impar esset sors, quum ille vobis bellum (1), *vos ei securam pacem præstaretis; qu nquam mihi quidem non parare, sed gerere penè bellum videbatur.* (2) *Abrupolim, socium atque amicum vestrum, regno expulit. rtetarum Illyrium, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum, interfecit.* (3) *Euersam & Callicritum Thebanos, principes civitatis, quia liberiùs adversùs eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos, quæ agerentur, professi erant, tollendos curavit. Auxilium Byzantiis adversùs fœdus tulit, Dolopiæ bella* (4) *intulit, Thessaliam & Doridem cum exercitu pervasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem ‖ affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessaliâ Perrhæbiâque spe novarum § tabularum, ut manu debitorum § obnoxiâ sibi optimates opprimeret. Hæc quum vobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse a vobis videat; pro certo habet, neminem sibi, antequam in Italiam trajecerit, armatum occursurum. Hoc quàm vobis tutum aut honestum sit,* (5) *v s videritis: ego certè mihi turpe esse duxi, priùs Per ea ad bellum inferendum, quàm me socium ad prædicendum, ut caveretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo ‡ liberatâ atque exoneratâ fide meâ, quid ultrà facere possum, quàm uti Deos Deasque precer, ut vos & vestræ reipublicæ, & nobis sociis atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis?*

Miro silentio clausa curia. XIV. Hæc oratio movit Patres conscriptos. ceterùm in ‖ præsentia nihil, præterquam fuisse in curiâ regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, † emanavere. *Legati Persei.* Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Ceterùm, præoccupatis non auribus magis, quàm animis, ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperavit

C. 13. (1) Omnino adjice cum Gronovio *pararet*. Hoc postulat, quæ sequitur, correctio. Oportuit enim eum dixisse, quod corrigit. (2) Hæc omnia fusiùs procul dubio memoraverat Livius in iis, quæ exciderunt de libro 41. Abrupolis Sapensium in Thraciâ rex fuit. (3) Legendum videtur *Eurcam*, vel potiùs *Euercem*: quod nomen Græcum est. (4) Lege *bellum*. (5) Similiter Evang. Matth. c. 27. v. 4. τι πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψει. ubi latinissimum notant interpretes.

ravit animos ferocia (1) animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is, *velle quidem & laborare*, dixit, *re em, ut* ‖ *purganti, se nihil hostile dixisse aut fecisse, fides habeatur: ceterùm, si pervicaciùs causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & eventum incertum belli.* † Omnibus civitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter adventum ejus, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque civitates, alia in speciem præferentes, legatos. (2) & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes civitatem quoque suam Persei criminibus junxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod quum (3) contigisset, libertate intemperantiùs invectus in regem, quòd Lyciorum gentem adversùs Rhodios concitasset, graviorque Asiæ esset, quàm Antiochus fuisset; popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eò quoque jam favor Persei venerat) orationem habuit: ceterùm invisam senatui, inutilemque sibi & civitati suæ. Eumeni verò conspiratio adversùs eum, favorem apud Romanos fecit. ita omnes ei honores habiti, donaque quàm amplissima data, cum sellâ curuli atque eburneo scipione. *Rhodii frustra Eumenem accusant.*

XV. Legationibus dimissis, quum Harpalus, quantâ (1) eximiâ celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nunciasset regi, nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facilè appareret, non dilaturos; & ipse, præterquam quòd & ita credebat futurum, jam etiam volebat, in flore virium (2) se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: a cujus sanguine § ordiens bellum, Evandrum Cretensem, ducem auxiliorum, & Macedonas tres, assuetos ministeriis talium facinorum, ad cædem regis ¶ subornat: literasque eis dat ad Praxo hospitam, *In Eumenem percussores a Perseo subornati.*

C. 14. (1) Lege trajectis literis, *ferocia nimia Harpali.* (2) Gronovio videtur deesse, *Inter ceteras & legatio Rhodiorum.* Leniori fortasse medelâ opus est, mutando *erat* in *venerat*, vel *aderat.* (3) Non sine causâ suspicatur Dukerus excidisse particulam negantem, & legendum esse *non contigisset.* Ita certè refert Appianus, senatum legatos Persei & Rhodiorum *βουλομενους εις οψιν τον Ευμενη διελεγχειν, παροντος μεν ετι του Ευμενους ου προσηκατο, μεταστantος δε εδεξατο.*

C. 15. (1) Omnino lege *quantâ maximâ celeritate poterat*, ut suprà l. 21. c. 41. l. 23. c. 8. l. 36. c. 44. & similia passim. (2) Optimè jam paratum

hospitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem, ut sacrificaret Apollini, Delphos adscensurum. (3) Progressi cum Evandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem, omnia circumeuntes, quærebant. (4) Adscendentibus ad templum a Cirrhâ, priusquam perveniretur ad § frequentia ædificiis loca, || maceria erat ab lævâ semitæ paullum exstans a fundamento, quâ singuli transirent; dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis (5) diruta erat. post maceriam se abdiderunt, gradibus adstructis, ut ex eâ, velut e muro, tela in prætereuntem conjicerent. (6) Primò a mari circumfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paullatim angustiæ agmen. Ubi ad eum locum ventum est, quâ singulis eundum erat, primus semitam ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum insidiatores exorti (7) saxa duo ingentia devolvunt: quorum altero caput ictum est regi, altero humerus † sopitus. ex semitâ proclivi in declive multis super prolapsum jam saxis congestis. (8) & ceteri quidem etiam amicorum & satellitum, postquam cadentem vidêre, diffugiunt, Pantaleon constanter impavidus mansit ad protegendum regem.

XVI Latrones, quum brevi circumitu maceriæ decurrere ad † conficiendum saucium possent, velut perfectâ re, in jugum Parnasi refugerunt eo cursu, ut, quum unus non facilè sequendo per invia atque ardua moraretur fugam eorum, ne comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. *Eumenes sopitus vulnere tollitur.* Ad corpus regis primò amici, deinde satellites ac servi concurrerunt, tollentes † sopitum vulnere ac nihil sentientem. Vivere tamen ex calore & spiritu remanente in

paratum, copiisque & opibus ad bellum gerendum instructum. (3) Lege *prægressi.* (4) Vid. not. 6. ad c. 24. l. 26. suprà. (5) Bene Dukerus conjicit legendum esse vel || *derupta erat*, vel *desederat.* Cic. l. 1. de Divin. c. 35. *ut multa oppida corruerint, multis locis labes factæ sint, terraque desederint.* & c. 43. *Delata etiam ad senatum labes agri Privernatis, quum ad infinitam altitudinem terra desedisset.* (6) Primò dum procedebant a mari, quod Cirrham alluit, adscensuri Delphos. Pausan. in Phocic. c 37. Ἐς δὲ Κίῤῥαν τὸ ἐπίνειον Δελφῶν ὁδὸς μὲν σταδίων ἑξήκοντα ἐστιν ἐκ Δελφῶν. (7) Vid. not 5. ad c. 34. l 29. suprà. (8) Dele τὸ *et.* Sed & redundare videtur vel *proclivi*, vel *in declive.*

in præcordiis senserunt; victurum exigua ac propè nulla spes erat. Quidam ex satellitibus, secuti latronum vestigia, quum usque ad jugum Parnasi, nequidquam fatigati, pervenissent, re infectâ redierunt. Aggressi facinus Macedones, ut inconsultè, ita audacter cœptum, † nec consultè & timidè reliquerunt. † ‡ Compotem jam sui regem amici postero die deferunt ad navem: inde Corinthum: a Corintho, per Isthmi jugum navibus traductis, Æginam trajiciunt. Ibi adeò secreta ejus curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret (1). *Convalescit.* Attalus quoque celeriùs, quàm dignum concordiâ fraterna erat, credidit. nam & cum uxore fratris, & præfecto arci, tanquam jam haud dubius regni hæres, est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: &, quanquam dissimulare & tacitè (2) habere id patique statuerat, tamen in primo congressu non temperavit, quin uxoris petendæ præmaturam festinationem fratri objiceret (3). Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est.

XVII. Sub idem tempus C. Valerius ex Græciâ, qui legatus ad visendum statum regionis ejus speculandaque consilia Persei regis missus erat, rediit; congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat. simul & adduxerat secum Praxo a Delphis, cujus domus receptaculum latronum fuerat, & L. Rammium Brundisinum, qui talis (1) indicii delator erat. Princeps Brundisii Rammius fuit; hospitio quoque & duces Romanos omnes, & legatos exterarum quoque gentium insignes, præcipuè regios, accipiebat. *Perseus per veneficia grassari conatur in Rom.* ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisque spem amicitiæ interioris (2) magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, brevi perfamiliaris haberi, trahique, magis quàm vellet, in arcanos sermones

C. 16. (1) Scilicet nuncium, rumorem Eumenem mortuum esse. Nonnihil tamen suspicor Livium dedisse *perferretur*; quemadmodum mox *Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est*. & alibi. E. (2) Potiùs *tacitum*. Vid. † *ferre tacitum* & ‡ *pati tacitum*. (2) Πρὸς τὸ οὖς εἰπών, Μὴ σπεύσῃς γῆμαι πρὶν τελευτήσαντα ἴδῃς. Plut. in Apophthegm. Eumenes uxorem duxerat Ariarathis Cappadociæ regis filiam, cui nomen fuisse Stratonicen docet Plutarchus. Vid. suprà l. 38. c. 39. & infra c. 29.

C. 17. (1) Quale, nempe, pergit jam narrare Livius. Cic. l. 2. de leg c. 5. *omnem enim legem, quæ quidem rectè lex appellari possit, esse laudabilem, quibusdam talibus argumentis docent. Constat profectò*, &c. E. (2) Cic. l. 3. de Off.

ſermones eſt cœptus. Promiſſis enim ingentibus præmiis petere inſtitit ab eo rex, *Quoniam duces omnes legatique Romani hoſpitio ejus uti aſſueſſent,* ‡ *quibus eorum ipſe ſcripſiſſet, ut venenum dandum curaret. cujus ſcire ſe comparationem plurimum difficultatis & periculi habere.* (3) *pluribus conſciis comparari : eventu præterea incerto eſſe, ut aut ſatis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. Se daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo ſigno deprendi poſſet.* Rammius, veritus ne, ſi abnuiſſet, primus ipſe veneni experimentum eſſet, facturum pollicitus proficiſcitur. nec Brundiſium antè redire, quàm § convento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem eſſe dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, juſſu ejus Romam ſimul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant, expoſuit.

Paratur bellum in Perſea.

XVIII. Hæc ad ea, quæ ab Eumene delata erant, acceſſere, quo maturiùs hoſtis Perſeus judicaretur : quippe quem non juſtum modò apparare bellum regio animo, ſed per omnia clandeſtina graſſari (1) ſcelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli adminiſtratio ad novos conſules rejecta eſt : in ‖ præſentia tamen Cn. Sicinium prætorem, cujus inter cives & peregrinos juriſdictio erat, ſcribere milites placuit ; qui, Brundiſium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum trajicerentur ad occupandas maritimas urbes, ubi conſul, cui provincia Macedonia obveniſſet (2), claſſem appellere tutò, & copias per commodum ‡ exponere poſſet. Eumenes, aliquamdiu Æginæ retentus periculoſà & difficili curatione, quum primum tutò potuit, profectus Pergamum, præter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſummâ vi parabat bellum. Legati eò ab Româ, gratulantes quòd e tanto periculo evaſiſſet, venerunt. Quum Macedonicum bellum in annum dilatum eſſet, ceteris prætoribus jam in provincias profectis, M. Junius & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniæ provinciæ obvenerant, fatigato ſæpe idem petendo ſenatu, tandem pervicerunt, ut ſupplementum ſibi ad

Off. c. 17. *ſocietas . . . interior eorum, qui ejuſdem gentis ſunt : propior eorum,* &c. (3) Peſſimè interpungitur hic locus in ed. Drak De numeri variatione vid. not. 1. ad c. 17. l. 30. ſuprà.

C. 18. (1) Sall. in bell. Jug. c. 1. *ad gloriam virtutis viâ graſſatur.* & c. 6 . *cupidine atque irâ . . graſſari.* (2) Ita mox, *quibus Hiſpaniæ provinciæ obvenerant.* Cic. Act. in Verr. l. 2. c. 6. *ei ſorte provincia Sicilia obvenit.*

ad exercitum daretur tria millia peditum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones: in socialem exercitum quinque millia peditum, & trecentos equites, imperare sociis jussi. † Hoc copiarum in Hispanias cum prætoribus novis portatum est.

XIX. Eodem anno, quia per recognitionem Postumii consulis magna pars agri Campani, quem privati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis (1) promulgavit, ut agrum Campanum censores fruendum (2) locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, ut in vacuo (3) vagaretur cupiditas privatorum. Quum ‡ in exspectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen jam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent, legati Ariarathis, puerum (4) filium regis secum adducentes, Romam venerunt. quorum oratio fuit, *regem educandum filium Romam misisse, ut jam inde a puero assuesceret moribus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modò privatorum custodiâ, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse.* Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreverunt, ut Cn. Sicinius prætor ædes instructas (5) locaret, ubi filius regis comitesque ejus habitare possent. Et Thracum legatis, (6) apud se disceptantibus, & societatem amicitiamque petentibus, &, quod petebant, datum est, & munera binûm millium æris summæ in singulos missa. Hos † utique populos, quòd ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed ut in Asiâ quoque & insulis explorata omnia essent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. adire eos Cretam & Rhodum jusserunt, simul renovare amicitiam,

Ariarathis filius Romæ.

C 19. (1) Videtur vox excidisse, ac legendum *legem promulgavit.* (2) Suprà l. 27. c. 11. de re eâdem: *Hi censores, ut agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate Patrum latum ad plebem est, plebesque scivit.* & c. 3. ejusd. lib. (3) Invaderet agros vacuos & nulli colono attributos. (4) Hic puer non erat genuinus regis filius, sed illi subditus ab Antiochide uxore, diu sterili: quæ postea quum filium peperisset, rem totam viro aperuit. Diodor. Sic. l. 31. (5) H. e. instruendas a redemptoribus curaret. (6) Fateor mihi incertum videri, utrùm hæ voces accipiendæ sint, ut disceptarint legati apud senatum de rebus quibusdam, quæ inter diversos Thraciæ populos, an de rebus, quæ sibi cum populo Romano, in controversiâ essent. In priorem interpretationem propensior sum. E.

amicitiam, simul speculari, num sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent.

Prodigia.

XX. In suspensâ civitate ad exspectationem novi belli, nocturnâ tempestate columna rostrata (1) in Capitolio * bello Punico consulis, cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res, prodigii loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & decemviros || adire libros jusserunt. Decemviri, lustrandum (2) oppidum, supplicationem ‡ obsecrationemque habendam, victimis majoribus sacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campaniâ ad Minervæ promontorium, renunciarunt: ludos per decem dies Jovi optimo maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia ‡ cum curâ facta. Aruspices, in bonum versurum id prodigium, § prolationemque finium & interitum † perduellium portendi, responderunt; quòd ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disjecisset. Accesserunt, quæ (3) cumularent religiones animis. Saturniæ, nunciatum erat, sanguine per triduum in oppido pluisse: Calatiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos. Auximi terrâ pluisse. Horum quoque prodigiorum causâ (4) res divinæ factæ, & supplicatio unum diem feriæque habitæ.

Res in Liguriâ gestæ.

XXI. Consules ad id tempus in provincias non exierant, quia neque, uti de M. Popillio (1) referrent, senatui obsequebantur, &, nihil aliud decernere priùs, statutum Patribus erat. Aucta etiam invidia est Popillii literis ejus, quibus iterum cum Statiellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se (2) decem millia eorum occidisse. propter cujus injuriam belli ceteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum verò non absens modò Popilius,

C. 20. (1) Rostris navium captarum exornata. Mox desunt voces nonnullæ. Lacunam ita supplet Sigonius: *columna rostrata in Capitolio, bello Punico* [priore posita a M. Æmilio] *consule*, &c. Triumphasse illos consules de Pœnis & Cossurensibus Fasti Capitolini testes sunt. (2) Vid. || *amburbium*. Ceterùm infra quoque c. 36. *oppidi* nomen usurpatur de Româ: *eos in oppidum intromitti non placuit*. Sunt qui *oppidum* dici putant de Româ illâ antiquâ, quam *quadratam* Ennius vocavit. (3) Quæ magis ac magis animos implerent religionibus. (4) Terent. Eun. 3. 3. 7. *Ait, rem divinam fecisse, & rem seriam Velle agere mecum.*

C. 21. (1) Vid. suprà c. 10. (2) Ingrata repetitio τοῦ *se*. Lege *sedecim*

pillius, qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium (3) incitasset, sed consules, quòd non exirent in provinciam, in senatu increpiti. hoc consensu Patrum accensi M. Marcius Sermo & Q. Marcius Scylla, tribuni plebis, & consulibus multam se dicturos, nisi in provinciam exirent, denunciarunt; & rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, (4) *ut qui ex Statiellis deditis in libertatem restitutus ante Kalendas Sextiles* || *primas non esset, cujus dolo malo is in servitutem venisset,* || *ut* † *juratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret animadverteretque.* Ex auctoritate deinde senatûs eam rogationem promulgarunt. Priusquam proficiscerentur consules, C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is, expositis, quas in Corsicâ res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod jam in morem ‡ venerat, ut sine publicâ auctoritate fieret, triumphavit. Rogationem Marciam de Liguribus magno consensu plebes scivit jussitque. ex eo plebiscito C. Licinius prætor consuluit senatum, quem quærere (5) eâ rogatione vellet. Patres ipsum eum quærere jusserunt.

Cicereius de Corsis triumphat in monte Albano.

XXII. Tum demum consules in provinciam profecti sunt, exercitumque a M. Popillio (1) ceperunt. Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat, ne causam diceret, adverso senatu, infestiore populo, apud prætorem, qui de quæstione in se positâ senatum consuluisset. Huic detrectationi ejus tribuni plebis, alterius rogationis denunciatione, occurrerunt: ut, si non ante Idus Novembres (2) in urbem Romam introïsset, de absente eo C. Licinius statueret ac judicaret. Hoc tractus vinculo quum redisset, ingenti cum invidiâ in senatum venit. Ibi quum

cim. (3) Hanc lectionem defendit Gronovius. Ut *contagium* & *contagio*, *consortium* & *consortio*, *oblivium* & *oblivio*, *obsidium* & *obsidio*, sic & *rebellium* & *rebellio* commodissimè dicuntur. (4) Ut juratus senatus decrevisset, qui inquireret animadverteretque in eum, cujus dolo malo in servitutem venundatus esset quicunque ex Statiellis non restitutus foret in libertatem ante Kalendas Sextiles proxime secuturas. Æquè in usu sunt *Statielli*, *Statiellenses*, & *Statiellates*. (5) Ita rectè dedit Drakenborchius, pro vulgato *ex rogatione*. Suprà l. 38. c. 55. *Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent.* Similiter cap. seq. *rogatione Marcia causam dixit.*

C. 22. (1) Lege *acceperunt*. Ita passim noster. (2) Ita suprà l. 30. c. 43. *ut sibi in urbem introïre . . . liceret.*

quum § laceratus jurgiis multorum esset, senatusconsultum factum est, ut, qui Ligurum post Q. Fulvium, L. Manlium consules hostes non fuissent, ‖ ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem restituendos curarent, agrumque iis trans Padum consul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc senatusconsulto restituta in libertatem, transductisque Padum ager est assignatus. M. Popillius rogatione Marciâ bis apud C Licinium caussam dixit: tertiò prætor, gratiâ consulis absentis & Popilliæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis adesse reum jussit, quo die novi magistratus inituri erant honorem; ne diceret jus, qui privatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est.

De Masinissâ Karthaginiensium querelæ in senatu.

XXIII. Legati Karthaginienses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masinissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Karthaginienses querebantur, *præter agrum, de quo* (1) *antè legati ab Româ, qui in re § præsenti cognoscerent, missi essent, ampliùs septuaginta oppida castellaque agri Karthaginiensis biennio proximo Masinissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil ‡ pensi sit, facile esse. Karthaginienses fœdere illigatos silere. Prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant, in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum; illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo disertè vetentur cum sociis populi Romani bellum gerere. Sed jam ultrà superbiam crudelitatemque & avaritiam ejus non pati posse Karthaginienses. missos* (2) *esse, qui orarent senatum, ut trium harum rerum unam ab se impetrari sinerent: ut vel ex æquo apud socium populum, quid cujusque esset, disceptarent: vel permitterent Karthaginiensibus, ut adversùs injusta arma pio justoque se tutarentur bello: vel ad † extremum, si gratia plus, quàm veritas, apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masinissæ vellent. Modestiùs certè daturos eos, & scituros, quid dedissent: ipsum nullum, præterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam a P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potiùs animadverterent in se. Tutam servitutem se sub dominis Romanis, quàm libertatem expositam* (3) *ad injurias Masinissæ, malle.*

C. 23. (1) Vid. suprà l. 34. c. 62. (2) Legendum videtur vel *missos sese*, vel *sese missos esse*: ut vox *sese* intercepta sit ab ultimis literis vocis *Karthagianienses*. (3) Cic. 2. Phil. c. 44. *factum . . . expositum ad imitandum.*

(4)

malle. Perire namque || *ſemel ipſis ſatius eſſe, quàm ſub acerbiſſimi carnificis arbitrio ſpiritum ducere.* Sub hæc dicta lacrimantes procubuerunt; ſtratique humi, non ſibi magis miſericordiam, quàm regi* (4).

Guluſſa defendit patrem.

XXIV. Interrogari Guluſſam placuit, quid ad ea reſponderet, aut, ſi priùs mallet, § expromeret, ſuper quâ re Romam veniſſet. Guluſſa, *Neque ſibi facile eſſe,* dixit, *de iis rebus agere, de quibus nihil mandati a patre haberet: neque patri facile fuiſſe mandare, quum Karthaginienſes, nec de quâ re acturi eſſent, nec omnino ituros ſe Romam, indicaverint. In æde Æſculapii clandeſtinum eos per aliquot noctes conſilium principum habuiſſe, unde* (1) *præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam cauſam fuiſſe patri mittendi ſe Romam, qui deprecaretur ſenatum, ne quid communibus inimicis criminantibus* (2) *ſe crederent, quem ob nullam aliam cauſam, niſi propter conſtantem fidem erga populum Romanum, odiſſent.* His utrinque auditis, ſenatus, de poſtulatis Karthaginienſium conſultus, reſpondere (3) ita juſſit: *Guluſſam placere extemplo in Numidiam proficiſci, & nunciare patri, ut de iis, de quibus Karthaginienſes querantur, legatos quamprimum ad ſenatum mittat; denuncietque Karthaginienſibus, ut ad diſceptandum veniant. Si aliquid poſſent Maſiniſſæ ‡ honoris cauſâ, & feciſſe & facturos eſſe:* (4) *jus gratiæ non dare. Agrum, quâ cujuſque ſit, poſſideri velle: nec novos ſtatuere fines, ſed veteres obſervari, in animo habere. Karthaginienſibus victis ſe & urbes, & agros conceſſiſſe; non ut in pace eriperent per injuriam, quæ jure belli non ademiſſent.* Ita regulus Karthaginienſeſque dimiſſi. Munera ex inſtituto data utriſque, aliaque hoſpitalia (5) comiter conſervata.

Senatûs reſponſum.

Legati ad res repetendas in Macedoniam miſſi redeunt.

XXV. Sub idem tempus Cn. Servilius Cæpio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Luſcus legati, ad res repetendas in Macedoniam || renunciandamque amicitiam regi miſſi, redierunt: qui jam ſuâ ſponte infeſtum Perſi (1) ſenatum inſuper accenderunt, relatis ordine, quæ vidiſſent,

(4) Lacuna in hunc modum ſupplenda: *quàm regi* [*invidiam concitarunt. Deinde*] *interrogari* &c.

C. 24. 1) Locus mancus: cujus tamen ſenſus fuiſſe videtur, patrem ſuum *inde nihil audiſſe, præterquam legatos,* &c. (2) Suprà l. 3. c. 9. *Patrum ſuperbiam ad plebem criminatus. Criminatio* quoque occurrit ſuprà l. 10. c. 26. (3) Crevierius vel legendum putat *reſponderi,* vel addendum *prætorem.* Vid. tamen not. . ad c. 5. l. 31. ſuprà. (4) At ſe jus non violaturos gratiæ cauſâ. (5) Infrà l. 45. c. 20. *nullum hoſpitale jus in iis ſervandum cenſuerunt.*

C. 25. (1) Tam *Perſes,* quàm *Perſeus* in uſu fuiſſe conſtat. Tamen vix

quæque audiſſent. *Vidiſſe ſe per omnes urbes Macedonum ſummâ vi parari bellum. Quum ad regem perveniſſent, per multos dies conveniendi ejus poteſtatem non factam: poſtremò, quum deſperato jam colloquio profecti eſſent, tum demum ſe ex itinere revocatos, & ad eum introductos eſſe. Suæ orationis ſummam fuiſſe; fœdus, cum Philippo ictum, cum ipſo eo poſt mortem patris renovatum: in quo diſertè prohiberi eum, extra fines arma efferre; prohiberi, ſocios populi Romani laceſſere bello. Expoſita deinde ab ſe ordine, quæ ipſi nuper in ſenatu Eumenem vera omnia & comperta referentem audiſſent. Samothracæ* (2) *præterea per multos dies occultum conſilium cum legationibus civitatium Aſiæ regem habuiſſe. Pro his injuriis ſatisfieri, ſenatum æquum cenſere, reddique ſibi res ſociiſque ſuis, quas contra jus fœderis habeat. Regem ad ea primò accenſum irâ inclementer* (3) *locutum, avaritiam ſuperbiamque Romanis objicientem frequenter: quòd alii ſuper alios legati venirent* (4) *ſpeculari dicta factaque ſua, quòd ſe ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum cenſerent. Poſtremò, multum ac diu vociferatum, reverti poſtero die juſſiſſe. ſcriptum ſe reſponſum dare velle. Tum ita ſibi ſcriptum traditum eſſe: Fœdus, cum patre ictum, ad ſe nihil pertinere. Id ſe renovari, non quia probaret, ſed quia in novâ poſſeſſione regni patienda omnia eſſent, paſſum. Si novum fœdus ſecum facere vellent, convenire priùs de conditionibus debere: &, ſi in animum inducerent, ut ex æquo fœdus fieret, & ſe viſurum quid ſibi faciundum eſſet, & illos credere reipublicæ conſulturos. Atque ita ſe proripuiſſe, & ſubmoveri e regiâ omnes cœptos. Tum ſe amicitiam & ſocietatem* ‖ *renunciaſſe. quâ voce eum accenſum reſtitiſſe, atque voce clarâ denunciaſſe ſibi, ut triduo regni ſui decederent finibus. Ita ſe profectos: nec ſibi, aut venientibus, aut manentibus, quidquam hoſpitaliter aut benignè factum.* Theſſali deinde Ætolique legati auditi. Senatui, ut ſcirent quàm primùm, quibus ducibus uſura reſpública eſſet, literas mitti conſulibus placuit, ut, uter eorum poſſet, Romam ad magiſtratus creandos veniret.

XXVI. Nihil magnopere, quod memorari † attineat, rei publicæ eo anno conſules geſſerant. magis e republicâ viſum

mihi perſuadeo, quin hoc nomen eâdem formâ Livius uſurpaverit. (2) *Samothraca* occurrit infrà l. 44. c. 25. 45. 46. Sed & *Samothracia* ſuprà c. 50. & alibi. Hanc quoque vocem eâdem ſemper formâ ſcriptam mallem. (3) Suprà l. 3. c. 48. *ſi quid inclementiùs in te ſum invectus*. l. 22. c. 38. *nihil inclementer in Varronem dictum*. (4) Hanc locutionem, *venirent ſpeculari*, ſilentio prætereunt interpretes. Mihi notanda ſaltem videtur, & quidem dubiæ Latinitatis. Vid. tamen not. 6. ad c. 53. l. 37. ſuprà. E.

visum erat, ⸸ comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Quum Macedonicum bellum exspectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi, fines suos secundò populatum, simul nunciantes, *uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem: communi consilio parare Romanis bellum: & specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perse auctore missos, ut, quid ageretur, scirent.* Illyrii vocati in senatum qui quum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent; quæsitum, || ecquid ita non adissent magistratum, ut ex instituto ⸸ loca, lautia, acciperent? sciretur denique venisse eos, & super quâ re venissent? Hæsitantibus in responso, ut curiâ excederent, dictum. Responsum tanquam legatis, ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt, qui nunciarent,(1) *qui socii quererentur apud senatum, exustum a rege agrum, non æquum eum facere, qui ab sociis suis non † abstineret injuriam.* In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Asiâ, qui circa socios reges missi erant, legati redierunt, qui renunciarunt, *Eumenem in eâ* (2), *Antiochum in Syriâ, Ptolemæum in Alexandriâ sese convenisse. Omnes sollicitatos legationibus Persei, sed egregiè in fide permanere, pollicitosque omnia, quæ populus Romanus imperasset, præstaturos. & civitates socias adisse: ceteras satis fidas; & solos Rhodios fluctuantes & imbutos Persei consiliis invenisse.* Venerant Rhodii legati ad purganda ea, quæ vulgò jactari de civitate sciebant: ceterùm senatum iis dari, quum novi consules magistratum inissent, placuit.

Gentius ab Issensibus Romæ insimulatur.

Legati ex Asia reduces.

XXVII. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus, in navalibus Romæ subductis, quæ possent usui esse, reficeret, pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio

Apparatus in Persea.

 collegæ

C. 26. (1) Legendum videtur ex emendatione Gronovii, *quod socii quererentur apud senatum, exustum a rege agrum, non æquum eum facere* &c. *Quod* autem intellige *quantum attineret ad id quod:* ut apud Cic. ad Quint. l. 3. Ep. 5. *Quod quæris, quid de illis libris egerim, quos, quum essem in Cumano, scribere institui, non cessavi neque cesso.* pro Mil. c. 8. *Quod verò te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit; nihil quæsivit aliud, nisi justitiam,* &c. (2) In Asiâ. Mox ad voces, *in Alexandriâ*, vid. † *in Lavinio.*

collegæ in Siciliam ſcriberet, ut eas, quæ in Siciliâ naves eſſent, reficeret atque expediret, ut Brundiſium primo quoque tempore mitti poſſent. ‡ Socios navales libertini ordinis in viginti & quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius prætor ſcribere juſſus: in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius ſociis imperaret: idem prætor peditum octo millia, quadringentos equites a ſociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundiſii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur: Cn. Sicinius prætor qui (1) exercitum paratum ad trajiciendum haberet, C. Popillio conſuli ex auctoritate ſenatûs C. Licinius prætor ſcribit, ut & legionem ſecundam, quæ maximè veterana in Liguribus erat, & ſocios Latini nominis (2) quatuor millia peditum, ducentos equites Idibus Februariis Brundiſii adeſſe juberet. Hac claſſe & hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec ſucceſſor veniret, juſſus, prorogato in annum imperio. Ea omnia, quæ ſenatus cenſuit, impigre facta ſunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ: qui deduceret eas Brundiſium, L. Porcius Licinus præpoſitus: duodecim ex Siciliâ miſſæ. Ad frumentum claſſi exercituique coëmendum in Apuliam Calabriamque tres legati miſſi, Sex. Digitius, T. Juventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor, paludatus ex urbe profectus, Brundiſium venit.

XXVIII. Exitu propè anni C. Popilius conſul Romam rediit † aliquanto ſeriùs, quàm ſenatus cenſuerat: (1) cui primo quoque tempore magiſtratus creari, quum tantum bellum immineret, juſſum erat. Itaque non ſecundis § auribus Patrum auditus eſt conſul, quum in æde

C. 27. (1) Gronovius τὸ *qui* mutavit in *quo*: hoc ſenſu, ut Cn. Sicinius exercitum paratum ad trajiciendum haberet, literæ conſuli ſcriptæ ſunt, &c. Drakenborchius τὸ *qui* reduxit, at eodem ſenſu locum accipit, adſcitis illis Terentianis, Andr. 2. 1. 7. *operam dare, qui iſtum amorem ex animo amoveas tuo:* & v. 34. *Efficite, qui detur tibi; ego id agam, mihi qui ne detur.* Mihi nihil horum placet, & ita locum edendum atque interpretandum eſſe cenſeo: *Cn. Sicinius prætor,* [ſupple ex præcedentibus *deligitur*] *qui exercitum paratum ad trajiciendum haberet:* [h. e. exercitui præfectet] *C. Popillio conſuli* &c. E. (2) Per epexegeſin dictum.

C. 28. (1) De locutione *jubeo tibi* vid. not. 5. ad c. 16. l. 27. ſuprà. Legendum videtur vel *cui . . . viſum erat*, nempe ſenatui, vel *qui . . . juſſerat.*

æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret. || succlamationes frequentes erant interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia consularia, in quam edicta erant diem, ‡ ante *Comitia.* diem duodecimum Kalendas Martias sunt habita. Creati consules, P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L Villius Annalis. His prætoribus provinciæ decretæ: duæ jure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia; ut uni sors † integra esset, (2) quò senatus censuisset. Consulibus designatis imperavit senatus, ut, quâ die magistratum inissent, hostiis majoribus *Vota.* ritè mactatis, precarentur, ut, quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, || ut id prosperum eveniret. Eodem die decrevit senatus, (3) C. Popillius consul ludos per dies decem Jovi optimo maximo voveret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si respublica decem annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit consul ludos fieri, donariaque dari, quantâ ex pecuniâ decresset senatus, quum centum & quinquaginta non ‡ minùs adessent. ‡ præeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum (4) susceptum est. Eo anno sacerdotes (5) publici mortui, L. Æmilius Papus decemvir sacrorum, & Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœdâ morte periit. Ex duobus filiis ejus, qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum decessisse, alterum gravi & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus metusque: mane ingressi cubiculum servi laqueo dependentem invenere. Erat opinio, post *Fulvius laqueo gulam sibi frangit.* censuram minùs compotem fuisse sui: vulgò Junonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Æmilii locum decemvir M. Valerius Mes-

ferat. (2) Infrà c. 31. *C. Lucretio Gallo, quò senatus censuisset, sors evenit.* suprà l. 27. c. 22. *peregrina, & quò senatus censuisset.* Similiter infrà c. 35. *Is exercitus uti paratus esset, quò senatus censuisset.* (3) Excidisse videtur vocula *ut.* Porro vid. § *quinquennalia vota.* (4) *Suscipere vota* occurrit suprà l. 27. c. 45. Et nunc credo hoc ipso sensu *pulvinar suscipi* dici suprà l. 5. c. 52. *In Jovis epulo num alibi, quàm in Capitolio, pulvinar suscipi potest?* E. (5) Sæpius memorantur *sacerdotes publici*, suprà l. 25. c. 2. l. 26. c. 23. & alibi.

ſalla: in Fulvii pontifex Cn. Domitius Ahenobarbus, ¶ oppidò adoleſcens ſacerdos (6) lectus.

U. c. 581. a. C. 171. P. Licinio, C. Caſſio Coſſ. *Exponitur quis eſſet regum animus erga Romanos & Perſea.*

XXIX. P. Licinio, C. Caſſio conſulibus, non urbs tantùm Roma, nec terra Italia, ſed omnes reges civitateſque, quæ in Europâ, quæque in Aſiâ erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem quum vetus odium ſtimulabat, tum recens ira, quòd ſcelere ejus (1) propè ut victima mactatus Delphis eſſet. Pruſias, Bithyniæ rex, ſtatuerat abſtinere armis, eventumque exſpectare. nam neque pro Romanis ſe æquum cenſere adversùs fratrem uxoris arma ferre; & apud Perſea victorem (2) veniam per ſororem || impetrabilem fore. Ariarathes, Cappadocum rex, præterquam quòd Romanis ſuo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo (3) eſt junctus Eumeni affinitate, in omnia belli paciſque ſe conſociaverat conſilia. Antiochus † imminebat quidem Ægypti regno, & pueritiam regis (4), & inertiam tutorum ſpernens; & ambigendo de Cœle Syriâ cauſam belli ſe habiturum exiſtimabat, geſturumque ſine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum : tamen omnia & per ſuos legatos ſenatui, & ipſe legatis eorum eximiè pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum || arbitrii erat. tutores & bellum adversùs Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlen Syriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Maſiniſſa & frumento juvabat Romanos, & auxilia cum elephantis Miſagenemque filium mittere ad bellum parabat. conſilia autem in omnem fortunam ita diſpoſita habebat : ſi penes Romanos victoria eſſet, ſuas quoque in eodem ſtatu manſuras res, neque ultra quidquam movendum : non enim paſſuros Romanos, vim Karthaginienſibus ‡ afferri. Si fractæ eſſent opes Romanorum, quæ tum protegerent Karthaginienſes, ſuam omnem Africam fore. Gentius, rex Illyriorum, fecerat potiùs, cur ſuſpectus eſſet Romanis,

& alibi. Similiter *ſacra publica*, quibus opponuntur *gentilicia*, l. 5. c. 52. (6) *τὸ ſacerdos* vacare videtur.

C. 29. (1) Ita infrà c. 40. *Eumenes rex . . . propè ut victima Delphis in ſacrato loco ante aras mactatus.* Ceterùm pronomen *ejus* non habet, quò referri poſſit. Excidiſſe videntur, poſt *ſtimulabat*, voces *in Perſea.* (2) Si victor eſſet. Vid. † participii uſus ubi &c. (3) Vid. not. 3. ad c. 16. ſuprà. (4) Is erat Ptolemæus Philometor, filius Ptolemæi Epiphanis, de quo ſuprà l. 31. c. 2. & alibi.

nis, quàm ſatis ſtatuerat, utram foveret partem; † impetuque, magis, quàm conſilio, his aut illis ſe adjuncturus videbatur. Cotys Thrax, Odryſarum rex, evidenter Macedonum partis erat.

XXX. Hæc ſententia regibus quum eſſet de bello, in liberis gentibus populiſque plebs (1) ubique omnis ferme, ut ſolet, (2) deterioribus erat ob regem Macedonaſque inclinata; principum diverſa cerneres ſtudia. pars ita in Romanos effuſi erant, ut auctoritatem immodico favore corrumperent: pauci ex iis juſtitiâ imperii Romani capti; plures ‡ ita, ſi præcipuam operam navaſſent, potentes ſeſe in civitatibus ſuis futuros rati. pars altera regiæ adulationis erat, (3) quos æs alienum & deſperatio rerum ſuarum, eodem manente ſtatu, præcipites ad novanda omnia agebat; quoſdam ventoſum ingenium, quia (4) Perſeus magis † auræ popularis erat. tertia pars, optima eadem & prudentiſſima, ſi utique optio domini potioris daretur, ſub Romanis, quàm ſub rege, malebat eſſe. ſi liberum inde arbitrium fortunæ eſſet, neutram partem volebant potentiorem alterâ oppreſſâ fieri; ſed, † illibatis potiùs viribus utriuſque patris, pacem ex eo (5) manere. ita inter utroſque optimam conditionem civitatium fore; protegente altero ſemper inopem ab alterius injuriâ. Hæc ſentientes, certamina fautorum utriuſque partis taciti ex tuto ſpectabant. Conſules, quo die magiſtratum inierunt, ex ſenatuſconſulto quum circa omnia fana, in quibus ¶ lectiſternium majorem partem anni eſſe ſolet, majoribus hoſtiis immolaſſent, inde preces ſuas acceptas ab Diis immortalibus ominati, ſenatui, ritè ſacrificatum, precationemque de bello factam, renunciarunt. Aruſpices ita reſponderunt, *ſiquid rei novæ inciperetur, id maturandum eſſe. victoriam, triumphum,* (6) *prorogationem imperii portendi.* Patres, † *quod fauſtum felixque populo Romano eſſet, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum conſules,* juſſerunt, *ut, quòd Perſeus, Philippi filius, Macedonum rex, adverſùs fœdus cum patre Philippo ictum, & ſecum poſt mortem ejus renovatum,*

Quis liberorum civitatium.

S.C. de bello in Perſea.

C. 30. (1) Alli *utique*, quod magis placet. (2) Lege *deterioribus favens erat ad regem* &c. Infrà c. 63. *pravo ſtudio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque infirmiori favendi.* (3) Suprà l. 36. c. 6. *multorum eo ſtatu, qui diuturnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet.* (4) Gratior erat in vulgus. (5) Nempe quòd illibatæ partis utriuſque vires eſſent. Gronovius legi jubet *ex æquo.* (6) Omnino lege § *propagationem.*

renovatum, sociis populi Romani arma intulisset, agros vastasset, urbesque occupasset; quódque belli parandi adversùs populum Romanum consilia iniisset, arma, milites, classem ejus rei causâ comparasset; ut, nisi de iis rebus satisfecisset, bellum cum eo iniretur. Hæc rogatio ad populum lata est.

XXXI. Senatusconsultum inde factum est, *Ut consules inter se provincias Italiam & Macedoniam † compararent, sortirenturve. Cui Macedonia obvenisset, ut is regem Persea, quique ejus ¶ sectam secuti essent, nisi populo Romano satisfecissent, bello persequeretur.* Legiones quatuor novas scribi placuit, binas singulis consulibus. Id (1) præcipuè provinciæ Macedoniæ datum, quòd, quum alterius consulis legionibus quina millia & duceni pedites (2) ex vetere instituto darentur in singulas legiones, in Macedoniam sena millia peditum scribi jussa; equites treceni æqualiter in singulas legiones. & in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus: sexdecim millia peditum, octingentos equites (præter eos, quos Cn Sicinius duxisset, sexcentos equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ satis visa duodecim millia sociorum peditum, sexcenti equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet, consul usque ad quinquaginta annos. In ‡ tribunis militum novatum eo anno propter Macedonicum bellum, quòd consules ex senatusconsulto ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed consulem prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia. prætorem, cujus sors fuisset, ut iret, quò senatus censuisset,

Exercitus.

Provinciæ.

C. 31. (1) Omnino lege *id præcipui.* Suprà l. 34. c. 18. *nec quidquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium haberet.* Mox hoc cap. *Illud quoque præcipuum sorti Macedoniæ datum.* Infrà l. 43. c. 5. *Duobus fratribus regulis hæc præcipua.* Ter. Ad. 2. 3. 5. *Unam hanc rem me habere præter alios præcipuam arbitror.* In his omnibus, id *præcipuum* dicitur (ut rectè Dukerus ostendit) quod quis præ aliis habet: itáque accipiendus est locus l. 27. c. 10. *additumque Fabio consuli centum pondo auri præcipuum;* ubi, quæ notavi, parum accuratè scripta esse jam video. (2) *Pedites* in contextum recepi, loco *του equites*, quod vulgò obtinuit. Vid. not. 6. ad c. 14. l. 41. suprà. Mox quoque dicit noster, *equites trecenos æqualiter in singulas legiones* scribi: id est, de equitum numero nullum fuit discrimen inter legiones Macedonicas & eas quæ in Italiâ manere debebant: æqualiter in omnes treceni equites scripti.

censuisset, Brundisium ad classem ire placuit; utque ibi recognosceret socios navales, dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis, & daret operam, ut duæ partes civium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusque ut ex Siciliâ Sardiniâque subveherentur, prætoribus, qui eas provincias sortiti essent, mandari placuit, ut alteras ¶ decumas Siculis Sardisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba urbanam jurisdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quò senatus censuisset, sors evenit.

XXXII. Inter consules magis ¶ cavillatio, quàm magna contentio, de provinciâ fuit. Cassius, *sine sorte se Macedoniam* (1) *oppugnaturum*, dicebat, *nec posse collegam, salvo jurejurando, secum sortiri.* (2) *Prætorem eum, ne in provinciam iret, in concione jurasse, se stato loco statisque diebus sacrificia habere, quæ, absente se, rectè fieri non possent: quæ non magis consule, quàm prætore, absente rectè fieri possent. Si senatus,* (3) *non quid vellet in consulatu potiùs, quàm quid in præturâ juraverit P. Licinius, animadvertendum esse censeat, se tamen futurum in senatûs † potestate.* Consulti Patres, cui consulatum populus Romanus non negasset, ab se provinciam negari, superbum rati, sortiri consules jusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obvenit. Legiones inde sortiti sunt. prima & tertia in Macedoniam trajicerentur, (4) secunda & quarta ut in Italiâ remanerent. Delectûs consules multo || intentiorem, quàm aliàs, curam habebant. *Delectûs intentior cura*

C. 32. (1) Lege *optaturum.* *Optare* pro *eligere* suprà est, l. 6. c. 25. *permissoque, ut ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optavit.* Hinc *optio* est electio suprà l. 26. c. 29. *quum extra sortem collegæ optionem dari provinciæ iniquum fuerit.* & apud Cic. pro Quinct. c. 9. *cui hæc optio tam misera tamque iniqua daretur, ut aut* &c. Hinc quoque *adoptio* est quasi allectio, electio in filium. (2) Vid. suprà l. 41. c. 15. (3) Delendam censet particulam negantem Gronovius. Et constat quidem sententiam esse quam ille statuit; nempe, si Patres tantum indulgerent Licinio, ut potiùs rationem haberent ejus, quod ille cuperet consul, quàm ejus, quod jurasset Prætor, se tamen daturum hoc patribus, ut, contra quàm æquum putet, in sortem provincias mittat. [Idem forte sensus elici posset, servatâ particulâ negante, jungendo hæc omnia cum præcedentibus plenâque distinctione positâ post censeat. E.] (4) Intellige *secundam* & *quartam* ex numero earum, quæ hoc anno a consuli-

habebant. Licinius veteres quoque fcribebat milites centurionefque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant, qui priore Macedonico bello, aut adverfùs Antiochum in Afiâ, ftipendia fecerant. Quum tribuni militum centuriones, sed (5) primum quemque, citarent, tres & viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior & M. Claudius Marcellus, ad confules † rejiciebant: *Eorum † cognitionem (6) effe debere, quibus delectus, quibufque bellum mandatum effet.* ceteri, *cognituros fe, de quo appellati effent,* aiebant; *&, fi injuriâ fieret, auxilium civibus laturos.*

. centuriones citati trib. mil. appellant trib. pl.

XXXIII. Ad fubfellia tribunorum res agebatur. eò M. Popillius, confularis, advocatus (1), centuriones, & conful venerunt. Confule inde poftulanti (2), ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio antè conful fuerat, ita verba fecit: *Militares homines & ftipendia jufta* (3), *& corpora, & ætate, & affiduis laboribus,* || *confecta habere:* || *nihil recufare tamen, quo minùs operam reipublicæ dent. id tantùm deprecari, ne inferiores iis ordines, quàm quos, quum militaffent, habuiffent, attribuerentur.* P. Licinius conful (4) fenatufconfulta recitari juffit: primum, quòd bellum fenatus Perfeo ‡ juffiffet: deinde, quòd veteres centuriones quàm plurimum

bus fcriptæ, et ex fenatusconfulto iis affignatæ erant. Ceteroquin fecunda jam cum Cn. Sicinio in Macedoniam trajecerat fuprà c. 27. (5) Eos potiffimùm centuriones, qui primos pilos duxerant. Hinc autem intelligimus, quod & aliunde conftat, tribunos delectui præfuiffe, & centuriones etiam, fed confulum juffu ac permiffu, conftituiffe. Vocula *fed* Crevierio jure fufpectum eft. (6) De poftulatis centurionum cognofcere & ftatuere debere eos, quibus &c. Ceterùm ante *rejiciebant* excidiffe videtur vox *rem*, (elifa a primâ fyllabâ vocis fequentis) aut vox *eos* haufta a præcedenti *coff.*

C. 33. (1) Nempe centurionum. At lege cum Gronovio *advocatus centurionibus:* ut fuprà l. 38, c. 33. *ierunt alii etiam illuftres viri, & advocati privatis, & quia* &c. [Objicit Drakenborchius, ita nullam centurionum, ad quos præcipuè caufa pertinebat, mentionem fieri. Eos autem jam adfuiffe fatis innuere mihi videntur verba præcedentia, *ad fubfellia tribunorum res agebatur.* E.] (2) Vid. † *ablativus tertiæ,* &c. Vulgò editur *confuli,* ut fit *advocatus confuli,* five ad confulem. (3) Juftum ac legitimum ftipendiorum numerum. (4) Rectè Drakenborchius *fenatusconfulta* dedit, pro vulgato *fenatusconfultum.* Plura fuiffe conftat ex c. 31. fuprà. Edd. antiquiffimæ S.C. præferunt; quam notam Sigonius primus pravè reddidit.

mum (5) ad id bellum ſcribi cenſuiſſet, nec ulli, qui non major annis quinquaginta eſſet, vacationem militiæ eſſe. Deprecatus eſt deinde, *ne novo bello, tam propinquo Italiæ, adverſus regem potentiſſimum, aut tribunos militum, delectum habentes, impedirent; aut prohiberent conſulem, quem cuique ordinem aſſignari e republicâ eſſet, eum aſſignare. Si quid in eâ re dubium eſſet, ad ſenatum † rejicerent.*

XXXIV. Poſtquam conſul, quæ voluerat, dixit, Sp. Liguſtinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellaverant, a conſule & ab tribunis petiit, ut ſibi paucis ad populum agere liceret. Permiſſu omnium ita locutus fertur. *Sp. Liguſtinus tribûs Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit & parvum tugurium, in quo natus educatuſque ſum: hodieque ibi habito. Quum primùm in ætatem* (1) *veni, pater mihi uxorem fratris ſui filiam dedit: quæ ſecum nihil attulit, præter libertatem pudicitiamque, & cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo ſatis eſſet. Sex filii nobis, duæ filiæ ſunt: ¶ utræque jam nuptæ. Filii quatuor togas viriles habent, duo ‖ prætextati ſunt. Miles ſum factus, P. Sulpicio, C. Aurelio conſulibus. In eo exercitu, qui in Macedoniam eſt tranſportatus, biennium miles gregarius fui adverſus Philippum regem: tertio anno virtutis cauſâ mihi T. Quinctius Flaminius* (2) *decumum ordinem haſtatum aſſignavit. Devicto Philippo Macedonibuſque, quum in Italiam portati* (3) *ac dimiſſi eſſemus, continuò miles voluntarius cum M. Porcio conſule in Hiſpaniam ſum profectus. Neminem omnium imperatorum, qui vivant, acriorem virtutis ſpectatorem ac judicem fuiſſe ſciunt, qui & illum & alios duces longâ militiâ experti ſunt. hic me imperator*

Sp. Liguſtini oratio ad populum.

reddidit. Mox autem vel lege *primum, quo ... & deinde, quo;* vel tolle vocem *ſenatus*, ut ſit, *primum,* illud *quod juſſiſſet* &c. Propriè non eſt ſenatûs, ſed populi, *jubere* bellum. (5) Omnino lege *quàm plurimos.*

C. 34. (1) *Ad ætatem venire* dicitur, qui adolevit, juveniſque eſt. Ita *ab ineunte ætate, a primâ ætate, a principio ætatis* obvia ſunt in ſcriptoribus Latinis, quibus pueritia ferè excluditur. Drakenborchius videre jubet, num legendum ſit *in eam ætatem veni*, nempe quæ matrimonio ineundo apta eſt. (2) Me juſſit eſſe centurionem decimi ordinis Haſtatorum. *Virtutis cauſâ*, ut infrà hoc cap. bis, & cap. ſeq. *primum pilum virtutis cauſâ ei aſſignarunt.* (3) Lege *reportati*, (ut mox, *ſubactis Ætolis, reportati ſumus in Italiam.*) vel etiam ‖ *deportati.* Hæc autem parum accuratè diviſa temporibus videntur: nam Cato in Hiſpaniam anno antè profectus erat

imperator dignum judicavit, cui primum haſtatum prioris centuriæ (4) *aſſignaret. Tertiò iterum voluntarius miles factus ſum in eum exercitum, qui adverſus Ætolos & Antiochum regem eſt miſſus. a M'. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus. Expulſo rege Antiocho, ſubactis Ætolis, reportati ſumus in Italiam: &* (5) *deinceps bis, quæ annua merebant legiones, ſtipendia feci. Bis deinde in Hiſpaniâ militavi, ſemel Q. Fulvio Flacco, iterum Ti. Sempronio Graccho prætore. A Flacco inter ceteros, quos virtutis cauſâ ſecum ex provinciâ ad triumphum deducebat, deductus ſum. a Ti. Graccho rogatus, in provinciam* (6) *ii. Quater intra paucos annos † primum pilum duxi: quater & tricies virtutis cauſâ donatus ab imperatoribus ſum: ſex civicas coronas accepi. viginti duo* (7) *ſtipendia annua in exercitu emerita habeo, & major annis ſum quinquaginta. Quod ſi mihi nec ſtipendia omnia emerita eſſent, necdum ætas vacationem daret, tamen, quum quatuor milites* (8) *pro me uno vobis dare, P. Licini, poſſem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro cauſâ meâ dicta accipiatis velim: ipſe me, quoad quiſquam, qui exercitus ſcribit, idoneum militem judicabit, nunquam ſum excuſaturus. Ordinem* (9) *quo me dignum judicent tribuni militum, ipſorum eſt poteſtatis: ne quis me virtute in exercitu præſtet, dabo operam;* (10) *ut ſemper ita feciſſe me & imperatores mei, & qui unà ſtipendia fecerunt, teſtes ſunt. Vos quoque æquum eſt, commilitones, etſi appellationis vobis † uſurpatis jus, quum adoleſcentes nihil adverſus magiſtratuum ſenatûſque auctoritatem uſquam feceritis, nunc quoque in poteſtate ſenatûs ac conſulum eſſe, & omnia honeſta loca ducere, quibus rempublicam defenſuri ſitis.*

Parent centuriones Coſ. XXXV. Hæc ubi dixit, collaudatum multis verbis conſul ex concione in ſenatum duxit. Ibi quoque ei ex auc-

erat, quàm Quinctius ex Græciâ exercitum deportavit. (4) Hoc eſt, prioris *ordinis*: fecit me centurionem prioris ordinis in primo Haſtatorum manipulo. Vid. not. 5. ad c. 8. l. 8. ſuprà. Gell. l. 16. c. 4. *In legione ſunt centuriæ ſexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.* Ita mox, *mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus*: id eſt, factus ſum centurio prioris centuriæ in primo manipulo Principum. (5) Ex his verbis nullus ſenſus videtur erui poſſe. (6) Intelligendum eſt, a Ti. Graccho rogatum fuiſſe, ut poſt triumphum Fulvii in provinciam rediret. (7) Duo igitur ſtipendia confecerat ſupra ordinarium ſtipendiorum numerum, quæ pediti conficienda erant. (8) Scilicet filios ſuos, qui togas viriles ſumpſerant. (9) Excidiſſe videtur *aſſignare*, vel *attribuere*. (10) Vel lege, *et ſemper ita feciſſe* &c. vel dele *τὸ ita*.

toritate senatûs gratiæ actæ, tribunique militares in legione primâ † primum pilum virtutis causâ ei assignarunt. ceteri centuriones, omissâ appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturiùs in provincias magistratus proficiscerentur, † Latinæ Kalendis Juniis fuere: eoque sollenni perfecto, C. Lucretius prætor, omnibus, quæ ad classem opus erant, præmissis, Brundisium est profectus. Præter eos exercitus, quos consules comparabant, C. Sulpicio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas justo numero peditum equitumque; iisque (1) quatuor tribunos militum ex senatu legeret, qui præessent: sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille & ducentos equites. Is exercitus uti paratus esset, quò senatus censuisset. P. Licinio consuli ad exercitum civilem socialemque petenti addita auxilia, Ligurum duo millia, Cretenses sagittarii, (incertus numerus, quantum rogati auxilia (2) Cretenses misissent) Numidæ item equites elephantique. In eam rem legati ad Masinissam Karthaginiensesque missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Postumium Albinum, C. Decimium, A. Licinium Nervam.

XXXVI. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. eos in oppidum (1) intromitti non placuit, quum jam ‡ bellum regi eorum & Macedonibus & senatus decresset, & populus jussisset. In ædem (2) Bellonæ in senatum introducti ita verba fecerunt: *Mirari Persea regem, † quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari a senatu posset, ut ii revocentur, regem de injuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatûs satisfacturum esse.* Sp. Carvilius, ad eam ipsam rem ex Græciâ remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. is Perrhæbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot urbes captas, cetera, quæ aut ageret, aut pararet rex, quum argueret, respondere ad ea legati jussi. Postquam hæsitabant, negantes sibi

Legati a Perseo.

C. 35. (1) Ex more solito tribuni alternis imperitabant (Vid. not. 2. ad c. 41. l. 40. suprà.) Sed his, qui ex senatu leguntur, datur nimirum ob ampliorem dignitatis gradum extraordinaria potestas. (2) Displicet Gronovio repetitio vocis, *auxilia. Rogare auxilia* occurrit apud Cæs. l. 1. Bell. Gall. c. 11. & *rogare subsidium* l. 7. c. 5.

C. 36. (1) Vid. not. 2. ad c. 20. suprà. (2) Similiter suprà l. 32. c. 4.

in

ſibi ultrà quidquam mandatum eſſe, juſſi renunciare regi, *Conſulem P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedoniâ* ‡ *eſſe. ad eum, ſi ſatisfacere in animo eſſet, mitteret legatos. Romam quòd præterea mitteret, non* ‡ *eſſe:* (3) *neminem eorum per Italiam ire liciturum.* Ita dimiſſis, P. Licinio conſuli mandatum, intra undecimum diem juberet eos Italiâ excedere, & Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conſcendiſſent, cuſtodiret. Hæc Romæ acta, nondum profectis in provinciam conſulibus. Jam Cn. Sicinius, qui, priuſquam magiſtratu abiret, Brundiſium ad claſſem & ad exercitum præmiſſus erat, trajectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati caſtra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum ad occupanda Daſſaretiorum & Illyriorum caſtella, ipſis arceſſentibus præsidia, ut tutiores à finitimorum impetu Macedonum eſſent, miſit.

Legati Rom. in Græciam, & in Illyricum.

XXXVII. Paucis pòſt diebus Q. Marcius, A. Atilius, & P. & Ser. Cornelii Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam miſſi, Corcyram peditum mille ſecum advexerunt: ibi inter ſe & regiones, quas obirent, & milites diviſerunt. Decimius miſſus eſt ad Gentium, regem Illyriorum, quem, ſi aliquem reſpectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli ſocietatem pellicere juſſus. Lentuli in Cephalleniam miſſi, ut in Peloponneſum trajicerent, oramque maris, in occidentem verſi, ante hiemem circumirent. Marcio & Atilio Epirus, Ætolia, & Theſſalia circumeundæ aſſignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam adſpicere juſſi; tum in Peloponneſum trajicere. ibi congreſſuros ſe cum Lentulis conſtituunt. Priuſquam digrederentur a Corcyrâ, literæ a Perſeo

in Macedoniam in hiberna copias reduxit. Vid. § *in* repetitum. (3) Certum eſt *licet* ſæpe dici ſequente accuſativo & infinitivo. Ita Terent. Heaut. 4. 2. 5. *Si licet me latere tecto abſcedere.* Cic. pro Ligar. c. 6. *liceat eſſe miſeros.* Sed ellipticæ ſunt locutiones, & in hunc modum ſupplendæ: *ſi licet* mihi, *me abſcedere*; *liceat* nobis, nos *eſſe miſeros.* Nam quod Cicero pro Balb. c. 12. dicit, *civi Romano licet eſſe Gaditanum*, plenum eſt, eum *eſſe civem Gaditanum.* Similiter illud Terent. Heaut. 2. 4. 8. *expedit bonas eſſe vobis;* quod integrum eſt, *vobis expedit*, vos *eſſe bonas.* Si igitur in hoc loco vulgatum ſervandum ſit, τὸ *neminem* reſolvendum erit in *non quemquam*, *non aliquem;* ut ſit *non liciturum cuiquam*, *quemquam eorum*, &c. Sed multum arridet conjectura Dukeri, *neminem* mutantis in *nemini enim.* Porro *liciturum* ſuprà occurrit l. 32. c. 21. & apud Cic.

ſeo allatæ ſunt, quibus quærebat, quæ cauſa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi, eſſet? Cui reſcribi nihil placuit; nuncio ipſius, qui literas attulerat, dici, *præſidii cauſâ ipſarum urbium Romanos facere.* Lentuli, circumeuntes Peloponneſi oppida, quum ſine diſcrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, quâ fide adjuviſſent Romanos, Philippi primùm, deinde Antiochi ‡ bello, eodem adverſùs Perſea juvarent, fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus, eodem ſe loco eſſe, (qui omnia a principiis Macedonici belli præſtitiſſent Romanis, & Macedonum Philippi bello hoſtes fuiſſent) quo Meſſenii atque Elii (1), qui pro Antiocho hoſte arma adverſùs populum Romanum tuliſſent; ac, nuper in Achaïcum ‡ contributi concilium, velut præmium belli (2) ſe victoribus Achæis tradi quererentur.

XXXVIII. Marcius & Atilius ad Gitanas (1), Epiri oppidum decem millia ab mari, quum adſcenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium ‖ aſſenſu auditi ſunt: & quadringentos juventutis eorum in Oreſtas, ut præſidio eſſent (2) liberatis ab ſe Macedonibus, miſerunt. Inde in Ætoliam progreſſi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius ſufficeretur, & Lyciſco prætore facto, quem Romanorum favere rebus ſatis compertum erat, tranſierunt in Theſſaliam. Eò legati Acarnanum, & Bœotorum exſules venerunt. Acarnanes nunciare (3) juſſi, *Quæ Philippi primùm, Antiochi deinde ‡ bello, decepti pollicitationibus regis* (4), *adverſùs po-*

pu

C. 37. (1) Nempe *ſint.* Sed uſitatius eſt *Meſſenios atque Elios.* Suprà l. 8. c. 14. *Cumanos Sueſſulanoſque ejuſdem juris conditioniſque, cujus Campanos, eſſe placuit.* l. 39. c. 24. *civitates Theſſalorum in eâdem cauſâ, quâ Ætolos, fuiſſe.* [Ceterùm mallem legere, ut alibi, *Eleos*. E.] (2) Hoc ideo dicunt Achæi, quòd hoſtilem adverſùs Romanos Meſſeniorum animum declarat. Suprà l. 36. c. 31. narrat Achæos oppugnaſſe Meſſenen, *quòd concilii eorum recuſaret eſſe.* E.

C. 38. (1) Nomen ignotum, & fortaſſe mendoſum. (2) De Oreſtis ſuprà l. 33. c. 34. *Oreſtis (Macedonum ea gens eſt) quòd primi ab rege defeciſſent, ſuæ leges redditæ.* Hinc Drakenborchius (qui mentem Crevierii ad hunc locum minimè aſſequitur) legendum conjicit ¶ *liberatis ab Macedonibus*, deleto pronomine *ſe:* ut quadringenti juventutis Epirotarum præſidio eſſent Oreſtis, liberatis a poteſtate & imperio Macedonum. [Quid ſi voces *ab ſe* interpretemur *ab Romanis*, & *liberatis ab ſe Macedonibus*, illi Macedoniæ genti, quam Romani liberaverant? Similiter prorſus hoc ipſo cap. *legatis, quòd ... eniſè adjuti a gente Theſſalorum eſſent.* E.] (3) Fortè *renunciare.* Certè intelligendum, a Marcio & Atilio domum renunciare juſſi ſunt. (4) Lege *regiis*: duo enim reges nominati ſunt, Philippus &

pulum Romanum commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si malè meriti clementiam populi Romani experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo junxisse. iis, quum culpam in Ismeniam, principem alterius partis, ‡ conferrent, & (5) quasdam civitates dissentientes in causam ¶ deductas, *appariturum id esse*, Marcius respondit: *singulis enim civitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos.* Thessalorum Larissæ fuit concilium. ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit; & legatis, quòd & Philippi priùs & pòst Antiochi bello, || enisè adjuti a gente Thessalorum essent. hac mutuâ commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent. † Secundùm hoc concilium legati a Perseo rege venerunt, privati maximè hospitii fiduciâ, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab hujus necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquium veniendi regi potestatem faceret. Marcius, *Et se ita a patre suo accepisse*, dixit, *amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse. minimè immemorem necessitudinis ejus legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commodè valeret, non fuisse dilaturum: nunc, ubi primùm posset, ad Peneum flumen, quâ transitus ab Homolio Dium esset, præmissis, qui nunciarent regi, venturos.*

Legati a Perseo ad Marcium.

XXXIX. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recipit se, levi † aurâ spei objectâ, quòd Marcius ipsius causâ suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, quum amicorum, tum satellitum turbâ stipante. Non minore agmine legati venerunt, & ab Larissâ multis ‡ prosequentibus, & legationibus civitatium, quæ convenerant Larissam, & renunciare domum certa, quæ audissent, volebant. Inerat cura ‡ insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt, dirimente amne, paullisper internunciando (1) cunctatio fuit, utri transgrederentur. aliquid illi regiæ majestati, aliquid

Colloquium inter regem & legatos Rom.

Antiochus. (5) Quasdam civitates, quæ dissentirent, tamen ab Ismeniâ & Persei fautoribus coactas esse illam partem sequi.

C. 39. (1) Per internuncios disceptando.

(2)

aliquid hi populi Romani nomini, quum præſertim Perſeus petiſſet colloquium, exiſtimabant deberi. Joco etiam Marcius cunctantes movit. *Minor*, inquit, *ad majorem*, *&* (quòd (2) Philippo ipſi cognomen erat) *filius ad patrem tranſeat*. Facilè perſuaſum id regi eſt. Aliud deinde § ambigebatur, cum quàm multis tranſiret. Rex, cum omni comitatu tranſire, æquum cenſebat: legati vel cum tribus venire jubebant, vel, ſi tantum agmen traduceret, obſides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantauchum, quos & legatos miſerat, principes amicorum, obſides dedit. Nec tam in pignus fidei obſides deſiderati erant, quàm ut appareret ſociis, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hoſtium, ſed hoſpitalis ac benigna fuit; poſitiſque ſedibus conſederunt.

XL. Quum paulliſper ſilentium fuiſſet: *Exſpectari* *Marcii oratio.* *nos*(1), inquit Marcius, *arbitror, ut reſpondeamus literis tuis, quas Corcyram miſiſti; in quibus quæris*, † *quid ita legati cum militibus venerimus, & præſidia in ſingulas urbes dimittamus? Ad hanc interrogationem tuam & non reſpondere vereor, ne ſuperbum ſit, & vera reſpondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed quum aut verbis caſtigandus, aut armis ſit, qui fœdus rumpit; ſicut bellum adverſùs te alii, quàm mihi, mandatum malim, ita orationis acerbitatem adverſùs hoſpitem, utcunque eſt* (2), † *ſubibo: ſicut medici, quum ſalutis cauſâ triſtiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te, quæ facienda fuerit, ſenatus feciſſe cenſet; quòd legatos Romam ad renovandum* (3)*** *judicat potiùs, quàm, quum renovatum eſſet, violandum.* (4) *Abrupolim, ſocium atque amicum populi Romani, regno expuliſti. Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultrà dicam) lætatum appareret, recepiſti, qui omnium Illyriorum fidiſſimum Romano nomini regulum occiderant. Per Theſſaliam &* (5) *Mali-* †

 enſem

(2) Quia Marcio cognomen erat Philippo, quod patri Perſei nomen fuerat. Illud gentis Marciæ cognomen fuiſſe diu ante hunc Q. Marcium, oſtendunt Faſti Capitolini.

C. 40. (1) Inciſum poſuit Drakenborchius inter *exſpectari* & *nos*, ut ſit *exſpectari, ut nos reſpondeamus*. Neſcio autem cur altera conſtructio diſpliceat. *Exſpecto te, ut reſpondeas* æque Latinum eſt. ac *illum ut vivat, optant*. E. (2) Supple *res*. Mox poſt *medici* ſupple *faciunt:* vel tolle *τὸ quum*, quod ſine ſenſûs diſpendio abeſſe poteſt. (3) Hæc lacuna in hunc modum ſupplenda videtur: *fœdus miſeris: quod ipſum tamen tibi non fuiſſe renovandum* judicat potiùs &c. (4) Vid. ſuprà c. 13. (5) Id ſuprà dixit l. 41. c. 22.

ensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti: Byzantiis item contra fœdus misisti auxilia. Cum Bœotis, sociis nostris, secretam (6) *tibi ipsi societatem, quam non licebat, jurejurando pepigisti. Thebanos legatos,* (7) *Euersam & Callicritum, venientes a nobis, quærere malo, quis interfecerit, quàm arguere. In Ætoliâ bellum intestinum & cædes principum per quos, nisi per tuos, factæ videri possunt? Dolopes a te ipso evastati sunt. Eumenes rex, ab Româ quum in regnum rediret, propè ut victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo, & scripta tibi omnia ab Româ esse, & legatos tuos renunciasse. Hæc ne dicerentur a me, uno modo vitare potuisti, non quærendo, quam ob causam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi superbiùs tacuissemus, quàm vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faveo orationi tuæ, & opto, ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ.*

Perseus se purgat.

XLI. Ad ea rex: *Bonam causam, si apud judices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & judices agam. Eorum autem, quæ objecta sunt mihi, partim ea sunt, quibus nescio an gloriari debeam; partim, quæ fateri non erubescam; partim, quæ verbo objecta verbo negare sit* (1). *Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi objiciat, ut accusare potiùs verè, quàm conviciari, videantur? Scilicet, nec Eumenes,* (2) *quum tam multis gravis publicè ac privatim sit, alium, quàm me, inimicum habuit: neque ego potiorem quemquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium, (quem neque unquam antè videram, nec eram postea visurus) invenire potui. Et Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est. in quâ tamen nihil ultrà objicitur, quàm interfectores ejus in regno exsulasse meo. Cujus conditionis iniquitatem* ‡ *ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, ut, quicunque exsules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque*

c. 22. *per Phthiotidem Achaiam Thessaliamque:* ut ager *Maliensis* alio nomine *Phthiotis Achaia* vocari, aut certè istius Phthiotidis pars fuisse videatur. (6) Separatim a nobis. (7) Vid. not. 3. ad c. 13. suprà.

C. 41. (1) Verbo negari possint. (2) Appian. in Exc. Legat. n. 25. αλλα την επιβουλην την εν Δελφοις αυτῳ γενομενην προσγραφετε Περσει, ποσων Ἑλληνων, ποσων βαρβαρων κατ᾽ Ευμενους πρεσβευσαντων προς ὑμας· οις πασιν εχθρος εστι τοιουτος ων.

quoque inter ceteros ero. Et, Hercule, quid attinet cuiquam exſilium patere, ſi nuſquam exſuli futurus locus eſt? Ego tamen iſtos, ut primùm in Macedoniâ eſſe, admonitus a vobis, comperi, requiſitos abire ex regno juſſi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi, tanquam cauſam dicenti reo, objecta ſunt: illa, tanquam regi, & quæ de fœdere, quod mihi eſt vobiſcum, diſceptationem habeant. Nam, ſi eſt in fœdere ita ſcriptum, ut ne, ſi bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat, mihi fatendum eſt, quòd me armis adverſùs Abrupolim, ſocium populi Romani, defenderim, fœdus violatum eſſe. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & jure gentium ita comparatum eſt, ut arma armis propulſentur, quid tandem me facere decuit, quum Abrupolis fines mei regni uſque ad Amphipolim pervaſtaſſet, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegiſſet? Quieſcerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus perveniſſet? ‡ At enim bello quidem juſto ſum perſecutus; ſed vinci non oportuit eum, neque ea, quæ victis accidunt, pati: quorum caſum quum ego † ſubierim, qui ſum armis laceſſitus, † quid poteſt queri ſibi accidiſſe, qui cauſa belli fuit? Non ſum eodem modo defenſurus, Romani, quòd Dolopas armis coërcuerim: quia, (3) *etſi non merito eorum, jure feci meo; quum mei regni, meæ ditionis eſſent, veſtro decreto patri attributi meo. Nec, ſi cauſa reddenda ſit, non vobis, nec fœderatis* (4), *ſed iis, qui ne in ſervos quidem ſæva atque injuſta imperia probant, plus æquo & bono ſæviſſe in eos videri poſſum. quippe Euphranorem, præfectum a me impoſitum, ita occiderunt* (5), *ut mors pœnarum ejus leviſſima fuerit.*

XLII. *At, quum proceſſiſſem inde ad viſendas Lariſſam, & Antrona, &* (1) *Pylleon,* (2) *quo in propinquo multo antè debita vota perſolverem, Delphos ſacrificandi cauſâ adſcendi. Et hîc, criminis augendi cauſâ, cum exercitu me fuiſſe adjicitur. † Scilicet, ut, quod nunc vos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præſidia. Vocate in concilium Græciæ civitates, per quas iter feci; queratur unuſquilibet militis*

(3) Etiamſi concederem, illos non meruiſſe ea, quæ paſſi ſunt. (4) Cic. pro Arch. c. 4. *ſi qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent.* & alibi ſæpe. (5) Mallem *occiderant.* E.

C. 42. (1) Omnino lege *Pteleum*, ex certiſſimâ Turnebi conjecturâ. Tria hæc oppida, *Lariſſa*, *Antron*, & *Pteleum* etiam infrà junguntur c. 67. Et Homerus memorat Αγχιαλον τ᾽ Αντρωνα, ηδε Πτελεον λεχεποιην. (2) Adſcendi Delphos (qui locus in propinquo erat) ſacrificandi cauſâ, ut

litis mei injuriam; non recusabo, (3) *quin, simulato sacrificio, aliud petisse videar. Ætolis & Byzantiis præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc, qualiacunque sunt, per legatos meos non solùm indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro: ubi aliquos ego disceptatores, non tam æquos, quàm te, Q. Marci, paternum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat; qui calumniando omnia detorquendoque suspecta & invisa efficeret, & persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset.* (4) *Circumagetur hic orbis: erit mox, qui arguat, nequidquam Antiochum ultra juga Tauri remotum* (5)*: graviorem multo Asiæ, quàm Antiochus fuerit, Eumenem esse: nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit. eam arcem supra capita finitimarum civitatium impositam. Ego hæc, Q. Marci & A. Atili, quæ aut a vobis objecta, aut purgata a me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre, quid ego, aut quâ mente fecerim, quàm quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem* (6) *deliquisse. &, si quid fecerim imprudentiâ lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil certè insanabile, nec quod bello armis persequendum esse censeatis, commisi:* (7) *aut frustra clementiæ gravitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de caussis, quæ vix querelâ & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus sociis bella infertis.*

XLIII. Hæc dicenti tum assensus Marcius auctor fuit mittendi Romam legati (1), quum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendum (2) spem ullam censuisset. Reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset.

ut ibi vota multo antè debita persolverem. (3) Cic. l. 2. ad Att. Ep. 1. *neque recusas, quin ... accurras.* (4) Vicissitudine quâdam eædem calumniæ posthac in Eumenem ipsum cadent. (5) Potiùs ¶ *emotus*, ut alibi sæpe. (6) Similiter opponuntur *sciens* & *imprudens* apud Terent. Ad. 4. 5. 77. *magnam su injicit suâ commoditate curam, Ne imprudens faciam fortè quod nolit: sciens cavebo.* qui locus in editione Bentleianâ pessimâ interpunctione laborat. E. (7) In editione Drak. est, *at frustra*, errore (ut credo) typographico, quem tamen Ruddimannus & Bipontini servarunt. E.

C. 43. (1) Immo *legatos:* plures enim missos esse constat ex c. 46. & 48. infrà. Mox quoque dicitur, *quonam modo tutum iter legatis esset.* (2) Hanc lectionem ex edd. veteribus reduxit Drakenborchius; quod factum nollem; licet quædam hujus constructionis exempla reperiri posse fatendum

effet. ad id quum neceffaria petitio induciarum videretur, cuperetque Marcius, (3) neque aliud colloquio petiffet, § gravatè & (4) in magnam ‡ gratiam petentis conceffit. *Induciæ.* nihil enim fatis paratum ad bellum in præfentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: quum Perfeus (ni fpes vana pacis ‡ occæcaffet (5) confilia) omnia præparata atque inftructa haberet, & || fuo maximè tempore atque ‡ alieno hoftibus incipere bellum poffet. Ab hoc colloquio, ‡ fide induciarum interpofitâ, legati Romani in Bœotiam comparati (6) funt. Ibi jam motus cœperat *Bœotiæ motus.* effe, difcedentibus a focietate communis concilii Bœotorum quibusdam populis, ex quo renunciatum erat, refpondiffe legatos (7), apparriturum, quibus populis propriè focietatem cum rege jungi difplicuiffet. Primi a Chæroneâ legati, deinde a Thebis, in ipfo itinere occurrerunt, affirmantes non interfuiffe fe, quo focietas ea decreta effet, concilio: (8) quîs, legati, nullo in præfentia refponfo dato, Chalcidem fe fequi jufferunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætoriis Bœotorum victa pars, injuriam perfequens, coactâ multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarchæ urbibus reciperentur. Exfules Thefpias univerfi concefferunt: inde (recepti enim fine cunctatione erant) Thebas, jam mutatis animis, revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati cœtum & concilium habuiffent, exfilio mulctarentur. Novus deinde prætor (Ifmenias is erat, vir nobilis ac potens) capitalis pœnæ abfentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Lariffam profecti, ‡ caufam (9) cum Perfeo focietatis in Ifmeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen. utriufque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exfules accufatorefque Ifmeniæ, & Ifmenias ipfe.

XLIV.

dum eft. Nullus dubito quin hîc Livius *prætermittendam* dederit. (3) Utinam hanc Marcii inhoneftam, fub fpecie paterni hofpitii, aftutiam reprehendiffet Livius. Sed vid. not. 8. ad c. 10. l. 9. fuprà, & not. 5. ad c. 16. l. 26. E. (4) Ita ut rex, qui petebat inducias, magnam gratiam pro iis conceffis debere videretur. (5) Dubitat Drakenborchius an commodè dici poffit, *occæcare confilia*. Igitur vel locum ita diftinguendum cenfet: quum Perfeus (ni . . . occæcaffet) *confilia omnia* &c. vel potiùs τὸ *confilia* expungendum. (6) Hoc haud dubiè mendofum. Senfus poftulat *profecti funt*, aut aliquid fimile. (7) Vid. fuprà c. 38. (8) Τὸ *quîs* referendum eft ad proximum *dato*. (9) Hoc eft *initæ* cum Perfeo; quæ vox

XLIV. Chalcidem ut ventum eſt, aliarum civitatium principes, id quod maximè gratum erat Romanis, ſuo quique proprio decreto Perſei ſocietatem aſpernati, Romanis ſe adjungebant: Iſmenias (1) gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum cenſebat. inde certamine orto, niſi in tribunal legatorum perfugiſſet, haud multum abfuit, quin ab exſulibus fautoribuſque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipſæ, quod Bœotiæ caput eſt, in magno tumultu erant, aliis ad regem || trahentibus civitatem, aliis ad Romanos. & turba Coronæorum Haliartiorumque convenerat ad defendendum decretum regiæ ſocietatis, ſed conſtantiâ principum, docentium cladibus Philippi Antiochique, quanta eſſet vis & fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo &, ut tolleretur regia ſocietas, decrevit, & eos, qui auctores paciſcendæ amicitiæ fuerant, ad ſatisfaciendum legatis Chalcidem miſit, fideique legatorum commendari civitatem juſſit. Thebanos Marcius & Atilius læti audierunt, auctoreſque & his (2) ſeparatim ſingulis fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exſules reſtitui juſſerunt, & auctores regiæ ſocietatis decreto ſuo damnarunt (3). Ita, quod maximè volebant,(4) diſcuſſo Bœotico concilio, Peloponneſum proficiſcuntur, Ser. Cornelio Chalcidem arceſſito. Argis præbitum eſt iis concilium: ubi nihil aliud a gente Achæorum

Bœoticum concilium diſcuſſum.

vox fortaſſe excidit. Mox voces, *ex contentione certamen ortum*, Crevierius alio charactere edendas curavit, tanquam dicta ab exſulibus Bæotis; hoc ſenſu: ex contentione, quæ fuerat inter ipſos & Iſmeniam de ſocietate cum Perſeo, ortum fuiſſe certamen, quod eò eruperat, ut ipſis in exſilium abire neceſſe foret. [Mihi hæ voces valde ſuſpectæ ſunt. Paullo ſuprà dixit Livius: *Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine.* Inde notam librarii marginalem profluxiſſe ſuſpicor, quæ poſtea in contextum irrepſit. Quo ſenſu Drakenborchius voces illas acceperit, incertum eſt: eas enim ſilentio præteriit. Si ſint a Livio, Crevierio aſſentior. E.]

C. 44. (1) Clariùs hæc narrat Polybius, Exc. Legat. n. 63. Ὁι μεν περι Λασυν ενεχειριζον την ἑαυτων πατριδα Ρωμαιοις. Ὁ δε Ισμηνιας κατα κοινον πασα, τας εν τῃ Βοιωτιᾳ πολεις διδȣς εις την των πρεσβευτων πιςιν. Ην δε τȣτο μεν εναντιωτατον τοις περι τον Μαρκιον, το δε κατα πολιν διελειν τȣς Βοιωτȣς οικειοτατον. (2) Potiùs & *his*, *& ſeparatim ſingulis*. *His* nempe Thebanis; *& ſeparatim ſinguli*, Bœotiæ civitatibus. (3) Iſmenias cum Nicetâ quodam in carcerem conjecti, non multo poſt mortem ſibi conſciverunt. (4) Hoc mox cap. 47. *diſtrahere* dicit: *Bœotorum quoque ſe concilium arte diſtraxiſſe.* Polyb. το των Βοιωτων εθνος επι πολυν χρονον συντετηρηκος την κοινην συμπολιτειαν τοτε κατελυθη και διεσκορπισθη κατα πολεις.

orum petierunt, quàm ut mille milites darent. id præsidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, missum est. Marcius & Atilius, peractis, quæ agenda in Græciâ erant, principio hiemis Romam redierunt.

Legati Rom. in Asiæ insulas.

XLV. Inde legatio sub idem tempus in Asiam (1) circùm insulas missa. tres erant legati, Ti. Claudius, P. Postumius, M. Junius. ii circumeuntes hortabantur socios ad suscipiendum adversùs Persea pro Romanis bellum: &, quo quæque opulentior civitas erat, eo accuratiùs agebant, quia minores secuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur, quia non favere tantùm, sed adjuvare etiam viribus suis bellum poterant, quadraginta navibus auctore Hegesilocho comparatis. qui. quum in summo magistratu esset, (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus pervicerat (2) Rhodios, ut, omissâ, quam sæpe vanam experti essent, regum fovendorum spe, Romanam societatem (unam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem) retinerent. *Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eumdem navalem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi antè bello vidissent. trepidaturos tum repentè parandâ classe, quum mittenda esset; nisi reficere naves, nisi instruere navalibus sociis cœpissent. Id eo magis* || *enisè faciendum esse, ut crimina* || *delata ab Eumene fide rerum refellerent.* His incitati, quadraginta navium classem instructam ¶ ornatamque legatis Romanis advenientibus, ut non exspectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatium Asiæ momentum fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam rediit.

Perseus legatos Byzantium & Rhodum mittit.

XLVI. Perseus, quum a colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem

C. 45. (1) Ex verbis Polybii, n. 64. legendum videtur *in Asiam & circùm insulas.* τας νησους και τας κατα την Ασιαν πολεις. (2) Lege *pervicerat, Rhodii ut, omissâ,* &c. Sæpissime enim *pervincere* pro obtinere, persuadere apud Livium occurrit, sed semper sine casu: ut suprà l. 2. c. 40. l. 4. c. 12, 16, 30, 55. [Tò *Rhodios* expungendum esse suspicor, ut additamentum librarii.]

eadem ſententia ad omnes erat: *collocutum ſe cum Romanorum legatis.* quæ audiſſet, quæque dixiſſet, ita diſpoſita (1), ut ſuperior fuiſſe in diſceptatione videri poſſet. Apud Rhodios legati addiderunt, *Confidere pacem futuram. auctoribus enim Marcio atque Atilio, miſſos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus movere bellum, tum omni gratiâ, omni ope enitendum fore Rhodiis, ut reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant, id agendum, ne omnium rerum jus ac poteſtas ad unum populum perveniat. Quum ceterorum id intereſſe, tum præcipuè Rhodiorum,* (2) *qui plus inter alias civitates dignitate atque opibus excellant: quæ* (3) *ſerva atque* || *obnoxia fore, ſi nullus aliò ſit, quàm ad Romanos, reſpectus.* Magis & literæ & verba legatorum benignè ſunt audita, quàm momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior eſſe partis melioris auctoritas cœperat. Reſponſum ex decreto eſt: *Optare pacem Rhodios. ſi bellum eſſet, ne quid ab Rhodiis ſperaret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magniſque meritis pace belloque partam,* (4) *disjungeret ſibi ab Romanis.* Ab Rhodo redeuntes (5), Bœotiæ quoque civitates, & Thebas, & Coroneam, & Haliartum, adierunt: quibus ‡ expreſſum invitis exiſtimabatur, ut, relictâ regiâ ſocietate, Romanis adjungerentur. Thebani nihil moti ſunt: quanquam nonnihil, & damnatis principibus, & reſtitutis exſulibus, ſuccenſebant Romanis. Coronæi & Haliartii, favore quodam inſito in reges, legatos in Macedoniam miſerunt, præſidium petentes, quo ſe adverſùs † impotentem ſuperbiam Thebanorum tueri poſſint. Cui legationi reſponſum ab rege eſt, *præſidium ſe propter inducias cum Romanis factas mittere non poſſe: tamen ſuadere,* || *ita a Thebanorum injuriis, quâ poſſent, ut ſe vindicarent, ne Romanis præberent cauſam in ſe ſæviendi.*

Marcius legationem renunciat.

XLVII. Marcius & Atilius Romam quum veniſſent, legationem in Capitolio ita renunciarunt, ut nullâ re

C. 46. (1) Polyb. Exc. Legat. n. 64. κατεταττεν εις την επιϛολην. (2) Fortaſſe *quo plus.* (3) Hæc accuſativa neutra pluralia eſſe patet. Sed quò referatur *τὸ quæ* non video. Gronovio igitur aſſentior emendanti *omnia ſerva atque* &c. E. (4) Uſitatius *disjungere aliquem ab amicitiâ alicujus,* quemadmodum Cic. Phil 2. c. 9. E. (5) Alios legatos Rhodum, alios in Bœotiam miſſos eſſe, Polybius narrat.

re magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & ſpem pacis rege. *Adeò enim apparatibus belli fuiſſe inſtructum, ipſis nullâ paratâ re, ut omnia opportuna loca præoccupari antè ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciam trajiceretur. Spatio autem induciarum* || *ſumpto, venturum illum nihilo paratiorem ; Romanos omnibus inſtructiores rebus cœpturos bellum Bœotorum quoque ſe concilium arte diſtraxiſſe, ne conjungi ampliùs ullo conſenſu Macedonibus poſſent.* Hæc, ut ſummâ ratione acta, magna pars ſenatûs approbabat : veteres & moris antiqui memores negabant, *ſe in eâ legatione Romanas agnoſcere artes. Non per inſidias & nocturna prælia, nec ſimulatam fugam improviſoſque ad incautum hoſtem reditus, nec ut aſtu magis, quàm verâ virtute, gloriarentur, bella majores geſſiſſe. indicere* (1) *priùs, quàm gerere, ſolitos bella, denunciare etiam ; interdum locum finire, in quo dimicaturi eſſent. Eâdem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitæ ejus inſidiantem : eâdem Faliſcis vinctum traditum proditorem liberorum regis* (2). *Hæc Romana eſſe, non verſutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ : apud quos fallere hoſtem, quàm vi ſuperare, glorioſius fuerit. Interdum in præſens tempus plus profici dolo, quàm virtute : ſed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confeſſio* ¶ *expreſſa ſit, ſe neque arte, neque caſu, ſed collatis cominus viribus, juſto ac pio bello eſſe ſuperatum.* Hæc ſeniores, quibus nova hæc minùs placebat ſapientia. vicit tamen ea pars ſenatûs, cui potior utilis, quàm honeſti, cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcii, & eódem rurſus (3) in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, jubereturque cetera, uti e republicâ maximè viſum eſſet, agere. A. quoque Atilium miſerunt ad occupandam Lariſſam in Theſſaliâ, timentes, ne, ſi induciarum dies exiſſet (4), Perſeus, præſidio eò miſſo, caput Theſſaliæ in poteſtate haberet. Duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam juſſus. & P. Lentulo, qui

Senibus improbatur. †

In Græciam remittitur.

C. 47. (1) Indicebatur bellum ſenatûs decreto ac populi juſſu : tum denunciabatur vel ipſi utique regi aut populo, cui indictum fuerat, vel ſaltem ad proximum in finibus caſtellum. Vid. ſuprà l. 31. c. 8. (2) Aut vitium inest voci *regis*, aut alios hîc ſequitur auctores Livius, quàm quos ſecutus eſt ſuprà l. 5. c. 27. Non enim regis, ſed principum Faleriorum liberos eos fuiſſe ibi ſignificat. (3) Voces *in Græciam* a malâ manu additæ videntur, necnon numerus quinqueremium excidiſſe. (4) Suprà l. 30. c. 24. *necdum enim* induciarum *dies exierat.*

qui ex Achaiâ redierat, trecenti milites Italici generis dati, ut Thebis (5) daret operam, ut in poteftate Bœotia effet.

Legati Perfei auditi.

XLVIII. His præparatis, quanquam ad bellum confilia erant || deftinata, fenatum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè, quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata (1) ab legatis. Infidiarum Eumeni factarum crimen, & maximâ curâ, & minimè tamen probabiliter, (manifefta enim res erat) ¶ defenfum. Cetera deprecatio erat: fed non eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti poffent.

Excedere Italiâ juffi.

Denunciatum (2), extemplo mœnibus urbis Romæ, Italiâ intra trigefimum diem excederent. P. Licinio deinde confuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denunciatum, ut exercitui diem primam quamque diceret ad conveniendum.

Lucretius pr. in Græciam navigat.

C. Lucretius prætor, cui claffis provincia erat, cum quadraginta quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis navibus alias in alium ufum retineri ad urbem placuit. Præmiffus a prætore eft frater (3) Lucretius cum quinquereme unâ: juffufque, ab fociis ex fœdere acceptis navibus, ad Cephalleniam claffi occurrere. ab Rheginis triremi unâ, ab Locris duabus, ab (4) Uritibus quatuor, præter oram Italiæ fupervectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari, Dyrrhachium trajicit. Ibi decem ipforum Dyrrhachinorum, duodecim Iffæorum, quinquaginta quatuor Gentii regis lembos nactus, fimulans fe credere, eos in ufum Romanorum comparatos effe, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephalleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, fuperato freto, die quinto in Cephalleniam tranfmifit. Ibi ftetit claffis, fimul opperiens, ut terreftres copiæ trajicerentur, fimul, ut onerariæ, ex agmine fuo per altum diffipatæ, confequerentur.

Licinius Conf. proficifcitur in Macedoniam

XLIX. Per hos fortè dies P. Licinius conful, votis in Capitolio || nuncupatis, † paludatus ab urbe profectus eft. Semper quidem ea res cum magnâ dignitate ac majeftate geritur: præcipuè tamen convertit oculos animofque, quum

(5) Thebis manens.

C. 48. (1) Iterata. vid. not. 2. ad c. 6. l. 37. fuprà. (2) Hoc denunciatum effe difcimus ex Polybio & Appiano non legatis modò, fed & τοῖς ἄλλοις ἅπασι Μακεδόσιν, ὅσοι παρεπιδημοῦντες ἔτυχον. (3) Excidit prænomen. Lege *frater M. Lucretius*. (4) Mendum huic nomini ineft. Forte *ab Uriatibus*. Uria Apuliæ oppidum: unde Urias finus. Ceterùm *ab Rheginis triremis* eft triremis Rheginorum: ut *ab fociis naves* infrà c. 56. Fortè etiam excidiffe potuit vox *exactis*, vel *acceptis*.

quum ad magnum nobilemque, aut virtute aut fortunâ, hostem, euntem consulem ‡ prosequuntur. Contrahit enim non ⸸ officii modò cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant ducem suum, cujus imperio consilioque ‖ summam rempublicam tuendam permiserunt. ¶ Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quàm incertus fortunæ eventus, communisque Mars belli sit: adversa, secunda, quæque inscitiâ & temeritate ducum clades sæpe acciderint; quæ contrà bona prudentia & virtus attulerit. Quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ consulem ad bellum mittant? triumphantemne mox cum exercitu victore scandentem Capitolium ad eosdem Deos, a quibus proficiscatur, visuri; an hostibus eam præbituri lætitiam sint? Persi autem regi, adversùs quem ibatur, famam & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospere gesta Romano etiam ‖ nobilitatus bello, præbebat; tum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli exspectatione † celebrari nomen. cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo (1) consulares tribuni militum cum eo missi, C. Claudius, Q. Mucius; & tres illustres juvenes, P. Lentulus, & duo Manlii Acidini. alter (2) M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis consul Brundisium ad exercitum (3), atque inde, cum omnibus copiis transvectus, ad Nymphæum in Apolloniati agro posuit castra.

L. Paucos ante dies Perseus, postquam legati, ab Româ regressi, † præciderant spem pacis, consilium habuit. *Perseus consilium habet.* Ibi aliquamdiu diversis ⸸ sententiis certatum est. Erant, quibus vel stipendium pendendum, si injungeretur, vel agri parte cedendum, si mulctarent; quidquid denique aliud pacis causâ patiendum esset, non recusandum videretur, nec committendum, ut in § aleam tanti casûs se regnumque daret. *Si possessio haud ambigua regni maneret,* †

multa

C. 49. (1) Vid. suprà not. 1. ad c. 17. l. 36. Quod hi cum consule *missi* dicuntur, indicio est, id ex S&to. factum fuisse. Vid. suprà c. 35. & l. 44. c. 21. infrà. Q. Mucium deinde cap. 67. *legatum consulis* vocat. (2) Prænomen corruptum esse videtur. Suprà enim l. 6. c. 20. memoravit Livius gentis Manliæ decreto cautum esse, ne quis deinde *M. Manlius* vocaretur. (3) Verbum huic sententiæ deesse censet Drakenborchius, & legendum conjicit *ad exercitum abiit.* Mihi videtur participium *profectus* ex sensu supplendum esse. Vid. ‖ *verbum* &c. E.

multa diem tempusque afferre posse, quibus non amissa modò recuperare, sed timendus † ultro iis esse, quos nunc timeret, posset. Ceterùm multo major pars ferocioris sententiæ erat: *Quidquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse,* affirmabant. *Neque enim Romanos pecuniâ aut agro egere: sed hoc scire, quum omnia humana, tum maxima quæque & regna & imperia sub casibus multis esse. Karthaginiensium opes fregisse sese* (1), *& cervicibus eorum præpotentem finitimum regem* (2) *imposuisse: Antiochum progeniemque ejus ultra juga Tauri remotum* (3). *Unum esse Macedoniæ regnum, & regione propinquum, & quod, sicubi populo Romano sua fortuna ‖ labet, antiquos ‖ animos regibus suis videatur posse facere. Dum integræ res* (4) * * *apud animum suum Persea debere, utrùm, singula concedendo, nudatus ad † extremum opibus ‡ extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam insulam petere ab Romanis, ubi privatus superstes regno suo in contemptu atque inopiâ consenescat, malit: an, armatus vindex fortunæ dignitatisque suæ, ita ut viro forti dignum sit, patiatur, quodcunque casus belli tulerit; aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græciâ pelli, quàm Hannibalem Italiâ pulsum esse. neque Hercule, videre, quî conveniat, fratri, affectanti per injuriam regnum, summâ vi restitisse; alienigenis bene parto eo cedere. Postremò ‖ ita* (5) *bello & pace quæri, ut inter omnes conveniat, nec turpius quidquam esse, quàm sine certamine cessisse regno: nec præclarius quidquam, quàm pro dignitate ac majestate omnem fortunam expertum esse.*

LI. Pellæ,

C. 50. (1) Recte Crevierio displicet *τὸ sese*, quod natum videtur ex ultimis verbi præcedentis literis. Drakenborchius tamen non defendit modò vulgatum, sed & negat commodum sensum in his verbis inveniri posse, si pronomen tollatur. At quæri potest, annon sensu etiam commodiori dicendum sit *Romanos Karthaginiensium opes fregisse*, quàm Romanos *scire, sese* eas fregisse? E. (2) Nempe Masinissam. (3) Hîc quoque, ut c. 42. suprà, magis placeret ¶ *emotum*. (4) Supple *sunt statuere*. Locutio *statuere apud animum* occurrit suprà l. 6. c. 39. l. 34. c. 2. (5) Locus haud dubiè mendosus; cujus tamen hunc sensum fuisse bene Crevierius statuit, ita potiorem esse bello pacem, *ut* tamen *inter omnes conveniat* &c. Drakenborchius legendum conjicit, *ita bello pacem præferri*. [Quid si leviore mutatione legamus *ita de bello & pace quæri, ut* &c.? Quidquid aliud de bello & pace in quæstionem venire possit, nullam tamen esse quæstionem, quin turpissimum sit, sine certamine cessisse regno. E.]

LI. Pellæ, in vetere regiâ Macedonum, hoc consilium erat. *Geramus ergo*, inquit, *Diis bene juvantibus*, *quando ita videtur*, *bellum* : literisque circa præfectos dimissis, Citium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. ipse centum hostiis sacrificio regaliter Minervæ, quam vocant Alcidem (1), confecto, cum ⸸ purpuratorum & satellitum manu profectus Citium est. eò jam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos in campo ‡ struxit. *Copiæ Persei.* Summa omnium quadraginta (2) millia § armata fuere : quorum pars ferme dimidia phalangitæ erant. Hippias Berœæus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis, ex omni || cætratorum numero, duo erant ¶ agemata : (3) hanc ipsi legionem vocabant. Præfectos habebant Leonatum & Thrasippum Eulyestas (4). Ceterorum cætratorum, trium ferme millium hominum, dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, & ex (5) Paroreâ & Parstrymoniâ, (sunt autem ea loca subjecta Thraciæ) & Agrianes, admixtis etiam Thracibus incolis (6), trium millium ferme & ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et § armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab Heracleâ ex Sintiis (7) tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par penè numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum & Syllum Gnossium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græciâ, mixto generi hominum, præerat. Regii is generis ferebatur; exsul, damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprensis. Ætolorum & Bœotorum, qui non explebant plus quàm quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium

C. 51. (1) Deducendum videtur hoc nomen a recto *Alcis*. Sed Turnebus legendum conjicit *Alcidemon*. Ita Λαοσσας & Αλκιμαχη cognomina Minervæ fuere. (2) Lege, ex sequentibus, *quadraginta tria millia*. Mox, pro *armata*, mallem *armatorum*. (3) Aliquid vitii hîc esse videtur. Sensus esse debet : quæ apud Romanos legio, id illis agema est. Infrà c. 58. *circa eum agema, quod vocant, equitumque sacra ala*. (4) Fortè *Elymiotas*, vel *Lyncestas*. (5) Vid. not. 3. ad c. 27. l. 39. suprà. (6) Thracibus, qui in Agrianum regionem transierant, ibique habitabant. (7) *Sintii* fuerunt incolæ Lemni, qui in Thraciam migrantes dicti sunt *Sinti*, si fides habenda

gentium auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex totâ Macedoniâ contraxerat tria millia. Venerat eódem Cotys, Seuthæ filius, rex gentis Odryfarum, cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero. Summa totius exercitûs triginta novem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis conftabat, † fecundùm (8) eum exercitum, quem Magnus Alexander in Afiam trajecit, nunquam ullius Macedonum regis copias tantas fuiffe. Sextus & vicefimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia & progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ effet, & levibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis, quàm fatigarent, fub affiduâ tamen militiâ fuerat: & diu meditatum Philippo primò, deinde & Perfi, Romanum bellum, omnia ut inftructa parataque effent, effecerat.

LII. Mota parumper acies,(non jufto || decurfu tamen) ne ftetiffe tantùm in armis viderentur: armatofque, ficut erant, ad concionem vocavit. Ipfe conftitit in tribunali, circa fe habens filios duos: quorum major Philippus, naturâ frater, adoptione filius; minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus eft milites ad bellum: injuriam (1) populi Romani in patrem feque commemoravit: *Illum, omnibus indignitatibus compulfum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppreffum: ad fe fimul legatos, fimul milites ad occupandas Græciæ urbes miffos. Fallaci deinde colloquio per ‡ fpeciem reconciliandæ pacis extractam hiemem, ut tempus ad comparandum haberent. Confulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ* (2) ** *trecenos equites habeant, & pari ferme numero fociorum peditum equitumque. Eò ut accedant regum auxilia Eumenis & Mafiniffæ, non plus feptem millia peditum, duo equitum futura* (3). *Auditis hof-*

Oratio Perfei ad milites.

habenda eft Schol. Thucyd. ad l. 2. c. 98. (8) Hæc parum accurate fcripta videntur. Nam copiarum Alexandri numerum, fecundùm eos qui minimum edunt, fuiffe peditum triginta millia, quinque equitum; qui maximum, peditum quatuor & triginta millia, equitum quatuor, refert Plutarchus. Vid. & noftrum fuprà l. 2. c. 19. Ceterùm in ed. Drak. caput 51um. p...nè definit ad voces *copias tantas fuiffe.*

C. 52. (1) Lege *injurias.* (2) Suprà *fingulæ fena millia peditum* &. Vid. fuprà c. 31. Drakenborchius legere mallet *quina millia*, quia in recenfendis copiis Romanis Perfeo magis conveniebat, ut eas minueret. (3) Ifta nempe

hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum; quantum numero, quantum genere militum præstarent tironibus, raptim ad id bellum conscriptis, ipsi, a pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti (4) *atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas, Gallosque, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea,* (5) *quæ sibi quisque paraverit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui curâ & impensâ facta. Commeatum illis quum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter reditus ¶ metallorum, in decem annos sepofuisse. Omnia, quæ Deorum indulgentiâ, quæ regiâ curâ præparanda fuerant, plena cumulataque habere Macedonas. animum habendum esse, quem habuerint majores eorum; qui, Europâ omni domitâ, transgressi in Asiam incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec antè vincere desierint, quàm ¶ Rubro mari inclusis, quod vincerent, defuerit. At, Hercule, nunc non de ultimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos speciosum Græciæ liberandæ* (6) *tulisse § titulum. nunc propalam Macedoniam in servitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si absistere bello, & facere § imperata velint.*

LIII. Quum per omnem orationem satis frequenti assensu || succlamatum esset; tum verò ea vociferatio, simul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret. tantùm jussis ad iter parare, *(jam enim dici, movere castra ab Nymphæo Romanos)* concione dimissâ, ad

nempe auxilia. [Ceterùm voces *Eò ut accedant* Drakenborchius mutandas censet in *Eò accedent.* Credo eum voluisse *accedant.* Sed nil mutandum. Vid. † *ut* pro licet. E.] (4) Exercitati. Metaphora sumpta a luto, aut farinâ. Sic *subactum ingenium.* Cic. de Orat. l. 2. c. 30. (5) Milites Romanos sibi de suo quemque arma paravisse, ostendit narratio Livii l. 1. c. 43. de censu a Ser. Tullio instituto, & Polybius l. 6. c. 21. necnon locus infrà l. 43. c. 13. *in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat &c.* Si præterea armis aliquibus indigerent, pro iis quæstorem de stipendio eorum certam pecuniam deduxisse, docet Polyb. l. 6. c. 37. *τοῦ τε σίτου καὶ τῆς ἐσθῆτος, καὶ εἴ τινος ὅπλου προσδεηθῶσι, πάντων τούτων ὁ ταμίας τὴν προστεταγμένην τιμὴν ὑπολογίζει.* (6) Omnino lege ‡ *prætulisse.*

Macedoniæ civitates pecuniam offerunt.

ad audiendas legationes civitatium Macedoniæ se contulit. venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæque suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, § remissum omnibus; satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: vehicula tantùm imperata, ut ‡ tormenta, telorumque missilium ingentem ‡ vim præparatam, bellicumque aliud instrumentum veherent. Profectus inde toto exercitu, Eordæam petens, ad Begorritem, quem vocant, lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona (1) fluvium processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit (2) ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythium, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paullisper cunctata, quia obsides Larissæis dederant, victa tamen præsenti metu, in deditionem ¶ concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perrhæbos quoque idem facturos, urbem (3), nihil cunctatis, qui incolebant, primo adventu recipit. Cyretias (4) oppugnare coactus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes (5) ante noctem accepit.

It in Thessaliam.

LIV. Mylæ, proximum oppidum, ita munitum, ut (1) inexsuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoque (2) in ipsum Macedonasque procacibus jaculati sunt. quæ res quum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acriùs

†

C. 53. (1) Observat Cellarius, longè hinc abesse fluvium Haliacmona, mediam Macedoniam percurrentem, quum Ptolemæi positio Aoum potiùs fluvium poscat, qui Elimeorum regionem vel finiat tangendo, vel penitus etiam interluat. At ex sequentibus satis patet, *Elimeam* Ptolemæi hîc intelligi non posse; & locutio *in Elimeam processit* potiùs indicare videtur regionem aliquam, quàm urbem. Nomen similiter occurrit suprà l. 31. c. 40. & infrà l. 43. c. 21. (2) Ad incolentes Azorum, Pythium, & Dolichen, quam quidem regionem Tripolim vocant. *Agri Tripolitani* mentio occurrit suprà l. 36. c. 10. (3) Patet excidisse hîc nomen urbis, quam primo adventu Perseus recepit. (4) Non eâdem facilitate Cyretiis potitus est. Eas oppugnare est coactus, atque etiam primo die repulsus est. Ita hanc lectionem, quam Sigonius frustrà sollicitavit, optimè vindicavit Crevierius. (5) Vox *omnes* videtur recidenda.

C. 54. (1) Suprà l. 5. c. 34. *Alpes . . . quas inexsuperabiles visas haud equidem miror.* & alibi. (2) Insolenter dictum est *jaculari in aliquem probris.*

acriùs accendit. Itaque per triduum ingentibus utrinque animis & oppugnatæ ſunt, & defenſæ (3) Multitudo Macedonum ad ſubeundum in vicem prœlium haud difficulter ſuccedebat: oppidanos, diem, noctem eoſdem tuentes mœnia, non vulnera modò, ſed etiam vigiliæ & † continens labor conficiebat. quarto die quum & ſcalæ undique ad muros erigerentur, & porta vi majore oppugnaretur; oppidani depulſi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hoſtes faciunt. quæ quum iræ magis inconſultæ, quàm veræ fiduciæ virium eſſet, pauci & feſſi ab integris pulſi terga dederunt; fugienteſque per patentem portam hoſtes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta eſt. libera quoque corpora, quæ cædibus ſuperſuerunt, venumdata. Diruto magnâ ex parte & incenſo oppido profectus, ad Phalannam caſtra movit: inde poſtero die Gyrtonem pervenit. Quò quum T. Minucium Rufum & Hippiam, Theſſalorum prætorem, cum præſidio intraſſe accepiſſet, ne tentatâ quidem oppugnatione, prætergreſſus, Elatiam & Gonnum, perculſis inopinato adventu oppidanis, recepit. Utraque oppida in faucibus ſunt, (4) quæ Tempe adeunt; magis Gonnus. itaque & firmiore id præſidio tutum equitum peditumque, ad hoc foſſâ triplici ac vallo munitum, reliquit. Ipſe, ad Sycurium progreſſus, opperiri ibi hoſtium adventum ſtatuit: ſimul & frumentari paſſim exercitum jubet in ſubjecto hoſtium agro. namque Sycurium eſt ſub radicibus Oſſæ montis. quâ in meridiem vergit, ‡ ſubjectos habet Theſſaliæ campos: ab tergo Macedoniam atque Magneſiam. Ad has opportunitates accedit ſumma ſalubritas & copia, pluribus circumjectis fontibus, perennium aquarum.

LV. Conſul Romanus, per eoſdem dies Theſſaliam cum exercitu petens, iter expeditum primò per Epirum habuit: deinde, poſtquam in Athamaniam eſt tranſgreſſus, aſperi ac propè invii ſoli, cum ingenti difficultate parvis itineribus ægre Gomphos pervenit: cui ſi, (1) vexatis hominibus *Conſ. ad regem vadit.*

bris. Meliùs abeſſet præpoſitio. Hor. l. 1. Carm. 2. v. 3. *Dexterâ ſacras jaculatus arces.* (3) Macedonibus, propter multitudinem, facile erat ſuccedere &c. (4) Gronovius legi jubet *quâ* ¶ *Tempe adeuntur.* Situm Gonni deſcribit Livius etiam ſuprà l. 36. c. 10. & infrà c. 67.

C. 55. (1) Suprà l. 40. c. 22. *Vexati omnes . . . difficultate viæ.* Similiter

hominibus equisque, tironem (2) exercitum ducenti acie instructâ & loco || suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt, magnâ suâ cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltûs superati, contemptus quoque hostium, adeò ignorantium opportunitates suas, accessit. Sacrificio ritè perfecto, consul, & frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumque moratus dies, quum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis jam refectum militem ad Larissam ducit. Inde, quum tria millia ferme abesset a Tripoli, (Sceam vocant) super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philetæro fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum, ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eódem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeò parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miserunt. Ætolorum (3) alæ unius ‡ instar, quantum in totâ gente equitum erat, venerant: & Thessalorum (4) omnis equitatus separatus erat. non plus quàm trecenti erant equites in castris Romanis. Achæi juventutis suæ, Cretico maximè armatu, ad mille dederunt.

Eumenis adventus.

Lucretius pr. in Bœotiâ.

LVI. Sub idem tempus & C. Lucretius prætor, qui navibus præerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum classe § super Maleam Chalcidem jusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotiâ res. tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius, Chalcidem adveniens, quum a P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuncium

ter *vexatio* infrà l. 43. c. 21. & 23. l. 44. c. 5. (2) Consulem Romanum exercitum tironem habere, etiam Perseus cap. 52. dicit. Atqui senatus decreverat, *ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet*, c. 31. quod & ipse fecerat. suprà c. 32. (3) Species unius alæ, una propemodum ala. *Ala* apud Romanos trecentorum ferme equitum erat. (4) Omnino lege *Et Thessalorum (omnis equitatus speratus erat) non plus quàm* &c. Crevierius & Drakenborchius vulgatum interpretantur per *huc illuc sparsus*, nempe per præsidia urbium; quod mihi vi vocis *separare* prorsus alienum videtur. F.

nuncium, prætoris verbis, qui abſcedere eum inde juberet, miſit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis ſtabat, eam rem aggreſſus legatus (1), a mœnibus abſceſſit. Hæc ſoluta obſidio locum alteri novæ obſidioni dedit. namque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali, decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum (2), qui ſub Athenæo erant, Haliartum circumſedit: parantibuſque jam oppugnare, ſupervenit a Creüſâ prætor. Ad idem ferè tempus & ab ſociis naves Chalcidem convenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heracleâ ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor, quia nuſquam erat maritimum bellum, || remiſit ſociis. & Q. Marcius Chalcidem navibus venit, Alope capitâ, Lariſſâ, quæ Cremaſte dicitur, oppugnatâ. Quum hic ſtatus in Bœotiâ eſſet, Perſeus, quum ad Sycurium (ſicut antè dictum eſt) ſtativa haberet, frumento undique circà ex agris convecto, ad vaſtandum agrum Pheræorum miſit: ratus ad juvandas ſociorum urbes longiùs ab caſtris abſtractos deprehendi Romanos poſſe. Quos quum eo tumultu nihil motos animadvertiſſet, prædam quidem (3), præterquam hominum, (pecora autem maximè omnis generis fuere) diviſit ad epulandum militibus.

Perſeus in Romanos ducit.

LVII. Sub idem deinde tempus conſilium & conſul & rex habuerunt, unde bellum § ordirentur. Regis † creverunt (1) animi vaſtatione conceſſâ ſibi ab hoſte Pheræi agri. itaque eundum inde ad caſtra, nec dandum ultrà ſpatium cunctandi, cenſebat. Et Romani cenſebant, cunctationem ſuam infamem apud ſocios eſſe, maximopere indignè ferentes, non latam Pheræis opem. Conſultantibus, quid agerent, (aderant autem Eumenes & Attalus in conſilio) trepidus nuncius ‡ affert, hoſtem magno agmine adeſſe. Conſilio dimiſſo, ſignum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet, ex regiis auxiliis (2) centum

 equites

C. 56. (1) Nempe P. Lentulus, qui *juvenis illuſtris* cum conſule miſſus itur ſuprà c. 49. Iſte nunc *legatus* vocatur; obſidionemque Haliarti aggreſſus cu[illegible]â parte Bœotorum juventute, quæ cum Romanis ſtabat, juſſu Lucretii a mœnibus abſceſſit. Suprà l. 5. c. 38. *adeò non fortunæ modò, ſed [illegible] tiam, cum barbaris ſtabat.* & infra l. 44. c. 14. Similiter *ſtare pro aliquo* infrà l. 45. c. 22. E. (2) Intellige Eumenis auxilia. E. (3) Suſpectum eſt *τὸ quidem.*

C. 57. (1) Lege *creverant.* (2) Numero huic vitium ineſſe liquet ex ſequentibus.

equites & parem numerum jaculatorum peditum exire. Perseus horâ ferme diei quartâ, quum paullo plus mille passus abesset a castris Romanis, consistere signa peditum jussit. prægressus ipse cum equitibus ac levi armaturâ, & Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præcesserunt (3). || Minùs quingentos passus ab castris aberant, quum in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magnâ ex parte Gallorum, (Cassignatus præerat) & levis armaturæ centum ferè & quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum, misit. Prœlium, quum pares numero essent, neque ab hac aut illâ parte nova auxilia subvenirent, incertâ victoriâ finitum est. Eumenis ferme triginta interfecti; inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit. postero die circa eamdem horam in eumdem locum rex copias admovit, plaustris cum aquâ sequentibus. nam duodecim millium passuum via omnis sine aquâ, & plurimi pulveris erat: affectosque siti, (4) si primo in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Quum Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore, ut Romani equites abeuntium novissimum agmen aggrederentur. inde certamine orto, quum longiùs a castris eos elicuissent, facile, † ubiubi essent, se, qui equitatu & levi armaturâ plus possent, conversuros aciem.

Equestre prœlium.

LVIII. Postquam inceptum non succedebat (1), castra propiùs hostem movit rex, & || a quinque millibus passuum communiit. inde, luce primâ in eodem, quo solebat, loco peditum acie instructâ, equitatum omnem levemque armaturam

Perseus equitatum omnem ad castra hostium duxit.

sequentibus. (3) Vacat ultima vox. [Si servetur, ita interpunge: *consistere signa peditum jussit, prægressus ipse cum equitibus ac levi armaturâ. Et Cotys* &c: E.] (4) Si die proximè præcedenti pugnassent, statim atque in conspectum hostium venerant, apparebat pugnaturos fuisse siti affectos. Ideo nunc plaustra cum aquâ secum ducit. Ceterùm non explicat Livius, unde sitim, intervallo facto, levarint. Dukerus legendum censet *pugnaturos esse*, τῷ *dimicassent* pro *dimicarent* accepto: quod mallem.

C. 58. (1) Ita suprà l. 8. c. 25. *si successisset inceptum.* Locutio tamen infrequentior. Fortasse legendum *incepto*, pro *inceptum*. Vid. || *succedere inceptis.*

maturam ad caſtra hoſtium ducit. Viſus & plurium & propior ſolito pulvis trepidationem in caſtris Romanis fecit. Et primò vix creditum nuncianti eſt, quia prioribus continuis diebus nunquam ante horam quartam hoſtis apparuerat. tum ſolis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & curſu a portis dubitatio exempta eſt, tumultus ingens ¶ oboritur. tribuni, præfectique, & centuriones in † prætorium; miles ad ſua quiſque tentoria diſcurrit. Minùs quingentos paſſus a vallo inſtruxerat Perſeus ſuos circa tumulum, quem Callicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus ſuæ gentis: equitum ordines levis armatura interpoſita diſtinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites: intermixti turmis eorum Cretenſes. Huic armaturæ Milo (2) Berœæus, equitibus & ſummæ partis ejus Meno Antigonenſis præerat. Proximi (3) cornibus conſtiterant regii equites, & mixtum genus, delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonenſis hîc & Pæoniæ præfectus Didas erant præpoſiti. Medius omnium rex erat. circa eum ¶ agema, quod vocant, equitumque (4) ſacræ alæ. Ante ſe ſtatuit funditores jaculatoreſque: quadringentorum manus utraque numerum expleverat. Ionem Theſſalonicenſem & Timanora Dolopem iis præfecit. ſic regii conſtiterant. Conſul, intra vallum peditum acie inſtructâ, & ipſe equitatum omnem cum levi armaturâ miſit (5). pro vallo inſtructi ſunt. Dextro cornu præpoſitus C. Licinius Craſſus, conſulis frater, cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: ſiniſtro M. Valerius Lævinus ſociorum ex Græcis populis equites habebat, (6) ejuſdem gentis levem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis (7) equitibus ‡ extraordinariis tenebat Q. Mucius. ducenti equites Galli ante ſigna horum inſtructi, & de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti. Theſſali

Conſulis acies.

tis. (2) Lege, ex Polybio, *Medon*, vel *Medo*. Hic præerat levi armaturæ Cretenſium: Equitibus præerat Meno, & inſuper ſummam imperii in hac parte, i. e. in dextro cornu, habebat. (3) Sc. inter cornua & mediam aciem. (4) *Alæ ſacræ* mentio fit infrà c. 66 *alarum ſacrarum* l. 44. c. 42. Jure ſuſpicatur Crevierius illas equitum alas circa ipſum regem ſolitas eſſe pugnare, ei tuendo ſpeciatim additas, unde & ipſis fortaſſe *Sacrarum* nomen inditum: nec aliam eſſe *regiam alam* memoratam ſuprà l. 37. c. 40. (5) Lege *emiſit*. Alterum Drakenborchius ex edd. vet. reduxit. (6) Videtur excidiſſe copula *et*. (7) Vel delenda videtur vox delectis, tanquam gloſſa librarii ad τὸ *extraordinariis*; vel legendum *cum delectis equitibus & extraordinariis*, ut per *delectos* equites intelligantur, quos

Theſſali quadringenti equites parvo intervallo ſuper (8) lævum cornu locati. Eumenes rex Attaluſque cum omni manu ſuâ ab tergo inter poſtremam aciem ac vallum ſteterunt.

LIX. In hunc modum maximè inſtructæ acies, par ferme utrinque numerus equitum ac levis armaturæ, concurrunt, a funditoribus jaculatoribuſque, qui præceſſerunt, prœlio orto. *Prælium.* Primi omnium Thraces, haud ſecus quàm diu (1) clauſtris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu, Italicos equites, incurrerunt; ut uſu belli & ingenio impavida gens turbaretur. (2) gladiis haſtas petere pedites, nunc ſuccidere crura equis, nunc ilia ſuffodere (3). Perſeus, in mediam invectus aciem, (4) Græcos primo impetu avertit: quibus quum gravis ab tergo inſtaret hoſtis; Theſſalorum equitatus, qui a lævo cornu brevi ſpatio disjunctus in ſubſidiis fuerat extra concurſum, primò ſpectator certaminis, deinde, † inclinatâ re, maximo uſui fuit. Cedentes enim ſenſim integris ordinibus, poſtquam ſe Eumenis auxiliis adjunxerunt, & cum eo tutum inter ordines ſuos receptum ſociis fugâ diſſipatis dabant, &, quum minùs conferti hoſtes inſtarent, progredi etiam auſi, multos fugientium obvios exceperunt. Nec regii, (5) ſparſi jam ipſi paſſim ſequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conſerere audebant. *Rex equeſtri prælio victor.* Quum, (6) victor equeſtri prœlio rex parvo momento ſi adjuviſſet, debellatum eſſet, opportunè adhortanti ſupervenit phalanx, quam ſuâ ſponte, ne audaci cœpto deeſſent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, poſtquam proſpere pugnaſſe equitem acceperunt. Fluctuante rege inter ſpem metumque tantæ rei conandæ, Cretenſis Euander, quo miniſtro Delphis ad inſidias

quos Polybius vocat *ἐπιλέκτων ἀπόλεκτοι*, *ex extraordinariis delecti*, qui ſemper in caſtris, in agmine, conſulibus præſto eſſent. (8) Ultra lævum cornu, in ſubſidiis. Vid. cap. ſeq.

C. 59. (1) Suprà l. 35. c. 18. *ferarum modo, quæ clauſtris aut vinculis teneantur.* (2) Thraces pedites nunc gladiis petebant haſtas equitum Italicorum, eaſque præcidebant; nunc &c. (3) Tac. l. 1. Ann. c. 65. *ſuffoſſo equo delapſus.* Virg. l. 11. Æn. v. 671. *Suffoſſo revolutus equo.* (4) At Græci non tenebant mediam consulis aciem, ſed lævum cornu. Aliquid vitii ſubeſt. (5) Macedones, qui & ipſi, dum ſequuntur fugientes, ordines ſolverant. (6) Poteſt quidem exponi: Quum debellatum eſſet, ſi rex,

ſidias Eumenis regis uſus erat, poſtquam agmen (7) impeditum venientium ſub ſignis vidit, ad regem accurrit, & monere inſtitit, *ne elatus felicitate ſummam rerum temere in non neceſſariam* § *aleam daret. Si contentus bene re geſtâ quieſſet eo die, vel pacis honeſtæ* || *conditionem habiturum, vel plurimos belli ſocios, qui fortunam ſequerentur, ſi bellare mallet.* In hoc conſilium pronior erat animus regis. Itaque, collaudato Euandro, ſigna referri, peditumque agmen redire in caſtra jubet; equitibus receptui (8) canere. *Receptui canit.*

LX. Cecidere eo die || ab Romanis ducenti equites, duo millia, haud minùs, peditum: capti ferme ducenti equites. ex regiis autem viginti equites, quadraginta pedites interfecti. Poſtquam rediere in caſtra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum inſolens lætitia eminebat: cum cantu enim (1) ſuperfixa capita hoſtium portantes redierunt. Apud Romanos non mœſtitia tantùm ex malè geſtâ re, ſed pavor etiam erat, ne extemplo caſtra hoſtis aggrederetur. Eumenes ſuadere, ut trans Peneum transferret caſtra; ut pro munimento amnem haberet, dum perculſi milites animos ¶ colligerent. Conſul moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, ſilentio noctis tranſductis copiis, caſtra in ulteriore ripâ communit. Rex, poſtero die ad laceſſendos prœlio hoſtes progreſſus, poſtquam trans amnem in tuto poſita caſtra animadvertit, fatebatur quidem peccatum, quòd pridie non inſtitiſſet victis; ſed aliquanto majorem culpam eſſe, quòd nocte foret || ceſſatum. nam, ut neminem alium ſuorum moveret, levi armaturâ immiſſâ, trepidantium in tranſitu fluminis hoſtium deleri magnâ ex parte copias potuiſſe. Romanis quidem præſens pavor demptus erat, in tuto caſtra habentibus: damnum inter cetera præcipuè famæ movebat. & in conſilio apud conſulem pro ſe quiſque in Ætolos conferebant ‡ cauſam; *ab iis fugæ terroriſque principium ortum. ſecutos pavorem Ætolorum & ceteros* (2) *ſocios Græcorum populorum.* Quinque principes Ætolorum primi

Conſ. trans Peneum caſtra transfert.

rex, victor jam equeſtri prælio, parvo momento adjuviſſet. Mallemus tamen *debellaturus eſſet.* (7) Omnino lege *agmen peditum.* (8) Nempe eos, quorum id munus erat. Vid. not. 3. ad c. 24. ſuprà.

C. 60. (1) Videtur excidiſſe vox *haſtis*, vel librariis minùs nota vox § *romphæis. Capita lanceis infixa* in eâdem re dixit ſuprà l. 10. c. 26. (2) Notandum genus loquendi *ſocii Græcorum populorum*, pro ſocii Græci. *Socios ex Græcis populis* ſuprà vocavit c. 58.

primi terga vertentes conſpecti dicebantur. Theſſali pro concione laudati, duceſque eorum etiam virtutis cauſâ donati.

Perſeus ſuos donat.

LXI. Ad regem ſpolia cæſorum hoſtium referebantur. dona ex his, aliis arma inſignia, aliis equos, quibuſdam captivos dono (1) dabat. ſcuta erant ſupra mille quingenta; loricæ thoraceſque (2) mille ampliùs ſummam explebant; galearum gladiorumque & miſſilium omnis generis major aliquanto numerus. Hæc, per ſe ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit (3). † *Præjudicatum eventum belli habetis. Meliorem partem hoſtium, equitatum Romanum, quo invictos ſe eſſe gloriabantur, fudiſtis. Equites enim illis principes juventutis, equites ‡ ſeminarium ſenatûs: inde lectos in Patrum numerum conſules, inde imperatores creant. horum ſpolia paullo antè diviſimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis: quæ, nocturnâ fugâ vobis ſubtractæ, naufragorum trepidatione paſſim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis ſequentibus victos Peneum ſuperare erit, quàm illis trepidantibus fuit; tranſgreſſique extemplo caſtra oppugnabimus, quæ hodie cepiſſemus, ni fugiſſent. Aut, ſi acie decernere volent, eumdem pugnæ pedeſtris eventum exſpectate, qui equitum in certamine fuerit.* Et qui vicerant alacres, ſpolia cæſorum hoſtium humeris gerentes, (4) ante ora ſua audivere, ex eo, quod acciderat, ſpem futuri § præcipientes: & pedites, alienâ gloriâ accenſi, præcipuè qui Macedonum phalangis erant, ſibi quoque & ‡ navandæ regi operæ, & ſimilem gloriam ex hoſte pariendi, occaſionem optabant. Concione dimiſſâ, poſtero die profectus inde ad Mopſium poſuit caſtra. tumulus hic inter Tempe & Lariſſam medius eſt. (5) Romani, non abſcedentes ab ripâ Penei, tranſtulerunt in locum tutiorem caſtra. Eò Miſagenes Numida venit cum

C. 61. (1) Drakenborchius vel alterutrum, aut *dona*, aut *dono* expungendum cenſet, vel pro *dono dabat* legendum eſſe *donabat*. *Donis donare* habemus ſuprà l. 25. c. 18. (2) Sic procedit oratio; Loricæ thoraceſque explebant ſummam mille thoracum loricarumque, & ampliùs. (3) Cic. in Somn. Scip. c. 1. *multiſque verbis ultro citroque habitis*. Sall. in Jug. c. 9. *dicitur hujuſcemodi verba cum Jugurthâ habuiſſe.* Ita *orationem habere* paſſim. (4) Omnino lege *facinora ſua audivere*, vel *decora ſua*. (5) Hîc incipit cap. 62um. in ed. Drak.

eum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & viginti.

LXII. Per eos dies consilium habenti regi de summâ (1), quum jam consedisset (2) ferocia ab re bene gestâ, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, ut secundâ fortunâ in ‖ conditione (3) honestæ pacis uteretur potiùs, quàm, spe vanâ evectus, in casum irrevocabilem se daret. *Modum ‖ imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & meritò felicis esse.* † *Mitteret ad consulem, qui fœdus in easdem leges renovarent, quibus Philippus pater ejus pacem a T. Quinctio victore accepisset. Neque niri (4) bellum magnificentiùs, quàm a tam memorabili pugnâ; neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculsos adverso prœlio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quòd si Romani tum quoque insitâ pertinaciâ æqua aspernarentur, Deos hominesque & moderationis Persei, & illorum pervicacis superbiæ, futuros testes.* Nunquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. itaque plurium assensu comprobata est sententia. Legati, ad consulem missi, adhibito frequenti consilio, auditi sunt. *Perseus pacem petit.* *Pacem petere, vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis* pollicentes (5). *urbibus, agris, locisque, quibus Philippus cessisset, cessurum* (6) *primum.* hæc legati. Summotis his, quum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. † Responderi placuit, ‡ *Ita pacem dari, si de summâ rerum liberum senatui § permittat rex de se deque universâ Macedoniâ statuendi jus.* Hæc quum renunciassent legati, *Frustra.* miraculo ignaris moris (7) pertinacia Romanorum esse; & plerique vetare, ampliùs mentionem pacis facere: *ultro mox quæsituros, quod oblatum fastidiant.* Perseus hanc ipsam †

C. 62. (1) Lege *de summâ belli*, ut suprà l. 31. c. 37. l. 32. c. 17. l. 36. c. 14. & alibi; vel *de ‖ summâ re.* (2) Suprà l. 38. c. 17. *ubi ira consedit.* Cic. l. 4. Acad. c. 27. *cujus furor consederit.* (3) In pace condendâ, cum pacem faceret. Sed legendum videtur videtur *in conditionem*, id est ad condendam pacem honestam. (4) Supple *posse.* (5) Vel dele vocem *pollicentes*, vel paullo suprà lege *Pacem petiere.* (6) Vitium haud dubiè inest. Gronovius legendum conjicit *cessurum & ipsum;* Perizonius *quàm primum.* (7) Moris Romani, cujus nempe modò meminerat, *in adversis vultum secundæ fortunæ gerere*, &c.

ipſam ſuperbiam, quippe ex fiduciâ virium eſſe, timere: &, ſummam pecuniæ augens, ſi pretio pacem emere poſſet, non deſtitit animum conſulis tentare. Poſtquam nihil ex eo, quod primò reſponderat, mutabat, deſperatâ pace, ad Sycurium, unde profectus erat, rediit, belli caſum de integro tentaturus.

Græci favent Perſeo.

LXIII. Fama equeſtris pugnæ, vulgata per Græciam, § nudavit voluntates hominum. non enim ſolùm, qui partis Macedonum erant, ſed plerique, ingentibus Romanorum obligati beneficiis, quidam vim ſuperbiamque (1) experti, læti eam famam accepere: non ob aliam cauſam, quàm pravo ſtudio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur deteriori atque infirmiori favendo (2). Eodem tempore in Bœotia ſummâ vi Haliartum Lucretius prætor oppugnarat (3): &, quanquam nec habebant externa auxilia obſeſſi, præter Coronæorum juniores, qui primâ (4) obſidione mœnia intraverant, neque ſperabant, tamen ipſi animis magis, quàm viribus, reſiſtebant. nam & eruptiones in opera crebrò faciebant: & arietem admotum, || libramento plumbi gravatum, ad terram urgebant; (5) &, ſi quâ || declinarent, qui agebant, ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim ex ipſâ ruinæ † ſtrage congeſtis ſaxis, exſtruebant. Quum operibus oppugnatio lentior eſſet, ſcalas per manipulos dividi prætor juſſit, (6) ut || coronâ undique mœnia aggreſſurus; eo magis ſufſecturam ad id multitudinem ratus, quòd, quâ parte palus urbem cingit, nec † attinebat oppugnari, nec poterat. Ipſe ab eâ parte, quâ duæ turres, || quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admovit; ut eodem tempore, quo ipſe tranſcendere ruinas conaretur, concurſu adverſùs ſe oppidanorum facto, ſcalis vacua defenſoribus mœnia capi parte aliquâ poſſent. Haud ſegniter oppidani vim ejus arcere parant. nam ſuper ſtratum ruinis locum, faſcibus aridis || ſarmentorum injectis

Haliarti oppugnatio.

C. 63. (1) Optimè conjicit Gronovius excidiſſe vocem. Lege *vim ſuperbiamque regis*, vel *Macedonum*. Hic enim Livius loquitur de iis, quos Perſeo faviſſe mirum videri debeat. Nec verò ille in Romanos tam aſperis verbis uteretur. (2) Fortè *favendi*. Tamen vulgatum, per epexegeſin ſumptum, defendi poteſt. (3) Potiùs *oppugnabat*. (4) Vid. ſupra c. 56. (5) Et, ſi quâ declinarent ictum, nempe molis illius plumbeæ, qui agebant arietem, & hinc aliquam muri partem proruerent. (6) Τὸ *ut* delendum

jectis, ſtantes cum ardentibus facibus accenſuros ea ſe ſæpe minabantur, ut, incendio ‡ interſepti ab hoſte, ſpatium ad objiciendum interiorem murum haberent. Quod inceptum eorum fors impediit. nam tantus repentè effuſus eſt imber, ut nec accendi facilè pateretur, & extingueret accenſa. Itaque & tranſitus per diſtracta fumantia virgulta patuit; &, in unius loci præſidium omnibus verſis, mœnia quoque pluribus ſimul partibus ſcalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis ſeniores impubeſque (7), quos caſus obvios obtulit, paſſim cæſi: armati in arcem confugerunt: & poſtero die, quum ſpei nihil ſupereſſet, deditione factâ, ſub coronâ venierunt. Fuerunt autem duo millia ferme & quingenti: ornamenta urbis, ſtatuæ & tabulæ pictæ, & quidquid pretioſæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta a fundamentis. Inde (8) Thebas ductus exercitus: quibus ſine certamine receptis, urbem tradidit exſulibus, & qui Romanorum partis erant: adverſæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum † familias ſub coronâ vendidit. his geſtis in Bœotiâ, ad mare ac naves rediit.

LXIV. Quum hæc in Bœotiâ gererentur, Perſeus ad Sycurium ſtativa dierum aliquot habuit. Ubi quum audiſſet, raptim Romanos circà ex agris demeſſum frumentum convehere, deinde ante ſua quemque tentoria ſpicas (1) faſcibus deſecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota caſtra ſtramentorum feciſſe: ratus incendio opportuna eſſe, faces, tædamque, & ¶ malleolos ſtuppæ illitos pice parari jubet: atque ita mediâ nocte profectus, ut primâ luce aggreſſus || falleret. Nequidquam (2). primæ ſtationes || oppreſſæ tumultu ac terrore ſuo ceteros exciverunt: ſignumque datum eſt arma extemplo capiendi; ſimulque in vallo, ad portas, miles inſtructus

Perſeus fruſtra caſtra Rom. incendere vult.

delendum videtur. (7) Suprà l. 2. c. 13. *Productis omnibus, elegiſſe impubes dicitur.* (8) Atqui ſupra c. 44. Thebani memorantur commendaſſe civitatem fidei legatorum Romanorum: & c. 46. tentati a Perſeo, nihil moti ſunt. Vel igitur hîc alicujus alterius civitatis nomen poſuerat Livius, vel aliquid omiſit de Thebanis, unde noſſe poſſemus, cur adverſùs eos Romanus exercitus ducatur.

C. 64. (1) Hoc eſt, de faſcibus ſtramenti. Hanc lectionem ex edd. prioribus reduxit Drakenborchius. Gronovius aliique poſt eum *falcibus* dederunt. (2) Similiter Cæs. l. 8. de B. Gall. c. 19. *itineribus diverſis fugam quærunt. Nequidquam: nam* &c. Simili compendio loquendi utuntur optimi auctores in vocibus *fruſtra*, *falsò* &c.

instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri jussit. ipse cum equitatu & levi armaturâ substitit ad agmen ‡ cogendum; ratus, id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo ⸸ carpenda hostes. Breve certamen levis armaturæ maximè cum || procursatoribus fuit. equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circà segetibus, Romani ad Cranonium intactum agrum castra movent. Ibi quum securi, & propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Cranona est, stativa haberent; repentè primâ luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum levi armaturâ visus ingentem tumultum fecit. Pridie ⸸ per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proximâ planitie. Stetit paullisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil movebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa juberet; ipse mox insecutus. Romani equites, modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos invadere possent, postquam confertos abire, signa atque ordines servantes, viderunt, & ipsi in castra redeunt.

LXV. Inde, (1) offensus longinquitate itineris, rex ad Mopsium castra movit; & Romani, demessis Cranonis segetibus, in Phalannæum agrum transeunt. Ibi quum ex transfugâ cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, quum, (2) quantum accelerare poterat, effuso agmine issent, improvisò aggressus est Romanos. § juncta vehicula, pleraque onusta, mille || admodum capiuntur, sexcenti ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra trecentis Cretensium dedit. ipse, revocato ab effusâ cæde equite & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius tribunus militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium adventu in propinquum tumulum

L. Pompeii & militum ejus fortitudo.

C 65. (1) Hor. l. 1 Ep. 7. v. 88. *Offensus damnis.* (2) Suprà l. 3. c. 46. *quantum accelerari posset.* l. 23. c. 28. *quantum maximè accelerare poterat.* & alibi.

(3)

tumulum recepit, loci ſe præſidio, quia numero & viribus impar erat, defenſurus. Ibi quum in orbem milites coëgiſſet, ut denſatis ſcutis ab(3) jactu ſagittarum & jaculorum ſeſe tuerentur, Perſeus, circumdato armatis tumulo, alios adſcenſum undique tentare jubet, & cominus prœlium conſerere, alios eminus tela ‡ ingerere. Anceps Romanos terror circumſtabat: nam neque conferti pugnare propter eos, qui adſcendere in tumulum conabantur, poterant: &, ubi ordines procurſando ſolviſſent, patebant jaculis ſagittiſve. Maximè ceſtroſphendonis (4) vulnerabantur. hoc illo bello novum genus teli inventum eſt. *Ceſtroſphendonæ deſcriptio.* Bipalme (5) ſpiculum haſtili ſemicubitali (6) infixum erat, craſſitudine digiti: huic ad libramen pinnæ (7) tres, velut ſagittis ſolent, circumdabantur: funda (8) media duo (9) funalia imparia habebat. cum majori (10) ſinu libratum funditor habenâ rotaret, excuſſum, velut glans, emicabat. Quum & hoc, & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum eſſet, nec facilè jam arma feſſi ſuſtinerent, inſtare rex, ut dederent ſe, fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cujuſquam ad deditionem flectebatur animus; quum ex inſperato jam † obſtinatis mori ſpes ‡ affulſit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in caſtra nunciaſſent conſuli, circumſideri præſidium; motus periculo tot civium (nam octingenti ferme, & omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armaturâ (acceſſerant nova auxilia, Numidæ pedites equiteſque & elephanti) caſtris

(3) Potiùs *ab ictu.* *Denſatis ſcutis* ut ſuprà l. 28. c. 2. *quæ quum Romani conferti, ut ſolent, denſatis excepiſſent ſcutis.* l. 32. c. 27. *velut in conſtructam denſitate clipeorum teſtudinem pilis nequidquam emiſſis.* (4) Vocis *ceſtroſphendona* vis eſt, ſpiculum fundâ vibratum. Hujus teli deſcriptionem, verbis, ut creditur, Polybii, dedit Suidas in voce Κέστρος, quæ ſequentibus lucem affert. (5) Id eſt, ſemipedale. In Græco hoc diſtinctiùs additur, ipſum mucronem palmi fuiſſe; auliſcum, ſive tubulum, cui ſpiculum infigebatur, item palmi. (6) In Græco haſtile ligneum *σπιθαμιαῖον* dicitur. Spithama enim eſt dimidia pars cubiti. dodrans pedis. (7) Has pinnas e ligno fuiſſe ex Græco diſcimus. (8) Hoc eſt, ipſum fundæ medium; latior illa pars, cui telum ſedebat. Porro amento leviter, & ita ut facilè ſolvi poſſet, ligatum eſſe telum, ne caderet in rotatu, ex Græco diſcimus. (9) Intelligenda videntur non duo ex utrâque parte, ſed utrinque unum, alterum brevius, quo ſoluto in emiſſione, longius alterum in manu funditoris manebat. (10) Majori, quàm vulgatæ fundæ habere ſolent. Ita Lipſius interpretatur; qui de totâ re fuſiùs egit in l. 4. Poliorc. c. 3.

castris egreditur: & tribunis militum imperat, ut legionem signa sequantur. Ipse, velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adjectis, ad tumulum præcedit. consulis latera ¶ tegunt Eumenes, Attalus, & Misagenes, regulus Numidarum.

Pellitur Perseus.

LXVI. Quum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultimâ desperatione recreatus est animus: Perseus, cui primum omnium fuerat, ut, contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidii; secundum, eâ quoque tentatâ utcunque, quum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire; & ipse hostium adventum, elatus successu, mansit, &, qui phalangem arcesserent, propere misit. quâ & seriùs, quàm res postulabat, & raptim actâ, turbati cursu adversùs instructos & præparatos erant adventuri. Consul anteveniens extemplo prœlium conseruit. Primò resistere Macedones; deinde, ut nullâ re pares erant, amissis trecentis peditibus, viginti quatuor primoribus equitum ex alâ, (1) quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Ceterùm iter propè ipso prœlio tumultuosius fuit. Phalanx, abs trepido nuncio accita, quum raptim duceretur, primò in angustiis captivorum agmini oblata vehiculisque frumento onustis: iis cæsis(2), ingens ibi vexatio partis utriusque(3) fuit, nullo exspectante, utcunque explicaretur agmen, sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta, (neque enim aliter via aperiri poterat) jumentis, quum stimularentur, in turbâ sævientibus. Vix ab || incondito agmine captivorum expedierant sese, quum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi vero clamor jubentium referre signa || ruinæ quoque (4) propè similem trepidationem fecit: ut, si hostes, introire angustias ausi, longius insecuti essent, magna clades

C. 66. (1) Vid. not. 4. ad c. 58. suprà. (2) Aliquid mendi hîc latet: sive enim cæsis referas ad vehicula, ineptum est; sive ad captivos, parum verisimile. (3) Et phalangis, & Cretensium, qui deducebant captivos & prædam. Mox excidisse videtur vocula *dum* ante *utcunque*. *Explicare agmen* occurrit suprà l. 30. c. 5. & alibi sæpe. Ita *explicare naves*, *acies*, *turmas* & similia. (4) Hoc quoque trepidationem fecit propè similem ruinæ.

(5)

clades accipi potuerit. Conſul, recepto ex tumulo præſidio, contentus modico ſucceſſu, in caſtra copias reduxit. (5) Sunt, qui eo die magno prœlio pugnatum auctores ſint. octo millia hoſtium cæſa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: vivos captos circiter duo millia octingentos, ſigna militaria capta viginti ſeptem. Nec incruentam victoriam fuiſſe: ſupra quatuor millia & trecentos de exercitu conſulis cecidiſſe: ſigna ſiniſtræ alæ quinque amiſſa.

LXVII. Hic dies & Romanis refecit animos, & Perſea (1) perculit, ut dies paucos ad Mopſium moratus, ſepulturæ maximè militum amiſſorum curâ, præſidio ſatis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quemdam ex regiis præfectis cum modicâ manu relinquit ad Philam, juſſum Magnetas & propinquos tentare. Quum Pellam veniſſet, exercitu in hiberna dimiſſo, ipſe cum Cotye Theſſalonicam eſt profectus. Eò fama affertur, Atlesbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetum feciſſe: & regionem, Marenen quam vocant, cepiſſe. Itaque, dimittendum Cotyn ad ſua tuenda ratus, magnis proficiſcentem donis proſequitur. ducenta talenta, ſemeſtre ſtipendium, equitatui numerat, (2) quum primò annuum dare conſtituiſſet. Conſul, poſtquam profectum Perſea audivit, ad Gonnum caſtra movet, ſi potiri oppido poſſet. Ante ipſa¶ Tempe in faucibus ſitum, Macedoniæ clauſtra tutiſſima præbet, & in Theſſaliam opportunum Macedonibus decurſum. Quum & loco & præſidio,

In Macedoniam redit.

Coſ. in hiberna ſe confert.

(5) Suprà l. 2. c. 41. *Sunt, qui patrem auctorem ejus ſupplicii ferant.* l. 3. c. 41. *Sunt, qui ædiles functos eo miniſterio ſcribant.* & paſſim. Hor. l. 1 Carm. 1. *Sunt, quos curriculo pulverem Olympicum Collegiſſe juvat.* & v. 19. *Eſt, qui nec veteris pocula Maſſici . . . Spernit.* Sall. Cat. c. 19. *Sunt, qui ita dicunt.*

C. 67. (1) Excidiſſe videtur particula *ita.* Vel fortè *τὸ perculit* in *perpulit* mutandum. Suprà l. 3. c. 50: *Is metus perpulit, ut ſcribi militem tribuni ſinerent.* *Hic dies* eſt acta hujus diei; ut apud Cic. pro Sext. c. 12. pro Marcell. c. 4. (2) Semeſtre tantùm ſtipendium numeravit, quamvis primò pollicitus eſſet ſolidum his totius anni ſtipendium perſolutum iri. Hac re notatur Perſei avaritia. [Ita Crevierius: cujus in ſententiam pedibus ire videtur Drakenborchius. At plurimum fallor, ni Livius hîc munificentiam potiùs, quàm avaritiam, Perſei innuere voluerit. Hoc mihi videntur probare verba, *magnis proficiſcentem donis proſequitur.* Ita igitur locum interpretor: Cotye poſt ſex menſes dimiſſo, ſolidum tamen anni ſtipendium equitibus ejus numeravit, ducenta nempe talenta pro ſtipendio,

ſidio valido inexpugnabilis res (3) eſſet, ‡ abſtitit incepto. In Perrhæbiam flexis itineribus, Mallœâ primo impetu captâ ac direptâ, Tripoli aliâque Perrhæbiâ receptâ, Lariſſam rediit. inde Eumene atque Attalo domum remiſſis, Miſagenem Numidaſque in hiberna in proximis Theſſalis (4) urbibus diſtribuit. & partem exercitûs ita per totam Theſſaliam diviſit, ut & hiberna commoda omnes haberent, & præſidio urbibus eſſent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad || obtinendam Ambraciam miſit. Græcarum civitatium ſocios omnes præter Achæos dimiſit. cum exercitûs parte profectus in Achaiam Phthiotim, Pteleum deſertum fugâ oppidanorum diruit a fundamentis. Antrona voluntate colentium recepit. Ad Lariſſam deinde exercitum admovit. urbs deſerta erat; in arcem omnis multitudo conceſſerat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præſidium, metu exceſſerant. a quibus relicti oppidani in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrùm Demetrias priùs aggredienda foret, an in Bœotiâ ‡ adſpiciendæ res. Thebani, vexantibus eos Coronæis, in Bœotiam arceſſebant. ad horum preces, quia hibernis aptior regio, quàm Magneſia erat, in Bœotiam duxit.

ſtipendio ſemeſtri, quam ſummam pactus erat pro annuo. E.] (3) Fortè *urbs eſſet.* (4) Ut *Theſſalæ urbes*, ita *Theſſali equites* ſuprà c. 58. & alibi.

EPITOME

EPITOME LIBRI XLIII.

PRÆTORES aliquot, eo quòd avarè & crudeliter provincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul (1) *complures in Græciâ urbes expugnavit, & crudeliter diripuit. ob id captivi, qui ab eo sub coronâ venierant, ex senatusconsulto postea restituti sunt. Item a præfectis classium Romanarum multa † impotenter in socios facta. Res præterea a Perseo rege in Thraciâ prospere gestas continet, victis Dardanis & Illyrico* (2), *cujus rex erat Gentius. Motus, qui in Hispaniâ ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit. M. Æmilius Lepidus a censoribus ‡ princeps in senatu lectus.*

Epit. l. 43. (1) *Proconsul* dicitur, quia consulatûs annus jam exierat: eique imperium prorogatum fuisse videtur, quoad Hostilius successor venisset. (2) Hæc parum accuratè scripta. Aliquot Illyriorum oppida cepit Perseus, ut memoratur infrà c. 18, 19, & 20. At non vicit Illyricum; multo minùs eam Illyrici partem cujus rex erat Gentius, quem in societatem belli perlicere summopere studebat.

T. LIVII PATAVINI

LIBER QUADRAGESIMUS TERTIUS.

U. c. 581. a. C. 171. *Gesta in Illyrico.*

I. EADEM æstate, quâ in Thessaliâ equestri pugnâ (1) vicere Romani, (2) legatus, in Illyricum a consule missus, opulenta duo oppida vi atque armis coëgit in deditionem; omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. postquam nec, ut dederent se, § compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus oppugnationibus nequidquam fatigatus miles esset, quas priùs intactas urbes reliquerat, diripuit. Alter consul C. Cassius nec in Galliâ, (3) quam sortitus erat, memorabile quidquam gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem senatus ex Aquileiensium legatis cognovit: qui, querentes coloniam suam novam & infirmam, nec-dum

Cassius C. s. per Illyricum in Macedoniam ire conatur.

C. (1) Legendum videtur *victi primùm, deinde vicere.* Victi fuerant Romani eo prælio, quod describitur suprà c. 59. l. 42. superiores fuere eo quod refertur c. 66. (2) Excidisse videtur nomen legati: certè intelligendus Q. Mucius, de quo lib. præc. extr. *Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit.* Vid. not. 1. ad c. 49. suprà. (3) Eum *Italiam* sortitum fuisse legimus suprà c. 32. Hæc autem non pugnant inter se: nam nomine Italiæ Liguria & Gallia designantur.

(4)

dum fatis munitam, inter infeftas nationes Iftrorum & Illyriorum effe, quum peterent, ut fenatus (4) curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur, interrogati, vellentne eam rem C. Caffio confuli mandari? refponderunt, Caffium, Aquileiam ‡ indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam effe. Ea res primò incredibilis vifa: & pro fe quifque credere, Carnis forfitan aut Iftris bellum illatum. Tum Aquileienfes, nihil fe ultrà fcire, nec audere affirmare, quàm triginta dierum frumentum militi datum; & duces, qui ex Italiâ itinera in Macedoniam nôffent, conquifitos abductofque. § Enimvero fenatus indignari, tantum (5) confulem aufum, ut fuam provinciam relinqueret, in alienam tranfiret; exercitum novo periculofo itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex fenatu nominet legatos, qui eo die proficifcantur ex urbe; &, quantum accelerare poffent, Caffium confulem, ubicunque fit, perfequantur; nuncient, ne bellum cum ullâ gente moveat, nifi cum quâ fenatus gerendum cenfuerat (6). Legati hi profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex. Metus de confule atque exercitu diftulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam.

II. Hifpaniæ deinde utriufque legati aliquot populorum in fenatum introducti. Ii, de magiftratuum Romanorum avaritiâ fuperbiâque conquefti, (1) nifi genibus ab fenatu petierunt, ne fe focios fœdiùs fpoliari vexarique, quàm hoftes, patiantur. Quum & alia indigna quererentur, manifeftum autem effet, pecunias captas; L. Canuleio prætori, qui Hifpaniam fortitus erat, negotium datum eft, ut in fingulos, a quibus Hifpani pecunias peterent, quinos ‡ recuperatores ex ordine fenatorio daret, patronofque, quos vellent, fumendi poteftatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum eft fenatufconfultum, juffique nominare patronos: quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. ‡ F. Scipionem, L. Æmilium L. F. Paullum, C. Sulpicium Gallum. (2) Cum M. Titinio primùm, qui prætor A. Manlio, M. *Hifpanorum querelæ de Mag. Rom.*

 Junio

(4) Cic. l. 8. ad Fam. Ep. 8. *Eos tibi & rem, de quâ mifi, velim curæ habeas.*
(5) Vid. not. 2. ad c. 43. l. 27. fuprà. (6) Potiùs *cenfuerit.*

C. (2) Suprà l. 26. c 9. *matronæ . . . nixæ genibus.* (2) M. Titinio primum litem intenderunt apud recuperatores.

(3)

Junio consulibus in citeriore Hispaniâ fuerat, recuperatores sumpserunt. Bis † ampliatus, tertiò absolutus est reus. Dissensio inter duarum provinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionem; ulterioris L. Paullum & Gallum Sulpicium patronos sumpserunt. Ad recuperatores adducti a citerioribus populis P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Postumio, Q. Mucio consulibus triennio antè, hic biennio priùs, L. Postumio, M. Popillio consulibus, prætor fuerat. Gravissimis criminibus accusati ambo ampliatique: quum dicenda de integro causa esset, excusati exsilii causâ † solum vertisse. Furius Præneste, Matienus Tibur exsulatum abierunt. Fama erat, prohiberi a patronis nobiles ac potentes § compellare; auxitque eam suspicionem Canuleius prætor, quòd, omissâ eâ re, delectum habere instituit. dein repentè in provinciam abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita, præteritis silentio obliteratis(3), in futurum consultum ab senatu Hispanis, quòd impetrarunt, ne frumenti æstimationem (4) magistratus Romanus haberet; neve cogeret vicesimas vendere Hispanos, quanti ipse vellet; & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur.

III. Et alia novi generis hominum ex Hispaniâ legatio venit. ex militibus Romanis & ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, *uti nomina sua apud L. Canuleium ‡ profiterentur; eorumque si quos manumisisset* (1), *eos Carteiam ad oceanum deduci placere. Qui* (2) *Carteiensium domi manere vellent, potestatem*

Carteia Colonia.

(3) Suprà l. 3. c. 59. *neque vetera peccata repeti jam obliterata placet.* c. 71. *rem vetustate obliteratam.* & alibi sæpe. (4) Duo erant frumenti genera, *æstimatum*, & *emptum*, de quibus fusè disserit Cic. l. 3. in Verr. c. 70. & 81. Illud erat, quod magistratibus Romanis in cellam, i. e. in domesticum usum, a provincialibus sumere licebat, sed pro quo usu invaluerat, ut pecuniam sibi numerari juberent. Hoc autem erat, quod provinciales Romanis vendere jubebantur, in quod magistratus Romani pecuniam e publico accipiebant. Illud igitur magistratus avari quàm maximo pretio æstimabant, hoc quàm minimo.

C. 3. (1) Hinc, & ex appellatione coloniæ infrà, cui nomen imponitur, *Libertinorum colonia*, liquet hos servos fuisse. Matres eorum captivæ Hispanæ ancillæ fuisse videntur, quarum liberi conditionem matrum sequebantur. (2) Simile decretum memoravit Livius de Antiatibus, suprà l. 8. c. 14.

(3)

poteſtatem fore, uti numero colonorum eſſent, agro aſſignato. Latinam eam coloniam fuiſſe (3), *libertinorumque adpellari.* Eodem tempore ex Africâ & Guluſſa, Maſiniſſæ regis filius, legatus patris, & Karthaginienſes venerunt. Guluſſa prior in ſenatum introductus, &, quæ miſſa erant ad bellum Macedonicum a patre ſuo, expoſuit; &, ſi qua præterea vellent imperare, præſtaturum (4) merito populi Romani eſt pollicitus: & monuit Patres conſcriptos, ut a fraude Karthaginienſium caverent. *claſſis eos magnæ parandæ conſilium cepiſſe; ſpecie pro Romanis, & adverſus Macedonas: ubi ea parata inſtructaque eſſet, ipſorum fore* § *poteſtatis, quem hoſtem aut ſocium habeant.* [Egit deinde Maſiniſſæ cauſam de agro, de oppidis, quæ ablata ſibi ab eo Carthaginienſes quererentur, magnâque contentione inter regulum & legatos Carthaginienſes diſceptatum. Quæ ultro citroque jactata ſint, quid a ſenatu reſponſum fuerit, in incerto eſt. Quievit tamen velut ſopita hæc controverſia per aliquot annos. Renovata poſtea in acre bellum exarſit, quod adverſùs Maſiniſſam a Pœnis ſuſceptum cum Romanis gerendum fuit, nec niſi Carthaginis interitu finitum eſt. Hoc anno invenimus in annalibus, puerum factum ex virgine ſub parentibus, juſſuque aruſpicum deportatum in inſulam deſertam.

Guluſſa & legati Karthaginienſes Romæ.

(*IV.*) Habita ſunt a C. Caſſio conſule comitia, quibus creati conſules ſunt A. Hoſtilius Mancinus, A. Atilius Serranus. Prætores inde facti M. Retius, Q. Mænius, L. Hortenſius, Q. Ælius Pætus, T. Manlius Torquatus, C. Hoſtilius. Decretæ conſulibus provinciæ Italia & Macedonia. Italia Atilio, Hoſtilio Macedonia obvenit. Prætores Retius urbanam juriſdictionem, peregrinam Mænius ſortitus eſt. Claſſis cum orâ maritimâ Græciæ Hortenſio obtigit. Reliquæ prætoriæ provinciæ fuere procul dubio, quemadmodum anno priore, Hiſpania, Sicilia, & Sardinia. Sed ſingulas quinam prætores obtinuerint, ſilentibus veterum monumentis, certò ſciri non poteſt. Interim P. Licinius, quaſi ad bellum non cum Perſeo, ſed cum Græcis gerendum miſſus eſſet, inanes adverſùs juſtum hoſtem iras in miſeros & viribus impares vertit, compluresque in Bœotiâ, ubi hibernabat, urbes expugnavit, & crudeliter diripuit. Coronæi maximè vexati quum ad ſenatum confugiſſent, Patres decreverunt, ut captivi, qui ſub coronâ veniſſent, in libertatem reſtituerentur. Conſulis crudelitatem & avaritiam imitatus eſt, aut etiam ſuperavit Lucretius prætor, qui claſſi præerat, adverſùs ſocios ferox, hoſti ſpernendus. Siquidem claſſem ad Oreum ſtantem adortus repentè Perſeus, naves

Comitia.

Provinciæ.

P. Licinii crudelitas in Græcos.

Itidem C. Lucretii.

(3) Lege *eſſe*, i. e. in poſterum eſſe, ſeu haberi. (4) Similiter ſuprà l. 28. c. 9. *ſe verò ea, quæ poſtularent, decernere . . . merito Deorum primum, dein, ſecundum Deos, conſulum.*

Res gestæ Persei. naves onerarias frumentum portantes viginti cepit, reliquas depressit, & quatuor etiam quinqueremibus potitus eft. Res quoque profpere geftæ in Thraciâ a Perfeo, quum eò ad Cotyn defendendum adverfùs Atlesbis & Corragi copias divertiffet. Nec verò ipfe fibi Cotys defuit, vir bello ftrenuus, confilio præftans, Thrax genere folo, non moribus. Nam & unicæ fobrietatis ac temperantiæ fuit, idemque clementiâ & moderatione animi planè amabilis.

Epirotæ adjungunt se Perfeo, auctore Cephalo. (*V.*) Cuncta Perfeo ex voto fluebant. Nam & tunc Epirotarum gens in ejus partes tranfiit, auctore Cephalo, quem tamen ad defectionem neceffitas magis compulit, quàm voluntas. Is, fingulari prudentiâ & conftantiâ præditus, tum quoque optimâ mente erat. Deos enim immortales precatus fuerat, ut bellum inter Romanos & Perfea ne conflaretur, neve de fummâ rerum decerneretur. At exorto bello ftatuerat ex fœderis præfcripto Romanos juvare: præter fœderis autem leges nihil ultro facere, neque obfequi indecorè & turpiter. Turbavit hæc confilia Charopus quidam, ejus Charopi, qui faltum ad Aoum amnem T. Quintio contra Philippum bellanti aperuerat, nepos, vilis potentiorum affentator, & mirus calumniarum in optimum quemque artifex. Romæ educatus fuerat, miffus ab avo in urbem, ut linguam Romanam literafque perdifceret. Hinc notus carufque plurimis Romanorum, quum revertiffet domum, naturâ levis, & ingenio pravus, quum & Romana ei amicitia faceret animos, principes viros ufque allatrabat. Sed primò defpiciebatur ab omnibus, nec ulla ejus ratio habebatur. Poftquam autem bellum Perficum conflatum eft, quum plena omnia fufpicionum in Græciâ effent, multis palàm, pluribus occultè Perfeo ftudentibus, non deftitit Charopus eos, qui auctoritate inter Epirotas præftabant, apud Romanos criminari. Et fpeciem quamdam coloremque dabat ejus calumniis ea neceffitudo, quæ olim Cephalo cæterifque eamdem fectam fequentibus cum regibus Macedonum fuerat. Jam verò omnia illorum dicta factaque malignè explorans, & in pejus femper detorquens, veritatemque adjectis detractifque, quæ voluerat, adulterans, fidem criminibus faciebat. Neque his tamen commovebantur Cephalus & ii, qui eorumdem in republicâ confiliorum focii erant, freti egregiâ confcientiâ illibatæ erga Romanos fidei. Verùm ubi illis criminationibus aurem præbere Romanos fenferunt, & principes quofdam Ætolorum, quos pariter fufpectos fecerant obtrectatorum calumniæ, Romam abductos, tum demum opus effe crediderunt, ut fibi ipfi fuifque rebus confulerent. Quum autem

U. c. 582. a. C. 170. A. Hoftilio, A. Atilio Coff. nihil fuccurreret præter regiam amicitiam, cum Perfeo focietatem inire coacti funt, eique gentem fuam tradere. Romæ A. Hoftilius, A. Atilius confules, inito magiftratu, & peractis, quæ divina humanaque in urbe & circa urbem fieri a confulibus mos eft, in provincias profecti funt. Hoftilius, cui Macedonia obtigerat,

quum

quum in Theſſaliam ad exercitum properaret, Epirum, quæ nondum apertè defecerat, ingreſſus, parum abfuit, quin incideret in Perſei manus. Theodotus enim quidam & Philoſtratus, rati ſeſe, ſi eum regi traderent, magnam gratiam apud Perſea inituros, & graviſſimum in præſentia Romanis damnum illaturos, ad regem literas dedere, ut, quantâ maximâ poſſet celeritate, accurreret. Quòd niſi & Perſeum objecta a Moloſſis ad Loum amnem mora retardaſſet, & conſul, de imminenti periculo monitus, ab inſtituto itinere deflexiſſet, vix videtur effugere potuiſſe. Igitur relictâ Epiro navigavit Anticyram, unde in Theſſaliam contendit. Ibi accepto exercitu ad hoſtem perrexit. Sed nihilo feliciùs bellum adminiſtravit, quàm priore anno geſtum fuerat. Nam & prœlio commiſſo cum rege pulſus eſt, & quum primùm per Elymeam vim facere tentaſſet, deinde per Theſſaliam occultè moliri iter, ubique occurrente Perſeo, vano conatu abſiſtere coactus eſt. Nec Hortenſius prætor, cui claſſis obtigerat, quidquam ſatis ſcitè aut fortunatè egit, cujus ex rebus geſtis nihil ad memoriam inſignius eſt, quàm crudelis & perfida urbis Abderitarum direptio, quum intoleranda ſibi impoſita onera deprecarentur. Igitur Perſeus Romanos jam deſpiciens, ac velut otioſus planè & vacuus, corollarii vicem in Dardanos excurſionem fecit, &, decem millibus barbarorum interfectis, ingentem prædam abduxit.

Hoſtilius coſ. inſidias Perſei vix effugit.

Parum feliciter bellum adminiſtrat.

IV. (*VI.*) Movere hoc anno Celtiberi in Hiſpaniâ bellum, inſtigante novo duce Olonico, Salondicum quidam vocant. Is, ſummâ calliditate & audaciâ haſtam argenteam quatiens velut cœlo miſſam, vaticinanti ſimilis, omnium in ſe mentes converterat. Sed quum pari temeritate caſtra prætoris Romani, uno furioſi conſilii ſocio aſſumpto, ſub noctem adiiſſet, prætorem videlicet obtruncaturus, juxta tentorium ipſum pilo vigilis exceptus eſt: ſocius pares ſtolidi incepti pœnas luit. Amborum capita præcidi ſtatim juſſit prætor, atque haſtis ſuffixa delectis e numero captivorum tradi ad ſuos perferenda. Hi] tantum pavorem ingreſſi caſtra, oſtentantes capita, fecerunt, ut, ſi admotus extemplo exercitus foret, capi caſtra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta eſt: & erant, qui legatos mittendos ad pacem precibus petendam cenſerent: civitateſque complures, eo nuncio audito, in deditionem venerunt. quibus purgantibus ſeſe, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui ſe ultro ad pœnam ipſi obtuliſſent, quum veniam dediſſet prætor; profectus extemplo ad alias civitates, omnibus § imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paullo antè ingenti tumultu § arſerat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, quâ ſine ſanguine ferociſ-

ſimam

In Lucretium invehuntur trib. pl.

ſimam gentem domuerat, eo gratior plebi Patribuſque fuit, quo crudeliùs avariúſque in Græciâ bellatum, & ab conſule Licinio & ab Lucretio prætore, erat. Lucretium tribuni plebis abſentem concionibus aſſiduis § lacerabant, quum reipublicæ cauſâ abeſſe excuſaretur: ſed tum adeò vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro ſuo Antiati eſſet, aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locaſſe dicitur. tabulis quoque pictis ex prædâ fanum Æſculapii exornavit. Invidiam infamiamque ab Lucretio averterunt in Hortenſium ſucceſſorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam, querenteſque, *oppidum ſuum ab Hortenſio expugnatum ac direptum eſſe. Cauſam* † *excidii fuiſſe urbi, quòd, quum centum millia denariûm & tritici quinquaginta millia modiûm imperaret, ſpatium petierunt, quo de eâ re & ad Hoſtilium conſulem, & Romam mitterent legatos. Vixdum ad conſulem ſe perveniſſe, & audiſſe oppidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub coronâ ceteros veniſſe.* Indigna (1) ſenatui viſa: decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreverant priore anno; eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem juſſerunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæſus, Sex. Julius Cæſar, ad reſtituendos in libertatem Abderitas miſſi. Iiſdem mandatum, ut & Hoſtilio conſuli & Hortenſio prætori nunciarent, ſenatum Abderitis injuſtum bellum illatum (2), conquirique omnes, qui in ſervitute ſint, & reſtitui in libertatem, æquum cenſere.

Abderitarum querelæ de Hortenſio.

Querelæ de Caſſio.

V. *(VII.)* Eodem tempore de C. Caſſio, qui conſul priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedoniâ cum A. Hoſtilio erat, querelæ ad ſenatum delatæ ſunt, & legati regis Gallorum (1) Cincibili venerunt. Frater ejus verba in ſenatu fecit, queſtus, Alpinorum populorum agros ſociorum ſuorum depopulatum C. Caſſium eſſe, & inde multa millia hominum in ſervitutem abripuiſſe. Sub id tempus Carnorum Iſtrorumque & Iapydum legati venerunt: *Duces ſibi ab conſule Caſſio primùm imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monſtrarent:* ¶ *pacatum*

C. 4. (1) Excidit vocula *res*, vel *ea*. (2) Supple ex ſequentibus *cenſere*.

C. 5. (1) Gallos *Tranſalpinos* intelligendos eſſe, ex ſequentibus conſtat. (2) *Rei-*

tum ab ſe, tanquam ad aliud bellum gerendum, abiſſe: inde ex medio regreſſum itinere hoſtiliter peragraſſe fines ſuos: paſſim rapinaſque & incendia facta: nec ſe ad id ‡ locorum ſcire, propter quam cauſam conſuli pro hoſtibus fuerint. Et regulo Gallorum abſenti, & his populis reſponſum eſt, *Senatum ea, quæ facta querantur, neque ſciſſe futura, neque, ſi ſint facta, probare. Sed, indictâ cauſâ damnari abſentem conſularem virum, injurium eſſe, quum is reipublicæ cauſâ* (2) *abſit. Ubi ex Macedoniâ rediſſet C. Caſſius, tum, ſi coràm eum arguere vellent, cognitâ re ſenatum daturum operam, uti ſatisfiat.* Nec reſponderi tantùm iis gentibus, ſed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent, quæ Patrum ſententia eſſet. Munera mitti legatis ex binis millibus æris cenſuerunt. duobus fratribus regulis hæc præcipua (3), torques duo ex quinque pondo auri facti, & vaſa argentea quinque ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agaſonibus, & equeſtria arma ac ſagula; & comitibus eorum veſtimenta liberis ſervilque. Hæc miſſa: illa petentibus data, ut denorum (4) equorum iis commercium eſſet, educendique ex Italiâ poteſtas fieret. legati cum Gallis miſſi trans Alpes, C. Lælius, M. Æmilius Lepidus: ad ceteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blaſio, T. Memmius.

VI. *(VIII.)* Multarum ſimul Græciæ Aſiæque civitatium legati Romam convenerunt. Primi Athenienſes introducti: ii, *ſe,* ‖ *quod navium habuerint militumque, P. Licinio conſuli & C. Lucretio prætori miſiſſe* expoſuerunt, *quibus eos non uſos frumenti ſibi centum millia imperaſſe: quod, quanquam ſterilem terram arent,* (1) *ipſoſque etiam agreſtes peregrino frumento alerent, tamen, ne* § *deeſſent officio,* ¶ *confeciſſe; & alia, quæ imperarentur, præſtare paratos eſſe.* Mileſii, nihil præſtitiſſe memorantes, ſi quid imperare ad bellum ſenatus vellet, præſtare ſe paratos eſſe, polliciti ſunt. Alabandenſes (2) templum Urbis Romæ ſe feciſſe commemoraverunt, ludoſque anniverſarios ei Divæ inſtituiſſe: & coro- *Templum Urbis Romæ.*

(2) *Reipublicæ cauſâ abeſſe* occurrit cap. præc. infrà c. 11. & alibi. (3) Vid. not. 1. ad c. 31. l. 42. ſuprà. (4) Nempe decem cuique legato, aut cujuſque populi legatis.

C. 6. (1) Demoſth. Or. adv. Lept. ὅτι πλείστῳ τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων ἡμεῖς ἐπεισάκτῳ σίτῳ χρώμεθα. (2) Smyrnæi, apud Tac. l. 4. Ann. c. 56. jactant, hoc ſe primos feciſſe, M. Porcio Catone conſule, i. e. ante viginti quinque

& coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Jovi optimo maximo, attuliſſe, & ſcuta equeſtria trecenta; ea, cui juſſiſſent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & ſacrificare liceret, petebant. Hoc (3) Lampſaceni, octoginta pondo coronam afferentes, petebant, commemorantes, *Diſceſſiſſe ſe a Perſeo, poſtquam Romanus exercitus in Macedoniam veniſſet, quum ſub ditione Perſei, & antè Philippi fuiſſent. Pro eo, & quòd imperatoribus Romanis omnia præſtitiſſent, id ſe tantùm orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur: &, ſi pax cum Perſeo fieret, || exciperentur, ne in regiam poteſtatem reciperentur* (4). Ceteris legatis comiter reſponſum; Lampſacenos in ſociorum ⸸ formulam referre Q. Mænius prætor juſſus. munera omnibus in ſingulos binûm millium æris data. Alabandenſes ſcuta reportare ad A. Hoſtilium conſulem in Macedoniam juſſi. Et ex Africâ legati ſimul (5) Karthaginienſium, tritici decies centum millia (6) & hordei quingenta indicantes ſe ad mare devecta habere, ut, quò ſenatus cenſuiſſet, deportarent. *Id munus officiumque ſuum ſcire minus eſſe, quàm pro meritis populi Romani & voluntate ſuâ:* (7) *ſed ſæpe aliàs, bonis in rebus utriuſque populi, ſe gratorum fideliumque ſociûm muneribus functos eſſe.* Item Maſiniſſæ legati, tritici eandem ſummam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos: &, ſi quid aliud opus eſſet, uti imperaret ſenatus: æquè (8) propenſo animo, ac quæ ipſe ultro pollicitus ſit, præſtaturum eſſe. Gratiæ & Karthaginienſibus & regi actæ; rogatique, ut ea, quæ pollicerentur, ad Hoſtilium conſulem in Macedoniam deportarent. Legatis in ſingulos binûm millium æris munera miſſa.

VII.

quinque annos. (3) Lege *Hoc et Lampſaceni:* nempe ut donum in Capitolio ponere ac ſacrificare liceret. (4) Omnino lege *reciderent:* ut ſuprà l. 24. c. 32. *in antiquam ſervitutem reciderunt.* (5) Vel ſuperflua eſt vox *ſimul*, vel potiùs indicat, pluſcula excidiſſe. Fortaſſe legendum eſt: *legati ſimul Karthaginienſium & Maſiniſſæ venerunt: Karthaginienſium, tritici* &c. (6) Supple *modiûm*. Vid. ⸸ *frumentum*. Simili ellipſi Græci omittunt vocem μεδίμνος. Vid. Bos. de Ell. ling. Græc. (7) Karthaginienſes mediocritati munerum ſuorum ideo nunc ignoſcendum cenſent, quòd ſæpe aliàs, quum bonæ eſſent res utriuſque populi, fidelium ſociorum officium alacriùs impleverint; nunc ob hærentem lateri Maſiniſſam, nihil amplius ſeſe poſſe præſtare. (8) *Propenſo animo facere* occurrit ſuprà l. 37. c. 54. & alibi.

VII. (*IX.*) Cretensium legatis, commemorantibus, se, quantum sibi imperatum a P. Licinio consule esset sagittariorum, in Macedoniam misisse, quum interrogati non inficiarentur, *apud Persea majorem numerum sagittariorum, quàm apud Romanos, militare,* responsum est: *Si Cretenses bene ac gnaviter destinarent potiorem populi Romani, quàm regis Persei, amicitiam habere, senatum quoque Romanum iis, tanquam certis sociis, responsum daturum esse. Interea nunciarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut, quos milites intra* || *præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum revocarent.* Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati; quorum legatio ipso introïtu, ob id quòd Mictio princeps eorum pedibus || captus lecticâ est introlatus, ultimæ necessitatis extemplo visa res: (1) in quâ ita † affecto excusatio valetudinis, aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petenti non esset. Quum sibi nihil vivi reliquum, præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates, præfatus esset, exposuit civitatis primùm suæ benefacta, & vetera, & ea, quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusque Romanis: tum quæ primò C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbè, avarè, crudeliter fecisset: deinde quæ ‡ tum quum maximè L. Hortensius faceret. (2) Quemadmodum omnia sibi, etiam iis, quæ patiantur, tristiora, patienda esse ducant potiùs, quàm se dedant Persi. *Quod ad Lucretium Hortensiumque attineret, scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere. Qui* (3) *exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata; spoliataque* (4) *sacrilegiis C. Lucretium navibus Antium devexisse; libera corpora in servitutem abrepta, fortunas sociorum populi Romani direptas esse, & quotidie diripi. Nam, ex instituto C. Lucretii, Hortensium quoque in tectis hieme pariter atque æstate navales socios habere, & domos suas plenas turbâ*

Chalcidenses legati.

Querelæ de Mag. Rom.

C. 7. (1) Res ultimæ necessitatis visa est hæc legatio, quoniam ita affectus Mictio, aut ipse petendam non existimasset a civibus suis, aut petens non impetrasset, excusatione valetudinis, veniam hujus tam longi itineris. Legatio dicitur *res ultimæ necessitatis*, ut *leges res surda* suprà l. 2. c. 3. (2) Has voces cum sequentibus jungi debere censeo, eodemque charactere imprimi, minore positâ distinctione post *τὸ Persi*. E. (3) Vid. || nomina urbium pro earum incolis. (4) Quæ spoliata erant per sacrilegia: quæ spolia

turbâ nauticâ esse; versari inter se, conjuges, liberosque suos, quibus nihil neque dicere ‡ pensi (5), *neque facere.*

VIII. *(X.)* Arcessere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coràm, purgaretque sese. Ceterùm multo plura præsens audivit, quàm in absentem † jacta erant: & graviores potentioresque accessere accusatores duo tribuni plebis, † M'. Juventius Thalna & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modò eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto (1), multis objectis probris, diem dixerunt. *Senatûs responsum.* Senatûs jussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: *Quæ bene meritos sese, & antè, & in eo bello, quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre senatum, &, perinde ac debeant, grata esse. Quæ facta a C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio prætoribus Romanis querantur; ea neque facta, neque fieri voluntate senatûs,* (2) *quem non posse existimare? qui sciat, bellum Persi, & antè Philippo patri ejus, intulisse populum Romanum pro libertate Græciæ: non ut* (3) *ea a magistratibus sociis atque amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse; quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere: si qui in servitutem liberi venissent, ut eos conquirendos primo quoque tempore, restituendosque in libertatem curaret: sociorum navalium neminem, præter ‡ magistros, in hospitia deduci æquum censere.* Hæc Hortensio jussu senatûs scripta. Munera binûm millium æris legatis missa, & vehicula Mictioni † publicè (4) locata, quæ eum Brundisium commodè perveherent. *Lucretius damnatur.* C. Lucretium, ubi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni ad populum accusarunt, ‖ mulctamque decies centum millium æris dixerunt. Comitiis habitis, omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt.

IX. *(XI.)* In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. nam nec hostes moverunt arma, neque consul in agrum eorum legiones induxit: &, satis exploratâ pace ejus anni, milites duarum legionum Romanarum intra dies

spolia contraxerat sacrilegia committendo. Gronovius corrigit *spoliaque sacrilegii.* (5) Excidisse videtur vocula *sit.*

C. 8. (1) Infrà l. 45. c. 10. *in concionem quoque eos iisdem precibus pertraxerunt.* (2) Vid. ‡ infinita locutio. (3) Non ut Græci talia paterentur a magistratibus, sociis atque amicis. Sed omnino admittenda videtur Gronovii conjectura legentis *socii atque amici.* (4) Publicâ populi Romani impensâ præbita, certo pretio redemptoribus condicto,

dies sexaginta, quàm in provinciam venit, dimisit. sociorum nominis Latini exercitu maturè in hiberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi, quàm in Macedoniâ, bellum erat: suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaque & octo naves ¶ ornatas a Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium navium insulæ præerat. duo millia militum in eas naves sunt imposita, quæ Q. Mænius prætor ex senatusconsulto in eâ parte Italiæ, quæ objecta Illyrico est, conscripsit: & consul Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut accolas Illyrici tutarentur (1). qui, non contentus iis, quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis § corrogando, ad octo millia hominum (2) vario genere armavit: peragratâque omni eâ regione, ad Lychnidum Dassaretiorum consedit. *Res in Illyrico gestæ.*

X. (*XII.*) Haud procul inde Uscana oppidum finium plerumque (1) Persei erat. decem millia civium habebat, & modicum, custodiæ causâ, Cretensium præsidium. Inde nuncii ad Claudium occulti veniebant: *Si propiùs copias admovisset, paratos fore, qui proderent urbem. Et † operæ pretium esse: non se amicosque tantùm, sed etiam milites prædâ expleturum.* Spes cupiditati admota ita ⊥ occæcavit animum, ut nec ex iis, qui venerunt, quemquam retineret; nec obsides, pignus futuros furto & fraude agendæ rei, posceret; nec mitteret exploratum: nec fidem acciperet (2). die tantùm statutâ profectus a Lychnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quartâ inde vigiliâ signa movit, mille ferme ad præsidium castrorum relictis: incompositi, longo agmine effusi, infrequentes, quum nocturnus error dissiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit negligentia, postquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterùm, ubi primùm sub jactu *Ap. Claudius ab Uscanensibus cæsus.*

C. 9. (1) Magis placeret *tutaretur;* nempe Ap. Claudius. (2) Potiùs *varii generis. Mixtum genus hominum* dicit suprà l. 42. c. 51 & 58. *mixtos homines* l. 37. c. 39 & 40.

C. 10. (1) Hoc oppidum in finibus Macedoniæ & Illyrici positum, modò hujus, modò illius ditionis erat; sed, ut plurimum, Macedonicæ. (2) Nempe jurejurando. Suprà l. 22. c. 58. *nec pignus aliud fidei, quàm ut jurarent*

jactu (3) teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur; & ad clamorem erumpentium ingens strepitus e muris ortus, ululantium mulierum cum ¶ crepitu undique æris: & incondita multitudo, turbâ immixtâ servili, variis vocibus ¶ personabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaque fugientes plures, quàm pugnantes, interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fugâ colligeret, (quæ res palatis per agros saluti fuisset) ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit.

XI. (*XIII*) Hæc & alia, haud prospere in Macedoniâ gesta, ex Sex. Digitio tribuno militum, qui sacrificii causâ Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti Patres, ne quæ major ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam, M. Fulvium Flaccum, & M. Caninium Rebilum, miserunt, qui comperta, quæ agerentur, referrent: & ut A. Hostilius consul comitia consulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Januario comitia (1) haberi possent, & ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Ræcio prætori mandatum, ut edicto senatores omnes ex totâ Italiâ (nisi qui reipublicæ causâ abessent) Romam revocaret. Qui Romæ essent, (2) ne quis ultra mille passuum ab Româ abesset. Ea, uti senatus censuit, sunt facta.

Comitia. Comitia consularia ‡ ante diem quintum Kalendas Septembres (3) fuere. Creati consules sunt Q. Marcius Philippus iterum & Cn. Servilius Cæpio. post diem tertium prætores sunt facti C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis prætoribus, præter duas urbanas, quatuor provinciæ sunt decretæ; Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedoniâ, exacto || admodum mense Februario, redierunt.

Status rerum in Macedoniâ. Hi, quas res eâ æstate prospere gessisset rex Perseus, referebant,

jurarent se redituros, acceptum. (3) Potiùs *sub* ↓ *ictu*, quemadmodum suprà 37. c. 27. Solent autem *ictus* & *jactus* confundi.

C. 11. (1) Vacat hìc *τὸ comitia;* sed non ideo delendum constat. (2) Simile edictum occurrit suprà l. 36. c. 3. (3) Lege omnino *Februarias.* Suprà

rebant, quantuſque timor ſocios populi Romani cepiſſet, tot urbibus in poteſtatem regis redactis. *Exercitum conſulis infrequentem † commeatibus vulgò datis per † ambitionem eſſe: culpam ejus rei conſulem in tribunos militum, contrà illos in conſulem conferre. Ignominiam, Claudii temeritate acceptam, † elevare eos* (4) *Patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magnâ ex parte tumultuario delectu conſcriptos ibi milites amiſſos referebant.* Conſules deſignati, ubi primùm magiſtratum iniſſent, de Macedoniâ referre ad ſenatum juſſi: deſtinatæque provinciæ iis ſunt Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum eſt: tertio die poſt Terminalia ( ) Kalendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus (6) * * pontifices duo deceſſerunt, L. Furius Philus & C. Livius Salinator. in locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

XII. (*XIV.*) Principio inſequentis anni quum conſules novi Q. Marcius & Cn. Servilius de provinciis retuliſſent, primo quoque tempore aut † comparare eos inter ſe Italiam & Macedoniam, aut ſortiri placuit: priuſquam id ſors cerneret (1), in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res deſideraret ſupplementi, decerni. In Macedoniam peditum Romanorum ſex millia, ſociorum nominis Latini ſex millia: equites Romanos ducentos quinquaginta, ſocios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in ſingulas Romanas legiones ne plus ſena millia peditum, treceni equites eſſent. Alteri

U. c. 573. a. C. 169. Q. Marcio ii. Cn. Servilio Coſſ. *Exercitus.*

Suprà dicitur, *uti menſe Januario comitia haberi poſſent:* & infrà legati ex Macedoniâ *exacto admodum menſe Februario* rediiſſe memorantur. (4) Voces *Patres acceperunt* delendæ videntur. [vel certè alio charactere imprimendæ ſunt.] Dicunt legati magnam eſſe cladem eam, quæ Ap. Claudii temeritate accepta fuerat: eoſque, qui referebant perpaucos Italici generis in eâ amiſſos, cladis ignominiam contra rei veritatem elevare. (5) *Terminalia*, feſtus dies dei † Termini celebrabantur ſeptimo Kal. Martias. *Kalendæ intercalares* ſunt Kalendæ menſis ¶ intercalarii. Ceterùm ex more ſollenni intercalabatur poſtridie Terminalia. Ideo notat hoc loco Livius, tanquam inuſitatum, in tertium poſt Terminalia diem dilatas intercalares Kalendas. (6) Deeſt nomen ſacerdotii quo præditus erat Flamininus; necnon nomen ejus, qui in Flaminini locum ſuffectus eſt. Suprà l. 25. c. 2. L. Flamininus fit *augur* in locum P. Furii Phili.

C. 12. (1) Tanquam judex, dijudicaret, utra utri conſuli provincia obveniret. Mox *in incertum*, ut ſuprà l. 4. c. 13. *ſeu refectus, ſeu, quoad res*

Alteri consuli nullus certus § finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret. id modò finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum & ducenos haberent, equites trecenos. Latinorum major, quàm collegæ, decretus numerus: peditum decem millia & sexcenti equites. quatuor præterea legiones scribi jussæ, quæ, si quò opus esset, educerentur. Tribunos his (2), non permissum, ut consules facerent: populus creavit. Sociis nominis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantùm placuit, ut exiret, si quò res posceret. Macedonia maximè curam præbebat. in classem mille socii navales cives Romani libertini ordinis, ex Italiâ (3) * scribi jussi; totidem ut ex Siciliâ scriberentur: &, cui ea provincia evenisset, mandatum, ut eos in Macedoniam, (4) ubicunque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, treceni & triceni equites. Et sociis imperare prætor, cui Hispania obvenisset, jussus quatuor millia peditum, & trecentos equites.

XIII. (*XV.*) Non sum nescius, ab eâdem negligentiâ, quâ nihil Deos portendere vulgò nunc credant, neque nunciari || admodum nulla (1) prodigia in publicum, neque in

res posceret, in incertum creatus. (2) In has quatuor legiones non a consulibus tribuni, sed a populo dati sunt. Nempe initio belli Macedonici, tertio ante hunc anno, permissum fuerat consulibus prætoribusque, ut eo anno tribunos militum facerent. suprà l. 42. c. 31. Id & duobus annis, qui secuti sunt, videtur esse servatum, nisi quòd in hisce quatuor legionibus, de quibus modò actum est, jus suum populus usurpare voluit, & tribunos militum suffragiis creare. (3) Excidisse videtur numerus sociûm navalium, qui ex Italicis sociis scribi jussi erant. (4) Id est, quâcunque in parte orâve Macedoniæ classis esset. Sed forsan excidit vocula *aut*.

C. 13. (1) Gronovius legit *ulla*. Alterum Dukerus & Drakenborchius tuentur, dictumque volunt, ut apud Græcos duplex negatio pro simplici usurpatur. Latinos hunc morem secutos fuisse, quanquam Drakenborchius certò pronunciat, vix mihi persuadere possum: locaque omnia, quæ tanquam hujus locutionis exempla viri docti attulerunt, aut vitiosa, aut aliter explicanda censeo. Vid. not. 1. ad c. 22. l. 21. suprà. *Nulla* genuinam hîc esse lectionem arbitror, quod & vis *τȣ admodum* exigere mihi videtur. Sed voces *admodum nulla παρενθετικως* accipiendas puto, ad restringendum quod dixit, *neque nunciari prodigia*. E.

(2) For-

in annales referri. ceterùm & mihi, vetuftas res fcribenti, nefcio quo pacto, antiquus fit animus; & quædam ‡ religio tenet, quæ illi prudentiffimi viri † publicè fufcipienda cenfuerint, ea pro dignis (2) habere, quæ in meos annales referam. Anagniâ duo prodigia eo anno funt nunciata; facem in cœlo confpectam, & bovem feminam locutam publicè ali (3). Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis fpecies affulferat (4). Reate imbri ⊥ lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrimavit. in urbe Romanâ duo || æditui nunciarunt, alter, in æde Fortunæ anguem jubatum a compluribus vifum effe: alter, in æde ⊥ Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle eft, duo diverfa prodigia; palmam in areâ § enatam, & fanguine interdiu pluiffe. Duo non fufcepta prodigia funt, alterum quòd in privato loco factum effet, palmam enatam (5) impluvio fuo T. Marcius Figulus nunciabat: alterum, quòd in loco peregrino, Fregellis in domo L. Atrei hafta, quam filio militi emeret, interdiu plus duas horas arfiffe, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum caufâ libri a decemviris || aditi; quadraginta majoribus hoftiis quibus Diis confules facrificarent, (6) & addiderunt, uti fupplicatio fieret, cunctique magiftratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus facrificarent, populufque coronatus effet. Omnia, uti decemviri † præierunt (7), facta.

† *Prodigia.*

XIV. (*XVI.*) Cenforibus deinde creandis comitia edicta funt. petierunt cenfuram principes civitatis, C. Valerius

Cenfores.

(2) Fortaffe *pro indignis.* Sæpius certè *religioni effe* res dicitur, quam averfamur, quam religionis caufâ facere nolumus. Vulgatum tamen defendi poffit ex loco l. 10. c. 37. fupra, *ut ædem etiam fieri fenatus juberet . . . in religionem venit:* ubi vid. notam. Ceterùm *fufcipi* dicuntur prodigia, quæ procuranda judicantur. Mox hoc cap. *Duo non fufcepta prodigia funt.* (3) Hoc etiam aliàs, eodem prodigio nunciato, factum fuerat ex refponfo aruspicum. fupra l. 35. c. 21. l. 41. c. 13. Sed, quia hoc nondum editum erat, quo tempore Anagnini prodigium illud Romam nunciabant id, quod dicunt bovem publicè ali, aut ita intelligendum eft, eam interim, dum refcifcerent, quid arufpices juffuri effent, publicè apud fe ali, aut importunè hoc loco pofitum videri poteft. (4) Potiùs *effulferat;* quod verbum de illis ufurpatur, quæ fubitò fulgent: fuprà. l. 22. c. 1. l. 28. c. 15. l. 41. c. 22. (5) Excidiffe videtur præpofitio *in.* Vid. fuprà l. 32. c. 1. (6) Locus haud dubiè mendofus: nec dubium eft, quin in *τῷ addiderunt* lateat verbum || *ediderunt*, quod in hac re follenne eft. Lege *quibus Diis confules facrificarent, ediderunt, & uti* &c. (7) Dukerus *præceperunt.* Hoc certè intelligendum videtur.

Delectus a prætoribus habitus.

Valerius Lævinus, L. Poſtumius Albinus, P. Mucius Scævola, M. Junius Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. Hos duos cenſores creavit populus Romanus. Quum delectus habendi major, quàm aliàs, propter Macedonicum bellum cura eſſet, conſules plebem apud ſenatum accuſabant, quòd & (1) juniores non reſponderent. Adverſus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni (2) plebis cauſam egerunt. *Non conſulibus, ſed † ambitioſis conſulibus, delectum difficilem eſſe. neminem invitum militem ab iis fieri* (3). *Id ita ut eſſe ſcirent* (4) *& Patres conſcripti, prætores, quibus & vis imperii minor & † auctoritas eſſet, delectum, ſi ita ſenatui videretur, perfecturos eſſe.* Id prætoribus magnâ Patrum (5) * non ſine † ſugillatione conſulum, mandatum eſt. Cenſores, ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt, *Legem* (6) *cenſui cenſendo dicturos eſſe, ut, præter commune omnium civium juſjurandum, hæc adjurarent* (7) *: Tu minor annis ſex & quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii cenſorum ad delectum prodito* (8) *: &, quotieſcunque delectus erit,* (9) *quem hic cenſores magiſtratum habebunt, ſi miles factus non eris, in delectu prodibis.* Item, quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis † commeatibus per † ambitionem imperatorum ab exercitu abeſſe, edixerunt de militibus, P. Ælio, C. Popillio conſulibus (10), poſtve eos conſules in Macedoniam ſcriptis, *Ut, qui eorum in Italiâ eſſent, intra dies triginta, cenſi priùs apud ſeſe, in provinciam redirent, qui in patris aut avi poteſtate eſſent, eorum nomina ad ſe ederentur. Miſſorum quoque cauſas*

C. 14. (1) Etiam juniores. Nimirum biennio antè *Licinius veteres quoque ſcribebat milites centurioneſque ; & multi voluntate nomina dabant.* Suprà l. 42. c. 32. Nunc verò tantopere militum animi mutarant, ut non modò ſeniores, ſed & juniores non reſponderent. (2) Omnino lege *prætores.* Vid. ſuprà c. 11. & mox cap. 15. ſequitur : *quatuor a C. Sulpicio prætore ſcriptæ legiones ſunt* : iterumque, *ut C. Sulpicius, M. Claudius, prætores, ex his quas ſcripſiſſent legionibus* &c. (3) Quod arguebat, eos gratiam captare. (4) Ut Patres quoque ſcirent, id ita eſſe. (5) Supple *conſenſione.* (6) Cic. pro Flacc. c. 32. *illud quæro, ſintne iſta prædia cenſui cenſendo ?* h. e. an poſſint in cenſum deferri. ibid. *ſi aliena cenſendo ſua facere poſſit. Prædia cenſere* dicitur is, qui cenſum profitetur apud cenſorem. (7) Hîc *adjurare* eſt jusjurandum exigere. Formula enim, quæ ſequitur, eſt exigentis jusjurandum, non dantis. Ceterùm vid. not. 3. ad c. 44. l. 39. ſuprà. (8) Fortaſſe legendum *prodibis,* ut mox hoc cap. & cap. ſeq. extr. Ita concipi ſolent hæ formulæ jurisjurandi. (9) Lege, *quem his cenſoribus magiſtratus habebunt.* (10) Reſpicit ad ea, quæ de apparatu belli [illegible] ſit l. 42. c. 17. ſuprà.

causas sese § *cognituros esse: &, quorum ante emerita stipendia* ¶ *gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri jussuros.* Hoc edicto literisque censorum per fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba insolita esset.

XV. (*XVII*) Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor a C. Sulpicio prætore scriptæ legiones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti provincias sunt. nam prætores propter jurisdictionem maturiùs sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat, Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. ‡ Consulum Cn. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit. † Latinisque actis, Marcius extemplo est profectus. Cæpione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætores ex his, quas scripsissent, legionibus, quas videretur, consuli darent. Indignè patiente (1) prætorum arbitrio consulem subjectum, dimisso senatu, ad tribunal prætorum stans postulavit, ex senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. prætores consuli (2) in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores *Census* legerunt: M. Æmilius Lepidus ⊥ princeps ab tertiis jam *actus.* censoribus lectus. Septem e senatu ejecti sunt. In censu accipiendo populi milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab signis, census docuit, in provinciam cogebant: causas stipendiis (3) missorum cognoscebant: &, cujus nondum justa missio visa esset, ita jusjurandum (4) adigebant: *Ex tui animi* || *sententiâ, tu ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum in provinciam Macedoniam redibis, quod sine* ¶ *dolo malo facere poteris?* (5)

XVI. (*XVIII.*). In equitibus recensendis tristis (1) admodum eorum atque aspera censura fuit: multis equos ade-

C. 15. (1) Omnino lege *patiens*. (2) Lege consulis. Vid. ⊥ *facere potestatem.* (3) Lege cum Crevierio, duabus vocibus adjectis, *stipendiis nondum emeritis missorum.* Suprà c. 14. *quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset.* (4) Ita Gell. l. 16. c. 4. *jusjurandum eos tribunus militaris adigebat in verba hæc.* & alibi. Dixerunt etiam *adigere ad jusjurandum:* ut apud Sall. Cat. c. 32. (5) Notam interrogationis adjecit Sigonius, quam meliùs abesse censeo. Cap. præc. *tu . . . in delectu prodibis.* E.

C. 16. (1) Suprà l. 39. c. 44. *tristis & aspera in omnes ordines censura fuit*

ademerunt. in eâ re quum equeſtrem ordinem offendiſſent, (2) flammam invidiæ adjecere edicto, quo edixerunt, *Ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Poſtumio cenſoribus publica vectigalia aut ¶ ultro tributa conduxiſſent, ad ¶ haſtam ſuam accederet, ſociuſve aut ¶ affinis ejus conductionis eſſet.* Sæpe id querendo veteres publicani quum impetrare nequiſſent ab ſenatu, ut modum poteſtati cenſoriæ imponerent, tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex rei privatæ contentione iratum cenſoribus, patronum cauſæ nacti ſunt. Clientem (3) libertinum parietem in Sacrâ viâ adverſùs ædes † publicas demoliri juſſerant, quòd publico ¶ inædificatus eſſet. appellati a ⫞ privato tribuni. quum præter Rutilium nemo intercederet, cenſores ad † pignora capienda miſerunt, mulctamque pro concione ⫞ privato dixerunt. Hinc contentione ortâ, quum veteres publicani ſe ad tribunum contuliſſent, rogatio repentè ſub unius tribuni nomine promulgatur: *Quæ publica vectigalia, ¶ ultro tributa C. Claudius & Ti. Sempronius locaſſent, ea rata locatio ne eſſet. de integro locarentur, & ut omnibus redimendi & conducendi promiſcuè jus eſſet.* Diem ad ejus (4) rogationem concilio tribunus plebis dixit. qui poſtquam venit, ut cenſores ad ‡ diſſuadendum proceſſerunt, Graccho dicente, ſilentium fuit. quum Claudio § obſtreperetur, (5) audientiam facere præconem juſſit. Eo facto, (6) avocatam a ſe concionem tribunus queſtus, & in ordinem ſe † coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Poſtero die ingentes tumultus ⫞ ciere. Ti. Gracchi primùm bona conſecravit (7), quòd in mulctâ pignoribuſque ejus, qui tribunum appellaſſet, interceſſioni non parendo, ſe in ordinem coëgiſſet. C. Claudio diem dixit, quòd concionem ab ſe avocaſſet, & utrique cenſori perduellionem ſe † judicare

Cenſſ. offendunt ordinem equeſtrem.

Tr. pl. ambobus diem dicit.

fuit. (2) Odium in ſe equeſtris ordinis magis inflammavere. Videlicet publicani ex equeſtri ordine erant. (3) Vel lege, vel ſaltem intellige, *Clientem ejus*, nempe Rutilii. (4) Nempe *rogationis:* ad eam rogationem rogandam. *Rogatio* eſt quidquid ad populum fertur. *Promulgabatur* rogatio, quum in publico ſcripta proponeretur per trinundinum inſpicienda. *Rogabatur* tum, quum de eâ populus in ſuffragium mittebatur. Mendi tamen hic locus ſuſpectus eſt. (5) Plaut. in Pœn. Prol. v. 11. *Exſurge præco, fac populo audientiam.* Hac voce Cic. aliquoties utitur. (6) Nimirum tribunus habebat illam concionem, & concilio præerat, non cenſores. Quum igitur pro poteſtate juſſiſſet Claudius præconem audientiam facere, videbatur avocaſſe concionem a tribuno, id eſt, concionis moderamen tribuno abſtuliſſe, & ſibi vindicaſſe. (7) Hoc tribuni plebis ſæpe faciebant in concione, certo quodam verborum carmine, foculo poſito, & adhibito

care pronunciavit, diemque comitiis a C. Sulpicio prætore urbano petiit. Non recuſantibus cenſoribus,(8) quî minùs primo quoque tempore judicium de ſe populus faceret, in ‡ ante dies octavum & ſeptimum Kalendas Octobres comitiis perduellionis dicta dies. Cenſores extemplo in atrium Libertatis adſcenderunt: &, ibi ſignatis tabellis publicis, clauſoque tabulario (9), & dimiſſis † ſervis publicis, negarunt, ſe priùs quidquam publici negotii geſturos, quàm judicium populi de ſe factum eſſet. Prior Claudius cauſam dixit: &, quum ex duodecim (10) centuriis equitum octo cenſorem condemnaſſent, multæque aliæ primæ claſſis, extemplo principes civitatis in conſpectu populi, annulis aureis poſitis, † veſtem mutarunt, ut ſupplices plebem circumirent. *Abſolvuntur.* Maximè tamen ſententiam vertiſſe dicitur Ti. Gracchus, quòd, quum clamor undique plebis eſſet, periculum Graccho non eſſe, (11) conceptis verbis juravit, ſi collega damnatus eſſet, non exſpectato de ſe judicio, comitem exſilii ejus futurum. Adeò tamen ad extremum ſpei ¶ venit reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint. Abſoluto Claudio, tribunus plebis negavit ſe Gracchum morari (12).

XVII. (*XIX.*) Eo anno, poſtulantibus Aquileienſium legatis, ut numerum colonorum augeret (1), mille & quingentæ familiæ ex ſenatuſconſulto ſcriptæ, triumvirique, qui eas deducerent, miſſi ſunt, T. Annius Luſcus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. *Legati Rom. in Græciâ.* Eodem anno C. Popillius & Cn. Octavius legati, qui in Græciam miſſi erant, ſenatuſconſultum, Thebis primùm

recitatum,

adhibito tibicine. Hujus conſecrationis hanc vim eſſe volebant, ut in bona illa jus omne amitteret is, qui illa antea poſſederat. Sed ad irritum cadebant illæ minæ, & ſcenicæ illæ theatraleſque bonorum conſecrationes fraudi non erant poſſeſſoribus. Hæc omnia docet Cic. Or. pro Dom. c. 47. & ſeqq. (8) Hanc lectionem ex veteribus edd. reduxit Drakenborchius. Mallem ego vulgatum *quo minùs:* ita enim paſſim Livius; & prorſus diſſimilis eſt locus ſuprà l. 28. c. 43. quò nos relegat ille vir doctus: *quî ego minùs in Africam . . . trajicerem?* E. (9) *Tabularium* locus erat in atrio Libertatis, ubi redemptionum tabulæ, aliaque publica inſtrumenta ſervabantur. Virg. l. 2. Georg. v. 502. *nec ferrea jura, Inſanumque forum, aut populi tabularia vidit.* (10) Lege *ex duodeviginti centuriis.* Tot enim centurias equitum inſtituit Ser. Tullius, ſupra l. 1. c. 43. (11) Suprà l. 7. c. 5. *niſi, in quæ ipſe concepiſſet verba, juraret.* Cic. pro Cluent. c. 48. *ſe ſcire, illum verbis conceptis pejeraſſe.* (12) Ita, *nihil moramur vos, Patres conſcripti,* formula erat dimittendi ſenatûs.

C. 17. (1) Lege, *ut numerus colonorum augeretur:* vel, *poſtulantibus a ſenatu.*

recitatum, per omnes Peloponnesi urbes circumtulerunt, *Ne quis ullam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod senatus censuisset.* Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, levatos se oneribusque impensisque, quibus, alia aliis imperantibus, exhauriebantur. Achaïco concilio Argis (2) agitato, benignè locuti auditique, (3) egregiâ spe futuri statûs gente relictâ, in Ætoliam trajecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, ‡ criminumque inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur adversùs amentiam eorum, qui ad Macedonas gentem ‖ trahebant: pars recusare, ne, quod bello captis (4) & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ civitates ignominiæ acciperent. Justa deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem (ab eo enim missi erant) legati redierunt. Octavium retinuit secum. Popillium cum mille ferme militibus in hiberna Ambraciam misit.

Persei expeditio in Illyricum.

XVIII. (XX.) Perseus, principio hiemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne quâ in regnum vacuum (1) irrumperent Romani, sub tempus brumæ, quum inexsuperabiles ab Thessaliâ montes nivis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque, ne quid, averso se in Romanum bellum, periculi subesset; quum a Thraciâ pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentinâ defectione a Romanis ¶ præstarent, Dardanos ¶ recens domuisset bello, solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyriis, & aditum præbentibus Romanis (2), si domuisset,

senatu. Vid. suprà c. 1. (2) Reponendum videtur *Œgii* ex Polyb. Exc. Legat. n. 74. ubi horum legatorum gesta fusiùs narrantur. Œgii habitum Achaicum concilium memorat etiam noster suprà l. 28. c. 7. l. 35. c. 48. l. 36. c. 35. Tamen Argis habetur l. 31. c. 25. Sicyone l. 32. c. 19. Vid. suprà l. 38. c. 30. [Porro pro *agitato* Drakenborchius conjicit legendum *coacto*, vel quid simile. At vid. ‡ *agitare præsidium* & § *agere conventus.* E.] (3) Hoc est, in egregiâ spe. Gentem Achæorum fidissimam reliquerunt in egregiâ spe futuri statûs. Vid. *in* ¶ *spe esse.* (4) Potiùs, *quod bello captos & hostes mos esset,* nempe accipere ignominiæ.

C. 18. (1) Vacuum defensoribus. Sall. in Jug. c. 52. *eo fit, ut impetus fiat in vacuam rempublicam.* (2) Minore ambiguitate legeres *aditum præbentibus Romanis.*

muiſſet proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jam diu dubium in ſocietatem perlici poſſe; cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus levium armatorum (3), & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum ſumpto, juſſoque apparatu oppugnandarum urbium ſequi, tertio die ad Uſcanam (Peneſtianæ terræ ea maxima urbs eſt) poſuit caſtra: priùs tamen, quàm vim admoveret, miſſis, qui tentarent nunc præfectorum præſidii, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præſidium (4). Poſtquam nihil pacati referebant, oppugnare eſt adortus, & || coronâ eam capere conatus eſt. quum ſine intermiſſione interdiu noctuque alii aliis ſuccedentes, (5) pars ſcalas muris, ignem portis inferrent, ſuſtinebant tamen eam tempeſtatem propugnatores urbis; quia ſpes erat, neque hiemis vim diutiùs pati Macedonas in aperto poſſe, nec ab Romano bello tantum regi † laxamenti fore, ut poſſet morari. Ceterùm, poſtquam vineas agi, turreſque excitari viderunt, victa pertinacia eſt. nam, præterquam quòd adverſùs vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in necopinatâ obſidione. Itaque quum ſpei nihil ad reſiſtendum eſſet, C. Carvilius Spoletinus & C. Afranius a præſidio Romano miſſi, qui a Perſeo peterent, primò, ut armatos ſuaque ſecum ferentes abire ſineret; dein, ſi id minùs impetrarent, vitæ tantùm libertatiſque fidem acciperent. Promiſſum id benigniùs eſt ab rege, quàm præſtitum. exire enim ſua ſecum efferentibus juſſis primùm arma ademit (6). his urbe egreſſis, & Illyriorum cohors, (quingenti erant) & Uſcanenſes ſe urbemque dediderunt.

XIX. (*XXI.*) Perſeus, præſidio Uſcanæ impoſito, multitudinem

Romano. [Mox mallem *ſin domuiſſet.* Totam periodum, longiorem ſolito & magis implicitam, interpunctione paullulum immutatâ adjuvi. E.]
(3) Potiùs || *levium armorum.* Infrà l. 44. c. 4. *qui gravium armorum erant.*
(4) Suprà c. 10. urbs illa fruſtra tentatur ab Ap. Claudio. Eam autem interim in poteſtatem Romanorum perveniſſe, ex hoc loco intelligendum eſt. Mox pro *adortus* lege § *adorſus.* (5) Lege *ſcalas muris, pars ignem portis inferrent.* In priore enim potiùs, quàm in poſteriore membro omitti ſolet vox, quâ partitio deſignatur. Vid. ¶ Ellipſis prioris &c.
(6) Patet hîc alterum orationis membrum excidiſſe, quod reſpondeat *τῷ primùm:* ex ſequenti autem Cap. apparet, Romanos a rege retentos eſſe.

multitudinem omnem deditorum, quæ (1) propè numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, (quatuor millia autem hominum erant) præter principes (2), in custodiam civitatium divisis, Uscanensibus Illyriisque venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum. & alioqui opportunè situm, & transitus eâ est in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti § frequens castellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regionis ejus, *nihil Oæneo capto opus esse*, aït, *nisi in potestate & Draudacum sit. opportunius etiam ad omnia positum esse.* Admoto exercitu, omnes extemplo dediderunt sese. Quâ spe celeriore deditione erectus, postquam animadvertit, quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit ad perpauca vi opus fuit, cetera voluntate dedita: & in his (3) recepti mille & quingenti dispositi per præsidia milites Romani. Magno usui Carvilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo, nihil in ipsos sævitum. (4) Ad Oæneum perventum est, quod sine justâ oppugnatione capi non poterat; & majore aliquanto, quàm cetera, juventute, & validum oppidum mœnibus erat. & hinc amnis Artat s nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus, ‡ circumvallato oppido, aggerem a parte superiore ducere instituit, cujus altitudine muros superaret. quod opus dum perficitur, crebris interim prœliis, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorum multitudo variis casibus absumpta est: &, qui supererant, labore diurno nocturnoque & vulneribus inutiles erant. Ubi primùm agger † injunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellant, transcendit, & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. puberes omnes interfecti sunt: conjuges liberosque eorum in custodiam

C. 19. (1) Cohors Illyriorum, quingentorum militum, & decem millia civium Uscanensium, cum quatuor millibus militum Romanorum, superant potiùs numero exercitum, quem Perseus secum duxisse dicitur. Unde conjiciunt viri docti vitium latere in numero præsidii Romani: neque enim verisimile esse, tot millia militum Romanorum se tam facilè Perseo dedidisse. (2) Principes nempe secum habuit, ut colligitur ex iis quæ dicuntur infrà de Carvilio. Ceteros custodiendos per civitates divisit. (3) Vid. not. 3. ad c. 39. l. 2. suprà. (4) Valde abruptum

todiam dedit: prædæ alia militum ‡ cessere. Stuberam inde victor revertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium, exsulantem apud se, & Aputeum Macedonem a Berœâ, mittit. Iis mandat, ut exponerent æstatis ejus hiemisque acta sua adversùs Romanos Dardanosque: adjicerent recentia in Illyrico hibernæ expeditionis opera; hortarentur Gentium (5) in amicitiam secum & cum Macedonibus jungendam. *Legatos ad Gentium Perseus mittit.*

XX. (*XXII.*) Hi, transgressi jugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industriâ populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem pervenerunt. Lissi rex Gentius erat. eò acciti legati, mandata exponentes, benignè auditi sunt: qui responsum sine effectu ¶ tulerunt; *Voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: ceterùm ad conandum id, quod velit, pecuniam maximè deesse.* Hæc Stuberam retulere regi, ¶ tum maximè captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glauciâ ex numero custodum corporis, remittuntur sine mentione pecuniæ, quâ unâ barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram (1) inde populatus Perseus, in Penestas rursum exercitum reducit: § firmatisque Uscanæ, & circa eam per omnia castella, quæ receperat, præsidiis, in Macedoniam sese recipit. *Gentius pecuniam poscit.*

XXI. (*XXIII.*) L. Cœlius, legatus Romanus, præerat Illyrico: qui, (1) moveri non ausus, quum in iis locis rex esset, post profectionem demum ejus conatus in Penestis Uscanam recipere, a præsidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis validâ manu in Penestas misit ad obsides ab his urbibus, quæ in amicitiâ cum ‡ fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obsides dare pepigerant) jussit: ab utrâque gente sine tumultu exigi (2), Penestarum obsides Apolloniam, Parthinorum Dyrrachium (tum Epidamni (3) magis celebre nomen Græcis *Res gestæ a Rom. in Illyrico.*

ruptum est. Fortassis *Inde ad Oæneum pervenitur.* (5) Magis placeret *ad amicitiam.*

C. 20. (1) Regionem aliquam intelligendam esse videtur. Ancyræ autem in hoc tractu vix alibi mentio occurrit.

C. 21. (1) Potiùs *movere.* (2) Lege *exegit,* vel *exacti.* (3) Duplici nomine

Græcis erat) missi. Ap. Claudius, acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellum adortus (4) oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorumque, præter Romanum exercitum, ad sex millia hominum secum adduxit: neque operæ pretium fecit, Clevâ, qui relictus a Perseo erat, cum valido præsidio defendente. Et Perseus, (5) in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum, vocantibus Epirotis (6), ducit. Stratus validissima tum urbs Ætoliæ erat. sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eò profectus est & equitibus trecentis: quos pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit. Tertio die quum pervenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem nivis, locum quoque castris ægre invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quod tolerabilis aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione, præcipuè jumentorum, altero die ad templum Jovis, quem Nicæum vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen, itinere ingenti ‡ emenso, retentus altitudine amnis, ‡ mansit. Quo (7) spatio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progressus iter, obvium Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit.

Perseus frustra Stratum tentat.

XXII. (*XXIV.*) Eo die ad † finem agri Ætoli castra posita. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi, prope Acheloum amnem castris positis, quum exspectaret, effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam venturos, clausas portas, atque ipsâ eâ nocte, quà venerat, receptum Romanum præsidium cum C. Popillio legato invenit. Principes

nomine urbs illa *Dyrrachium* & *Epidamnus* vocabatur. Magis celebre tum erat, id est, frequentiore usu tum celebrabatur apud Græcos *Epidamni* nomen. (4) Lege § *adversus oppugnare.* Porro *Phanotam* vel *Phanoten* legendum videtur. *Phanote* castellum Epiri occurrit infrà l. 45. c. 26. & distinguendum est inter hunc locum & urbem Phocidis, quæ Stephano vocatur φανοτεύς, φανότη & φανοτεία. (5) Vid. not. 1. ad c. 53. l. 42. suprà. Hic tamen quod dicitur de exercitu *circa* Elimeam lustrato meliùs conveniret urbi, quàm regioni. Fortasse legendum *Elimeam*, vel *ad Elimeam*. (6) Ex iis, quæ sequuntur videtur legendum esse potiùs *Ætolis*. Namque Stratus urbs *Ætoliæ* est; tradebatur per Archidamum *Ætolum*; cujus præsentis auctoritate compulsi principes *Ætolorum* regem arcessivisse narrantur cap. seq. (7) Nempe noctis, quam ad Arachthum mansit. Crevierius autem & Drakenborchius censent excidisse, ad verbum *mansit*, vocem *diem*, *biduum*, vel similem. Ita *mansit* erit *substitit*.

cipes, qui præſentis Archidami auctoritate compulſi regem arceſſierant, obviàm egreſſo Archidamo ſegniores facti, locum adverſæ factioni dederant ad Popillium cum mille peditibus ab Ambraciâ arceſſendum. In tempore & Dinarchus, præfectus equitum gentis Ætolorum, cum ſexcentis peditibus & equitibus centum venit. Satis conſtabat, eum, tanquam ad Perſea tendentem, Stratum veniſſe: mutato deinde cum fortunâ animo, Romanis ſe, adverſùs quos venerat, junxiſſe. Nec Popillius ſecurior, quàm debebat eſſe, inter tam mobilia ingenia erat. claves portarum cuſtodiamque murorum ſuæ extemplo poteſtatis fecit: Dinarchum Ætoloſque cum juventute Stratiorum in arcem per præſidii ſpeciem amovit. Perſeus, ab imminentibus ſuperiori parti urbis tumulis tentatis colloquiis, quum obſtinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia paſſuum ab urbe trans Petitarum amnem poſuit caſtra. Ibi conſilio advocato, quum Archidamus Epirotarumque (1) transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infeſto tempore anni cenſerent, nullis præparatis commeatibus; quum inopiam priùs obſidentes, quàm obſeſſi, ſenſuri eſſent, maximè quòd hoſtium haud procul inde hiberna erant; (2) territus in Aperantiam caſtra movit. Aperantii eum, propter Archidami magnam in eâ gente gratiam auctoritatemque, conſenſu omnium acceperunt: is ipſe cum octingentorum militum præſidio his eſt præpoſitus.

XXIII. (*XXV.*) Rex cum (1) minore vexatione jumentorum hominumque, quàm venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obſidione Phanotis (2) fama ducentis ad Stratum Perſei ſubmovit. Clevas, cum præ- *Clevæ Macedonis geſta.* ſidio impigrorum juvenum inſecutus, ſub radicibus propè inviis montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius, ſuperatis anguſtiis, in campo, quem Elæona vocant, ſtativa dierum paucorum habuit. Interim Clevas, aſſumpto Philoſtrato, qui Epirotarum

C. 22. (1) Eos intellige, qui ex factione Cephali erant, ſuprà c. 18. memorati: niſi fortè hîc quoque legendum eſt *Ætolorum*. Vid. not. 6. cap. præc. (2) Meliùs, ni fallor, vocem *territus* Crevierius jungit cum præcedentibus; ut ſit, eo maximè territus, quòd hoſtium &c.

C. 23. (1) Fortaſſe legendum *cum non minore*. De voce *vexatio* vid. not. 1. ad c. 55. l. 42. ſuprà. (2) Lege *Phanotæ*, vel *Phanotes*. Vid. not. 4. ad

tarum gentem (3) habebat, in agrum Antigonenſem tranſcendit. Macedones ad depopulationem profecti; Philoſtratus cum cohorte ſuâ in inſidiis loco obſcuro conſedit. in palatos populatores quum erupiſſent ab Antigoneâ armati, fugientes eos perſequentes effuſiùs in vallem inſeſſam ab hoſtibus † præcipitant. ibi § ad mille occiſis, centum ferme captis, ubique proſpere geſtâ re, prope ſtativa Appii caſtra movent, ne qua vis ſociis ſuis ab Romano exercitu inferri poſſit. Appius, nequidquam in his locis terens tempus, dimiſſis Chaonumque, & ſi qui alii Epirotæ erant, præſidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regreſſus, per Parthinorum ſocias (4) urbes in hiberna militibus dimiſſis, ipſe Romam ſacrificii cauſâ rediit. Perſeus ex Peneſtarum gente mille pedites, ducentos equites revocatos, Caſſandriam (5), præſidio ut eſſent, miſit. Ab Gentio eadem afferentes redierunt. nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum deſtitit, quum appareret, quantum in eo præſidii eſſet; nec tamen impetrare ab animo (6) poſſet, ut impenſam in rem maximi ad omnia momenti faceret. * * * *

4. ad c. 21. ſuprà. (3) Aliquid mendi latere videtur. Crevierius conjicit legendum eſſe *Epirotarum transfugas*, ſi rectè illi nominati ſunt cap. præc. (4) Socias, nempe, Romanorum. (5) Alibi ferè ſemper a Livio *Caſſandrea* vocatur. Græce dicitur Κασσανδρεια, quod Latini reddunt *Caſſandrea* & *Caſſandria*. Simili modo promiſcuè dixerunt *Antigonea* & *Antigonia*, *Alexandrea* & *Alexandria*. (6) Vid. not. 2. ad c. 31. l. 34. ſuprà.

EPITOME

EPITOME LIBRI XLIV.

Q. Marcius Philippus per invios ſaltus penetravit in Macedoniam, compluresque urbes occupavit. Rhodii miſere legatos Romam, minantes, ſe Perſeo auxilio futuros, niſi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam ‡ jungeret. indignè id latum. Quum id bellum L. Æmilio Paullo, ſequentis anni conſuli iterum, mandatum eſſet, Paullus, (1) in concione precatus, ut, quidquid diri populo Romano immineret, in domum ſuam converteretur, & in Macedoniam profectus, vicit Perſen, totamque Macedoniam in poteſtatem redegit. Antequam confligeret, C. Sulpicius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne § miraretur, quòd luna nocte proximâ defectura eſſet. Gentius quoque rex Illyriorum, quum rebellaſſet, ab Anicio prætore victus, venit in deditionem, & cum uxore, & liberis, & propinquis, Romam miſſus eſt. Alexandriâ legati a Cleopatrâ & Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quòd his bellum inferret. Perſes, ſollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia his pecuniam, quam promiſerat, non dabat, ab iis (2) relictus eſt.

Epit. l. 44. (1) Immo poſt Perſen devictum, quum jam ſecundo curſu Italiam tenuiſſet. Vid. infrà l. 45. c. 41. (2) De Eumene verum eſt. De Gentio vid. ad c. 26. infrà.

T. LIVII PATAVINI

LIBER QUADRAGESIMUS QUARTUS.

U. c. 583. a. C. 169.

Marcius cos. & Marcius prætor trajiciunt in Græciam.

PRINCIPIO veris, quod hiemem eam, quâ hæc gesta sunt, insecutum est, ab Româ profectus Q. Marcius Philippus consul cum (1) quinque millibus (quod in (2)supplementum legionum secum trajecturus erat) Brundisium pervenit. M. Popillius consularis (3) & alii pari nobilitate adolescentes tribuni militum in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus prætor, cui classis provincia evenerat, Brundisium venit: & simul ex Italiâ profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul, ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor, superato ⸸ Leucatâ (4), Corinthium sinum invectus, & Creüsæ relictis navibus, terrâ & ipse per mediam Bœotiam diei unius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit.

C. 1. (1) Deest profectò hîc aliquid. Numerus enim absolutè & per se, non adjectâ re quæ numeretur, stare in oratione non potest. Sed & numerus hoc loco videtur vitiatus esse, quum suprà l. 43. c. 12. majores multo copias in supplementum Macedonici exercitûs decreverit. (2) Vel dele præpositionem, vel lege *quot in supplementum*. (3) Vid. not. 1. ad c. 49. l. 42. suprà. (4) Supple *promontorio;* quæ vox additur suprà l. 26. c. 26. Propriè enim *Leucates*, sive *Leucata* generis sequioris est.

(5) Id

tendit. Caſtra eo tempore A. Hoſtilius in Theſſaliâ circa Palæpharſalum habebat; ſicut nullâ re bellicâ memorabili geſtâ, ita ad (5) cunctam militarem diſciplinam ab effuſâ licentia formato milite, & ſociis cum fide cultis, & ab omni genere injuriæ defenſis. Audito ſucceſſoris adventu, quum arma, viros, equos cum . curâ (6) inſpexiſſet, ornato exercitu obviàm venienti conſuli proceſſit. Et primus eorum congreſſus ex dignitate ipſorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis*. Proconſul enim ad exercitum**. Paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. orſus a parricidio Perſei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem, adjecit, *poſt ſcelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, injurias in populum Romanum, direptiones ſociarum urbium contra fœdus, ea omnia quàm Diis quoque inviſa eſſent, ſenſurum in exitu rerum ſuarum. Favere enim pietati fideique Deos, per quæ populus Romanus ad tantum faſtigii venerit.* Vires deinde populi Romani, jam terrarum orbem complectentis, cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparavit. *Quanto majores Philippi Antiochique opes non majoribus copiis fractas eſſe?*

II. Hujus generis adhortatione accenſis militum animis, conſultare de ſummâ gerendi belli cœpit. Eò & C. Marcius prætor a Chalcide, claſſe acceptâ, venit. Placuit, non ultrà morando in Theſſaliâ tempus terere, ſed movere extemplo caſtra, atque pergere inde in Macedoniam; & prætorem dare operam, ut eodem tempore claſſis quoque invehatur hoſtium litoribus. Prætore dimiſſo, conſul, menſtruum (1) juſſo milite ſecum ferre, profectus decimo poſt die, quam exercitum acceperat, caſtra movit; &, unius diei progreſſus iter, convocatis itinerum ducibus, quum, (2) exponerent in conſilio, juſſiſſet, quâ quiſque ducturus eſſet; ſubmotis iis, quam (3) potiſſimùm peteret, *Coſ. in Macedoniam contendit.*

(5) Id eſt, ad omnes diſciplinæ militaris partes. Ita *cuncta acies* eſt tota acies ſuprà l. 4. c. 33. *cuncta mœnia* ſunt omnes partes mœnium apud Sall. in Jug. c. 57. Porro *formare in ſuos mores* occurrit ſuprà l. 3. c. 36. (6) Verbum in hac re proprium. Suprà l. 29. c. 1. *Legiones inde quum inſpexiſſet.* &c. 24. *ſingulos milites inſpexit.*

C. 2. (1) Frumenti quantum in menſem ſatis eſſet. (2) Sunt qui legendum cenſent *exponere.* Sed ſubintelligi poteſt § *ut.* (3) Sc. viam.

Mox

peteret, retulit ad confilium. Aliis per Pythium placebat via : aliis per Cambunios montes, quâ priore anno duxerat Hoftilius conful : aliis præter Afcuridem paludem. Reftabat aliquantum viæ communis (4): itaque in id tempus, quo prope ¶ divortium itinerum caftra pofituri erant, deliberatio ejus rei differtur. in Perrhæbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen ftativa habuit ad confulendum rurfus, quam potiffimùm capefferet viam. Per eofdem dies Perfeus, quum appropinquare hoftem fciret, quod iter petiturus effet ignarus, omnes faltus ‡ infidere præfidiis ftatuit. In jugum Cambuniorum montium (Voluftana ipfi vocant) decem millia levis armaturæ juvenum cum duce Afclepiodoto mittit : ad caftellum, quod fuper Afcuridem paludem erat, (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere faltum cum duodecim millium Macedonum præfidio juffus. Ipfe cum reliquis copiis primò circa Dium ftativa habuit. deinde, adeò ut § obtorpuiffe ⫞ inops confilii videretur, cum equitibus expeditis litore nunc Heracleum (5), nunc Philam percurrebat, eodem inde curfu Dium repetens.

Perfeus aditus occupat.

III. Interim confuli || fententia ftetit eo faltu ducere, ubi || propter Octolophum (1) diximus regis caftra*. Præmitti tamen quatuor millia armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit: quîs præpofiti funt M. Claudius, Q. Marcius confulis filius. confeftim & univerfæ copiæ fequebantur. Ceterùm adeò ardua & afpera & confragofa via fuit, ut præmiffi expediti biduo quindecim millium paffuum ægre itinere confecto caftra pofuerint : turrim Eudieru (2), quem cepere, locum appellant. Inde poftero

Macedoniam ingreditur Marcius.

Mox *ad confulendum rurfus, quam potiffimùm capefferet viam.* Suprà l. 22. c. 2. *propiorem viam per paludem petit.* (4) Quæ pariter ad Pythium, ad Cambunios montes, ad Afcuridem paludem duceret. (5) De Heracleo vid. infrà c. 8. Hæc urbs a quibufdam malè confunditur cum Heracleâ Trachiniæ, de quâ fuprà l. 36. c. 22. Mox pro *percurrebat*, Gronovius vult *intercurrebat*.

C. 3. (1) Ex narratione rerum a Sulpicio adversùs Philippum geftarum, quæ occurrit lib. 31. conftat Octolophum, cujus ibi mentio fit cap 36. ad occiduum Macedoniæ latus fitum effe, & longè abfuiffe ab Heracleo, & Philâ, & Dio, quæ prima Macedoniæ oppida hîc Marcio e jugis digreffo occurrunt. Vel igitur duplex locus fuit, qui Octolophi nomen haberet, alter in Daffaretiis, alter in finibus Perrhæbiæ ; vel hic locus non mutilus modò, fed & mendofus eft. (2) Græcâ terminatione pro *Eudieri.* Διερὸς humidus.

poftero die feptem millia progreffi, tumulo haud procul hoftium caftris (3) capto, nuncium ad confulem remittunt: *perventum ad hoftem effe, loco fe tuto & ad omnia opportuno confediffe; ut, quantum ⸸ extendere iter poffet, confequeretur.* Sollicito confuli, & propter itineris difficultatem, quod ingreffus erat, & eorum vicem, quos paucos inter media præfidia hoftium præmiferat, nuncius ad Afcuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipfi fiducia eft, conjunctifque copiis, caftra tumulo, qui tenebatur, quâ aptiffimum ad loci naturam erat, funt acclinata. Non hoftium modò caftra, quæ paullo plus mille paffuum aberant, fed omnis regio ad Dium & Philam, oraque maris, latè patente ex tam alto jugo profpectu, oculis ¶ fubjicitur. Quæ res accendit militi animos, poftquam fummam belli, ac regias omnes copias, terramque hoftilem tam e propinquo confpexerunt. Itaque quum alacres, protinus duceret ad caftra hoftium, confulem hortarentur; dies unus feffis labore viæ ad quietem datus eft. tertio die, parte copiarum ad præfidium caftrorum relictâ, conful ad hoftem ducit.

Levia prælia cum Macedonibus.

IV. Hippias nuper ad tuendum faltum ab rege miffus erat: qui, ex quo caftra Romana in tumulo confpexit, præparatis ad certamen animis fuorum, venienti agmini confulis obvius fuit: & Romani expediti ad pugnam exierant, & hoftes. levis armatura erat, promptiffimum genus ad ‖ laceffendum certamen. Congreffi igitur extemplo tela conjecerunt. multa utrinque vulnera temerario incurfu & accepta, & illata: pauci utriufque partis ceciderunt. Irritatis in pofterum diem animis, majoribus copiis atque infeftiùs concurfum ab illis (1), fi loci fatis ad explicandam aciem fuiffet: jugum montis, in anguftum † dorfum ‡ cuneatum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque, paucis pugnantibus, cetera multitudo, præcipuè qui gravium armorum erant, fpectatores pugnæ ftabant. levis armatura etiam per ‖ amfractus jugi procurrere, & ab lateribus cum levi armaturâ conferere (2), per iniqua atque æqua loca pugnam petere. ac,

midus. Itaque turris ευδιερον dicta fuerit ab amœnitate & bonitate aquarum. In Didafcaliis comœdiarum Terentii paffim *Græca Menandru*, *Græca Appollodoru* occurrit. (3) Caftra illa hoftium intellige præfidium Macedonum, cui præerat Hippias; ut patet ex cap. feq.

C. 4. (1) Legendum videtur *concurriffent.* (2) Excidiffe vocem fviri docti

pluribus eâ die vulneratis, quàm interfectis, prœlium nocte diremptum est. Tertio die egere (3) consilio Romanus imperator: nam neque manere in jugo inopi, neque regredi sine flagitio, atque etiam periculo; (4) sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quàm audacter commissum (5) pertinaci audaciâ, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. † Ventum quidem erat eò, ut, si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. sed, quum ad Dium per litora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millibus propè clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo, neque ipse, quod plurimùm intererat, certamini adfuit: quum Romanus imperator, major sexaginta annis, & prægravis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret. Egregiè ad ultimum in audacter commisso perseveravit: &, Popillio relicto in (6) custodiâ jugi, per invia transgressus, præmissis, qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, cum suæ gentis utrumque auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus jubet. ipse, equites impedimentaque præ se habens, cum legionibus agmen cogit.

Difficultas itinerum.

V. Inenarrabilis (1) labor descendentibus cum ruinâ jumentorum sarcinarumque. Progressis vixdum quatuor millia passuum nihil optabilius esse, quàm redire, quâ venerant, si possent. Hostilem propè tumultum agmini elephanti præbebant: qui, ubi ad invia venerant, dejectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem, equis maximè, incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive, (2) sumpto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terrâ defigebantur, distantes inter se paullo plus, quàm quanta belluæ latitudo est.

docti censent, quia *conserere* solum pro *certamen*, *pugnam conserere* insolens est. [Suspicor potiùs redundare vocem *petere*; eamque vel delendam esse, vel mutandam in *poterat*. E.] (3) Inops consilii erat. (4) Omnino lege *neque regredi sine flagitio atque etiam periculo, si cedenti ex superioribus locis instaret hostis, poterat*. (5) *Commissum* est inceptum, inchoatum: ut mox hoc cap. *in audacter commisso perseveravit*. infra c. 6. *Supererat nihil aliud in temere commisso*. Vid. † *committere spectaculum*. (6) Conjicit Drakenborchius *in custodiam jugi*, id est, ideo relicto, ut jugum custodiret.

C. 5. (1) Suprà l. 41. c. 15. *jecur omne inenarrabiliter absumptum*. (2) " Longi duo asseres inter se adversi modicâ inclinatione demissi secundùm

est. in eos transversi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, ut pons esset, injungebantur: humusque insuper injiciebatur. modico deinde infrà intervallo similis alter pons: dein tertius, & plures ex ordine, quâ rupes || abscissæ erant, fiebant. Solido procedebat elephas in pontem: cujus priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons, usque alterius initium pontis (3) prolabi eum leniter cogebat. alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes, prolabebantur. ubi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruinâ inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum est. Paullo plus septem millia (4) die Romani processerunt; minimum pedibus itineris confectum. plerumque provolventes se simul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis, processerunt. adeò ut ne dux quidem & auctor itineris inficiaretur, parvâ manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem pervenerunt: neque, an infestus is locus esset, septus undique, circumspiciendi spatium fuit. vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum postero quoque die in tam cavâ valle opperiri Popillium, ac relictas cum eo copias, necesse fuit: quos & ipsos,

quum

eundùm superiorem partem, in terrâ ex inferiore parte defigebantur." Ita Crevierius; qui in editione formæ minoris, omissis verbis *secundùm superiorem partem*, hæc adjicit: "sive potius, inferiorem partem habebant innixam fulcris in terrâ defixis; quibus quidem fulcris inferior illa asseris pars ad eam altitudinem attollebatur, quæ haud multum esset infra ejusdem asseris summitatem: unde modica totius asseris inclinatio." Secundùm hæc, voces *fulcis asseribus*, quæ mox occurrunt, interpretatur, "sive asserum fulcris." Pergit vir doctus in editione formæ majoris: "Itaque illi asseres intelligendi sunt triquetrâ ferè formâ fuisse, ita ut e tribus lateribus unum per proclive porrigeretur & acclinaretur secundùm montem; alterum, nempe superius, modicè inclinatum esset & leni fastigio devexum; tertium denique e terrâ, in qua ex inferiore parte defigebatur, assurgeret in rectum." Posteriora hæc, nescio an vacillatione aliquâ sententiæ permotus, omisit in alterâ editione. Exscribendam autem duxi totam hanc interpretationem, judicioque lectoris permittendam: Drakenborchius enim ceterique interpretes locum silentio prætereunt, licet ille interpretationi Crevierianæ accessisse censendus sit. Fateor tamen me de ejus veritate multum dubitare; eamque obscuriorem mihi videri, quam quæ illustrare profitetur. Hoc credo Livium dicere voluisse: asseres declivi fastigio porrectos esse, ex superiore parte præcipitio incumbentes, ex inferiore asseribus validis in terrâ defixis. E. (3) Incitum sustuli, quod hìc in editione Drakenborchianâ comparet, sensumque loci vitiare mihi videtur. E. (4) Fortè *eo die*. Alii vulgatum tuentur; accipiuntque

quum ab nullâ parte hoſtis terruiſſet, locorum aſperitas hoſtiliter vexavit. Tertio die conjunctis copiis eunt per ſaltum, quem incolæ Callipeucen appellant. quarto inde die per æquè invia, ſed aſſuetudine peritiùs, & meliore cum ſpe, quòd nec hoſtis unquam apparebat, & mari appropinquabant, degreſſi in campos, inter Heracleum & Libethrum poſuerunt caſtra peditum: quorum pars major tumulos tenebat.(5) ii vallem, campi quoque partem, ubi eques ⊥ tenderet, amplectebantur.

Perſei pavor. VI. Lavanti regi dicitur nunciatum, hoſtes adeſſe. quo nuncio quum pavidus exſiluiſſet e ſolio (1), victum ſe ſine prælio clamitans ‖ proripuit (2); &, ſubinde per alia atque alia pavida conſilia & imperia trepidans, duobus ex amicis (3) Pellam, alterum Aſclepiodotum, ubi pecunia depoſita erat, ex præſidiis revocat; omneſque aditus aperit bello. *Et incredibilis ſtupor.* Ipſe, ab Dio auratis ſtatuis (4) omnibus raptim, ne præda hoſti eſſent, in claſſem congeſtis,(5) ociùs demigrare Pydnam cogit: &, quæ temeritas conſulis videri potuiſſet, quòd eò proceſſiſſet, unde invito hoſte regredi nequiret, eam non inconſultam audaciam fecit. Duos enim ſaltus, per quos inde evadere poſſent, habebant Romani: unum per Tempe in Theſſaliam, alterum in Macedoniam præter Dium; quæ utraque regiis tenebantur præſidiis. Itaque ſi dux intrepidus decem dies (6) primam ſpeciem appropinquantis terroris ſuſtinuiſſet, neque receptus Romanis per Tempe in Theſſaliam, neque commeatibus pervehendis eò patuiſſet iter. Sunt

accipiuntque *die* pro *per diem*, ut opponatur *τῳ nocte*, quod ſequitur paullo poſt. (5) Legendum videtur: *alii vallem campique partem.* [Sed ſuſpicor majus aliquod mendum latere. Quid, ſi vox *ii* ad *tumulos* referatur? E.]

C. 6. (1) Solium balneatorium intellige, in quo ſedentes lavabantur. (2) Mox ad *proripuit* repetatur *τὸ ſe.* (3) Locus corruptus & mutilus; quem tamen in hunc ferè modum reparare licet, partim ex cap. 10. infrà, partim ex Diodoro in Exc. Vales. *Duos ex amicis, Niciam proficiſci juſſit Pellam, ubi pecunia depoſita erat, & quidquid ejus ibi nanſciſceretur, in mare dejicere: alterum, Andronicum miſit Theſſalonicam, ut navalia incenderet. Simul Hippiam & Aſclepiodotum ex præſidiis revocat.* (4) Intellige inſignem illam turmam, Lyſippi opus: id eſt, ſtatuas equeſtres viginti quinque, quas Alexander fieri juſſerat totidem fortiſſimorum virorum in pugnâ ad Granicum occiſorum. (5) Excidit *incolas omnes*, vel aliquid ſimile. Diodor. in Exc. Vales. *τους χρυσους ανδριαντας ανασπασας εκ Διου, παντας τους εκ της πολεως αναλαβων μετα τεκνων και γυναικων ανεχωρησεν εις Πυδναν.* (6) Neſcit Drakenborchius, quid ſit *ſuſtinere primam ſpeciem terroris.* Eſt ſuſtinere

Sunt enim ¶ Tempe ſaltus, etiamſi non bello fiat infeſtus, tranſitu difficilis. nam (7) præter anguſtias per quinque millia, quâ exiguum jumento onuſto iter eſt, rupes utrinque ita || abſciſæ ſunt, ut deſpici vix ſine vertigine quâdam ſimul oculorum animique poſſit terret & ſonitus & altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus, (8) tam ſuâpte naturâ infeſtus, per quatuor diſtantia loca præſidiis regis (9) fuit inſeſſus. unum in primo aditu ad Gonnum erat; alterum (10) Condylon caſtello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum viæ ipſi, quâ & media & anguſtiſſima vallis eſt, impoſitum, quam vel decem armatis tueri facile eſt. Interclufo per Tempe ſimul aditu commeatibus, ſimul reditu, ipſi montes, per quos deſcenderant, repetendi erant. quod (11) ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus ſuperiora cacumina hoſtibus, non poterant: & experta difficultas ſpem omnem † incidiſſet. Supererat nihil aliud in temere commiſſo, quàm in Macedoniam ad Dium per medios evadere hoſtes: quod, niſi Dii mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat. Nam quum Olympi radices montis paullo plus quàm mille paſſuum ad mare relinquant ſpatium, cujus dimidium loci occupat oſtium latè reſtagnans Baphyri amnis, partem (12) planiciæ aut Jovis templum, aut oppidum tenet; reliquum perexiguum foſſâ modicâ valloque claudi poterat, & ſaxorum ad manum ſilveſtriſque materiæ tantum erat, ut vel murus objici, turreſque

ſuſtinere terrorem primò oſtentatum, qui ſpecie major viſus eſt, quàm re fuit. Nihil igitur mutandum. E. (7) Præterquam quòd adeò anguſta via eſt per quinque millia, ut exiguum onuſto jumento iter ſit. Ceterùm parum deſcriptioni Livianæ convenit illa Plinii l. 4. Hiſt. Nat. c. 8. *Tempe vocantur quinque millium paſſuum longitudine, & ferme ſeſquijugeri latitudine, ultra viſum hominis attollentibus ſe dextrâ lævâque leniter convexis jugis.* ut & illa Æliani l. 3. Var. Hiſt. c. 1. *το μεν μηκος επι τεσσαρακοντα διηκει σταδιους, τογε μην πλατος, τη μεν εστι πλεθρου, τη δε και πλειον ολιγῳ* (8) Paullo ſuprà, *etiamſi non bello fiat infeſtus.* Dukerus mallet *Hic ſaltus*, quòd ſtatim ſequitur *loca.* (9) Potiùs *regiis.* Sic enim ſolet Livius. (10) Lege *alterum ad Condylon*, vel etiam *alterum in Condylo, caſtello inexpugnabili.* (11) Tranſſcenderant quidem illos ſaltus, quia fefellerant hoſtem: at idem facere non poterant palàm & apertâ vi, ſi hoſtis obſtitiſſet. [Similis eſt conſtructio ſuprà c. 1. *ſicut nullâ re bellicâ memorabili geſtâ, ita ad cunctam militarem diſciplinam ab effuſâ licentiâ formato milite.* E.] (12) Idem vocabulum hâc formâ occurrit apud Cæſ. l. 1. de B. Civ. c. 43. Hirt. in B. Afric. c. 28.

resque excitari potuerint. Quorum nihil quum dispexisset cæcata(13) mens subito terrore,(14) nudatis omnibus præsidiis, patefactisque bello, ad Pydnam refugit.

VII. Consul, plurimum & præsidii & spei cernens in stultitiâ & segnitie hostis, remisso nuncio ad Sp Lucretium Larissam, ut castella, relicta ab hoste, circa Tempe occuparet, præmisso Popillio ad explorandos transitus circa Dium, postquam patere omnia in omnes partes animadvertit, secundis || castris pervenit ad Dium: metarique sub ipso templo (1), ne quid sacro in loco violaretur, jussit. Ipse, urbem ingressus, (2) sicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine statuarum, munitamque egregiè, vix satis credere, in tantis rebus sine causâ relictis non aliquem subesse dolum. Unum diem ad exploranda circà omnia moratus, castra movet: satisque credens, paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn processit. Postero die progressus,(3) Agassam urbem, tradentibus sese ipsis, recepit: &, ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus, sine præsidio relinquere se eis urbem, immunesque ac suis legibus victuros, est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: &, † quantum procederet longiùs a Thessaliâ, eo majorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est; dubitatione omnibus exemptâ, quid intercluso ab Thessaliâ patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus, contractis in unum omnibus copiis ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atque Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse cujus culpæ reus nemo justiùs, quàm ipse, fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit, cum commeatu naves venire, (ingens enim caritas annonæ ac propè

Cos. Dium pervenit.

Inopiâ laborat.

c. 28 & in B. Hisp c. 28. Pari modo *segnitia* & *segnities* aliaque duplici hac formâ antiquis in usu fuere. (13) Gronovius conjicit ‡ *occæcata*. Sed & *cæcare* eo sensu apud Cic. aliosque sæpius occurrit. (14) Nudatis præsidio omnibus locis. Vid. not. 1. ad 3. c. l. 42. suprà.

C. 7. (1 Templum Jovis intellige, cujus sub finem cap. præc. mentio facta est. Ceterùm legendum videtur *metatisque:* ut sit *jussit ne* &c. (2) Vid. not. 11. ad cap. præc. (3) Infrà l. 45. c. 27. hoc nomen numero plurali effertur.

pè inopia erat) ab † invectis jam portum audit, onerarias naves Magnesiæ relictas esse. Incerto inde, quidnam agendum foret, (adeò sine ullâ ope hostis quæ ‖ aggravaret, cum ipsâ difficultate rerum pugnandum erat) peropportunè literæ a Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se, quæ super Tempe essent & circa Philan, tenere omnia, frumentique in iis & aliarum in usum rerum copiam invenisse.

VIII. His magnopere lætus consul ab Dio ad Philan ducit, simul ut præsidium ejus firmaret, simul ut militi frumentum, cujus tarda subvectio (1) erat, divideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam (2) habuit. nam alii, metu recessisse eum ab hoste, ferebant, quia manenti imperatori (3) prœlio dimicandum foret: alii ignarum, (4) belli quæ in dies fortuna novaret; ut qui, offerentibus sese rebus, (5) omisisset e manibus ea, quæ mox repeti non possent. † Simul enim cessit possessione Dii, excitavit hostem, ut nunc tandem sentiret, recuperanda esse, quæ priùs culpâ amissa forent. Auditâ enim profectione consulis, regressus Dium, quæ disjecta ac vastata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis castra ponit; amnem ipsum, transitu perdifficilem, pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus, hibernis idem incitatus pluviis: & supra rupes ingentes gurgitibus (6) facit, & intra prorupta, in mare evolvendo terram, præaltas voragines, cavatoque medio alveo ripas utrinque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis (7) credens, extrahere reliquum tempus

Dium relinquit.

Perseus Dium redit.

C. 8. (1) *Subvehere commeatus* occurrit suprà l. 9. c. 15. & alibi. (2) Suprà l. 27. c. 10. extr. *qui in Hispaniâ bellum secundâ suâ famâ ducisque gerebat.* infrà c. 22. *quàm secundâ famâ malè rem gerere.* Huic opponitur *fama adversa*, & *adversus rumor* l. c. (3) Omnino otiosa & delenda videtur vox *imperatori.* (4) Id est, *quæ belli fortuna* &c. Pronomen relativum non semper in initio periodi ponitur, sed interdum post primam vel alteram vocem rejicitur. Perizonius autem conjecit legendum, *alii ignarum belli, quæque in dies fortuna novaret.* (5) Hoc usitatiùs dicitur ‖ *emittere e manibus* sive *de manibus.* (6) Lege *ingentes gurgites facit, & infra, proruptam in mare evolvendo terram*, &c. Tò *rupes* quoque Gronovius mutandum censet in *rupem.* Hoc minùs necessarium videtur. Rupibus in alveo enatis, aquæ supra eas tardatæ earum objectu ingentes gurgites faciunt; infra easdem rupes præaltas voragines. [*Supra rupes, infraque* intellige versùs partes mediterraneas maritimasque. E.] (7) Potiùs *hosti.* Vid. † *obseptum.*

tempus ejus æſtatis in animo habebat. Inter hæc conſul a Philâ Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleum mittit. abeſt a Philâ quinque millia ferme paſſuum, mediâ regione inter Dium Tempeque, in rupe amni imminente poſitum.

Heracleum captum.

IX. Popillius, priuſquam armatos muris admoveret, miſit, qui magiſtratibus principibuſque ſuaderent, fidem clementiamque Romanorum, quàm vim, experiri mallent. nihil ea conſilia moverunt, quia ignes ad Enipeum ex regis (1) caſtris apparebant. Tum terrâ marique (& claſſis appulſa ab litore ſtabat) ſimul armis, ſimul operibus machiniſque, oppugnari cœpti. Juvenes etiam quidam Romani, ludicro circenſi ad uſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effuſione inductâ beſtiis (2) omnium gentium circum complendi, varia ſpectaculorum conquirere genera: nec (3), ſemel quadrigis, ſemel || deſultore miſſo, vix unius horæ tempus utrumque curriculum complebat. Inter cetera ſexageni ferme juvenes, interdum plures, (4) apparatoribus ludi armati inducebantur. horum inductio (5) in parte ⸸ ſimulacrum || decurrentis exercitûs erat; ex parte elegantioris exercitii, quàm militaris artis (6), † propiorque gladiatorium armorum uſum. Quum alios decurſûs (7) edidiſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu niſis, † faſtigatam, ſicut tecta ædificiorum

Teſtudo.

C. 9. (1) Potiùs *regiis*. (2) Beſtiis ex toto terrarum orbe conquiſitis. In eo maximè verſabatur ambitio magiſtratuum Romanorum, Livii ætate ludos edentium, ut ex longinquis maximè regionibus conquiſitas feras populo exhiberent. Huc pertinent inprimis Cælii ad Ciceronem epiſtolæ complures; veluti Ep. 4, 8, 9. l. 8. ad Fam. Vox *effuſio* apud Cic. ſæpiùs occurrit. Pro Roſc. Amer. c. 46. *In hac vitâ, judices, quos ſumptus quotidianos, quas effuſiones fieri putatis?* l. 7. ad Att. Ep. 3. *illud probè judicas, nequaquam ſatis pro meis officiis, pro ipſius in alios effuſione, illum in me liberalem fuiſſe.* (3) Lege *& ſemel quadrigis*, vel *ac ſemel*: ut voluerit Livius, non ita multiplicatos eſſe olim, ut ævo ſuo, quadrigarum & deſultorum miſſus; atque adeò, ut muneris tempus produceretur, conquiſita eſſe varia ſpectaculorum genera, in quibus erat illa *teſtudo*. *Curriculum* hîc idem valet ac *curſus*, quemadmodum infrà l. 45. c. 33. (4) Omnino lege *interdum plures* || *apparatioribus ludis*. (5) *In parte* ... *ex parte* idem eſt, quod *partim* ... *partim*. Sed pro *in parte* fortaſſe legendum *ex parte*. (6) Vocem *artis* Gronovius delendam cenſet: Perizonius, unà voce tranſpoſitâ, legebat *elegantioris, quàm exercitii militaris artis*. (7) Potiùs *decurſu*.

(8)

rum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum ſpatio diſtantes duo armati procurrebant, comminatique inter ſe, ab imâ in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta quum evaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in mediâ inter ſe concurrentes, haud ſecus quàm ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillima parti muri admota, quum armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri ¶ faſtigio altitudinis æquabantur: depulſiſque iis, in urbem duorum || ſignorum milites tranſcenderunt. Id tantùm diſſimile fuit, quòd,(8) & in fronte extremâ, & ex lateribus, ſoli non habebant ſuper capita elata ſcuta, ne nudarent corpora; ſed (9) prætecta pugnantium more. ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini injecta imbris in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur. Et conſul, capto jam Heracleo, caſtra eò promovit; tanquam Dium, atque, inde ſubmoto rege, in Pieriam (10) etiam progreſſurus. Sed, hiberna jam præparans, vias commeatibus ſubvehendis ex Theſſaliâ || muniri jubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari, ubi diverſari (11) portantes commeatus poſſent.

X. Perſeus, tandem a pavore eo, quo attonitus fuerat, (1) recepto animo, malle, imperiis ſuis non obtemperatum eſſe, quum trepidans gazam in mare dejici Pellæ, Theſſalonicæ navalia juſſerat incendi. Andronicus, Theſſalonicam miſſus, traxerat tempus, (2) id ipſum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum. incautior Nicias Pellæ projiciendo pecuniæ partem (3), quod fuerat nactus: ſed in (4) rem emendabilem viſus lapſus eſſe, quòd per

Pudet Perſea pavoris ſui.

(8) Soli illi milites, qui conſiſtebant in primâ fronte hujus agminis, & ex utroque ejus latere. (9) Legendum videtur *prætenta*. Refertur enim *ad ſcuta*. (10) Ipſum Dium Ptolemæus in Pieriâ ponit. Sed alios Pieriæ terminos Ptolemæus, alios Strabo dedit: Liviuſque Strabonis ſententiam ſecutus eſt. (11) Forte || *deverſari*.

C. 10. (1) Suprà l. 2. c. 50. *ut reſpirandi ſuperior locus ſpatium dedit, recipiendique a pavore tanto animum*. l. 21. c. 5. *priuſquam tanti ex pavore reciperent animos*. (2) Relinquens locum pœnitentiæ, quod quidem ipſum accidit, nempe ut regem pœniteret. (3) Per epexegeſin intelligendum: pecuniæ partem, ſcilicet id *quod fuerat nactus*. [Mihi tamen diſplicet non conſtructio verborum grammatica, ſed ſenſus rei parum conveniens: quaſi Nicias in incertam pecuniæ conquiſitionem miſſus eſſet, non ad Gazam regiam Pellæ ſervatam. E.] Sunt qui conjiciunt *quod fugerat, nactus*, iram ſcilicet vel indignationem Perſei. (4) Legendum videtur *in re emendabili,*

per urinatores omne ferme extractum eſt. tantuſque pudor regi pavoris ejus fuit, ut urinatores clam interfici juſſerit; deinde Andronicum quoque & Nician, ne quis tam dementis imperii conſcius exſiſteret. Inter hæc C. Marcius, cum claſſe ab Heracleo Theſſalonicam profectus, & agrum pluribus locis, expoſitis per litora armatis, latè vaſtavit, & procurrentes ab urbe, ſecundis aliquot prœliis, trepidos intra mœnia compulit. jamque ipſi urbi terribilis erat, quum (5), diſpoſitis omnis generis tormentis, non vagi modò circa muros, temere appropinquantes, ſed etiam qui in navibus erant, ſaxis tormento emicantibus percutiebantur. Revocatis igitur in naves militibus, omiſsâque Theſſalonicæ oppugnatione, (6) Æniam inde petunt. quindecim millia paſſuum ea urbs abeſt, adverſùs Pydnam poſita, fertili agro. Pervaſtatis finibus ejus, ¶ legentes oram, Antigoneam perveniunt. ibi, egreſſi in terram, primò & vaſtarunt agros paſſim, & aliquantum prædæ contulerunt ad naves. dein palatos eos adorti Macedones, mixti pedites equiteſque, fugientes effuſè ad mare perſecuti, quingentos ferme occiderunt, & non minùs ceperunt. Nec aliud, quàm ultima neceſſitas, quum recipere ſe tutò ad naves prohiberentur, animos militum Romanorum, ſimul deſperatione aliâ ſalutis, ſimul indignitate, irritavit. Redintegrata in litore pugna eſt. adjuvere &, qui in navibus erant. Ibi Macedonum ducenti ferme cæſi; par numerus captus. Ab Antigoneâ claſſis profecta, ad agrum Pallenenſem ‡ exſcenſionem ad populandum fecit. Finium is ager Caſſandrenſium erat, longè fertiliſſimus omnis oræ, quam prætervecti fuerant. Ibi Eumenes rex, viginti § tectis navibus ab Eleâ profectus, obvius fuit; & quinque miſſæ a Pruſiâ rege tectæ naves.

Variæ urbes a Rom. fruſtra tentatæ.

Eumenes jungit ſe prætori.

XI. Hac virium acceſſione animus ⊥ crevit prætori, ut Caſſandream oppugnaret. (1) Condita eſt a Caſſandro rege in ipſis faucibus, quæ Pallenenſem agrum ceteræ Macedoniæ

emendabili, vel *in errorem emendabilem*. (5) Quum ſubitò converſa eſt rerum facies, diſpoſitis ſuper urbis muros tormentis, quibus percutiebantur Romani. (6) Legendum videtur *Æneam*, quæ urbs eſt Macedoniæ, Theſſalonicæ vicina. At *Ænia* urbs eſt Perrhæbiæ, quam Livius hic indicare non potuit.

C. 11. (1) Olim *Potidæa*. Illam deinde vel auxerat, vel inſtauraverat Caſſander,

Macedoniæ jungunt, hinc Toronaïco, hinc Macedonico septa mari. Eminet namque in altum lingua, in quâ sita est: nec minùs, quàm (2) in altum magnitudine Atho mons, excurrit, obversa in regionem Magnesiæ duobus inparibus promontoriis; quorum majori Posideum est nomen, minori Canastræum. Divisis partibus oppugnare adorti (3): Romanus ad Clitas, quas vocant, munimenta,(4) cervis etiam objectis, ut viam intercluderet, a Macedonico ad Toronaïcum mare perducit. ab alterâ parte euripus (5) est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossâ complendâ, quam nuper objecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti prætori, quia nusquam cumuli apparebant, quò regesta e fossâ terra foret, monstrati sunt ¶ fornices :(6) *non ad eamdem crassitudinem, quâ veterem murum, sed simplici laterum ordine, structos esse.* Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in urbem patefacere. fallere autem ita se posse, si, muros a parte aliâ scalis adortus, tumultu † injecto, in custodiam ejus loci (7) propugnatores urbis avertisset. Erant in præsidio Cassandreæ, præter non contemnendam juventutem oppidanorum, octingenti Agrianes, & (8) duo millia Penestarum Illyriorum, a Pleurato inde (9) missi, bellicosum

Cassander, & de suo nomine *Cassandream* dixerat. Plin. l. 4. c. 10. (2) Dele voces *in altum magnitudine*; vel lege *nec minùs in altum, quàm Atho mons, excurrit.* Suprà l. 26. c. 42. *ab intimo sinu peninsula excurrit.* l. 37. c. 31. *in altum lingua mille passuum excurrens.* Ceterùm *Atho* primo casu vix alibi occurrit: at casu tertio, quarto, sexto infrà c. 28. & l. 45. c. 30. (3) Potiùs § *adorsi.* [Mallem quoque *Diversis partibus*, etsi alterum occurrit apud Vell. Pat. l. 2. c 95] (4) *Cervi* erant ramosi trunci arborum, quos in terram ante fossam vallumque depangere & variè serere solebant, ad obstruendum aut impediendum iter. Cæs. l. 7. Bell. Gall. c. 72. Nomen habuerunt a similitudine cornuum cervi. (5) *Euripi* dicebantur fossæ manu ductæ, quæ maris aquas acciperent. Cic. l 2. De Leg. c. 1. *ductus verò aquarum, quos isti nilos & euripos vocant, quis non, quum hæc videat, irriserit?* (6) Supple, ex sollenni more Livii, *dictumque est.* Intelligendum autem est fornicum illorum parietes structos esse e terrâ, quam e fossâ egesserant, sive lateribus inde formatis. [Crevierius, in editione formæ majoris, haud facilè expediendum censet, ubi & quem ad usum structi illi fornices, & quî eorum pariete perfosso in urbem pateret via. Mihi videtur fornices intelligendos esse in urbis muro, quales memorantur suprà l. 36. c. 23. *fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum.* Hos autem fornices Perseum, fossâ nuper objectâ, parietibus obstruxisse. Ceterùm voces aliquot hîc excidisse valde suspicor. E.] (7) Quem scalis adoriretur. (8 Tamen suprà l. 43. c. 23. dicitur *Perseus ex Penestarum gente mille pedites, ducentos equites . . . Cassandream, præsidio ut essent, misisse.* (9) Nempe ex regione Penestarum Illyriorum. Sed fortè legendum *eòdem.*

(10)

bellicoſum utrumque genus. His tuentibus muros, quum ſubire Romani ſummâ vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfoſſi urbem patefecerunt. quod ſi, qui irrupere (10), armati fuiſſent, extemplo cepiſſent. Hoc ubi perfectum eſſe opus militibus nunciatum eſt, clamorem alacres gaudio repentè tollunt, aliis parte aliâ in urbem irrupturis.

XII. Hoſtes primùm admiratio cepit, quidnam ſibi repentinus clamor vellet. poſtquam patere urbem accepere præfecti præſidii Pytho & Philippus,(1) pro eo, qui † occupaſſet aggredi, opus factum eſſe rati, cum validâ manu Agrianum Illyriorumque erumpunt: Romanoſque, qui alii aliunde coïbant convocabanturque, ut ſigna in urbem inferrent, incompoſitos atque ¶ inordinatos fugant, perſequunturque ad foſſam: in quam compulſos ruinâ cumulant. ſexcenti ferme ibi interfecti, omneſque propè, qui inter murum foſſamque deprehenſi erant, vulnerantur. Ita ſuo ipſe conatu perculſus prætor, ſegnior ad alia factus conſilia erat: & ne Eumeni quidem, ſimul a mari, ſimul a terra aggredienti, quidquam ſatis † procedebat. Placuit igitur utrique, cuſtodiis firmatis, ne quod præſidium ex Macedoniâ intromitti poſſet, quoniam vis aperta non proceſſiſſet, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, decem regii lembi, ab Theſſalonicâ cum delectis Gallorum auxiliaribus miſſi, quum in ſalo ¶ ſtantes hoſtium naves conſpexiſſent; ipſi, obſcurâ nocte, ſimplici ordine, quàm poterant proximè littus tenentes, intrarunt urbem. Hujus novi præſidii fama abſiſtere oppugnatione ſimul Romanos regemque coëgit. circumvecti promontorium, ad Toronen claſſem appulerunt. Eam quoque oppugnare § adorti (2), ubi validâ defendi manu animadverterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi quum appropinquantes repleta mœnia armatis vidiſſent, prætervecti ad Iölcon claſſem ‡ appulerunt; inde, agro vaſtato, Demetriadem quoque aggreſſuri.

XIII.

(10) Nullos irrupiſſe ſatis conſtat ex cap. ſeq. neque inermes id fuiſſent auſi. Lege *qui irrumperent:* hoc ſenſu; ſi præſtò fuiſſent armati, qui irrumperent in urbem, extemplo eam cepiſſent. Vel fortè legendum *qui perrupere*, nempe parietem.

C. 12. (1) Rati opus factum a Romanis ei utile futurum, qui primus aggredi maturaſſet. (2) Potiùs *adorſi*.

XIII. Inter hæc & conful, ne fegnis federet tantùm in agro || hoftico, M. Popillium cum quinque millibus militum ad Meliboeam urbem oppugnandam mittit. Sita eft in radicibus Offæ montis, quâ parte in Theffaliam vergit, opportunè imminens fuper Demetriadem. Primus adventus hoftium perculit incolas loci : ¶ collectis deinde ex necopinato pavore animis, difcurrunt armati ad portas ac mœnia, quâ fufpecti aditus erant : ‡ fpemque extemplo † inciderunt, capi primo impetu poffe. Obfidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perfeus, quum audiffet, fimul Meliboeam a confulis exercitu oppugnari, fimul claffem Iölci ftare, ut inde Demetriadem aggrederetur, Euphranorem quemdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Meliboeam mittit. eidem imperatum, ut, fi a Meliboeâ fubmoviffet Romanos, Demetriadem priùs occulto itinere intraret, quàm ab Iölco ad urbem caftra moverent Romani. Et ab oppugnatoribus Meliboeæ, quum in fuperioribus locis repentè apparuiffet, cum trepidatione multâ relicta opera funt, ignifque injectus. ita a Meliboeâ abfceffum eft. Euphranor, folutâ unius urbis obfidione, Demetriadem extemplo ducit. nec tum mœnia modò, fed agros etiam confiderunt (1) fe a populationibus tueri poffe : & eruptiones in vagos populatores non fine vulneribus hoftium factæ funt. Circumvecti tamen mœnia funt prætor & rex, fitum urbis contemplantes, fi quâ parte tentare aut opere aut vi poffent. Fama fuit, per Cydantem Cretenfem & Antimachum, qui Demetriadi præerat, § tractatas inter Eumenem & Perfea conditiones amicitiæ. ab Demetriade certè abfceffum eft. Eumenes ad confulem navigat : gratulatus (2), quòd profpere Macedoniam intraffet, Pergamum in regnum abit. *Eumenes in regnum abit.* Marcius Figulus prætor, parte claffis in hiberna Sciathum mifsâ, cum reliquis navibus Oreum (3) Bœotiæ petit, eam urbem aptiffimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedoniâ, quique in Theffaliâ erant, mitti commeatus poffent. De Eumene rege longè diverfa tradunt (4). Si Valerio

C. 13. (1) Æquè *confid*. ac *confifus fum* dici poffe, ex uno hoc loco probat Voffius. (2) Excidiffe videtur copula *que*. (3) Lege *Oreum Eubœæ*. Neque enim vitium in nomine urbis effe, conftat ex cap. 30. infrà. (4) Nempe rerum fcriptores.

(5)

Valerio Antiati credas, nec classe adjutum ab eo prætorem esse, quum sæpe eum literis arcessisset, tradit; nec (5) cum gratiâ ab consule profectum in Asiam, indignatum, quòd, ut iisdem castris ‡ tenderet, permissum non fuerit. ne ut equites quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem ejus & remansisse apud consulem, & sinceram ejus fidem æquali † tenore egregiamque operam in eo bello fuisse.

XIV. Dum bellum in Macedoniâ geritur, legati Transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen; gentis, ex quâ fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ, muneraque missa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armaque equestria. † Secundùm Gallos Pamphyli (1) legati coronam auream, ex viginti millibus § Philippeorum (2) factam, in curiam intulerunt: petentibusque iis, ut id donum in cellâ Jovis optimi maximi ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum. benignéque amicitiam renovare volentibus legatis responsum, & binûm millium æris singulis missum munus.

Prusiæ & Rhodiorum legati.

Tum ab rege Prusiâ, & paullo pòst ab Rhodiis, de eâdem re longè aliter differentes legati auditi sunt. utraque legatio de pace reconciliandâ cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis, quàm postulatio, fuere, profitentis, *& ad id tempus se cum Romanis stetisse, &, quoad bellum foret, staturum. Ceterùm, quum ad se a Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, & iis pollicitum deprecatorem apud senatum futurum;* (3) *petere, si possent ‡ inducere in animum, ut finiant iram, se quoque in gratiâ reconciliatae pacis posse uti.* hæc regii legati. Rhodii, superbè commemoratis erga populum Romanum beneficiis, & penè victoriæ,

(5) Neque ita profectum ab consule, ut integra esset inter illos gratia, sed cum mutuâ offensione.

C. 14. (1) Legati ex Pamphyliâ. (2) Philippei *aurei* intelligendi videntur: qui quum singuli pares essent didrachmo, sequitur coronam redire ad 400. libras Romanas auri. Immanis profectò pecuniæ summa, & vix credibilis; quum Attalus ipse coronam auream, tantùm *ducentûm quadraginta sex* pondo in Capitolio posuisse dicitur suprà l. 32. c. 27. Philippus *centum* pondo l. 36. c. 35. Alabandenses *quinquaginta* l. 43. c. 6. [Vid. tamen infrà l. 45. c. 25.] Restat igitur, ut legamus *duobus millibus*. (3) Lege & *petere*, quod respondeat iis quæ præcedunt & *pollicitum*. [Hæc emendatio

victoriæ, † utique de Antiocho rege, majore parte ad se vindicatâ, adjecerunt: *Quum pax inter Macedonas Romanosque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se invitos, nullo ejus in se merito, quoniam ita Romanis visum sit in societatem se belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa ejus incommoda belli sentire. mari intercluso, inopiâ insulam premi, amissis maritimis vectigalibus atque commeatibus. Quum id ultrà pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denunciarent, Rhodiis placere, pacem eum componere cum Romanis: se Romam eadem nunciatum missos. Per quos ‡ stetisset, quo minùs belli finis fieret, adversùs eos quid sibi faciendum esset, Rhodios consideraturos esse.* Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audirive posse, certum habeo. inde existimari potest, qui || habitus animorum audientibus ea Patribus fuerit. *Rhodiorum superba oratio.*

XV. ‡ Claudius, nihil responsum, auctor est: tantùm senatusconsultum recitatum, quo Caras & Lycios liberos esse juberet populus Romanus, literasque extemplo ad utramque gentem *(1) scirent indicatum mitti. Quâ auditâ re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paullo antè ceperat, (2) corruisse. Alii responsum esse tradunt, *Populum Romanum & principio hujus belli haud vanis auctoribus compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege adversùs rempublicam suam occulta consilia inisse: &, si id antè dubium fuisset, legatorum paullo antè verba ad certum redegisse: & plerumque ipsam se fraudem, etiamsi initio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuncio (3) in orbe terrarum* *Castigatio ferociæ Rhodiorum.* †

emendatio fortasse minùs necessaria, si vox *pollicitum* accipiatur pro *pollicitum esset*. E.] Sequentium sensus videtur esse, Prusiam petere, ut sibi liceret partem gratiæ in reconciliatâ pace ferre. Sed aliquid mendi verbis inest. Gronovius conjicit legendum, *se quoque in gratiâ reconciliatæ pacis uti ponerent. Ponere aliquem in gratia*, vel *gratiam*, est locutio apud Cic. sæpe obvia, pro, efficere aliquem apud alterum gratiosum, commemorando ejus apud ipsum amore, studio &c. l. 5. ad Att. Ep. 3. 11. l. 6. Ep. 1. Sed audacior hæc conjectura videtur. Fortè delenda est præpositio *in*, ut sit, *petere, se posse uti gratiâ reconciliatæ pacis*, hoc est, utilitatem quamdam capere ex gratiâ reconciliatæ pacis. *Petere, se posse*, pro petere, ut possit. Vid. ¶ infinitivi usus.

C. 15. (1) Forte legendum & *senatusconsultum mitti*, sive *senatusque consultum*. (2) Cic. l. 2. ad Quint. Fr. Ep. 10. & *penè ille timore, ego risu corrui.* (3) Nuncio per orbem terrarum misso. Cic. pro Leg. Man. c. 5. *tot civium Romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis.*

(4)

terrarum || *arbitria belli pacisque agere:* (4) *Deorum nutu arma sumpturos posituros que Romanos esse. jam non Deos fœderum testes, sed Rhodios, habituros.* (5) *Itane tandem iis pareatur, exercitusque de Macedoniâ deportentur? Visuros esse, quid sibi faciendum sit. Quid Rhodii visuri sint, ipsos scire. Populum certè Romanum, devicto Perseo, quod prope diem sperent fore, visurum, ut pro* || *meritis cujusque in eo bello civitatis gratiam dignam referat.* Munus tamen legatis in singulos binûm millium æris missum est: quod ii non acceperunt.

XVI. Literæ deinde recitatæ Q. Marcii consulis sunt, *Quemadmodum, saltu superato, in Macedoniam transisset: ibi & ex aliis locis commeatus a prætore prospectos in hiemem habere, & ab Epirotis viginti millia modiûm tritici, decem hordei sumpsisse: ut pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum* (1) *curaretur. Vestimenta militibus ab Româ mittenda esse: equis ducentis ferme opus esse, maximè Numidis: nec sibi in his locis ullam copiam esse.* Senatusconsultum, ut ea omnia ex literis consulis fierent, factum est. C. Sulpicius prætor sex millia togarum, triginta tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu consulis ‡ locavit, & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento solvit; & Onesimum, Pythonis filium, nobilem Macedonem, in senatum introduxit. Is pacis semper auctor regi fuerat, monueratque sicut pater ejus Philippus institutum usque ad ultimum vitæ diem servabat, (2) quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi; ut eum morem, si non semper, crebrò tamen usurparet. Postquam deterrere eum a bello nequiit, primò subtrahere sese per alias atque alias causas, ne interesset iis, quæ non probabat, cœpit: postremò, quum suspectum se esse cerneret, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos

Onesimi Macedonis præmia.

(4) Omnino lege *Rhodiorum*, ut servetur amara ironia, cui etiam repetitio nominis *Rhodiorum* inservit. (5) Optimè Crevierius huic loco succurrit, legendo *Itane tandem? Ni pareatur, exercitusque de Macedoniâ deportentur, visuros esse quid sibi faciendum sit?* Hæc ultima verba, ex oratione Rhodiorum desumpta, hìc per irrisionem repetuntur.

C. 16. (1) Solveretur. Cic. l. 7. ad Att. Ep. 3. extr. *jube sodes nummos curare.* l. 2. ad. Qu. Frat. Ep. 4. *Redemptori tuo dimidium pecuniæ curavi.* & alibi sæpe. (2) Vel *quotidie* vacat, vel *in die.* Illud natum videtur ex hujus interpretatione. [Drakenborchius vult *in diem.* Sed cur magis displi-

manos transfugit : (3) magno ufui confuli fuit. Ea introductus in curiam quum memoraffet, fenatus (4) in formulam fociorum eum referri juffit : ┴ locum, lautia præberi : agri Tarentini, qui publicus populi Romani effet, ducenta jugera dari, & ædes Tarenti emi : uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Cenfores cenfum Idibus Decembribus, feveriùs quàm antè, habuerunt : multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui tribunus plebis eos violenter accufarat : tribu quoque is motus, & ‡ ærarius factus. Ad opera publica facienda quum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni ¶ attributum ex fenatufconfulto a quæftoribus effet ; Ti. Sempronius ex eâ pecuniâ, quæ ipfi attributa erat, ædes P. Africani ponè Veteres (5) ad Vortumni fignum, lanienafque & tabernas conjunctas in publicum emit, ┴ bafilicamque faciendam curavit, quæ poftea Sempronia appellata eft. *Cenfus.*

XVII. Jam in exitu annus erat, & propter Macedonici maximè belli curam in fermonibus homines habebant, quos in annum confules ad finiendum tandem id bellum crearent. itaque fenatufconfultum factum eft, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatufconfultum Sulpicius prætor ad confulem (1) * poft paucos dies recitavit, quibus ante diem * * in urbem venturum. Et conful maturavit, & comitia eo die, qui dictus erat, funt perfecta. Confules creati L. Æmilius Paullus iterum, (2) feptimo decimo anno poftquam primò conful fuerat, & C. Licinius Craffus. Prætores poftero die facti Cn. Bæbius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fontejus Balbus, M. Æbutius Elva, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturiùs agerentur, belli Macedonici ftimulabat cura. itaque defignatos extemplo fortiri placuit provincias ; ut, utri Macedonia *Comitia.*

 confuli,

difpliceat *bis in die*, quàm *bis anno* & fimilia, haud fcio. E.] (3) Excidiffe videtur particula *et*. (4) Suprà l. 43. c. 6. *Lampfacenos in fociorum formulam referre Q. Mænius prætor juffus.* (5) Intellige *tabernas*. Vid. Novæ.

C. 17. (1) Locus in hunc modum fupplendus videtur : *ad confulem [mifit, a quo receptas literas in fenatu] poft paucos dies recitavit, quibus [in] ante diem* (numerus diei & nomen menfis hîc excidit) *[comitia edici juffit . fe ante id tempus] in urbem venturum.* Poterat autem prætor urbanus in diem, quem confules jufferant, comitia edicere. Vid. fuprà l. 22. c. 33. (2) Immo *decimo quarto* ; vel fi ambo extremi anni numerentur, decimo quinto

(3) Le-

consuli, cuique prætori classis (3) venisset, sciretur: ut jam inde cogitarent pararentque, quæ bello usui forent, senatumque consulerent, si quâ re consulto opus esset. † *Latinas, ubi magistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere; neque consulem, cui eundum in Macedoniam esset, teneri.* His decretis, consulibus Italia (4) & Macedonia, prætoribus, præter duas jurisdictiones in urbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia provinciæ nominatæ sunt. ‡ Consulum, Æmilio Macedonia, Licinio Italia evenit (5). Prætores, Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & (6) si quò senatus censuisset, Cn. Octavius classem, P. Fontejus Hispaniam, M. Æbutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus.

Belli Macedonici apparatus.

XVIII. Extemplo apparuit omnibus, non segniter id bellum L. Æmilium gesturum; præterquam quòd alius (1) vir erat, etiam quòd dies noctesque intentus ea sola, quæ ad id bellum pertinerent, animo † agitabat. Jam omnium primum a senatu petit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, & comperta referenda, quid aut terrestribus aut navalibus copiis opus esset: præterea ut explorarent copias regias, quantum possent, (2) quâque provincia nostra, quâ hostium foret: utrùm intra saltus castra Romani haberent, an jam omnes angustiæ exsuperatæ, & in æqua loca pervenissent: qui fideles nobis socii, qui dubii suspensæque ex fortunâ fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati commeatus, & unde terrestri itinere, unde navibus (3) supportarentur: quid eâ æstate terrâ marique rerum gestarum (4) esset: ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus

(3) Legendum videtur *evenisset*, vel *obvenisset*. Sic enim ubique Livius. Vid. tamen ‡ *venire* pro *evenire*. Suprà quoque l. 29. c. 20. in Mstis optimis legitur *cui Sicilia provincia sorti venisset*. (4) Quæ etiam comprehendit Galliam Cisalpinam. infrà l. 45. c. 12. & 17. Vid. not. 3. ad c. 1. l. 43. suprà. (5) A Livio dissentit Plutarchus, qui Macedoniam Paullo sine sorte decretam esse tradit. *κατεστησαν ὑπατον το δευτερον, ȣκ-εασαντες κληρον γινεσθαι . . . αλλ εκεινῳ ψηφισαμενοι του Μακεδονικου πολεμου την ἡγεμονιαν.* (6) Vid. not. 2. ad c. 28. l. 42. suprà.

C. 18. (1) Mihi suspectum est *τὸ alius*. Fortè *talis vir*. Si vulgatum sanum sit, intellige, *vir ingenii diversi* ab iis, qui hactenus in Macedoniâ bellum gesserant: vel etiam, *alius vir*, quàm qui segniter rem gereret. E. (2) *Quâ* parte Macedonia *foret provincia nostra*, *quâ foret hostium*, id est, quâ parte foret in nostrâ potestate, quâ in potestate hostium. (3) Suprà l. 41. c. 1. *omniaque hinc in castra supportabantur.* (4) Suprà l. 37. c. 23.

Ex-

Senatus Cn. Servilio conſuli negotium dedit, ut is in Macedoniam, quos L. Æmilio videretur, legaret. Legati biduo pòſt profecti, Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva, L. Bæbius. Bis in exitu anni ejus ‡ lapidatum eſſe nunciatum eſt; in Romano agro, ſimul in Vejentibus (5) novendiale ſacrum factum eſt. Sacerdotes eo anno mortui ſunt, P. Quinctilius Varus, flamen Martialis; & M Claudius Marcellus, decemvir: in cujus locum Cn. Octavius ſuffectus. Et jam magnificentiâ creſcente notatum eſt, ludis circenſibus P Cornelii Scipionis Naſicæ & P. Lentuli ædilium curulium ſexaginta tres Africanas (6), & quadraginta urſos & elephantos luſiſſe (7). *Ludorum Circenſium magnificentia.*

XIX. L. Æmilio Paullo, C. Licinio conſulibus, Idibus Martiis principio inſequentis anni, quum in exſpectatione Patres || fuiſſent, maximè quidnam conſul de Macedoniâ, cujus ea provincia eſſet, referret; *nihil ſe habere*, Paullus, *quod referret, quum nondum legati rediſſent*, dixit. *Ceterùm Brundiſii legatos jam eſſe, bis ex curſu Dyrrachium* (1) *ejectos. Cognitis mox, quæ noſci priùs in || rem eſſet, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et, ne quid profectionem ſuam § teneret, pridiè* (2) *Idus Aprilis Latinis eſſe conſtitutam diem. Sacrificio ritè perfecto, ſe & Cn. Octavium, † ſimul ſenatus cenſuiſſet, exituros eſſe. C. Licinio collegæ ſuo fore curæ, ſe abſente, ut ſi qua parari mittive ad id bellum opus ſit, parentur mittanturque. Interea legationes exterarum nationum audiri poſſe.* (3) Sacrificio ritè perfecto, primi Alexandrini, legati ab Ptolemæo & Cleopatrâ regibus (4), vocati ſunt. Sordidati, barbâ & capillo ¶ promiſſo, cum ramis oleæ ingreſſi curiam, procubuerunt: & oratio, quàm habitus, fuit miſerabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obſes Romæ *U. c. 584. a. C. 168. L. Æmilio ii. C. Licinio Coſſ.* *Alexandrini legati.*

 fuerat

Extremo agmini loci nihil ad tertam relicti erat. Tamen legendum videtur *geſtum eſſet.* (5) Lege *ſimul in Vejenti. Bis novendiale* &c. Toties enim novendiale ſacrum fiebat, quoties lapidaverit. Vid. ſuprà l. 27. c. 37. (6) Pantheras, ut patet ex Plinio l. 8. c. 17. (7) In ludis exhibitos eſſe, venatione factâ in Circo, vel etiam pugnâ beſtiarum inter ſe.

C. 19. (1) Potiùs *dejectos*, vel *rejectos*. Vid. || *ejici.* (2) Infrà c. 22. *pridie Kalendas Apriles.* Uter locus ex altero emendandus, incertum. (3) Aſſentior Crevierio, has voces *ſacrificio ritè perfecto* ex præcedentibus huc immigraſſe. Hic certè de ſacro Latinarum accipi non poſſunt. (4) Similiter ſuprà l. 27. c. 4. *ad Ptolemæum Cleopatramque reges.* l. 37. c. 3. &

fuerat, per honestam speciem majoris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre ejus, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, & ad Pelusium navali prœlio victor fuerat, &, tumultuario opere ponte per Nilum facto, transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam terrebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, ut opem regno regibusque amicis imperio ferrent. † *Ea merita populi Romani in Antiochum, eam apud omnes reges gentesque auctoritatem esse, ut, si legatos misissent, qui denunciarent, non placere senatui, sociis regibus bellum fieri, extemplo abscessurus a mœnibus Alexandriæ, abducturusque exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, brevi ‡ extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos, cum pudore quodam populi Romani, quòd nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent.* Moti Patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popillium Lænatem, & C. Decimium, & C. Hostilium legatos, ad finiendum inter reges bellum, miserunt. Priùs Antiochum, dein Ptolemæum adire jussi, & nunciare, ni absistatur bello, per utrum ‡ stetisset, eum non pro amico, nec pro socio habituros esse.

Ad Antiochum & Ptolemæum mittuntur legati.

XX. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedoniâ ‡ Quinquatribus ‡ ultimis adeò exspectati venerunt, uti, nisi vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatique auditi sunt. Ii nunciant, *Majore periculo, quàm emolumento, exercitum per invios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quò processisset* (1), *regem tenere: castra castris propè ita collata esse, ut flumine Enipeo interjecto arceantur. neque regem pugnandi potestatem facere, nec nostris vim ad cogendum esse. Hiemem etiam asperam rebus gerendis intervenisse; in otio militem ali, nec plus quàm sex * * frumentum habere. Macedonum dici triginta millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lychnidum satis validus exercitus*

3. & infrà l. 45. c. 13. Hic Ptolemæus est Energetes, sive Physcon, qui tum pulso fratre majore, Ptolemæo Philometore, Alexandriam tenebat cum sorore Cleopatrâ, quam Philometori ademerat.

C. 20 1) Nempe exercitus Romanus.

(2) Non

exercitus foret, potuiſſe ancipiti bello ¶ *diſtinere regem: nunc & Appium, & quod cum eo præſidii ſit, in ſummo periculo eſſe, niſi propere aut* † *juſtus exercitus eò mittatur, aut illi inde deducantur. Ad claſſem ſe ex caſtris profectos, ſociorum navalium partem morbo audiſſe abſumptam; partem, maximè qui ex Siciliâ fuerint, domos ſuas abiſſe, & homines navibus deeſſe. qui ſint, neque ſtipendium accepiſſe, neque veſtimenta habere. Eumenem claſſemque ejus, tanquam vento* (2) *allatas naves, ſine causâ & veniſſe, & abiſſe: nec animum ejus regis conſtare ſatis viſum.* Sicut omnia de Eumene dubia, (3) Attali egregiè conſtantem fidem nunciabant.

XXI. Legatis auditis, tunc de bello referre ſeſe L. Æmilius dixit. Senatus decrevit, *ut in octo* (1) *legiones parem numerum tribunorum conſules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, niſi qui honorem geſſiſſet. Tum ex omnibus tribunis militum uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam, quos eorum velit, eligat. & ut, ſollenni Latinarum perfecto, L. Æmilius conſul, Cn. Octavius prætor, cui claſſis obtigiſſet, in provinciam proficiſcantur.* Additus eſt his tertius L. Anicius prætor, cujus inter peregrinos juriſdictio erat. eum in provinciam Illyricum circa Lychnidum Ap. Claudio ſuccedere placuit. Delectûs cura C. Licinio conſuli impoſita. is ſeptem millia civium Romanorum & equites ducentos ſcribere juſſus; & ſociis nominis Latini ſeptem millia peditum imperare, quadringentos equites; & Cn. Servilio (2) Galliam obtinenti provinciam literas mittere, ut ſexcentos equites conſcriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam juſſus. neque in eâ provinciâ plus quàm duas legiones eſſe; eas repleri, ut ſena millia peditum, trecenos haberent equites. ceteros equites peditesque in præſidiis diſponi. qui eorum idonei ad militandum non eſſent, dimitti. Decem præterea millia peditum imperata ſociis, & octingenti equites. Id præſidii S.C. de belli apparatu.

(2) Non conſilio. Ceterùm pro *naves* Titius conjicit legendum *aves*.
(3) Excidit particula *ita*.

C. 21. (1) In iis, quæ ſequuntur, ſex tantum legiones enumerantur. Sed præterea duæ credi poſſunt urbanæ fuiſſe. Vid. ſuprà l. 33 c 25.
(2) Cui prorogatum ex conſulatu imperium fuiſſe, ex hoc loco diſcimus.
(3) Immo

ſidii additum Anicio, præter duas legiones, quas portare in Macedoniam (3) eſt juſſus, quina millia peditum & ducenos habentes, trecenos equites: & in claſſem quinque millia navalium ſociûm ſunt ſcripta. Licinius conſul duabus legionibus obtinere provinciam juſſus: eò addere ſociorum decem millia peditum, & ſexcentos equites.

L. Æmilii Coſ. oratio.

XXII. Senatuſconſultis ‡ perfectis, L. Æmilius conſul e curiâ in concionem proceſſit, orationemque ta em habuit. *Animadvertiſſe videor, Quirites, majorem mihi, ſortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam, quàm quum aut conſul eſſem ¶ conſalutatus, aut quo die magiſtratum iniſſem: neque id ob aliam cauſam, quàm quia bello in Macedoniâ, quod diu trahitur, exiſtimaſtis dignum majeſtate populi Romani exitum per me imponi poſſe. Deos quoque huic faviſſe ſorti ſpero, eoſdemque in rebus gerendis adfuturos eſſe. Hæc partim opinari* (1), *partim ſperare poſſum. Illud affirmare pro certo habeo audeoque, me omni ope anniſurum eſſe, ne fruſtra vos hanc ſpem de me conceperitis. Quæ ad bellum § opus ſunt, & ſenatus decrevit, &* (*quoniam extemplo proficiſci placet, neque ego in* ‖ *morâ ſum*) *C. Licinius collega, vir egregius, æquè* ‖ *eniſè parabit, ac ſi ipſe id bellum geſturus eſſet. Vos, quæ ſcripſero ſenatui, aut vobis, credite. rumores credulitate veſtrâ ne alatis, quorum auctor nemo § exſtabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri, hoc præcipuè bello, animadverti, nemo tam famæ contemptor eſt, cujus non debilitari animus poſſit. In omnibus ‡ circulis, atque etiam* († *ſi Diis placet*) *in conviviis ſunt,* (2) *qui exercitus in Macedoniam ducant: ubi caſtra locanda ſint, ſciant; quæ loca præſidiis occupanda; quando, aut quo ſaltu intranda Macedonia; ubi horrea ponenda; quà terrâ, mari ſubvehantur commeatus; quando cum hoſte manus conſerendæ; quando quieſcendum ſit. Nec, quid melius faciendum ſit, modò ſtatuunt, ſed, quidquid aliter, quàm ipſi cenſuere, factum eſt, conſulem veluti dictâ die accuſant. Hæc magna impedimenta res gerentibus ſunt. nec enim omnes*

(3) Immo *in Illyricum*. Hæc enim Anicio provincia obtigerat.

C. 22. (1) Rectè Crevierius in editione minoris formæ emendat, *ominari*. Hæc ita futura ſpondere mihi poſſum, partim ex ominibus, quibus propitia nobis deorum voluntas declaratur; partim ex ſpe, quam ſubjicit ratio haud fallax. Mox huj. cap. extr. *ac propè certâ ſpe ominatos eſſe homines, ſuam* &c. (2) Qui ſe ſcire putent, ac doceant, quomodo hæc omnia

omnes tam firmi & constantis animi contra adversum rumorem esse possunt, quàm Fabius fuit: qui suum imperium minui per (3) *vanitatem populi maluit, quàm secundâ famâ malè rem gerere. Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse; immo eum, qui de suâ unius sententiâ omnia gerat, superbum judico magis, quàm sapientem. Quid ergo est? Primùm a prudentibus, & propriè rei militaris peritis, & usu doctis, monendi imperatores sunt: deinde ab his, qui intersunt gerendis* (4) * *loco, qui hostem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut navigio participes sunt periculi. Itaque si quis est, qui, quod e republicâ sit, suadere se mihi in eo bello, quod gesturus sum, confidat; ne deneget operam reipublicæ, & in Macedoniam mecum veniat. nave, equo, tabernaculo, viatico etiam a me juvabitur. Si quem id facere piget, & otium urbanum militiæ laboribus præoptat, e terrâ ne gubernaverit. Sermonum satis ipsa præbet urbs. loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consiliis contentos futuros esse sciat.* Ab hac concione, † Latinis, quæ pridie Kalendas Apriles fuerunt, in || monte sacrificio ritè || perpetrato, protinus inde & consul & prætor Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, majore, quàm solitâ, frequentiâ ‡ prosequentium consulem † celebratum; ac propè certâ spe ominatos esse homines, finem (5) esse Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore.

XXIII. Dum hæc in Italiâ geruntur, Perseus, quod jam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ facienda erat, non † inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regem sibi adjungeret; hoc, postquam intrasse saltum Romanos, & adesse discrimen ultimum belli animadvertit, non ultrà differendum ratus; quum per Hippiam legatum trecenta argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroque darentur, Pantauchum misit, ex fidissimis amicis, ad ea perficienda. Medeone Labeatidis terræ Pantauchus regi Illyrio occurrit: ibi & jusjurandum ab rege & obsides accepit. missus & a Gentio est legatus, nomine Olympio, qui jusjurandum a Perseo obsidesque exigeret. Cum eodem

Perseus sibi adjungit Gentium.

omnia fieri debent. (3) Inconsultam populi levitatem. Rem vid. suprà l. 22. c. 26. (4) Legendum videtur *qui intererunt gerendis rebus, qui loca, qui* &c. (5) Lege *adesse.* Suprà l. 2. c. 9. *adesse finem regnis.* l. 5. c. 1. *ut victis finem adesse appareret.*

eodem ad pecuniam accipiendam (1) miſſi ſunt, &, auctore Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent, Parmenio & Morcus deſtinantur. quibus ita mandatum, uti, jurejurando, obſidibuſque, & pecuniâ acceptâ, tum demum Rhodum proficiſcerentur: *duorum ſimul regum nomine incitari Rhodios ad ‡ bellum Romanum poſſe. adjunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria eſſet, nec terrâ nec mari ſpem relicturam Romanis.* Venientibus Illyriis Perſeus, ab Enipeo amni ex caſtris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea, quæ convenerunt, circumfuſo agmine equitum facta; quos adeſſe fœderi ſancitæ cum Gentio ſocietatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum iis adjecturam. & obſides in conſpectu omnium dati acceptique: &, Pellam ad theſauros regios miſſis, qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illyriis legatis, Theſſalonicæ conſcendere juſſi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat: auctoribuſque Dinone & Polyarato, principibus civitatis ejus, affirmabat, Rhodios paratos ad bellum eſſe. is princeps junctæ cum Illyriis legationis (2) datus eſt.

Legati Gentii & Perſei ad Rhodios.

Perſei mandata ad Eumenem & Antiochum.

XXIV. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum communia mandata (1), quæ ſubjicere conditio rerum poterat. *Naturâ inimica inter ſe eſſe* (2) *liberam civitatem & regem. Singulos populum Romanum aggredi, &, quod indignius ſit, regum viribus reges oppugnare. Attalo adjutore, patrem ſuum oppreſſum. Eumene adjuvante, & quâdam ex parte etiam Philippo patre ſuo, Antiochum oppugnatum. in ſe nunc & Eumenem & Pruſiam armatos eſſe. Si Macedoniæ regnum ſublatum foret, proximam Aſiam eſſe; quam jam ex parte, ſub ſpecie liberandarum civitatium, ſuam fecerint: deinde Syriam. Jam Pruſiam Eumeni honore præferri, jam Antiochum victorem præmio belli ab* (3) *Ægypto arceri.*

†

C. 23. (1) Miſſi ſunt alii, qui pecuniam a Perſeo acciperent, inter quos, auctore Pantaucho, deſtinantur Parmenio & Morcus, qui cum Macedonibus Rhodum legati irent, poſt exactionem a Perſeo pecuniæ obſidumque. (2) Potiùs *legationi.*

C. 24. (1) Suppleri poteſt *data ſunt:* ſed plura excidiſſe videntur. Conſtat enim ex Polybii Exc. Legat. n. 95. Perſeum legatos ad Eumenem & Antiochum a prioribus diverſos miſiſſe, & quidem ad illum Cryphontem, ad hunc Telemnaſtum Cretenſem. (2) Conferre libet illud Demoſthenis Olynth. 3. ὅλως ἄπιστον οἶμαι ταῖς πολιτείαις ἡ τυραννίς. E. (3) Dele

præ-

arceri. Hæc cogitantem (4) *providere* jubebat, *ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseverantes in bello injusto communes duceret omnium regem hostes.* Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captivorum redimendorum missus legatus erat: verùm occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia invisum quidem & suspectum Romanis Eumenem falsis gravioribus (5) * *. Proditor enim ac propè hostis habitus, dum inter se duo reges § captantes fraude & avaritiâ certant Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis: hic priùs ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo, militante apud Persea, inde postea ad Demetriadem, semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antimacho, regiis ducibus, sub ipsis mœnibus urbis collocutus fuerat. (6) Eropon quoque, qui tum missus est, duabus ad eumdem Eumenem jam antè legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes § infames quidem erant: sed, quid actum esset, quidve inter reges convenisset, ignorabatur. Res autem ita sese habuit.

XXV. Eumenes neque favit victoriæ Persei, neque bello eum invadere (1) animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, (2) quàm ipsorum odiis inter se accensæ. Non † ea regum æmulatio, ut a quo animo Persea tantas adipisci opes, tantamque gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat & Persea, jam inde ab initio belli, omni modo spem pacis ‡ tentasse, & in dies magis, quo propior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutiùs spe ipsorum bellum, & ipsos duces, & senatum, non abhorrere a finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac utriusque partis voluntate exploratâ, quod fieri etiam suâ sponte tædio

Quid actum fuerit inter Persea & Eumenem.

præpositionem: *præmio belli*, id est, *Ægypto*. (4) Sive Eumenem, sive Antiochum. (5) Supplet Sigonius *criminibus onerarunt*: nempe criminibus, quæ in sequentibus exponit. (6) Lege ex Polybio *Cryphon*. Et similiter emendandum videtur infrà c. 27. extr. & c. 28. princ.

C. 25. (1) Ita Sallust in Jug. c. 11. *atque ea modò animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur.* Vid. & ‡ *animo esse*. Sæpius tamen *in animo habere.* (2) Omnino corruptus hic locus. Ea fuisse videtur mens Livii, Eumenem magis æmulatione, quàm odio inimicitiarum paternarum suarumque, minimè favere victoriæ Persei. Fortassis legendum: *non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, & ipsorum odiis inter se accensæ, quàm*

tædio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam ¶ venditare conciliandâ gratiâ magis cupiit. Nam, modò ne juvaret bello Romanos terrâ marique, modò pacis patrandæ (3) cum Romanis paciscebatur mercedem: ne bello interesset, (4) mille & quingenta talenta. in utroque non fidem modò se, sed obsides quoque, dare paratum esse, ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat, cogente metu, & de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conveneratque, ut accepti Cretam mitterentur. Ubi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat: & † utique (5) alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, & danti, & magis accipienti, mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam, sed eam pecuniam perfectâ re daturum (6); interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula quum ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse, (7) an Pellæ pecunia esset: id agere, ut partem aliquam præsentem ferret. Ita, nequidquam inter se § captati, nihil præter infamiam ¶ movere.

Persei avaritia.

XXVI. Nec hæc tantùm Perseo per avaritiam est dimissa res, quum (1) pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda esset, ac receptus protrahere (2) inimicum mercede onustum, & hostes meritò ei Romanos posset facere: sed etiam Gentii regis

quem quòd non ea regum æmulatio, ut &c. (3) *Pacem patrare* legitur in inscriptione mutilâ suprà l. 40. c. 52. *perpetrare pacem* l. 33. c. 21. Ita & *patrare bellum.* (4) Lege; *ne bello interesset, mille; ut pacem conciliaret, mille & quingenta talenta.* Hujusmodi emendationem firmat locus Appiani in Exc. Peiresc. ταλαντα δ' ητει της μεν διαλυσεως χιλια και πεντακοσια, της δε ησυχιας χιλια. Mox quoque lege *in utrumque.* Ita suprà l. 28. c. 17. l. 32. c. 24, 30. & passim. (5) Της μεν ησυχιας ουκ εφη δωσειν ουδεν· αισχυνην γαρ φερειν αμφοιν. Τα δε διαλυσεως ου προδωσειν. (6) Intellige, dixit se daturum. Immeritò hæc sollicitat Drakenborchius. (7) Forte: *ibi, an Pellæ.*

C. 26. (1) Locus corruptus, quem alii aliter sanare tentant. Forte: *quum pecuniâ aut tutam pacem . . . aut deceptus protrahere* &c. *Deceptus*, hoc est, si Eumenes promissum pacis conciliandæ non præstitisset. Dukerus conjicit: *quum pecuniâ & tutam pacem . . . & receptus* &c h. e. receptus in amicitiam a Romanis. (2) Infrà l. 45. c. 5. *ne damnatus auctorem se nefandi facinoris protraheret.* suprà l. 27. c. 3. l. 33. c. 28. Porro *redimere pacem*, pro emere, ut apud Sall in Jug. c. 29. *Jugurtha primùm tantummodo belli moram redimebat.* Contrario autem sensu *redimere bellum* est, datâ pecuniâ

regis parata societas (3), & tum Gallorum, effusorum per Illyricum, ingens agmen oblatum avaritiâ dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum (4) jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, equites denos † præsentes || aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obviàm cum dimidiâ copiarum parte || denunciare per vicos urbesque, quæ viæ propinquæ sunt, cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia esset. ipse equos, phaleras-que, & † sagula, donum principibus ferre, & parum auri, quod inter paucos divideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad Almanam urbem pervenit, & in ripâ fluminis Axii posuit castra. circa (5) Desudabam in Mædicâ exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam opperiens. Eò mittit Antigonum, ex † purpuratis unum, qui juberet, multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra movere, principes ad se venire frequentes. septuaginta quinque millia ab Axio flumine & castris regis (6) aberant. Hæc mandata ad eos quum pertulisset Antigonus, adjecissetque, per viam quanta omnium præparata curâ regis copia multitudini foret, quibusque muneribus principes advenientes, vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset. de his quidem se † coràm cognituros respondent. illud, quod † præsens pepigissent, interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque dividendum esset, secum (7) adduxisset? Quum ad id nihil responderetur, (8) Clondicus regulus

Gallorum auxilia recusat.

cuniâ efficere, ne bellum inferatur. (3) Supple *απο του κοινου avaritiâ dimissa est.* Bellavit tamen, & quidem magno suo malo, Gentius adversùs Romanos: sed non in gratiam Persei, nec tanquam Persei socius atque amicus. Vid. cap. prox. seq. (4) De hoc more Gallorum, sive Germanorum, vid. Pausan. in Phocic. Plutarch. in Æmil. Cæs. l. . Bell. Gall. c. 48. ubi dicit; *tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubis equorum sublevati cursum adæquarent.* (5) De hoc nomine, necnon de *Alman* , lites moventur. Sed tutius est codices integriores opperiri, quàm in his aliquid conjecturis novare. (6) Forte *regiis.* (7) Gronovius, adstipulantibus Crevierio & Drakenborchio, emendat *advexisset* , quemadmodum suprà l. 32. c. 2. l. 35. c. 32. & alibi. [Mihi tamen magis placet locutio *ducere secum*, quàm *vehere secum* : & *τὸ secum* abfuturum credo, si Livius hîc *advexisset* usurpasset. E.] (8) Bastarnæ, quos Philippus rex exciverat, Clondico duce venerant.

gulus eorum, *Abi, renuncia ergo,* inquit, *regi, nisi aurum obsidesque accepissent* (9), *nusquam inde Gallos longiùs vestigium moturos.* Hæc relata regi quum essent, advocato consilio, quum, quid omnes suasuri essent, appareret, ipse, pecuniæ, quàm regni, melior custos, institit de perfidiâ & feritate Gallorum disserere. *Multorum jam antè cladibus expertum, periculosum esse, tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne graviores eos socios habeant, quàm hostes Romanos. Quinque millia equitum sat esse, quibus & uti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timeant.*

XXVII. Apparebat (1) in omnibus, mercedem multitudinis timere, nec quidquam aliud: sed, quum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui nunciaret, quinque millium equitum operâ tantùm uti regem: contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, ceterorum quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus, quod convenisset, numeraret? Quum adversùs id quoque misceri ambages cerneret, inviolato fallaci nuncio, (quod vix speraverat ipse posse contingere) retro ad Istrum, perpopulati Thraciam, quâ vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus, quieto sedente rege ad Enipeum, adversùs Romanos Perrhæbiæ saltum in Thessaliam || traducta, non agros tantùm nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus exspectarent, sed ipsas exscindere urbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne urbibus sociis opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se (2) cogitandum fuisset: quando neque manere, amissâ Thessaliâ, unde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, quum ex adverso castra Macedonum (3) * * *. qui eâ pependerant

venerant Et hi quidem Galli Bastarnæ fuere: habitarunt autem ad Istrum. (9) Fortè *acceperint.*

C. 27. (1) Omnino dele præpositionem. Apparebat omnibus in consilium vocatis, Persen nihil aliud a multitudine timere, quàm impensam quæ in ejus multitudinis stipendium facienda esset. (2) Ita *cogitare de suâ salute* apud Cæs. l. 1. B. Civ. c. 5. (3) In hunc modum supplenda lacuna videtur: *quum ex adverso castra Macedonum [essent. Tantâ occasione e manibus emissâ Perseus Romanorum animos confirmavit, Macedonum] qui eâ pependerant spe* &c. Vocis *Macedonum* repetitio librario causa fuisse videtur media omittendi. Fortasse legendum quoque *ex eâ pependerant spe.* Ita enim

rant ſpe, haud mediocriter debilitavit. Eâdem avaritiâ Gentium regem ſibi alienavit. nam, quum trecenta talenta Pellæ miſſis a Gentio numeraſſet, ſignare eos pecuniam paſſus (4). Inde decem talenta ad Pantauchum miſſa, eaque ⊥ præſentia dari regi juſſit: reliquam pecuniam, ſignatam Illyriorum ſigno, portantibus ſuis præcipit, parvis itineribus veherent. dein, quum ad finem Macedoniæ ventum eſſet, ſubſiſterent ibi, ac nuncios ab ſe opperirentur. Gentius, exiguâ parte pecuniæ acceptâ, quum aſſiduè Pantaucho ad laceſſendos hoſtili facto Romanos ſtimularetur, M. Perpernam & L. Petillium legatos, qui tum fortè ad eum venerant, in cuſtodiam conjecit. Hoc audito, Perſeus, ‖ contraxiſſe eum neceſſitates ratus ad bellum ‡ utique cum Romanis, ad revocandum (5), qui pecuniam portabat, miſit: velut nihil aliud agens, quàm ut, quanta maxima poſſet, præda ex victo Romanis reſervaretur. Et ab Eumene Eropon (6), ignotis, quæ occultè acta erant, redit. De captivis actum eſſe & ipſi evulgaverant, & Eumenes conſulem, vitandæ ſuſpicionis cauſâ, certiorem fecit. *Gentium in fraudem impellit.*

XXVIII. Perſeus, poſt reditum ab Eumene Eropontis ſpe dejectus, Antenorem & Callippum præfectos claſſis cum quadraginta lembis (adjectæ ad hunc numerum quinque § priſtes erant) Tenedum mittit; ut inde ſparſæ (1) per Cycladas inſulas naves, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Caſſandreæ deductæ naves in portus primùm, qui ſub Atho monte ſunt, inde Tenedum placido mari quum trajeciſſent, ſtantes in portu Rhodias § apertas naves Eudamumque præfectum earum, inviolatas (2), atque etiam benignè appellatos dimiſerunt. Cognito deinde, in latere altero (3) quinquaginta onerarias ſuarum, ſtantibus in oſtio portûs Eumenis roſtratis, quibus Damius præerat, incluſas eſſe; circumvecti propere, ac ſubmotis terrore hoſtium navibus, onerarias, datis *Claſſis Perſei.*

enim Livius ſuprà l. 35. c. 32. l. 36. c. 42. l. 37. c. 49. l. 39. c. 5. & alibi. (4) Lege, continuatâ periodo, *paſſus, inde . . . miſit.* (5) Fortaſſe *ad revocandos, qui pecuniam portabant.* Sed & intelligi poteſt unus, qui ceteris præcipuâ auctoritate præfuit. (6) Vid. not. 6. ad c. 24. ſuprà.

C. 28. (1) Lege *ſparſas.* (2) Lege *inviolatos*, nempe Eudamum ceteroſque Rhodios qui erant in navibus: quod & ſequens *appellatos* docere potuit. (3) Nempe inſulæ Tenedi.

(4) Ita

tis, qui proſequerentur, decem lembis, in Macedoniam mittunt: ita ut in tutum proſecuti redirent Tenedum. Nono pòſt die ad claſſem, jam ad Sigeum ¶ ſtantem, redierunt. Inde Subota (inſula eſt interjecta Elææ & Atho) trajiciunt. Fortè poſtero die, quàm Subota claſſis † tenuit, quinque & triginta naves, quas hippagogos vocant, ab Elæâ profectæ cum equitibus Gallis equiſque, Phanas promontorium Chiorum petebant, unde ‡ tranſmittere in Macedoniam poſſent. Attalo ab Eumene mittebantur. Has naves per altum ferri quum ex ſpeculâ ſignum datum Antenori eſſet, profectus a Subotis, inter Erythrarum promontorium Chiumque, quâ artiſſimum fretum eſt, iis occurrit. Nihil minùs credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum claſſem in illo vagari mari: nunc Romanos eſſe, nunc Attalum, aut remiſſos aliquos ab Attalo ex caſtris Romanis Pergamum petere. Sed quum jam appropinquantium forma lemborum haud dubia eſſet, & concitatio remorum, directæque in ſe proræ, hoſtes appropinquare aperuiſſent; tunc injecta trepidatio eſt, quum reſiſtendi ſpes nulla eſſet, || inhabilique navium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum, qui propiores (4) continenti littori erant, in Erythræum enarunt: pars, velis datis, ad Chium naves || ejecere, relictiſque equis, effuſâ fugâ urbem petebant. Sed, propiùs urbem lembi acceſſuque commodiore quum ‡ expoſuiſſent armatos, partim in viâ fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt, partim ante portam excluſos. clauſerant enim Chii portam, ignari, qui fugerent, aut ſequerentur. Octingenti fermè Gallorum occiſi, ducenti vivi capti: equi, pars in mari, fractis navibus, abſumpti; partim (5) nervos ſucciderunt in litore Macedones. viginti eximiæ equos formæ cum captivis eoſdem decem lembos, quos antè miſerat, Antenor devehere Theſſalonicam juſſit, & primo quoque tempore ad claſſem reverti: Phanis ſe eos exſpectaturum. Triduum fermè claſſis ad urbem ſtetit. Phanas inde progreſſi ſunt, &, ſpe celeriùs reverſis decem lembis, evecti Ægeo mari Delum trajecerunt.

Legati Rom. in inſulâ Delo.

XXIX. Dum hæc geruntur, legati Romani, C. Popillius, & C. Decimius, & C. Hoſtilius, a Chalcide profecti, tribus

(4) Ita Hor. l. 1. Carm. 18. v. 22. *Parum locuples continente ripâ.* Mox *in Erythræam,* ſupple *terram.* Urbs ſemper Livio vocatur *Erythræ.*
(5) Vid. not. 3. ad c. 42. l. 37. ſuprà.

tribus quinqueremibus Delum quum venissent, lembos ibi Macedonum quadraginta, & quinque regis Eumenis quinqueremes invenerunt. (1)Sanctitas templi insulæque inviolatos præstabat omnes. Itaque permixti Romanique & Macedones & Eumenis navales socii in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor, Persei præfectus, quum aliquas alto † præferri onerarias naves ex speculis significatum foret, parte lemborum ipse insequens, parte per Cycladas dispositâ, præterquam si quæ Macedoniam peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naves. quibus poterat(2), Popillius aut Eumenis naves succurrebat: sed (3)vecti nocte binis aut ternis plerumque lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyriique simul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit non lemborum modò adventus, passim per Cycladas atque Ægæum vagantium mare, sed etiam conjunctio ipsa regum Persei Gentiique, & fama cum magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et jam quum accessissent animi Dinoni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benignè modò responsum regibus est, sed palàm pronunciatum, *bello finem se auctoritate suâ imposituros esse. itaque ipsi quoque reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam.*

XXX. Jam (1) veris principium erat, novique duces in provinciam venerant; consul Æmilius in Macedoniam, Octavius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adversùs Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum & matre Eurydicâ genitus fratres duos, Platorem utroque parente, Caravantium matre eâdem natum, habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minùs suspecto, Platorem occidit & duos amicos ejus, Ettritum & Epicadum, impigros

Gentius ab Anicio Prætore victus.

C. 29. (1) Infrà l. 45. c. 5. de Samothrace: *sacram hanc insulam, & augusti totam atque inviolati soli esse. Quum credita sanctitati asservirentur omnes* &c. Et suprà l. 35. c. 51. (2) Lege *poterant*, & *succurrebant*. (3) Potiùs *evecti*. Ideo Macedones Popillium & Eumenis naves fefellere, quòd plerumque nocte binis aut ternis lembis e portu evehebantur.

C. 30. (1) Initio mensis Aprilis profectus erat Æmilius: suprà c. 22. Veris autem initium sumebant veteres a die 7. vel 8. vel 9. Februarii. Nimirum hic annus & præcedentes aliquot valde luxati fuisse videntur a Romanis pontificibus. Defectus enim solis, de quo mentio fit infrà c. 37. refertur a Livio in a. d. III. Nonas Septembres, quum revera contigerit die 21. Junii anni Juliani. Itaque quum numerabant hoc anno initium mensis Aprilis, mensem Januarium numerare debuissent. Vid. Bullialdi Epist.

pigro viros, quo tutiùs regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum principis filiam Etutam (2) pacto fratri eum invidisse, tamquam his nuptiis adjungenti sibi Dardanorum gentem & similius id vero fecit ducta ea virgo, Platore interfecto. Gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse cœpit: & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Ceterùm, sicut antè dictum est, ad Romanum incitatus bellum Lissum omnes copias contraxit. quindecim millia armatorum fuerunt. Inde, fratre in Caviorum (3) gentem, vi aut terrore subigendam, cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum. itaque per missos nuncios priùs tentati, obsidionem pati, quàm dedere sese, maluerunt. Caravantium in Caviis (4) Durnium oppidum advenientem benignè accepit: Caravantis altera urbs exclusit, &, quum agros eorum effusè vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Jam & Ap. Claudius, assumptis ad eum exercitum, quem habebat, Bullinorum, & Apolloniatium, & Dyrrachinorum auxiliis, profectus ex hibernis, circa Genusuum (5) amnem castra habebat; audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum violatorum injuriâ accensus, bellum haud dubiè adversùs eum gesturus. Anicius prætor, eo tempore Apolloniæ auditis, quæ in Illyrico gererentur, præmissisque ad Appium literis, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo & ipse in castra venit: & ad ea, quæ habebat, auxilia assumptis Parthinorum juventutis duobus millibus peditum & equitibus ducentis, (peditibus Epicadus, equitibus Algalsus præerat) parabat ducere in Illyricum, maximè ut Bassanitas † solveret obsidione. tenuit impetum ejus fama lemborum vastantium maritimam oram. Octoginta erant lembi, auctore Pantaucho missi a Gentio ad Dyrrachinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum

Epist. ad Gronov. necnon Dodwell. Diss. 10. de Cyc. § 12. qui errorem paullò minorem fuisse existimat. (2) Suprà l. 4. c. 4. *ut . . . ex qui pactus vir esset domo, in matrimonium duceret.* Sæpius scriptores Latinos puellam *viro pactam* dicere, (quemadmodum noster suprà l. 1. c. 2.) observat Dukerus. [At locutiones sunt prorsus diversæ constructionis. Quum dicitur puella *viro pacta*, passive verbum sumitur; activè autem, quum dicitur vir *puellam pactus*. Nunquam autem Latini dicunt virum *puellæ pactum*. E.] (3) Nomen ignotum geographis: sed non ideo mutandum. (4) Fortè *Burnum*, oppidum Ptolemæo & Plinio memoratum. (5) Cæs. l. 3. B. Civ. c. 86. & Lucan. l. 5. v. 462. *Genusum* vocant.

Tum classis ad [oram haud procul Apolloniâ stabat. Huc recurrit Anicius, ac brevi assecutus Illyrios prædatores, congressusque cum eis, & perlevi negotio victor, aliquot naves hostium cepit, ceteras repetere Illyricum coegit. Inde in castra ad Genusum regressus, ad Bassanitarum auxilium properavit. Non sustinuit famam adventantis prætoris Gentius, solutâque obsidione Scodram se contulit tam trepidâ fugâ, ut ne totum quidem exercitum abduceret. Magna pars copiarum, quæ, si dux præsens confirmasset animos, morari Romanos poterant, amoto eo, tradiderunt se.]

XXXI. Deinceps & urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementiâ in omnes & justitiâ prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum est, id quod belli § caput fuerat(1); non ‡ eo solùm, quòd Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quòd Labeatium(2) gentis munitissima longè est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis, quod in orientem patet, præfluens, Barbana ab regione occidentis, ex Labeatide palude oriens, hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi (3) flumini; quod, ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis, mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus, longè altissimus regionis ejus, ab oriente Dardaniam subjectam habet, a meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Illyriorum & rex ipse tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima successerant prosperè, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad moenia succedit. Quòd si clausis portis muros portarumque turres, dispositis armatis, defendissent, vano cum § incepto moenibus pepulissent Romanos. nunc, portâ egressi, prœlium loco æquo majore animo commiserunt, quàm sustinuerunt. Pulsi enim & fugâ conglobati, quum ducenti ampliùs in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum, principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de statu rerum sua-

 rum

C. 31. (1) Potiùs *erat*. (2) Quorum rex Gentius fuit. (3) *Drilo* aliis vocatur. Mox pro *Scodro* monte, *Scardo* legendum videtur: quemad-modum

ſum poſſet. Triduo in hoc dato, quum caſtra Romana quingentos ferme paſſus ab urbe abeſſent, navem conſcendit, & flumine Barbanâ navigat in lacum Labeatum, velut ſecretum locum petens ad conſultandum; ſed, ut apparuit, falſâ ſpe excitus, Caravantium fratrem, multis millibus armatorum (4) actis ex eâ regione, in quam miſſus erat, adventare. qui poſtquam evanuit rumor, tertio pòſt die navem eamdem ſecundo amni Scodram demiſit: præmiſſiſque nunciis, ut ſibi appellandi prætoris poteſtas fieret, copiâ factâ, in caſtra venit. Et principium orationis ab accuſatione ſtultitiæ orſus ſuæ, poſtremò ad preces lacrimaſque || effuſus, genibus prætoris accidens, in poteſtatem ſeſe dedit. Primò, bonum animum habere juſſus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad ſuos rediit, & cum prætore eo die honorificè eſt epulatus: deinde in cuſtodiam C. Caſſio tribuno militum traditus, vix (5) gladiatorio accepto decem talentis ab rege rex, ut in eam fortunam recideret.

Gentius ſe dedit.

XXXII. Anicius, Scodrâ receptâ, nihil priùs, quàm requiſitos (1) Petillium Perpernamque legatos ad ſe duci, juſſit. quibus ſplendore ſuo reſtituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatoſque regis: qui, Medeonem, Labeatium gentis urbem, profectus,(2) Etlevam uxorem cum filiis duobus, Scerdilædo, Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in caſtra adduxit. Anicius, bello Illyrio intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpernam Romam miſit: & poſt dies paucos Gentium regem ipſum cum parente, conjuge, ac liberis, ac fratre, aliiſque principibus Illyriorum. Hoc unum bellum prius perpetratum, quàm cœptum, Romæ auditum eſt. Quibus diebus hæc agebantur, Perſeus quoque in magno terrore erat, propter adventum ſimul Æmilii novi conſulis, quem cum ingentibus minis adventare audiebat, ſimul Octavii prætoris. Nec minus terroris a claſſe Romanâ & (3) periculo maritimæ oræ

Perſeus in magno terrore eſt.

modum ſuprà l. 43. c. 20. (4) Ita Virg. l. 7. Æn. v. 804. *Agmen agens equitum.* Fortè tamen *coactis*. (5) Acceptis decem talentis, quæ pecuniæ ſumma vix tanta eſt, quanta dari ſolet iis, qui operam ſuam arenæ locant.

C. 32. (1) Quos in cuſtodiam conjecerat Gentius: ſuprà c. 27. (2) Paullo antè c. 30. *Etuta* vocatur Gentii uxor. (3) Placet conjectura, *& pe-*

oræ habebat. Theſſalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum parvo præſidio duorum millium cætratorum. Eò & ndroclem præfectum mittit, juſſum ſub ipſis navalibus caſtra habere. Æniam mille equites cum Antigono miſit ad tutandam maritimam oram: ut, quocunque litore || applicuiſſe naves hoſtium audiſſent, extemplo ferrent agreſtibus opem. quinque millia Macedonum miſſa ad præſidium Pythii & Petræ, quibus præpoſiti erant Hiſtiæus, & Theogenes, & Milo. His profectis, ripam munire Enipei fluminis aggreſſus eſt, quia ſicco alveo tranſiri poterat. Huic (4) ut omnis multitudo vacaret, feminæ, ex propinquis urbibus coactæ(5), cibaria in caſtra afferebant: miles juſſus ex propinquis ſilvis [ligna petere. Inde ſtructum vallum, propugnacula excitata, adjectis turribus diſpoſitiſque ubique tormentis, ita ripam defendebant, ut penetrare hoſtis ſine gravi certamine & periculo non poſſet. Sic tutum ſe adverſùs omnem Romanorum impetum fore confidebat, ſedendoque & ſegni morâ langueſcentes, tum ſumptibus exhauſtos hoſtes tandem tædium tam difficilis belli capturum. Paullus contrà quò diligentiùs & cautiùs omnia apud Macedonas proviſa & cuſtodita cernebat, eo acriùs curam intendere, in omnes partes verſare animum, ſi quo conſilio fruſtrari hoſtium ſpem haud de nihilo ſanè conceptam poſſet. Ceterùm præſens tum malum angebat, aquarum penuria. Exaruerat penè proximum flumen, niſi quòd juxta ipſum mare exigua & corrupta manabat aquula.

Ripam Enipei munit.

Aquarum penuria apud Rom.

XXXIII. Conſul, quum miſſi circa propinqua loca nullam aquam inveniri renunciarent,] poſtremò ſequi ſe utrarios(1) ad mare, quod minùs trecentos paſſus aberat, juſſit, & in littore alios alibi modicis intervallis fodere. (2) montes ingentis altitudinis ſpem faciebant, eo magis quia nullos apertos evergerent rivos, occultos continere latices, quorum venæ in mare permanantes undæ(3)

Inventa aqua.

N 2

& periculi maritima ora habebat. (4) Nempe operi, negotio. (5) Videtur legendum *cocta cibaria;* quemadmodum ſuprà l. 3. c. 27. l. 21. c. 49. l. 24. c. 11. & alibi.

C. 33. (1) Intellige eos, qui utribus aquam in caſtra deferre ſolebant. Vox rariſſima; quod & mox dicendum eſt etiam de verbo *evergere.* Simplex *vergere* Lucretius uſurpat ſenſu activo, pro *fundere*, l. 5. v. 1008. (2) *Ὁρων ὁ Αιμιλιος μεγα και κατηρεφες δενδρεσιν ορος τον Ολυμπον επικειμενον, και τεκμαιρομενος τῃ χλωροτητι της ὑλης, ναματων εχειν αρχας, δια βαθους ὑπο φερομενων, αναπνοας αυτοις και φρεατα πολλα παρα την ὑπωρειαν ωρυττε.* Plut. in Æmil. Mox, pro *continere*, Drakenborchius & Dukerus legendum cenſent

dæ (3) miſcerentur. Vix deducta (4) ſumma arena erat, quum ſcaturigines turbidæ primò & tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut Deûm dono, cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & auctoritatis apud milites adjecit. Juſſis deinde militibus expedire arma, ipſe cum tribunis + primiſque ordinibus vadit ad contemplandos tranſitus; quâ deſcenſus facilis armatis, quâ in ulteriorem ripam minimè iniquus adſcenſus eſſet. His ſatis exploratis, illa quoque primùm, ut ordine ac ſine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, providit. Ubi omnibus ſimul pronunciaretur, quod fieret (5), neque omnes exaudirent; incerto imperio accepto, alios, (6) ab ſe adjicientes, plus eo, quod imperatum ſit, alios minus facere. clamores deinde diſſonos oriri omnibus locis, & priùs hoſtes, quàm ipſos, quid paretur, ſcire. Placere igitur, tribunum militum † primo pilo legionis ſecretum (7) edere imperium: illum, & dein ſingulos, proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto ſit; ſive a primis ſignis ad noviſſimum agmen, ſive ab extremis ad primos perferendum imperium ſit. Vigiles etiam novo more ſcutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis utatur, ſed ad vigilandum, ut, quum ſenſerit hoſtium adventum, recipiat ſe, excitetque ad arma alios. (8) Scuto præ ſe erecto ſtare galeatos: deinde, ubi feſſi ſint, innixos pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito, ſopitos ſtare: ut fulgentibus armis procul conſpici ab hoſte poſſint, ipſi nihil provideant. Stationum quoque morem mutavit. armati omnes, & frenatis equis equites, diem totum perſtabant. id quum æſtivis diebus, urente aſſiduo ſole, fieret, tot horarum æſtu & languore ipſos equoſque feſſos integri ſæpe adorti hoſtes

Stationes.

cenſent *contineri.* At cur non ſubintelligi poſſit *eos*, ſc. *montes.* (3) Si ſana hæc ſunt, vox *undæ*, ſic nudè poſita, accipienda eſt pro *undis marinis.* [Suſpicor Livium in iis, quæ ex initio capitis periere, narraſſe, fluctus in littore minoris ſalſitudinis repertos eſſe, quàm quæ aquæ marinæ eſſe ſolet. E.] (4) Lege *diducta.* (5) Hoc eſt, *quod fieri deberet.* (6) Adjicientes aliquid ex ſuo ad id, quod imperatum eſt. (7) Seorſum a ceteris. (8) Hæ ſunt incommoda, quæ ſequebantur ex vetere more ſcuti in vigiliam ferendi. Ceterùm *haſtam* pro *ſcuto* memorat Plutarchus. τὰς νυκτερινὰς φυλακὰς ἄνευ λόγχης φυλάττειν.

tes, vel pauci plures vexabant. itaque ex matutinâ ſtatione ad meridiem decedi, & in poſtmeridianam ſuccedere alios juſſit: ita nunquam fatigatos recens hoſtis aggredi poterat.

XXXIV. Hæc quum ita fieri placere, concione advocatâ, pronunciaſſet, adjecit urbanæ (1) concioni convenientem orationem. *Unum imperatorem in exercitu providere & conſulere, quid agendum ſit, debere, nunc per ſe, nunc cum iis, quos advocaverit in conſilium. qui non ſint advocati, eos nec palàm, nec ſecretò jactare conſilia ſua. Militem hæc tria curare debere, corpus ut quàm validiſſimum & perniciſſimum habeat, arma apta, cibum paratum ad ſubita imperia: cetera ſcire de ſe Diis immortalibus & imperatori ſuo curæ eſſe. in quo exercitu milites* (2) *conſulant, & imperator rumoribus vulgi circumagatur* (3), *ibi nihil ſalutare eſſe. Se, quod ſit officium imperatoris, proviſurum, ut bene gerendæ rei occaſionem eis præbeat, illos nihil, quod futurum ſit, quærere: ubi datum ſignum ſit, tum militarem operam navare.* Ab his præceptis concionem dimiſit; vulgò etiam veteranis fatentibus, ſe illo primùm die, tanquam tirones, quid agendum eſſet in re militari, didiciſſe. Non ſermonibus tantùm his, cum quanto aſſenſu audiſſent verba conſulis, oſtenderunt; ſed rerum præſens effectus erat. Neminem totis mox caſtris quietum videres (4): acuere alii gladios: alii galeas bucculaſque, ſcuta alii loricaſque tergere; alii aptare corpori arma, experirique ſub his membrorum agilitatem: quatere alii pila, alii micare gladiis, mucronemque intueri (5): ut facilè quis cerneret, ubi primùm conferendi manum cum hoſte data occaſio eſſet, aut victoriâ egregiâ, aut morte memorabili (6) inituros bellum. Perſeus quoque quum, adventu conſulis ſimul & veris principio, ſtrepere omnia moverique apud hoſtes, velut novo bello, cerneret, mota a Philâ caſtra in

Oratio Æmilii ad milites.

Fervet in caſtris opus.

C. 34. (1) Concioni, quam Romæ habuit: ſuprà c. 22. (2) Hanc emendationem Perizonii, (pro vulgato *milites, conſul, & imperator*) in contextum recipiendam duxi. Ita reſtituendum eſſe locum, nemo dubitare poteſt; niſi quòd copula *et* forſitan omitti poſſit. E. (3) Suprà l. 26. c. 8. *circumagi ad nutus criminationeſque Hannibalis.* l. 39. c. 5. *alieni momentis animi circumagi.* (4) Vid. ‡ *crederes.* Mox *bucculæ* ſunt laminæ flexiles, quæ pendentes e caſſide buccas tegebant. (5) Dukerus conjicit *tentare.* Mallem *intentare.* (6) Muretus conjicit *finituros.* Neutrum placet.

in adverſâ ripâ poſita, nunc ad contemplanda opera ſua circumire ducem, haud dubiè tranſitus ſpeculantem, [nunc ea omnia intentiſſimâ curâ apparare, quæ ad vim faciendam oppugnandaque caſtra uſui eſſe poſſent; nihil omittere, quod ſive adverſùs hoſtem, ſive ad ſuorum adjuvandas vires magno duci conandum faciendumque eſſet: & ipſe, tanquam in ſummæ rei jam diſcrimen venturus, acuere militum animos, firmare opera magis ac magis, nunquam ſatis proviſa omnia, tutam munitamque ripam credere. Tamen in acerrimo utrinque ardore quieta per aliquantum temporis ſtativa fuere: nec unquam tantos exercitus tam in propinquum collatis caſtris tam tranquillos conſediſſe memoriæ proditum eſt. Interim fama nunciat, victum in Illyrico Gentium regem ab Anicio prætore, ipſumque cum domo totâ & univerſâ ditione in poteſtate Romanorum eſſe.]

XXXV. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primò ſupprimere (1) in occulto famam ejus rei eſt conatus, miſſis, qui Pantauchum inde venientem appropinquare caſtris vetarent. ſed jam & (2) pueri quidam viſi ab ſuis erant inter obſides Illyrios ducti: &, quo quæque accuratiùs curantur (3), eo faciliùs loquacitate regiorum miniſtrorum emanant. Sub idem tempus Rhodii legati in caſtra venerunt cum iiſdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram Patrum excitavere. Multo iniquioribus animis a caſtrenſi conſilio auditi ſunt. Itaque quum alii † præcipites ſine reſponſo (4) * agendos caſtris, pronunciavit, poſt diem quintumdecimum ſe reſponſum daturum. Interim, ut appareret, † quantum pacificantium Rhodiorum auctoritas valuiſſet, conſultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibuſdam, & maximè majoribus (5) natu, per Enipei ripam munitioneſque vim facere. *conſertis & vim facientibus reſiſtere*

Rhodii legati in caſtra veniunt.

Conſilia de bello.

C. 35. (1) Suprà l. 5. c. 1. *cujus decreti ſuppreſſa fama eſt.* (2) Intelligendi videntur obſides, quos Perſeus Gentio dediſſe narratur ſuprà c. 23. quoſque Pantauchus nunc ſubduxit, ne in Romanorum manus inciderent. (3) Lege *celantur.* Ita ſuprà l. 8. c. 3. *quanquam omnia de induſtria celabantur . . . tamen . . . indicia conjurationis emanarunt.* l. 29. c. 24. *periculum erat, ne vera, eo ipſo, quòd celarentur, ſuâ ſponte magis emanarent.* (4) Excidit *cenſerent*, vel quid ſimile; fortaſſe etiam membrum orationis, quod reſpondeat τῷ *alii;* ni illud ſumendum ſit pro omnibus in conſilium a Paullo advocatis. (5) Jure Crevierius exiſtimat, Livium potiùs ſcripſiſſe

stere Macedonas non posse; ex tot castellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ validis præsidiis insedissent, priore anno § dejectos. aliis placebat, Octavium cum classe Thessalonicam petere, & populatione maritimæ oræ § distringere copias regias: ut, altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliquâ parte transitus Enipei cogeretur. Ipsi naturâ & operibus inexsuperabilis ripa videbatur, &, præterquam quòd tormenta ubique disposita essent, missilibus etiam meliùs & certiore ictu hostes uti audierat. Aliò spectabat mens tota ducis: dimissoque consilio Perrhæbos mercatores, Schœnum & Menophilum, notæ & fidei jam sibi & prudentiæ homines, arcessitos secretò percunctatur, quales ad Perrhæbiam transitus sint. Quum loca non iniqua esse dicerent, præsidiis autem regis (6) obsideri, spem cepit, si nocte improvisò validâ manu aggressus necopinantes esset, dejici præsidia posse. *Jacula enim & sagittas & cetera missilia in tenebris, ubi, quid petatur, procul provideri nequeat, inutilia esse. gladio cominus geri rem in permixtâ turbâ, quo miles Romanus § vincat.* His ducibus usurus, prætorem Octavium arcessitum, exposito, quid pararet, Heracleum cum classe petere jubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam (7) Q. Fabium Maximum filium suum cum quinque delectis millibus Heracleum mittit, velut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, vastandam. Secretò indicatum, cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde jussi duces itineris ita dividere viam, ut quartâ vigiliâ tertio die Pythium adoriri possent. Ipse postero die, ut † distineret regem ab circumspectu rerum aliarum, primâ luce medio in alveo cum

Nasica cum 5000 militibus mittitur ad Pythium.

sisse *minoribus natu.* Fervidum enim illud consilium faciendæ sibi viæ per ripam Enipei munitionesque magis sapere juvenilem ardorem, quàm senilem prudentiam. (6) Fortè *regiis.* Ceterùm a Livio hìc dissentit Plutarchus, qui in Æmil. viam per Perrhæbiam incustoditam ac sine præsidio relictam, δια δυσχωριαν και τραχυτητα, scribit; Persen autem tum demum eò præsidium misisse, quum ex transfugâ didicisset, partem exercitûs Romani ea loca petisse. (7) Nempe is adoptatus fuerat a Q. Fabio Maximo, atque adeò nomina patris sui adoptivi gerebat. ὁ Νασικας ὁ επικαλȣμενος Σκιπιων, γαμβρος Αφρικανȣ Σκιπιωνος, και

cum ſtationibus hoſtium prœlium commiſit. pugnatumque utrinque eſt levi armaturâ : nec gravioribus armis in tam inæquali alveo pugnari poterat. Deſcenſus ripæ utriuſque in alveum trecentorum ferme paſſuum erat : medium ſpatium torrentis, alibi aliter cavati, paullo plus quàm mille paſſus patebat. Ibi in medio, ſpectantibus utrinque ex vallo caſtrorum hinc rege, hinc conſule cum ſuis legionibus, pugnatum eſt. Miſſilibus procul regia auxilia meliùs pugnabant ; cominus ſtabilior & tutior, aut parmâ, aut ſcuto Liguſtino (8), Romanus erat. Meridie ferè receptui cani ſuis conſul juſſit. ita eo die diremptum prœlium eſt, haud paucis utrinque interfectis. Sole orto poſtero die, irritatis certamine animis, etiam acriùs concurſum eſt : ſed Romani, non ab his tantùm, cum quibus† contractum certamen erat, ſed multo magis ab eâ multitudine, quæ diſpoſita in turribus ſtabat, omni genere miſſilium telorum ac ſaxis maximè vulnerabantur. Ubi propiùs ripam hoſtium ſubiſſent, tormentis miſſa etiam ad ultimos perveniebant. Multo pluribus eo die amiſſis, conſul paullo ſeriùs recepit ſuos. Tertio die prœlio abſtinuit, degreſſus ad imam partem caſtrorum, veluti per devexum in mare † brachium tranſitum tentaturus. Perſeus, quod in oculis erat, [id tantùm cogitans, ad repellendum eâ parte hoſtem omnem curam intendebat, nihil aliud ſollicitus. Interim P. Naſica cum attributâ ſibi manu verſùs mare Heracleum profectus, poſtquam eò pervenit, juſſis corpora curare militibus, noctem exſpectavit. Tum vera conſulis mandata præcipuis ducum expoſuit, ac, primis ſe intendentibus tenebris flexo ad montem itinere, ad Pythium, ut imperatum erat, copias ſilentio ducit. Ubi ventum ad ſummum cacumen eſt, quod decem ampliùs ſtadia in altitudinem aſſurgit, fatigatis militibus aliquid requietis datum. Hoc jugum, ut antè dictum eſt, Milo, & Hiſtiæus, & Theogenes a Perſeo miſſi cum quinque millibus Macedonum obtinebant : ſed tanta negligentia regiis ducibus erat, ut nemo adventare Romanos ſenſerit. Sopitos aggreſſus Naſica de jugo facilè dejecit, ſi Polybio fides. Ipſe enim Naſica in epiſtola ad quemdam regum longè aliter rem narrat *Montem arduo aſcenſu fuiſſe, ſed incuſtoditum, ita ut ſaltum occupare nullo negotio potuiſſet, niſi transfuga Cretenſis ex iis, quos ſecum ducebat, ad Perſea cucurriſſet, eumque docuiſſet, quid ageretur. Regem ipſum quidem manſiſſe in caſtris,* *ſed*

Prœlia in alveo Enipei.

Naſica dejicit jugo præſidium Macedonum.

Φαβι☉ Μαξιμ☉ ὁ πρεσβυτατ☉ των Αιμυλιου παιδων ετι μειρακιον ων. (8) Crevierius *parmam* retulit ad velites, *ſcutum Liguſtinum* ad Ligures, quos in exercitu Æmilii fuiſſe refert Plutarchus.

ſed miſiſſe duo Macedonum, decem auxiliarium millia, Milone duce, ad occupandum ſaltum. Cum his acerrimâ pugnâ in ſummo jugo concurſum eſſe, atque inter alia ſeſe a Thrace milite ferro appetitum, quem ipſe a lactâ per pectus haſtâ transfixerit. Victos tandem Macedonas loco ceſſiſſe, Milonemque ipſum turpiſſimâ fugâ abjectis armis ſaluti conſuluiſſe. Romanis fugientes perſequentibus facilis & ſine ullo periculo in plana deſcenſus fuit. Hoc rerum ſtatu Perſeus ambigere, quid facto opus. Quum, apertâ jam per ſaltum viâ, metueret, ne circumiretur a Romanis, omnino neceſſe erat, ut aut ad Pydnam recedens hoſtem ibi exſpectaret, ſub muris munitæ urbis minore periculo certaturus; aut copiis per urbes Macedoniæ diſperſis, convectiſque in loca munitiora frugibus atque pecoribus, populatos agros & nudum hoſti relinqueret ſolum. Anceps fluctuabat inter hæc duo conſilia regis animus. Amici tutius quoque id, quod honeſtius foret rati, hortabantur, ut pugnæ caſum experiretur. *Eum & numero præſtare militum, & verò etiam virtuti credere debere, quum ingenitam animis accenſura quoque eſſent illa validiſſima & ſanctiſſima apud homines ad fortiter pugnandum incitamenta, aræ, foci, ſacra, inter quæ & pro quibus dimicandum eſſet; et parentes ac conjuges; rex denique ipſe inſpectans, ſeſeque in partem diſcriminis offerens.* His motus rex ad pugnam ſeſe comparavit, &, quum retroceſſiſſet ad Pydnam, ſimul caſtra locat, ſimul inſtruit aciem, ſuum cuique ductorum munus locumque aſſignat, tanquam ſtatim ex itinere dimicaturus. Regio erat hujuſmodi: campus explicandæ phalangi, cui aperta & æquabili planitie opus eſt, opportunus; non ita tamen, ut facile promoveri poſſet: perpetui deinde colles, qui levi armaturæ tum refugiendi, tum circumcurſandi copiam præberent. Amnes duo, Æſonem alterum, alterum Leucum incolæ appellant, quamvis tenui tum fluerent aquâ, aliquid tamen negotii faceſſere Romanis poſſe videbantur. Æmilius, junctis cum Naſicâ copiis, rectà ad hoſtem ire pergit. Verùm ad conſpectum exercitûs & numero & robore militum validiſſimi, & egregiè inſtructi & parati ad pugnam, ſtupefactus ſubſtitit, multa ſecum reputans.

Perſeus ambigit, quid facto opus ſit.

Statuit acie decernere.

XXXVI. Tempus] anni poſt circumactum ſolſtitium erat: hora diei jam ad meridiem vergebat: iter multo pulvere & incaleſcente ſole factum erat. laſſitudo & ſitis jam ſentiebatur, &, meridie inſtante, magis acceſſurum utrumque (1) apparebat. Statuit ſic affectos recenti atque integro hoſti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad

Æmilii cunctatio.

C. 36. (1) Laſſitudinem & ſitim. Similiter ſuprà l. 30. c. 30. *Tuam & adoleſcentiam & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quàm quietis opus eſt conſiliis*

ad dimicandum utrinque erat, ut conſuli non minore arte ad ſuos eludendos, quàm ad hoſtes, opus eſſet. Nondum omnibus inſtructis, inſtabat tribunis militum, ut maturarent inſtruere: circumibat ipſe ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primò alacres ſignum poſcebant. deinde, quantum increſceret æſtus, & vultus minùs vigentes & voces ſegniores erant, & quidam incumbentes ſcutis, niſique pilis ſtabant. Tum jam apertè † primis ordinibus imperat, metarentur frontem caſtrorum, & impedimenta conſtituerent. Quod ubi fieri milites ſenſere, alii gaudere palàm, quòd feſſos viæ labore flagrantiſſimo æſtu non coëgiſſet pugnare. legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes quum pugnaturum conſulem credebant: ‡ neque enim ne his (2) cunctationem aperuerat ſuam. tunc mutatione conſilii ſubitâ quum alii ſilerent, Naſica unus ex omnibus auſus eſt monere conſulem, *Ne hoſtem* (3) *quidem ludificatos priores imperatores, fugiendo certamen, manibus* || *emittere. Vereri, ne nocte abeat, ſequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ; exercituſque, ſicut prioribus ducibus, per calles ſaltuſque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere ſuadere,* (4) *dum in campo patenti hoſtem habeat, aggrediatur, nec oblatam occaſionem vincendi amittat.* Conſuli, nihil offenſus liberâ admonitione tam clari adoleſcentis, *Et ego,* inquit, *animum iſtum habui, Naſica, quem tu nunc habes: &, quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli caſibus didici, quando pugnandum, quando abſtinendum pugnâ ſit. Non operæ ſit* (5) *ſtanti nunc in acie docere, quibus de cauſis hodie quieſſe melius ſit. rationes aliàs repoſcito: nunc auctoritate veteris imperatoris contentus eris.* Conticuit adoleſcens; (6) haud dubiè videre aliqua impedimenta pugnæ conſulem, quæ ſibi non apparerent.

Naſicæ colloquium cum Paullo.

†

XXXVII.

conſiliis, metuo. Accedere pro *creſcere* ſuprà l. 4. c. 18. *Dictatori ac Romanis . . . animi acceſſere* (2) Lege *ne his quidem*, revocatâ huc particulâ *quidem*, quæ infrà alieno loco habetur, *ne hostem quidem.* (3) Vel dele τὸ *quidem*, vel muta in *pridem:* ceteraque ita refinge: *Ne hoſtem, pridem ludificatum priores imperatores fugiendo certamen, manibus emitteret.* (4) Potiùs *quum.* Vid. † *dum.* (5) Potiùs *eſt. Non operæ eſt*, pro non vacat: ut ſuprà l. 9. c. 23. *caſtra habeant repetantque, quibus operæ eſt trahere bella.* (6) Subint. *ratus*, ellipſi uſitatâ. Sic ſuprà l. 6. c. 22. *extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi, quin periculum ſummæ rerum facerent: ita paucitati hoſtium nihil artes . . . profuturas eſſe.*

XXXVII. Paullus, poſtquam metata caſtra impedimentaque collocata animadvertit, ex poſtremâ acie triarios primos ſubducit: deinde principes, ſtantibus in primâ acie haſtatis, ſi quid hoſtis moveret: poſtremò haſtatos, ab dextro primùm cornu ſingulorum paullatim ſignorum milites ſubtrahens. Ita pedites, equitibus cum levi armaturâ ante aciem hoſti oppoſitis, ſine tumultu abducti: nec antè, quàm prima frons valli ac foſſa perducta eſt, ex ſtatione equites revocati ſunt. Rex quoque, quum ſine detrectatione paratus pugnare eo die fuiſſet, contentus, quòd per hoſtem moram fuiſſe pugnæ ſcirent, & ipſe in caſtra copias reduxit. Caſtris permunitis, (1) C. Sulpicius Gallus tribunus militum ſecundæ legionis, qui prætor ſuperiore anno fuerat, conſulis permiſſu ad concionem militibus vocatis pronunciavit, *nocte proximâ, ne quis id pro portento acciperet, ab horâ ſecundâ uſque ad quartam horam noctis lunam defecturam eſſe. Id, quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, & ſciri antè & prædici poſſe. Itaque quemadmodum, quia certi ſolis lunæque & ortus & occaſus ſint, nunc pleno orbe, nunc ſeneſcente* (2) *exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur; ita ne obſcurari quidem, quum condatur umbrâ terræ, trahere in prodigium debere.* Nocte, (3) quam pridie Nonas Septembres inſecuta eſt dies, editâ horâ luna quum defeciſſet, Romanis militibus Galli ſapientia propè divina videri: Macedonas, ut triſte prodigium, occaſum regni perniciemque gentis portendens, movit: nec aliter vates. clamor ululatuſque in caſtris Macedonum fuit, donec luna in ſuam lucem emerſit. (4) Poſtero die, tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & conſulem ſuorum quidam, quòd ſine prœlio diſceſſum eſſet, accuſarent. Regi prompta defenſio erat, non eo ſolùm, quòd hoſtis prior, apertè pugnam detrectans, in caſtra copias reduxiſſet; ſed etiam, quòd eo

Eclipſis Lunæ prædicta a Sulpicio.

C. 37. (1) Cato apud Cic. de Seneſt. c 14. *mori penè videbamus in ſtudio dimetiundi cœli atque terræ C. Gallum, familiarem patris tui, Scipio. Quoties illum lux noctu aliquid deſcribere ingreſſum, quoties nox oppreſſit, quum mane cœpiſſet? Quàm delectabat eum, defectiones ſolis & lunæ multo nobis antè prædicere?* (2 Lege *ſeneſcentem.* (3) Hic Lunæ defectus, ex Aſtronomorum rationibus, incidit in diem 21. Junii Juliani: quod bene congruit cum Solſtitiali tempore, teſtato ſuprà a Livio. Vid. not. 1. ad c. 30. ſuprà. (4) Voces *poſtero die* refer ad verbum *accuſarent.*

(5) Le-

eo loco ſigna conſtituiſſet, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoveri non poſſet. Conſul ‡ ad id, quòd pridie prætermiſiſſe pugnandi occaſionem videbatur, & locum dediſſe hoſti, ſi nocte abire vellet, tunc quoque per ſpeciem immolandi terere videbatur tempus, quum luce primâ ſignum propoſitum pugnæ ad exeundum in aciem fuiſſet. Tertiâ demum horâ, ſacrificio ritè || perpetrato, ad conſilium || vocavit; atque ibi, quod rei gerendæ tempus eſſet, loquendo & intempeſtivè conſultando videbatur quibuſdam extrahere. poſt ſermones (5) tamen conſul orationem habuit.

Æmilii oratio de pugnâ dilatâ.

XXXVIII. *P. Naſica, egregius adoleſcens, ex omnibus unus, quibus heſterno die pugnari placuit,* || *denudavit mihi ſuum conſilium: idem poſtea, ita ut tranſiſſe in ſententiam meam videri poſſet, tacuit. Quibuſdam aliis abſentem* § *carpere imperatorem, quàm præſentem monere, melius viſum eſt. Et tibi, P. Naſica, & quicunque idem, quod tu, occultiùs ſenſerunt, non gravabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abeſt, ut me heſternæ quietis pœniteat, ut ſervatum a me exercitum eo conſilio credam. in quâ me opinione eſſe ne quis ſine cauſâ veſtrûm credat, recognoſcat, agedum, mecum, ſi videtur, quàm multa pro hoſte & adverſùs nos fuerint. Jam omnium primum, quantum numero nos* (1) *præſtent, neminem veſtrûm nec antè ignoraſſe, & heſterno die implicatam* (2) *intuentes aciem animadvertiſſe, certum habeo. Ex hac noſtrâ paucitate quarta pars militum præſidio impedimentis relicta erat: nec ignaviſſimum quemque relinqui ad cuſtodiam ſarcinarum ſcitis. Sed* (3) *fuerimus omnes. parvum hoc tandem eſſe credimus, quòd ex his caſtris, in quibus hac nocte* ‡ *manſimus, exituri in aciem hodierno aut* || *ſummum craſtino die, ſi ita videbitur, Diis bene juvantibus, ſumus? Nihilne intereſt, utrùm militem, quem neque viæ labor hodie, neque operis fatigaverit, requietum, integrum in tentorio ſuo arma capere jubeas, atque in aciem plenum*

(5) Legendum videtur *tandem*.

C. 38. (1) *Præſtare* hoc ſenſu cum accuſativo jungitur etiam ſuprà l. 7. c. 30. l. 37. c. 30. [Tanquam hujus conſtructionis exemplum afferunt viri docti illud quoque Virgilii l. 11. Æn. v. 438. *vel magnum præſtet Achillem.* At alius omnino mihi videtur ibi ineſſe verbo ſenſus; nempe, vel alterius Achillis ſpeciem præ ſe ferat. E.] (2) Potiùs *explicatam.* (3) Ponite, omnes unà fuiſſe, nullâ parte militum detractâ. (4) Fortè

plenum virium, vigentem & corpore & animo educas? an longo itinere fatigatum, & onere feſſum, madentem ſudore, (4) ardentibus ſiti faucibus, ore atque oculis repletis pulvere, torrentem (5) meridiano ſole, hoſti objicias recenti, quieto (6), qui nullâ re antè conſumptas vires ad prælium afferat? Quis, pro Deûm fidem! ita comparatus, vel iners atque imbellis, fortiſſimum virum non vicerit? Quid? quòd hoſtes per ſummum otium inſtruxerant aciem, reparaverant animos, ſtabant compoſiti ſuis quiſque ordinibus? nobis tunc repentè ‡ trepidandum in acie inſtruendâ erat, & incompoſitis concurrendum?

XXXIX. (1) *At, Hercule, aciem quidem || inconditam ¶ inordinatamque habuiſſemus: caſtra munita, proviſam aquationem, tutum ad eam iter præſidiis impoſitis, explorata circà omnia; an nihil noſtri habentes (2) præter nudum campum, in quo pugnaremus? Majores veſtri caſtra munita portum ad omnes caſus exercitûs ducebant eſſe: unde ad pugnam exirent, quò jactati tempeſtate pugnæ receptum haberent. ideo, quum munimentis ea ſepiſſent (3), præſidio quoque valido firmabant; quòd, qui caſtris exutus erat, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo haberetur. caſtra ſunt victori receptaculum, victo perfugium. Quàm multi exercitus, quibus minùs proſpera pugnæ fortuna fuit, intra vallum compulſi, † tempore ſuo, interdum momento pòſt, eruptione factâ, victorem hoſtem pepulerunt? patria altera eſt militaris hæc ſedes, vallumque pro mœnibus, & tentorium ſuum cuique militi domus ac penates ſunt.* † *Sine ullâ ſede vagi dimicaſſemus: ut (4) quò victores nos*

(4) Fortè *arentibus.* (5) Lege *torrente.* Suprà l. 35. c. 5. *Sol ingenti ardore torrebat* &c. Vulgatum tamen defendi poſſet auctoritate Virg. l. 9. Æn. v. 105. *Per pice torrentes atrâque voragine ripas.* ubi Servius *torrentes* interpretatur *ardentes.* (6) Hîc quoque *requieto* videtur legendum. Eſt enim aliud *quietus*, aliud *requietus.* Ad illud ſufficit præſens quies: hoc competit illis, qui poſt fatigationem aliquamdiu quiete uſi ſunt. Sen. de Tranquill. c. 15. *Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioreſque requieti ſurgunt.*

C. 39. (1) Vid. not. 2. ad c. 7. l. 41. ſuprà. (2) Supple, concurriſſemus. Objecit ſibi Æmilius, & nunc objectioni reſpondet: itane parati concurriſſemus, an potiùs nihil noſtri habentès, præter nudum campum, in quo pugnaremus? (3) Lege *ſepſiſſent:* quanquam Voſſius ex Hieronymo profert *ſepivi.* (4) Vid. ¶ *ut* ſequente interrogatione. Poſt *dimicaſſemus* majorem diſtinctionem, loco inciſi, poſui, ad expediendum locum, ubi Dukerus aliique mirè hæſerunt. Idem & Crevierius fecit, qui ſolus ex interpretibus locum rectè intellexit.

nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud opponitur: Quid si hostis hac interpositâ nocte abiisset, quantum rursus sequendo eo penitus in ultimam Macedoniam || exhauriendum laboris erat? Ego autem, neque mansurum eum, neque in aciem copias educturum fuisse, certum habeo, si cedere hinc statuisset. quanto enim facilius abire fuit, quum procul abessemus, quàm nunc, quum in || cervicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quàm ut, quorum castra, præaltâ fluminis ripâ tuta, vallo insuper septa ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos, relictis munimentis, agmine effuso abeuntes, in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causæ fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet; & ideo, quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu, dejectis hostium præsidiis, novum iter aperui: neque priùs, quàm † debellavero, absistam.

XL. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam ejus, partim verentibus nequidquam offendere in eo, quod, utcunque prætermissum, revocari non posset. Ac ne illo ipso quidem die, (1) aut consule, aut rege, (rege, quòd nec fessos, ut pridie, ex viâ, neque trepidantes in acie instruendâ & vixdum compositos aggressurus erat; consule, quòd in novis castris (2) non ligna, non pabulum convectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum e castris exierat) neutro imperatorum volente, Fortuna, quæ plus consiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris (3), ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præsidiis ex utrâque ripâ positis, ut id facere tutò possent. Duæ cohortes a parte Romanorum erant, Marrucina & Peligna; duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Silus legatus: & aliud pro castris stativum erat præsidium sub C. Cluvio legato, tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis; duæ turmæ equitum, Placentina & Æsernina. Quum otium ad flumen

† *Certamen casu contrahitur.*

C. 40. (1) Nec consule, nec rege volente, *Fortuna contraxit certamen.* Propter plura interposita, inseruit post parenthesin *neutro imperatorum.* Vid. not. 4. ad c. 24. l. 5. suprà. Mox posterius illud *rege* rectè adjecit Gronovius. (2) Alibi potius Livius dicere solet *in castra convehere.* Vid. tamen not. 7. ad c. 36. l. 24. suprà. (3) Gronovius vult *castra.* Sed & altera constructio aliquoties apud nostrum occurrit; ut suprà c. 28. pro-

flumen eſſet, neutris laceſſentibus, horâ circiter quartâ (4) jumentum, e manibus curantium (5) elapſum, in ulteriorem ripam effugit. quod quum per aquam, ferme genu tenus altam, tres milites ſequerentur, Thraces duo (6) id jumentum ex medio alveo in ſuam ripam trahentes; altero eorum occiſo, receptoque eo jumento, ad ſtationem ſuorum ſe recipiebant. Octingentorum Thracum præſidium in hoſtium ripâ erat. ex his pauci primò, ægre paſſi popularem in ſuo conſpectu cæſum, ad perſequendos interfectores fluvium tranſgreſſi ſunt: dein plures, poſtremò omnes, & cum præſidio, [quod a parte Romanorum ripam defendebat, manum conſerunt. Non deſunt auctores, qui ipſius Paulli juſſu equum detracto freno impulſum ſcribant in hoſtilem ripam, emiſſoſque, qui retraherent, ut hoſtes pugnam priores laceſſerent. Etenim quum viginti cæſis hoſtiis litatum non eſſet, tandem læta vigeſimæ primæ exta aruſpices ita renunciaverant, ut, Romanis non laceſſentibus, ſed defendentibus ſeſe, victoriam promitterent. Ceterùm, ſive conſilio ducis, ſive caſu, ab hoc certè initio commiſſa pugna, aliis ſuper alios ad ferendam ſuis opem utrinque advolantibus, brevi ita accenſa eſt, ut duces cogerentur deſcendere in univerſum ſummæ rei diſcrimen. Æmilius enim, tumultu concurrentium audito, prætorio egreſſus, poſtquam cæcum ruentium ad arma impetum revocare aut ſiſtere nec facile nec tutum videbatur, utendum ardore militum, & caſum in occaſionem vertendum putavit. Educit itaque copias caſtris, & ordines interequitans hortatur, ut expetitam tantopere pugnam pari ardore capeſſerent. Simul Naſica præmiſſus ad explorandum, quo in ſtatu res eſſent inter primam cientes pugnam, adventare inſtructo exercitu Perſeum nunciavit. Primi Thraces incedebant, truci vultu, corpore procero, ſplendentibus miro candore clipeis lævam protecti. Humerum utrumque nigra veſtiebat chlamys: ab dextro immanem pondere frameam identidem coruſcabant. Juxta Thracas conſtitere mercede conducta auxilia, diverſo inter ſe pro diverſis nationibus armatu habituque: in his & Pæones fuere. Subibat agmen Macedonum ipſorum, quam Leucaſpidem phalangem appella- *Perſei acies.*

propiores continenti litori erant. & alibi. (4) Gronovius vult *nonâ*, ſive *IX*, pro *IV*. Certè Plutarchus diſertè ſcribit ὥρας ἐνάτης: & ſuprà dictum eſt diem extraxiſſe in conſilio conſulem. Solent autem notæ numerales *V*. & *X*. in Mſtis confundi. (5) Hominum ſc. de parte Romanorum. (6) Scilicet Macedonicorum auxiliorum. Mox τὸ *trahentes* in *traherent* omnino mutandum eſt; necnon voces *id jumentum* inducendæ videntur, non tam quòd mox ſequitur *eo jumento*, quàm quòd conſtructionem impediunt.

bant; delecti quotquot robore ac virtute præstabant, fulgentes auratis armis sagisque puniceis. Ea media acies fuit. Hos sequebantur, quos ab æreis lucidisque clipeis Chalcaspidas dicebant, aut Aglaspidas. Hæc phalanx juxta alteram in dextro cornu locata est Præter hanc utramque phalangem, quod præcipuum robur erat Macedonici exercitûs, cætrati, Macedones & ipsi, sarissas gerentes, quemadmodum phalangitæ, cetera leviùs armati, in cornua divisi erant, ante reliquam aciem projecti & eminentes. Fulgebat campus armorum splendore: clamoribus cohortantium sese invicem vicini colles personabant. Harum omnium copiarum prodeuntium in pugnam ea fuit celeritas & audacia, ut, qui primi interfecti sunt, ad ducentos & quinquaginta passus a Romanis castris caderent. Progrediebatur interim Æmilius: utque adspexit quum reliquos Macedonas, tum eos, qui in phalangem contributi erant, partim clipeis, partim cætris ex humero detractis, inclinatisque uno signo sarissis, excipientes Romanorum impetum, admiratus & illam densatorum agminum firmitatem, & vallum protentis sarissis horrens, stupore simul ac terrore perculsus est, tanquam non aliud unquam tam terribile spectaculum conspicatus: ac postea id sæpius commemorare & præ se ferre solitus est. Tum verò sedulò dissimulans perturbati animi motum, vultu sereno ac securâ fronte, & capite & corpore intecto aciem instruebat. Jam pugnabant Peligni adversùs oppositos sibi cætratos, quumque diu multumque connisi perrumpere confertum agmen non possent, Salius, qui Pelignos ducebat, arreptum signum in hostes misit. Hic ingens accensum certamen est, dum hinc Peligni ad recipiendum signum, hinc Macedones ad retinendum, summâ ope nituntur. Illi prælongas Macedonum hastas aut ferro incidere, aut umbone impellere, aut nudis etiam interdum manibus avertere. Hi ambabus firmiter comprehensas tantâ vi adigere in temere ac furore cæco ruentes, ut, transfossis scutis loricisque, transfixos etiam homines super capita projicerent. Sic profligatos Pelignorum primis ordinibus, cæduntur quoque, qui post illos steterant: atque, etsi nondum confessâ fugâ, pedem referebant tamen montem versùs, Olocrum indigenæ vocant. Hic verò exarsit Æmilio dolor, ut etiam ex indignatione paludamentum scinderet. Nam & in ceteris locis videbat cunctari suos, timidéque accedere ad illam velut ferream sepem, quâ undique acies Macedonica inhorrebat. Sed animadvertit peritus dux, non stare ubique confertam illam hostium velut compagem, eamque dehiscere identidem quibusdam intervallis, sive ob inæqualitatem soli, sive ob ipsam porrectæ in immensum frontis longitudinem, dum qui superiora occupare conantur ab inferiora tenentibus, vel tardiores a citatioribus, & progredientes a sub-

Stupet Æmilius ad conspectum phalangis.

Pugnatur acerrime.

Pedem referunt Romani.

a ſubſiſtentibus, inſtantes denique hoſti ab impulſis, inviti licet, neceſſariò divelluntur. Ergo ut omnino rumperet ordinem hoſtium, & inexpugnabilem illam univerſæ phalangis vim in multa minutatim prœlia carperet, imperat ſuis, ut intenti quâcunque rimas agere hoſtilem aciem viderint, illuc quiſque impetu inferantur, ſeque cuneatim in hiantia vel tantillum ſpatia inſinuantes ſtrenuè rem agant. Hoc edito imperio, & per totum exercitum circumlato, ipſe alteram e legionibus in] prœlium ducit.

Coſ. imperat ſuis, ut ſe inſinuent inter hoſtium ordines.

XLI. Movebat imperii majeſtas, gloria viri, ante omnia ætas, quòd major ſexaginta annis juvenum munia in parte præcipuâ laboris periculique capeſſebat. Intervallum, quod inter cætratos & phalanges (1) erat, implevit legio, atque aciem hoſtium interrupit. A tergo cætratis erat, frontem adverſùs clipeatos habebat: aglaſpides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus conſularis ducere adverſus leucaſpidem phalangem juſſus: ea media acies hoſtium fuit. (2) In dextrum cornu, unde circa fluvium commiſſum prœlium erat, elephantes ‡ inducti, & (3) ala ſociorum: & hinc (4) primùm fuga Macedonum eſt orta. Nam ſicut pleraque nova (5) commenta mortalium in verbis vim habent, experiendo, quum agi, non, quemadmodum agantur, ediſſeri, oportet, ſine ullo effectu evaneſcunt; ita tum elephanti in acie nomen tantùm ſine uſu fuerunt. Elephantorum impetum ſubſecuti ſunt ſocii nominis Latini, pepuleruntque lævum cornu. In medio ſecunda legio immiſſa diſſipavit phalangem. neque ulla evidentior cauſa victoriæ fuit, quàm quòd multa paſſim prœlia erant, quæ fluctuantem turbarunt primò, deinde disjecerunt phalangem: cujus confertæ & intentis horrentis haſtis intolerabiles vires ſunt. Si || carptim aggrediendo circumagere immobilem (6) longitudine & gravitate haſtam cogas, confuſâ ſtrue implicantur: ſi verò

†

Fugantur Macedones.

C. 41. (1) Nempe *aglaſpidem* & *leucaſpidem*. Aglaſpides ſunt quos Plutarchus *chalcaſpidas* appellat. (2) Romani in dextrum cornu exercitûs ſui, ſive in primam iſtius cornu aciem, induxere elephantos, quos habebant, & alam ſociorum, ut lævum cornu exercitûs hoſtilis invaderent. (3) Excidiſſe videtur vox *dextra*, aut *ſiniſtra*. Duæ enim fuere ‡ *alæ* ſociorum. (4) Scilicet ex impetu alæ ſociorum. Mox *τὸ nam* cauſam reddit, cur id elephanti efficere non potuerint. (5) Elephantis haud temere ante hæc tempora in prœliis uſi ſunt Romani. Eos quidem in prœlio cum Antiocho adhibuerunt; ſed tantùm poſt triarios in ſubſidio locati ſunt. ſuprà l. 37. c. 39. (6) Sariſſarum longitudinem olim ſedecim, poſtea

aut ab latere, aut ab tergo aliquid tumultûs † increpuit, || ruinæ modo turbantur. ſicut tum adverſùs catervatim incurrentes Romanos, & interruptâ multifariàm acie, obviàm ire cogebantur: & Romani, quâcunque data intervalla eſſent, inſinuabant ordines ſuos. Qui, ſi univerſâ acie in frontem adverſùs inſtructam phalangem concurriſſent, quod Pelignis, principio pugnæ incautè congreſſis adverſùs cætratos, evenit, (7) induiſſent ſe haſtis, nec confertam aciem ſuſtinuiſſent.

XLII. Ceterùm ſicut peditum paſſim cædes fiebant, niſi qui abjectis armis fugerunt; ſic equitatus propè † integer pugnâ exceſſit. Princeps fugæ rex ipſe erat. jam a Pydnâ cum ſacris alis equitum Pellam petebat: confeſtim (1) Coſtocus ſequebatur Odryſarumque equitatus. ceteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus; quia interjecta peditum acies, cujus cædes victores tenebant (2), immemores fecerat ſequendi equites. Diu phalanx a fronte, a lateribus, ab tergo cæſa eſt: poſtremò, qui ex hoſtium manibus elapſi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingreſſi, manus ad eos, qui in claſſe erant, tendentes, ſuppliciter vitam orabant: & quum ſcaphas concurrere undique ab navibus cernerent, ad excipiendos ſeſe venire rati, ut caperent potiùs, quàm occiderent, longiùs in aquam, quidam etiam natantes, progreſſi ſunt. Sed quum hoſtiliter e ſcaphis cæderentur, retro, qui poterant, nando repetentes terram, in aliam fœdiorem peſtem incidebant. elephanti enim, ab rectoribus ad litus acti, exeuntes obterebant elidebantque. Facilè conveniebat, Romanis nunquam unâ acie tantum Macedonum interfectum. Cæſa enim ad viginti millia hominum

Equitatus integer fugit.

20000 *cæſi:* 11000 *capti.*

poſtea quatuordecim cubitorum fuiſſe, teſtatur Polybius l. 17. c. 25. Hæc longitudo efficiebat ut difficillimè moveri potuerint. [Ceterùm paullo ſuprà diſplicet mihi τελειον ςιγμα poſt *vires ſunt*. Subintelligitur enim, ut paſſim apud noſtrum, particula adverſativa. E.] (7) Virg. l. 10. Æn. v. 681. *An ſeſe mucrone . . . Induat.* Hinc tralatè Cic. Act. 2. in Verr. l. 5. c. 64. *ſuâ confeſſione induatur ac juguletur neceſſe eſt.* E.

C. 42. (1) Lege *confeſtim eos Cotys ſequebatur.* Emendationem hanc firmat addita equitatûs *Odryſarum* mentio. Odryſarum enim in Thraciâ rex Cotys erat. ſuprà l. 42. c. 29 & 51. *De ſacris alis* vid. not. 4. ad c. 58. l. 42. ſuprà. (2) Hanc lectionem, pro Gronovianâ *tenebat*, reduxit Drakenborchius. Paullo antè hoc cap. *peditum paſſim cædes fiebant.* ſuprà l. 2. c. 64. *quum cædes & incendia . . . feciſſent.*

hominum ſunt: ad ſex millia, qui Pydnam ex acie perfugerant, vivi in poteſtatem pervenerunt: & vagi e fugâ quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo major pars Peligni. vulnerati aliquanto plures ſunt. Quòd ſi maturiùs pugnari cœptum eſſet, ut ſatis diei victoribus ad perſequendum ſupereſſet, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad ſequendum locis ignotis fecit.

XLIII. Perſeus ad Pïeriam ſilvam viâ militari, frequenti agmine equitum & regio comitatu, fugit. Simul in ſilvam ventum eſt, ubi plures diverſæ ſemitæ erant, & nox appropinquabat; cum perpaucis maximè fidis viâ (1) divertit. Equites, ſine duce relicti, alii aliâ in civitates ſuas dilapſi ſunt: perpauci inde Pellam celeriùs, quàm ipſe Perſeus, quia rectâ (2) expeditâ viâ ierant, pervenerunt. Rex ad mediam ferme noctem terrore & variis difficultatibus viæ vexatus eſt. In regiâ Perſeo, qui Pellæ præerat, Euctus (3) regiique pueri præſtò erant. || contra ea amicorum, qui, alii alio caſu ſervati, ex prœlio Pellam venerant, quum ſæpe arceſſiti eſſent, nemo ad eum venit. tres erant tantùm cum eo fugæ comites, Euander Cretenſis, Neo Bœotius, & Archidamus Ætolus. cum iis, jam metuens, ne, qui venire ad ſe abnuerent, majus aliquid mox auderent, quartâ vigiliâ profugit. Secuti eum ſunt || admodum quingenti Cretenſes. petebat Amphipolim: ſed nocte a Pellâ exierat, properans ante lucem Axium amnem trajicere, eum finem ſequendi, propter difficultatem tranſitûs, fore ratus Romanis.

Regis fuga.

XLIV. Conſulem, quum ſe in caſtra victor recepiſſet, ne ✝ ſincero gaudio frueretur, cura de minore filio ſtimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipſe poſtea, deletâ Karthagine, appellatus, naturalis conſulis Paulli

Anxietas Coſ. de filio ſuo Scipione.

O 2

C. 43. (1) Alii *devertit;* quod, fateor, mallem. Drakenborchius autem ad hunc locum ſtatuit, eum *devertere*, qui de viâ deflectens hoſpitium ſubit; ut *divertere*, qui a viâ regiâ diſcedens ſemitam inde in diverſa tendentem incedit. (2) Fortaſſe excidit particula *et*. *Expedita via* opponitur mox memorandis *variis difficultatibus viæ*, quibus rex vexatus eſt. (3) De *regiis pueris* vid. infrà l. 45. c. 6.

li (1), adoptione Africani nepos. Is, ſeptimumdecimum tunc annum agens, quod ipſum curam augebat, dum effuſè ſequitur hoſtes, in partem aliam turbâ ablatus erat: &, ſeriùs quum rediſſet, tunc demum, recepto ſoſpite filio, victoriæ tantæ gaudium conſul ſenſit. Amphipolim quum jam fama pugnæ perveniſſet, concurſuſque matronarum in templum Dianæ, quam (2) Tauropolon vocant, ad opem expoſcendam fieret; Diodorus, qui præerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in præſidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab ¶ ſubornato ab ſe per fallaciam in tabellarii ſpeciem literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, *ad Emathiam claſſem Romanam appulſam eſſe, agroſque circà vexari. orare præfectos Emathiæ, ut præſidium adversùs populatores mittat.* His lectis, hortatur Thracas, *ut ad tuendam Emathiæ oram proficiſcantur, magnam eos cædem prædamque, palatis paſſim per agros Romanis, facturos.* (3) Simul † elevat famam adverſæ pugnæ: quæ ſi vera foret, alium ſuper alium recentes ex fugâ venturos fuiſſe. Per hanc † cauſam Thracibus † ablegatis, ſimul tranſgreſſos eos Strymonem vidit, portas clauſit.

Perſeus caduceatores mittit ad Coſ.

XLV. Tertio die Perſeus, quàm pugnatum erat, Amphipolim venit. inde oratores cum ‡ caduceo ad Paullum miſit. Interim Hippias, & Milo, & Pantauchus, principes amicorum regis, Berœam, quò ex acie confugerant, ipſi ad conſulem profecti, Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps (1) metu perculſæ parabant facere. Conſul, nunciis victoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo & Q. Metello cum literis Romam miſſis, ſpolia jacentis hoſtium exercitûs peditibus conceſſit; equitibus prædam circumjecti agri, † dum ne ampliùs duabus noctibus a caſtris abeſſent. Ipſe propiùs mare ad Pydnam caſtra

C. 44. (1) Etſi ex præcedentibus intelligitur, eum *filium* Paulli fuiſſe, tamen *filius* hinc vix abeſſe poſſe videtur. (2) Dianæ hoc cognomen additum volunt, vel quòd apud Tauros Scythiæ populum colatur, vel quòd gregibus præſit, vel quòd eadem ſit cum Lunâ, quam tauris vehi fingunt poetæ. *Taurabolium* vel *Tauropolium*, ſacrificii genus memoratur, in honorem Cybeles. (3) Hæc quoque Italico, quod vocant, charactere imprimuntur in editione Drakenborchianâ, ſed, ut videtur, ſphalmate typographico. E.

C. 45. (1) Excidit vox *urbes*, vel *civitates*.

castra movit. Berœa primùm, deinde Thessalonica, & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. *Tota Macedonia dedita.* Pydnæi, qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo || incondita plurium simul gentium, turbaque, quæ ex acie fugâ in unum compulsa erat, consilium & consensum civitatis impediebat: nec clausæ modò portæ, sed etiam ¶ inædificatæ erant. Missi Milo & Pantauchus sub muros ad colloquium Solonis, qui præsidio (2) erat: per eum emittitur militaris turba. oppidum deditum militibus datur diripiendum. *Persei miseranda sors.* Perseus, unâ tantùm spe Bisaltarum auxilii † tentatâ, ad quos nequidquam miserat legatos, in concionem processit, Philippum secum filium habens; ut & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditumque, qui aut semper secuti, aut fugâ eòdem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientem quum lacrimæ præpedissent; quia ipse dicere nequiit, Evandro Cretensi editis, quæ agi cum multitudine vellet, de † templo (3) descendit. *Amphipoli abit.* Multitudo, sicut ad conspectum regis fletumque tam miserabilem & ipsa ingemuerat lacrimaveratque, ita Evandri orationem aspernabatur: & quidam ausi sunt mediâ ex concione || succlamare, *Abite hinc, ne, qui pauci superfumus, propter vos pereamus.* Horum ferocia vocem Evandri clausit. Rex (4) in domum se recepit, pecuniâque & auro argentoque in lembos, qui in Strymone stabant, delatis, & ipse ad flumen descendit. Thraces, navibus se committere non ausi, domos dilapsi, & aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. &, quoniam in dividendo plus offensionum, quàm gratiæ, erat, quinquaginta talenta iis posita sunt in ripâ diripienda. Ab hac direptione quum per tumultum naves conscenderent, lembum unum in ostio amnis multitudine gravatum merserunt. Galepsum (5) eo die, postero Samothracam, quam petebant, perveniunt: ad duo millia talentûm pervecta eò dicuntur. *Samothracam pervenit.*

XLVI.

(2) Omnino lege *præerat*. *Præsidio esse*, vel *in præsidio esse* dicuntur milites præsidiarii: at dux eorum *præsidio præesse*, ut suprà l. 27. c. 42. & alibi. (3) De loco, unde populum alloqui mos erat. Loquitur more Romano Livius. (4) Tò *in* Gronovius mutandum censet in *inde*; cui accedit Drakenborchius. Sæpe tamen noster præpositionem præfigere amat, ubi vulgò omittitur. (5) Duplex hujus nominis urbs eâ parte fuit, altera in Macedoniâ, altera, quæ hîc indicatur, in Thraciâ.

XLVI. Paullus, per omnes deditas civitates dimissis, qui præessent, ne qua injuria in novâ pace victis fieret, retentisque apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim misit cum modicâ peditum equitumque manu: simul ut Sinticen evastaret, & ad omnes conatus regis impedimento esset. Inter hæc Meliboea a Cn. Octavio capitur diripiturque: ad Æginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, ducenti, eruptione ex oppido factâ, amissi sunt, ignaris Æginiensibus † debellatum esse. Consul, a Pydnâ profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit: &, quum castra mille passus inde posuisset, per aliquot dies ibi stativa habuit, situm urbis undique adspiciens; quam non sine causâ delectam esse regiam advertit. Sita est in tumulo, vergente in occidentem hibernum. cingunt paludes inexsuperabilis (1) altitudinis æstate & hieme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsâ palude, quâ proxima urbi est, velut insula eminet (2), aggeri operis ingentis imposita: qui (3) & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro urbis conjuncta (4) procul videtur. divisa est intermurali amni, & eadem ponte juncta: ut nec, oppugnante externo, aditum ab ullâ parte habeat, nec, si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter trecenta talenta quæ missa Gentio regi, deinde retenta, fuerant, inventum est. Per quos dies ad Pellam stativa fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum convenerant, maximè ex Thessaliâ, auditæ sunt. Nuncio deinde accepto, Persea Samothracam trajecisse, profectus a Pellâ consul quartis castris Amphipolim pervenit. Effusa omnis obvia (5) turba cuivis indicio erat, non bono ac justo rege orba-

C. f. Pellam venit.

C. 46. (1) Vult Livius paludes has propterea, quòd lacus restagnantes in eis semper aquam infundunt, nunquam, ac ne æstate quidem, ita exsiccari, ut pedibus superari possint. (2) Excidisse videtur vocula *arx*. [At fortasse supplenda est potiùs ex præcedentibus *regia*. E.] (3) Indicat solum aggeris adeò firmum esse, ut murum sustinere possit, & humore paludis undique cingentis, lædi nequeat. (4) Si e longinquo conspiciatur, conjuncta videtur arx, sive regia, muro urbis, licet reverâ divisa sit amni inter duplicem murum fluenti, cui pons imposita jungit insulam urbi. Vox *intermuralis* est inter ἅπαξ λεγόμενα. (5) Potius *obviam*: ut supra l. 7. c. 36. l. 31. c. 14. & alibi.

orba- ſtos, ſed impotenti domino liberatos ſibi Amphipolitanos videri. Ingreſſus urbem Paullus quum divinis rebus operaretur, ſacrificiumque ſolenne faceret, de cœlo tacta ſubitò ara arſit: ſic interpretantibus omnibus, acceptiſſima Diis dona conſulis eſſe, quæ etiam cœleſti flammâ conſecrarentur. Non diu moratus Amphipoli conſul, ſimul ad perſequendum Perſea, ſimul ut per omnes gentes, quæ ditionis ejus erant, victricia arma circumferret, Odomanticen, regionem ultra Strymonem amnem, petiit, & ad Siras caſtra poſuit.

EPITOME LIBRI XLV.

PErseus ab Æmilio Paullo in Samothrace captus est. Quum Antiochus, Syriæ rex, Ptolemæum & Cleopatram, Ægypti reges, obsideret, & missis ad eum a senatu legatis, qui juberent, ab obsidione socii regis absisteret, editisque mandatis consideraturum se ille, quid faciendum esset, respondisset; unus ex legatis Popillius virgâ regem circumscripsit: jussitque, antequam circulo excederet, responsum daret. quâ asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum (1) *faverant, exclusa. postero die, quum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur, caussam in senatu patriæ suæ legati egerunt. nec tanquam hostes, nec tanquam socii dimissi. Macedonia in provinciæ formam* (2) *redacta est. Æmilius Paullus, repugnantibus militibus* (3) *ejus propter minorem prædam, & contradicente Ser. Sulpicio Galbâ, triumphavit: & Persen cum tribus* (4) *filiis ante currum duxit. cujus triumphi lætitia ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est: quorum alterius mors patris triumphum præcessit, alterius secuta est. Lustrum conditum est a censoribus. Censa sunt civium capita trecenta duodecim millia, octingenta quinque. Prusias, Bithyniæ rex, Romam, ut senatui gratularetur ob victoriam ex Macedoniâ partam, venit; & Nicomedem filium senatui commendavit. Rex, plenus adulationis, libertum se populi Romani dicebat.*

Epit. l. 45. (1) Ita Suet. in Calig. c. 30. *infensus turbæ faventi adversus studium suum.* Alii *fuerant.* (2) Non tunc, sed post devictum Pseudophilippum. Quæ in provinciæ formam redactæ erant regiones, in eas magistratus Romanus quotannis cum imperio mittebatur, qui eas regeret. At ordinavit quidem Paullus Macedonum rempublicam, formulamque, quæ universos teneret, dixit; sed *liberos esse* jussit Macedonas, *utentes legibus suis, annuos creantes magistratus.* infrà c. 29. (3) Alii *suis:* quod mallem. (4) Pars illa hujus libri, in quâ Livius triumphum Paulli exposuerat, periit. Plutarchus duos filios Persei cum unâ filiolâ ante currum Paulli ductos fuisse tradit. Vid. infrà c. 28.

T. LIVII PATAVINI

LIBER QUADRAGESIMUS QUINTUS.

VICTORIÆ nuncii, Q. Fabius & L. Lentulus & Q. Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam quum venissent, (1) præcerptam tamen ejus rei lætitiam invenerunt. Quarto pòst die, quàm cum rege est pugnatum, quum in circo ludi fierent, murmur repentè populi tota spectacula pervasit; *pugnatum in Macedoniâ, & devictum regem esse.* Dein fremitus ¶ increbruit: postremò clamor plaususque, velut certo nuncio victoriæ allato, est exortus. Mirari magistratus, & quærere auctorem repentinæ lætitiæ: qui postquam nullus erat, evanuit quidem tanquam incertæ rei gaudium; § omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquam veris nunciis Fabii Lentulique & Metelli adventu firmatum est, quum victoriâ ipsâ, tum augurio animorum suorum, lætabantur. Et aliter traditur circensis turbæ non minùs similis veri lætitia. Ante diem decimum (2) Kalendas Octobres, ludorum Romanorum secundo

U. c. 584.
a. C. 168.

C. 1. (1) Cic. Act. 2. in Verr. l. 4. c. 37. *non pracerpo fructum officii tui.* (2) Immo *decimum quintum.* Is enim tertius decimus dies erat (utroque termino numerato) ab eo, quo in Macedoniâ pugnatum est, ut infrà observatur.

cundo die, C. Licinio consuli, ad quadrigas mittendas † escendenti, tabellarius, qui se ex Macedoniâ venire diceret,(3) * † laureatas literas dicitur: quadrigis missis, consul currum conscendit: &, quum per circum reveheretur ad ‡ foros publicos, laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repentè immemor spectaculi populus in medium decurrit. eò senatum consul vocavit, recitatisque tabellis, ex auctoritate Patrum pro foris publicis denunciavit populo: *L. Æmilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse. Macedonum exercitum cæsum fusumque. Regem cum paucis fugisse. civitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Romani venisse.* His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis, domos magna pars hominum ad conjuges liberosque lætum nuncium portabant. Tertius decimus dies erat ab eo, quo in Macedoniâ pugnatum est.

II. Postero die senatus in curiâ habitus, supplicationesque decretæ, & senatusconsultum factum est, ut consul, quos præter milites sociosque navales, (1) conjuratos haberet, dimitteret. de militibus sociisque navalibus dimittendis referretur, quum legati ab L. Æmilio consule, a quibus præmissus tabellarius esset, (2)*. Ante diem sextum Kalendas Octobres, horâ ferè secundâ, legati urbem ingressi sunt (3), ingentem secum occurrentium, quâcunque ibant, prosequentiumque trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus fortè in curiâ erat: eò legatos consul introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dum exponerent, *quantæ regiæ copiæ peditum equitumque*

Legati Æmilii.

observatur. Pugnatum enim fuerat pridie Nonas Septembres: suprà l. 44. c. 37. Mensis autem September viginti & novem dierum erat ex ordinatione Numæ, quam tunc sequebantur Romani. Eadem emendatio ex vetere Kalendario firmatur. (3) Desideratur vox una, qualis *reddidisse*.

C. 2. (1) Quinam intelligendi sint per *conjuratos*, parum constat. Crevierius locum exponit ex l. 22. c. 38. suprà; & per *milites* intelligit adactos sollenni illo militiæ sacramento *jussu consulum conventuros, neque injussu abituros*, (sive, ut mox dicitur, qui *in consulis verba juraverant*); per *conjuratos* autem, qui illud tantùm jusjurandum dederant; a Livio itidem his verbis descriptum: *ipsi inter se equites . . . pedites conjurabant, sese fugæ ac formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros.* Ita fortasse conjurabant voluntarii & evocati. Servius ad Æn. l. 7. v. 614. distinguit inter *conjurationem* & *sacramentum*, ut illa fiat in tumultu, quando vicinum urbis periculum singulos jurare non patitur. (2) Deest *venissent*, vel *adessent*. (3) Vel dele τὸ *sunt*, vel lege & *ingentem*.

(4)

equitumque fuiſſent, quot millia ex his cæſa, quot capta forent; quàm paucorum militum jacturâ tanta hoſtium ſtrages facta; quàm cum paucis rex fugiſſet: exiſtimari Samothraciam petiturum; paratam claſſem ad perſequendum eſſe: neque terrâ, neque mari elabi poſſe: eadem hæc paullo poſt in concionem traducti expoſuerunt: renovatâque lætitia, quum conſul edixiſſet, *ut omnes ædes ſacræ aperirentur*, pro ſe quiſque ex concione ad gratias agendas ire Diis; ingentique turbâ, non virorum modò, ſed etiam feminarum, *Supplicationes.* conferta (4) totâ urbe Deorum immortalium templa. Senatus, revocatus in curiam, ſupplicationes, ob rem egregiè geſtam ab L. Æmilio conſule, in quinque dies circa omnia pulvinaria decrevit, hoſtiiſque majoribus ſacrificari juſſit. Naves, quæ in Tiberi paratæ inſtructæque ſtabant, ut ſi rex poſſet reſiſtere, in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in navalibus collocari: ſocios navales, dato annuo ſtipendio, dimitti, & cum his omnes, qui in conſulis verba juraverant: & || quod militum Corcyræ, Brundiſii, ad mare ſuperum, aut in agro Larinati eſſet, (omnibus his locis diſpoſitus exercitus fuerat, cum quo, ſi res poſceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi (5) indicta eſt, ex ante diem quintum Idus Octobres cum eo die in quinque dies.

III. Ex Illyrico duo legati, (1) C. Licinius Nerva & P. Decius, nunciarunt, *exercitum Illyriorum cæſum: Gentium regem captum, in ditione populi Romani & Illyricum eſſe.* Ob eas res, geſtas ductu auſpicioque L. Anicii prætoris, ſenatus in triduum ſupplicationes decrevit, (2) ut Latinæ edictæ a conſule ſunt in ante quartum & tertium & pridie Idus Novembres. Tradidere quidam (3), legatos Rhodios, nondum miſſos, poſt victoriam nunciatam, velut ad ludibrium ſtolidæ ſuperbiæ, in ſenatum vocatos eſſe. Ibi Ageſipolim principem eorum ita locutum *Legati Rhodii ludibrio habiti.*

(4) Supple *eſſe*, pro *erant:* vel præcedens *ire* muta in *iere*, & hîc ſupple *ſunt.* (5) Lege *populo*, ut is caſus regatur a verbo *indicere*, non a nomine *concio.* Ita enim ſimpliciter *pro concione* paſſim occurrit.

C. 3. (1) Suprà l. 44. c. 32. Anicius dicitur nuncium victoriæ *Perpernam* Romam miſiſſe. (2) Voces *ut Latinæ* haud dubiè vitioſæ ſunt, & aut prorſus delendæ, aut in *& ſtatim* mutandæ. (3) Polybium innuit, quem vid. in Exc. Legat n. 88. Mox pro *miſſos* Gronovius reponit *admiſſos*; alii *dimiſſos*, quod præferendum videtur; vel ita exponi poſſit vulgatum.

(4)

tum: *Missos esse legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos & Persea faciendam; quòd id bellum grave atque incommodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando, finito aliter bello, gratulandi sibi de victoriâ egregiâ Romanis opportunitatem dedisset.* Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, *Rhodios nec utilitatium* (4) *Græciæ, neque curâ impensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam, si ea fuisset cura, quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, quum Perseus, in Thessaliam exercitu inducto, per biennium Græcas urbes, alias obsideret, alias denunciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factum. Postquam superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos audirent* (5), *& inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse, non ad ullam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti periculo eripiendum.* cum hoc responso legatos dimissos.

IV. Per eosdem dies & M. Marcellus, ex provinciâ Hispaniâ decedens, Marcolicâ nobili urbe captâ, decem pondo auri, & (1) argenti ad summam sestertii || decies in ærarium retulit. Paullus Æmilius consul, quum castra, ut suprà dictum est, ad Siras terræ Odomanticæ haberet, quum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos (2) cerneret, & ipse || illacrimasse dicitur sorti humanæ: quòd, qui paullo antè, non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum excivisset auxilia, is tum, amisso exercitu, ꝉ extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis, tutus esset. Sed postquam, *Regem Persea consuli Paullo* (3) *salutem*, legit; miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit Itaque quanquam in reliquâ parte literarum minimè regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perses, cujus nominis obliviscendum victo esset: itaque alteræ literæ cum privati nominis titulo missæ, & petiere, & impetravere, ut aliqui

Persei literæ ad Æmilium.

(4) Vid. † Genitivus pluralis in *ium*. Mox collocatio τῦ *curâ* displicet quibusdam. Crevierius malebat *neque impensarum P. R. curâ*. (5) Lege *audierint*.

C. 4. (1) Supple *id* argenti. (2) Excidisse videtur *missas*. (3) Supple *dicere*. Alii legendum censent *Rex Perseus* &c. ut referantur ipsa salutatoria epistolæ verba.

qui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de ſtatu & conditione ſuæ fortunæ poſſet. Miſſi ſunt tres legati, P. Lentulus, A. Poſtumius Albinus, A. Antonius. Nihil eâ legatione perfectum eſt, Perſeo regium nomen omni vi amplectente, Paullo, ut ſe ſuaque omnia in fidem & clementiam populi Romani permitteret, contendente.

Claſſis Romana ad Samothracen appulſa.

V. Dum hæc aguntur, claſſis Cn. Octavii Samothracam eſt appulſa. Is quoque, præſenti admoto terrore, modò minis, modò ſpe perlicere, ut ſe traderet, quum conaretur; adjuvit in hoc eum res, ſeu caſu contracta, ſeu conſilio. L. Atilius illuſtris adoleſcens, quum in concione eſſe populum Samothracum || animum advertiſſet, a magiſtratibus petiit, ut ſibi paucis alloquendi poteſtatem facerent. Permiſſo, *Utrùm nos, hoſpites Samothraces, verè accepimus, an falsò,* (1) *ſacram hanc inſulam, & auguſti totam atque inviolati ſoli eſſe?* Quum creditæ ſanctitati aſſentirentur omnes, *Cur igitur*, inquit, (2) *pollutam homicida ſanguine regis Eumenis violavit? &, quum omnis præfatio* (3) *ſacrorum eos, quibus non ſint puræ manus, ſacris arceat, vos penetralia veſtra contaminari cruento latronis corpore ſinetis?* † Nobilis famâ erat, apud omnes Græciæ civitates, Eumenis regis per Evandrum Delphis propè perpetrata cædes. Itaque, præterquam quòd in poteſtate Romanorum ſeſe inſulamque totam & templum cernebant eſſe, ne immeritò quidem ea ſibi exprobrari rati, Theondam, qui ſummus magiſtratus apud eos erat, (regem ipſi appellant) ad Perſea mittunt, qui nunciaret, *Argui cædis Evandrum Cretenſem. eſſe autem judicia apud ſeſe more majorum comparata de iis, qui* † *inceſtas manus intuliſſe intra terminos ſacratos templi dicantur. Si confideret Evander, innoxium ſe rei capitalis argui, veniret ad cauſam dicendam: ſi committere ſe judicio non auderet, liberaret religione templum, ac ſibimet ipſe conſuleret.* Perſeus, (4) evocato Evandro, judicium ſubeundi nullo pacto auctor eſſe: *nec* || *cauſâ, nec gratiâ parem fore.* Suberat & ille metus, ne damnatus auctorem ſe nefandi facinoris protraheret. *reliqui quid eſſet* (5), *niſi ut fortiter moriatur?* Nihil palàm

Evander Cretenſis occiſus a Perſeo.

C. 5. (1) De diis Samothracum, & eorum religionibus, pro ſanctiſſimis toto Orbe habitis, vid. ſis Diodor. l. 5. Strab. l. 10. Dion. Hal. l. 1. (2) Omnino lege *pollutus*. (3) Intelligitur hæc vel ſimilis formula *procul eſte profani*. (4) Fortè *ſevocato*, ſeorſum vocato. Hoc verbo utitur etiam Cic. l. 1. de Divin. c. 30. (5) Immo *eſſe*.

palàm abnuere Evander: sed quum, veneno se malle mori, quàm ferro, dixisset; occultè fugam parabat. quod quum renunciatum regi esset, metuens, ne, tanquam a se subtracto pœnæ reo, iram Samothracum in se converteret, interfici Evandrum jussit. Quâ perpetratâ temere cæde, subiit extemplo animum, *in se nimirum receptam labem, quæ Evandri fuisset: ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ Evandrum occisum. ita duo sanctissima in terris templa, se uno auctore, sanguine humano violata.* Hujus rei crimen, corrupto pecuniâ Theondâ, avertitur, ut renunciaret populo, Evandrum sibi ipsum mortem consciisse.

VI. Ceterùm tanto facinore in unicum relictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, proditumque, quia non prodiderat, omnium ab se abalienavit animos. Pro se quisque transire ad Romanos: fugæque consilium capere solum propè relictum coëgerunt; Oroandemque Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in eâ regione fecerat, appellat, ut se (1) sublatum in lembum ad Cotym deveheret. Demetrium est portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur, quæ ad usum necessaria erant: defertur & pecunia, quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte mediâ, cum tribus consciis fugæ, per ‖ posticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atque inde, ‖ maceriam ægre transgressus, ad mare pervenit. Oroandes jam tum, (2) dum pecunia deferretur, primis tenebris solverat navem, ac per altum Cretam petebat. Postquam in portu navis non inventa est, vagatus Perseus aliquamdiu in litore, postremò timens lucem jam appropinquantem, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit. Pueri ‡ regii apud Macedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis: ea cohors, prosecuta regem fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec jussu Cn. Octavii pronunciatum est per præconem, *Regios pueros, Macedonasque alios, qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem, libertatemque & sua omnia servaturos, quæ aut secum haberent, aut*

Rex fugam molitur.

C. 6. (1) *Tollere in lembum, in navem* propriæ in hac re locutiones sunt. Similiter *tollere*, pro tollere in equum, suprà l. 22. c. 49. (2) Locus

aut in Macedonia reliquissent. Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C. Postumium tribunum militum. Liberos quoque parvos regios Ion Thessalonicensis Octavio tradidit: nec quisquam, præter Philippum, maximum natu e filiis, cum rege relictus. Tum sese filiumque Octavio tradidit; fortunam Deosque, quorum in templo erant (3), nullâ ope supplicem juvantes, accusans. In § prætoriam navem imponi jussus: eódem & pecunia, quæ superfuit, delata est: extemploque classis Amphipolim repetit. Inde Octavius regem in castra ad consulem misit, præmissis literis, ut in potestate eum esse & adduci sciret. *Tradit se Romanis.*

VII. Secundam eam Paullus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cecîdit eo nuncio; &, consilio advocato, literas prætoris quum recitasset, Q. Ælium Tuberonem obviàm regi misit: ceteros manere in prætorio frequentes jussit. Non aliàs ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præterquam quòd nec suâ, nec gentis famâ comparandus, tunc quoque ‡ accessio Punici belli (1) fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantùm, patris avique, (2) quos sanguine ac genere contingebat, fama † conspectum eum efficiebat, sed (3) effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus (4) illo Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret (5). progredi præ turbâ occurrentium *Adducitur ad Æmilium.*

cus mendosus. Intelligendum certè, postquam delata est pecunia. [Suspicor excidisse vocem *cunctatus*, vel quid simile.] (3) Potiùs *erat*. Vel lege *quorum templum erat;* præpositio enim non habetur in primo exemplari.

C. 7. (1) Gronovius delendum pronunciat τὸ *fuerat*. Certè bene abesse posset. (2) Aliquid intercidit. Forte *& ceterorum regum, quos sanguine* &c. vel leviori medicinâ, *& quos*. (3) Eorum gloria animis spectantium obversabatur. (4) Pro *illo*, (quod omnino vitiosum est) legendum videtur *cum filio*. Hic certè socius calamitatis intelligendus est, qui miserabiliorem eum faciebat: Tum voces, *nullo suorum alio comite*, παρενθετικῶς legendæ erunt. Sed nec displicet Doujatii conjectura, inserentis *quàm* ante *qui socius*. (5) Objicit Drakenborchius, minimè verisimile esse Romanos ideo nullum alium comitem Perseo addidisse, ut hic calamitatis socius eum miserabiliorem faceret: quod hæc verba illi indicare videtur. τὸ *faceret* igitur in *faciebat* mutandum conjicit. Sed fallitur

rentium ad ſpectaculum non poterat, donec conſul lictores miſiſſet, qui ⸸ ſubmovendo iter ad prætorium facerent. Conſurrexit conſul, &, juſſis ſedere aliis, progreſſuſque paullum, introëunti regi dextram porrexit, ſubmittentemque ſe ad pedes ſuſtulit: nec attingere genua paſſus, introductum in tabernaculum § adverſùs advocatos in conſilium conſidere juſſit.

VIII. Prima percontatio fuit, *quâ ſubactus injuriâ contra populum Romanum bellum tam infeſto animo ſuſcepiſſet, quo ſe regnumque ſuum ad ultimum diſcrimen adduceret?* Quum, reſponſum exſpectantibus cunctis, terram intuens, diu tacitus fleret, rurſum conſul: *Si juvenis regnum accepiſſes, minùs equidem mirarer, ignoraſſe te, quàm gravis aut amicus, aut inimicus eſſet populus Romanus. nunc verò, quum & bello patris tui, quod nobiſcum geſſit, interfuiſſes, & pacis poſtea, quam* (1) *cum ſummâ fide* † *adverſus eum coluimus, meminiſſes, quod conſilium, quorum & vim* (2) *bello, & fidem in pace expertus eſſes, cum iis tibi bellum eſſe, quàm pacem, malle?* Nec interrogatus, nec accuſatus quum reſponderet; *Utcunque tamen hæc, ſive errore humano, ſeu caſu, ſeu neceſſitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum caſibus, cognita populi Romani clementia non modò ſpem tibi, ſed propè certam fiduciam* (3) *ſalutis, præbet.* Hæc Græco ſermone Perſeo: Latinè deinde ſuis, *Exemplum inſigne cernitis,* inquit, *mutationis rerum humanarum. Vobis hoc præcipuè dico, juvenes. ideo in ſecundis rebus nihil in* † *quemquam ſuperbè ac violenter conſulere decet, nec præſenti credere fortunæ; quum, quid veſper ferat, incertum ſit. Is demum vir erit, cujus animum nec proſpera flatu ſuo efferet, nec adverſa infringet.* Concilio dimiſſo, tuendi cura regis Q. Ælio

fallitur vir doctus. Verba, ut nunc ſunt, minimè indicant Romanos id quæſiſſe, ſed quaſi fortunam ita voluiſſe. Ita Angliçè dici poſſet: *to embitter his calamity, his ſon accompanied him.* Similiter ſuprà l. 44. c. 44. *ne ſincero gaudio frueretur, cura de minore filio ſtimulabat.* Quid ſi dictum eſſet, *ne ſincero gaudio frueretur, filius in prælio cecidit?* Quiſnam intelligeret, filium ideo cecidiſſe, vel hoſtem ideo filium interfeciſſe, ne ſincerum patris gaudium eſſet? E.

C. 8. (1) *Cum fide* occurrit ſuprà l. 23. c. 14. l. 32. c. 1. l. 40. c. 50. l. 43. c. 21. Similiter ⸸ *cum curâ.* (2) Excidiſſe videtur *in.* [Eandem expreſſit ſententiam Virgilius l. 7. Æn. v. 235. *dextramque potentem, Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus & armis.* E.] (3) Jure obſervat ad hæc Crevierius: Si hanc Paulli orationem Livius finxit, ſanè deſiderare videmur ſcriptoris

Q. Ælio mandatur. Eo die & (4) invitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortunâ poterat.

IX. Exercitus deinde in hiberna dimissus est. maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperunt Hic finis belli, quum quadriennium *Regni Macedonici finis.* continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemque finis incliti per (1) Europæ plerumque atque Asiam omnem regni. (2) Vicesimum ab Carano, qui primus regnavit, Persea numerabant. Perseus, Q. Fulvio, L. Manlio consulibus, regnum accepit: a senatu rex est † appellatus, M. Junio, A. Manlio consulibus: regnavit undecim annos. Macedonum obscura admodum fama usque ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere quum cœpisset (3), Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem & partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. (4) Superfudit deinde se in Asiam: & tredecim annis, quibus Alexander regnavit, primùm omnia, quâ Persarum propè immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, quâ terrarum (5) ultimus finis ¶ Rubrum mare amplectitur, peragravit. tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque: inde morte Alexandri distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt, (6) lacerantes viribus: a summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta (7) annos stetit.

X. Victoriæ Romanæ fama quum ‡ pervasisset in Asiam, Antenor, qui cum classe lemborum ad Phanas

 stabat

scriptoris judicium; si Paullus verè habuit, consulis fidem. Attamen *vitæ* tantùm spes intelligenda videtur. (4) *Invitare*, pro ad epulas invitare, suprà l. 1. c. 57. l. 3. c. 14. l. 23. c. 4. Vid. § *invitatio*.

C 9. (1) *Plerumque Europæ* dictum est, ut *medium campi*, *exiguum spatii* & similia. Vid. § *multum diei*. Similiter Sallust. Jug. c. 21. *ubi plerumque noctis processit*. (2) Numerus haud dubiè mendosus. Justinus triginta Macedoniæ reges numerat: Eusebius in Chronico, novem & triginta. (3) Hic, & ad verba sequentia, *regnum Macedonicum* subintelligendum censeo. Hoc ideo monui, quod Dukerus aliique locum hunc temere sollicitarunt. (4) Suprà l. 39. c. 49. *Jacentem hostes superfusi oppresserunt.* (5) Omnino lege *ultimos fines*. (6) Gronovius malebat *laceratis viribus*; ut infrà c. 19. *distractis viribus*. Sed præstat legere ex Burmanni verisimillimâ conjecturâ *lacerantes vicibus*. *Vicibus* pro per vices; ut apud Juv. Sat. 7. v. 239. (7) Initium numerandi duxisse videtur Livius a morte Alexandri Magni, quæ in annum primum Olymp. CXIV. incidit. Inde autem usque ad finem regni Macedonici sunt anni CLVI.

ſtabat, Caſſandriam inde trajecit. C. Popillius, qui ad Delum præſidio navibus Macedoniam petentibus erat, poſtquam debellatum in Macedoniâ, & ſtatione ſubmotos hoſtium lembos audivit, dimiſſis & ipſe Atticis navibus, ad ſuſceptam legationem peragendam navigare Ægyptum pergit: ut priùs occurrere Antiocho poſſet, quàm ad Alexandreæ (1) mœnia accederet. Quum prætervehe-rentur Aſiam legati, & Loryma veniſſent, qui portus viginti paullo ampliùs millia ab Rhodo abeſt, ex adverſo urbi ipſi poſitus; principes Rhodiorum occurrunt (jam enim eò quoque victoriæ fama perlata erat) orantes, *ut Rhodum deveherentur. pertinere id ad famam ſalutemque civitatis, noſcere ipſos omnia, quæ acta eſſent, agerenturque Rhodi, & comperta per ſe, non vulgata famâ, Romam referre.* Diu negantes perpulerunt, ut moram navigationis brevem pro ſalute ſociæ urbis paterentur. Poſtquam Rhodum ventum eſt, in concionem quoque eos iidem (2) precibus pertraxerunt. Adventus legatorum auxit potiùs timorem civitati, quàm minuit: omnia enim Popillius, quæ ſinguli univerſique eo bello hoſtiliter dixerant, fecerantque, retulit. &, vir aſper ingenio, augebat atrocitatem eorum, quæ dicerentur, vultu truci & accuſatoriâ voce: ut, quum propriæ ſimultatis nulla cauſa cum civitate eſſet, ex unius ſenatoris Romani acerbitate, qualis in ſe univerſi ſenatûs animus eſſet, conjectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit, qui, *in pleriſque eorum, quæ commemorata a Popillio eſſent, culpam non penes populum, ſed penes paucos* || *concitores vulgi eſſe*, dixit. *eos, venalem linguam habentes, decreta plena regiæ aſſentationis feciſſe: & eas legationes miſiſſe, quarum Rhodios ſemper non minùs puderet, quàm pœniteret. Quæ omnia, ſi* (3) *tamen populo foret, in capita noxiorum verſura.* Cum magno || aſſenſu auditus eſt, non magis eo, quòd multitudinis noxam † elevabat, quàm quòd culpam in auctores verterat. Itaque quum principes eorum Romanis reſponderent, nequaquam tamen tam grata (4) oratio eorum fuit, qui, quæ Popillius objecerat, diluere utcunque conati ſunt: quàm eorum, qui Decimio

Rhodum invitantur legati Romani ad Antiochum.

Popillii aſperitas.

Decimii moderatio.

C. 10. (1) Vid. not. 5. ad c. 23. l. 43. ſuprà. (2) Nempe principes Rhodiorum. (3) Lege ſi *ea mens populo foret:* qualem nempe deſcripſerat Decimius, dum ipſos excuſat. (4) Nempe multitudini. E.

mio in auctoribus ad § piaculum noxæ objiciendis aſſenſi ſunt. Decretum igitur extemplo, ut, qui pro Perſeo adverſùs Romanos dixiſſe quid, aut feciſſe, convincerentur, capitis condemnarentur. Exceſſerunt urbe † ſub adventu Romanorum quidam, alii mortem ſibi conſciverunt. Legati, non ultrà quàm quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiſcuntur. Nec eo ſegniùs judicia ex decreto coràm his facto Rhodi exercebantur: quam perſeverantiam in exſequendâ re Decimii lenitas (5) *. *Damnati qui Perſeo faverant.*

XI. Quum hæc gererentur, Antiochus fruſtra tentatis mœnibus Alexandriæ abſceſſerat: ceteràque Ægypto potitus, relicto Memphi majore Ptolemæo (1), cui regnum quæri ſuis viribus ſimulabat, ut victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec hujus voluntatis ejus ignarus Ptolemæus, (2) dum conterritum obſidionis metu minorem fratrem haberet, poſſe ſe recipi Alexandreæ, & ſorore adjuvante, & non repugnantibus fratris amicis, ratus; primùm ad ſororem, deinde ad fratrem amicoſque ejus, non priùs deſtitit mittere, quàm pacem cum iis confirmaret. Suſpectum Antiochum effecerat, quòd, ceterâ Ægypto ſibi (3) traditâ, Peluſii validum relictum erat præſidium. apparebat, ¶ clauſtra Ægypti teneri, ut, quum vellet, rurſus exercitum induceret: *bello inteſtino cum fratre eum exitum fore, ut victor, feſſus certamine, nequaquam par Antiocho futurus eſſet.* Hæc, prudenter animadverſa a majore, cum ‖ aſſenſu minor frater, quique cum eo erant, acceperunt: ſoror plurimùm adjuvit, non conſilio modò, ſed etiam precibus. Itaque, conſentientibus cunctis pace factâ, Alexandream recipitur, ne multitudine quidem adverſante: quæ in bello, non per obſidionem modò, ſed etiam poſtquam a mœnibus abſceſſum eſt, quia nihil ex Ægypto ſubvehebatur, omnium rerum ¶ attenuata inopiâ erat. His quum lætari Antiochum conveniens eſſet, ſi reducendi ejus cauſâ exercitum Ægyptum induxiſſet, quo ¶ ſpecioſo § titulo ad omnes Aſiæ & Græciæ civitates, legationibus *Res Ægypti*

(5) Supple *accendebat*, vel quid ſimile.

C. 11. (1) Vid. not. 4. ad c. 19. l. 44. ſuprà. (2 Lege *quum*; vel mox *habet*, pro *haberet*. Vid. † *dum*. (3) Nempe Ptolemæo majori: Quare mox nequeo Gronovio aſſentiri, emendanti *reliquerat* pro *relictum erat*.

gationibus recipiendis literiſque dimittendis, uſus erat, adeò eſt offenſus, ut multo acriùs infeſtiúſque adverſùs duos, quàm antè adverſùs unum, pararet bellum. Cyprum extemplo claſſem miſit: ipſe, primo vere cum exercitu Ægyptum petens, in Cœlen Syriam proceſſit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias, quòd per eum regnum patrium recepiſſet, petentibuſque, ut ſuum munus tueretur, & diceret potiùs, quid fieri vellet, quàm, hoſtis ex ſocio factus, vi atque armis ageret, reſpondit; *Non aliter neque claſſem revocaturum, neque exercitum reducturum, niſi ſibi & totâ Cypro, & Peluſio, agroque, qui circa Peluſiacum oſtium Nili eſſet,* || *cederet:* diemque præſtituit, intra quam de conditionibus (4) peractis reſponſum acciperet.

XII. Poſtquam dies data induciis præteriit, (1) * navigantibus oſtio Nili ad Peluſium, per deſerta Arabiæ * ad Memphim incolebant, & ab ceteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus deſcendit. Ad (2) Leuſinem tranſgreſſo flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandriâ abeſt, legati Romani occurrerunt. Quos quum advenientes ſalutaſſet, dextramque Popillio porrigeret; tabellas ei Popillius (3) ſcriptum habentes tradit, atque omnium primùm id legere jubet: quibus perlectis, quum ſe conſideraturum, adhibitis amicis, quid faciendum ſibi eſſet, dixiſſet; Popillius, || pro ceterâ aſperitate animi, virgâ, quam in manu gerebat, circumſcripſit regem: ac, *Priuſquam hoc circulo excedas,* inquit, *redde reſponſum, ſenatui quod referam.* Obſtupefactus tam violento imperio parumper quum hæſitaſſet, *Faciam,*

Occurrunt Antiocho legati Rom.

Popillius virgâ circumſcribit regem.

erat. E. (4) De conditionibus, quas jam Antiochus peregerat. Sed mendi ſuſpecta vox eſt. Fortaſſe *prædictis.*

C. 12. (1) Locus mancus, quem in hunc modum ſupplevit Crevierius: [*præfectis maritimarum virium, quæ terreſtrem exercitum comitabantur,*] *navigantibus oſtio Nili ad Peluſium,* [*ipſe*] *per deſerta Arabiæ* [*ingreſſus Ægyptum, receptuſque ab iis, qui*] *ad Memphim incolebant* &c. Suſpicatur enim, præter claſſem Syriacam, quæ Cyprum ſuprà c. 11. miſſa dicitur, & infra hoc cap. a legatis Romanis dimiſſa e Cypro memoratur, Antiochum apud ſe retinuiſſe aliquas maritimas copias, ut ſimul terrâ, ſimul mari Ægyptum aggrederetur: eas autem hîc intelligendas navigaſſe per oſtium Nili ad Peluſium, dum ipſe Antiochus terreſtri exercitu per deſerta Arabiæ Ægyptum petit. (2) Lege *Eleuſinem.* Eleuſis vicus fuit ad foſſam Canopicam. (3) Pro *ſcriptum* lege *ſenatusconſultum.*

Faciam, inquit, *quod censet senatus.* Tum demum Popillius dextram regi, tanquam socio atque amico, porrexit. Die deinde † finitâ quum excessisset Ægypto Antiochus, legati, concordiâ etiam auctoritate suâ inter fratres firmatâ, inter quos vixdum convenerat (4), pars Cyprum navigant: & inde, quæ jam vicerat prœlio Ægyptias naves, classem Antiochi dimittunt. Clara ea per gentes legatio fuit, quòd haud dubiè adempta Antiocho Ægyptus habenti jam, redditumque patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Consulum ejus anni, sicut alterius clarus consulatus insigni victoriâ, ita alterius obscura fama, quia materiam res gerendi non habuit. Jam primum quum legionibus ad conveniendum diem dixit, non auspicatò † templum (5) intravit. vitio diem dictam esse augures, quum ad eos relatum est, decreverunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum stativa habuit: deinde circa eadem loca cum sociis nominis Latini hibernabat: legiones Romanæ, quòd vitio dies exercitui ad conveniendum dicta erat, Romæ manserant. Et prætores, præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia evenerat, in provincias iere. eum jus dicere Romæ (nam (6) eam quoque sortem habebat) inter cives & peregrinos Patres censuerant.

Legati Antiochi,

XIII. Et Popillius (1) & ea legatio, quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit; retulit, controversias inter reges sublatas esse, exercitumque ex Ægypto in Syriam reductum. Pòst ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati, referentes, *Omni victoriâ potiorem pacem regi, quæ senatui placuisset, visam: eumque haud secus, quàm Deorum imperio, legatorum Romanorum jussis paruisse.* Gratulati deinde

consultum. Polyb. Exc. Leg. n. 92. *δελταριον, εν ᾧ της συγκλητου δογμα κατεγεγραπτο.* Similiter Valer. Max. Error ortus videtur ex compendiariâ notâ *SCtum.* (4) Haud dubiè legendum *inter quos vixdum convenerat pax, Cyprum* &c. Tota legatio trium tantùm erat hominum, quorum princeps Popillius; omniaque communiter egit. (5) Intelligendus videtur locus auguriis consecratus, unde diem dici ad conveniendum exercitui mos esset. (6) Misso nimirum adversùs Gentium Anicio, ejus sors ad Carbonem translata fuisse videtur. Cur tamen hunc potiùs, quam Bæbium prætorem urbanum, jus inter cives et peregrinos dicere Patres censuerunt, haud facilè conjici potest.

C. 13. (1) Hoc est, Popillius & reliqui legati. Vid. not. 3. ad c. 25. l. 3. suprà. Mox dele vocem *rediit*, ut sit *Romam retulit.* Gronovius, pro

deinde victoriam ſunt, *ad quam ſummâ ope, ſi quid imperatum foret, adfuturum regem fuiſſe.* Ptolemæi legati, communi nomine regis (2) & Cleopatræ, gratias egerunt, *Plus eos ſenatui populoque Romano, quàm parentibus ſuis, plus, quàm Diis immortalibus, debere: per quos obſidione miſerrimâ liberati eſſent, regnum patrium propè amiſſum recepiſſent.* Reſponſum ab ſenatu eſt: *Antiochum* || *rectè atque ordine feciſſe, quòd legatis paruiſſet, gratumque id eſſe ſenatui populoque Romano.* (3) Regibus Ægypti, Ptolemæo Cleopatræque: *ſi quid per ſe boni commodique eveniſſet, id magnopere ſenatum lætari: daturumque operam, ut regni ſui maximum ſemper præſidium poſitum eſſe in fide populi Romani ducant.* Munera legatis ut ex inſtituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Literæ deinde (4) Macedoniâ allatæ, quæ victoriæ lætitiam geminarent: *Perſea regem in poteſtatem conſulis veniſſe.* Dimiſſis legatis, diſceptatum inter Piſanos (5) Lunenſeſque legatos: Piſanis querentibus, agro ſe a colonis Romanis pelli; Lunenſibus affirmantibus, eum, de quo agatur, a triumviris agrum ſibi aſſignatum eſſe. Senatus, qui de finibus cognoſcerent ſtatuerentque, quinqueviros miſit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blaſionem, T. Sempronium Muſcam, L. Nævium Balbum, C. Appuleium Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo & ab Athenæo fratribus, communis legatio de victoriâ gratulatum venit. Et Maſgabæ, regis Maſiniſſæ filio, Puteolis navem egreſſo, præſtò fuit, obviàm miſſus cum pecuniâ, L. Manlius quæſtor, qui Romam eum publico ſumptu perduceret. Advenienti extemplo ſenatus datus eſt. Is adoleſcens ita locutus eſt, ut, quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemoravit, *quot pedites equiteſque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater ſuus in Macedoniam miſiſſet. Sed duas res ei rubori fuiſſe: unam, quòd rogaſſet eum per legatos ſenatus, quæ ad bellum* § *opus eſſent, & non imperaſſet: alteram, quòd pecuniam ei pro frumento miſiſſet. Maſiniſſam meminiſſe,*

Ptolemæi.

Maſgaba Maſiniſſæ F.

pro *Et Popillius*, legendum conjicit *ut Popillius.* (2) Ptolemæi minoris. Is enim ſolus auxilium imploraverat Romanorum, & propter eum miſſa legatio a Romanis fuerat. Vid. ſuprà l. 44. c. 19. Ita rectè Crevierius: nec audiendus Gronovius, emendans *regum*, & mox *Ptolemæis;* quia nempe ſimul jam regnabant. (3) Vid. not. 4 ad c. 19. l. 44. ſuprà. (4) Lege e *Macedoniâ.* Facilè excidit præpoſitio. (5) *Lucenſes* & *Lucenſibus*

meminisse, regnum a populo Romano partum auctumque & multiplicatum habere: usu regni contentum scire, dominium & jus eorum, qui dederint, esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare, æquum esse, neque emere ea, ex fructibus agri ab se dati quæ ibi proveniant. Id Masinissæ satis esse, & fore, quod populo Romano superesset. Cum iis mandatis a patre profectum postea consecutos equites, qui devictam Macedoniam nunciarent, (6) *gratulatumque senatui juberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, ut Romam venire velit, Jovique optimo maximo in Capitolio sacrificare, & || grates agere: id, nisi molestum sit, ut ei permittatur, ab senatu petere.*

XIV. Responsum regulo est: *Facere patrem ejus Masinissam, quod virum gratum bonumque facere deceat, ut pretium honoremque* (1) *debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico, † forti fidelique operâ adjutum; & illum, favente populo Romano, regnum adeptum;* (2) *æquitate suâ postea trium regum bellis deinceps omnibus functum officiis. Victoriâ verò populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset. || Grates Diis pro populi Romani victoriâ apud suos penates ageret; Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, & Africâ excedere, præterquam quòd illi inutile esset, non esse e republicâ* (3) *populi Romani, senatum censere.* Petenti Masgabæ, ut Hanno Hamilcaris filius obses in locum * (4) exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor jussus ex centum pondo argenti, & ‡ prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum, quoad in Italiâ esset, præbere, & duas naves conducere, quibus ipse comitesque (5) regis in Africam deveherentur: & comitibus omnibus, liberis servisque, vestimenta data. Haud ita multo pòst de altero Masinissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, *missum* *Misagenes alter Masinissæ filius.*

censibus legendum censet Dukerus. Vid. ad l. 41. c. 13. suprà. (6) Et juberent se, postquam gratulatus esset senatui, indicare.

C. 14. (1) Beneficio in se Romanorum, quod ipsi debebatur ob constantem in rempublicam fidem. Elevat comiter suum beneficium senatus, fatendo debitum fuisse Masinissæ, quidquid illi præstitum a populo Romano fuerat. (2) Verisimilis videtur conjectura Crevierii: *regnum adeptum ac virtute suâ. Postea trium.* (3) Similiter suprà l. 34. c. 34. *quod e republica populi Romani sociorumque esse crederet.* & l. 8. c. 4. *e republicâ nominis Latini.* (4) Lacuna, quæ sine libris suppleri nequit. (5) Lege *comitesque ejus.*

missum eum ab L. Paullo post devictum Persea in Africam cum equitibus suis, navigantem, dispersâ classe in Hadriatico mari, Brundisium tribus navibus ægrum delatum. Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri ejus erant, L. Stertinius quæstor Brundisium missus: jussusque curare, ut ædes hospi-[tio reguli, simul omnia, quæ ad valetudinem opus essent, præberentur; impensæque liberaliter quum ipsi, tum toti comitatui præstarentur; naves etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tutò in Africam trajiceret. Equitibus singulæ libræ argenti, & quingeni sestertii dari jussi. Comitia creandis in sequentem annum consulibus habita sunt a C. Licinio consule. Creati Q. Ælius Pætus, M. Junius Pennus. Inde prætores facti Q. Cassius Longinus M'. Juventius Thalna, Ti Claudius Nero, A. Manlius Torquatus, Cn. Fulvius Gillo, C Licinius Nerva. Eodem anno censores Ti. Sempronius Gracchus & C. Claudius Pulcher rem diu inter se variis altercationibus agitatam tandem concordi animo decreverunt. Gracchus, quum libertini iterum iterumque in quatuor tribus urbanas redacti sese rursus per omnes effudissent, repullulans semper malum radicitus exstirpare voluerat, omnesque, qui servitutem servissent, censu excludere. Nitebatur contrà Claudius, & majorum instituta commemorabat, qui libertinos coercere sæpius, nunquam prohibere omnino civitate tentassent. Quin etiam ab censoribus C. Flaminio, L. Æmilio aliquid ex pristinâ severitate laxatum esse referebat. Sanè quum tunc quoque fæx illa populi per omnes tribus sese divisisset, eamque redigere rursus in antiquam velut sedem necessarium videretur, nonnullis tamen ejus ordinis aliquid præcipuum concessum erat.

Comitia.

Contentio inter censores de libertinis.

XV. Nam ab illis censoribus] in quatuor urbanas tribus descripti erant libertini, præter eos, quibus filius quinquenni major (1) ex senatusconsulto esset. Eos, ubi proximo lustro censi essent, censeri jusserunt: & eos, qui prædium prædiave rustica pluris sestertiûm triginta millium haberent, (2) censendi jus factum est. Hoc quum ita servatum esset, negabat Claudius, *suffragii lationem injussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini universo, adimere*

C. 15. (1) Ineptè hîc inferuntur voces *ex senatusconsulto.* Vel rejice eas in anteriora, *ex senatusconsulto descripti erant libertini*; vel iis quæ sequuntur adjunge, *censeri ex senatusconsulto jusserunt.* (2) Jure suspicatur Crevierius hîc aliquid excidisse, quale *in tribubus rusticis.* Nam L. Æmilio, C. Flaminio censoribus, non agebatur utrùm censerentur libertini, sed ubi censerentur.

mere posse. Neque enim, si tribu movere posset (3), *quod sit nihil aliud, quàm mutare jubere tribum, ideo omnibus quinque & triginta tribubus emovere posse; id est, civitatem libertatemque eripere; non, ubi censeatur, † finire, sed censu excludere.* Hæc inter ipsos disceptata: postremò eò † descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palàm in atrio Libertatis sortirentur, in quam omnes, qui servitutem servissent, conjicerent. Esquilinæ sors exiit: in eâ Ti. Gracchus pronunciavit, libertinos omnes censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perseverasset; & Claudio, qui non impedisset. Plures, quàm a superioribus, & senatu (4) emoti sunt, & equos vendere jussi. omnes iidem ab utroque & tribu remoti, & † ærarii facti: neque ullius, quem alter notaret (5), ab altero levata ignominia. Petentibus, ut ex instituto ad ‡ sarta tecta exigenda, & ad opera, quæ locassent, † probanda, anni & (6) bimensis tempus prorogaretur, Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicavit quinquennio pòst, quàm vovit (7) Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albinus.

In Esquilinam tribum conjecti libertini.

Censura severè gesta.

XVI. Q. Ælio, M. Junio consulibus de provinciis referentibus, censuere Patres, duas provincias Hispaniam rursus fieri, quæ una per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumque eosdem, L. Paullum & L. Anicium, obtinere, donec de || sententiâ legatorum & res

U. c. 585. a. C. 167. Q. Ælio, M. Junio Coss.

censerentur. (3) Potiùs *possit*. *Si possit*, i. e. etsi possit. (4) Usitatius foret *moti*. Paullo suprà tamen dixit *omnibus quinque & triginta tribubus emovere:* & mox *tribu remoti;* nisi ibi quoque *moti* legendum sit. Ceterùm hæc jam memoraverat Livius l. 43. c. 15 & 16. Sed hîc supplet ea, quæ illic omiserat. (5) Potiùs *notarat*. Ceterùm vid. § censoria notatio. (6) Crevierius malebat *anni & vi. mensium*. Nempe quum censores intra anni & sex mensium spatium, quo censura finiebatur, non potuissent & sarta tecta exigere, & opera quæ locassent probare, postulabant, ut exacto magistratu prorogaretur sibi tempus, non quo totam censuræ vim tenerent, sed cum potestate essent ad hæc quæ supererant perficienda. Hanc autem prorogationem postulasse videntur, ut compensarent tempus inutiliter elapsum, quum in comitiis perduellionis accusarentur: per quod tempus eos nihil publici negotii gessisse, tradit Livius suprà l. 43. c. 16. Vox *bimensis* dubiæ Latinitatis est. (7) Nempe *Junoni Monetæ*. Vid. suprà l. 42. c. 7. Vox *Monetæ* videtur hinc excidisse.

res bello turbatas, & ſtatum alium (1) ejus regni formando compoſuiſſent. *Provinciæ.* Conſulibus Piſæ & Gallia decretæ cum binis legionibus (2) peditum, & equitum quadringentenis. Prætorum ſortes fuere, Q. Caſſii urbana, † M'. (3) Juventii Thalnæ inter peregrinos, Ti. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fulvii Hiſpania citerior, C. Licinii Nervæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obvenerat. nequiit ire in provinciam, ad res capitales quærendas ex ſenatuſconſulto retentus. *Prodigia.* De prodigiis deinde nunciatis ſenatus eſt conſultus. Ædes Deorum ‖ Penatium in Veliâ de cœlo tacta erat: & in oppido Minervio (4) duæ portæ & muri aliquantum. Anagniæ terrâ pluerat; & Lanuvii fax in cœlo viſa erat; & Calatiæ (5) in publico agro M. Valerius civis Romanus nunciabat e foco ſuo ſanguinem per triduum & duas noctes manaſſe. Ob id maximè decemviri libros adire juſſi, ſupplicationem in diem unum populo edixerunt, & quinquaginta capris in foro ſacrificaverunt. & aliorum prodigiorum cauſâ diem alterum ſupplicatio circa omnia pulvinaria fuit, & hoſtiis majoribus ſacrificatum eſt, & urbs luſtrata (6). Inde, quod ad honorem Deûm immortalium pertineret, decrevit ſenatus, *Ut, quoniam perduelles ſuperati, Perſeus & Gentius reges cum Macedoniâ atque Illyrico in poteſtate populi Romani eſſent, ut, quanta dona, Ap. Claudio, M. Sempronio conſulibus, ob devictum Antiochum regem data ad omnia pul-*

C. 16. (1) Potius *utriuſque regni.* Æquè enim per ſe ſtatum Illyrici componit L. Anicius infrà c. 26. ac L. Paullus ſtatum Macedoniæ c. 29. & æquè quinque legati in Illyricum, ac decem in Macedoniam decreti ſunt, *quorum de ſententiâ imperatores L. Paullus, L. Anicius componerent res*, ut Livius narrat cap. ſeq. (2) Locum hunc mutilum & corruptum eſſe conſtat. Deſideratur numerus peditum. Vox *quadringenteni*, pro *quadringeni*, vix proba eſſe videtur: nec placet locutio *equitum quadringenis*, pro *equitibus quadringenis.* Fortaſſe legendum: *cum binis legionibus quina millia peditum et ducenos habentibus, equites trecenos;* eodem planè modo, quo ſuprà l. 44. c. 21. Idem numerus notatur tanquam vetere inſtituto aſſignatus legionibus, ſuprà l. 42. c. 31. (3) In editione Drakenborchianâ prænomen corruptè exhibetur *M.* errore, ut videtur, typographico. (4) Hujus oppidi meminit Vellejus l. 1. c. 15. Cellarius in Calabriâ ponit. Potiùs tamen legendum videtur: *in oppido Minervium, duæ portæ, et muri aliquantum.* Vid. not. 2. ad c. 20. l. 42. ſuprà. *Minervium*, pro templo Minervæ, eſt apud Varr. Vid. ¶ *Dianium.* (5) Calatia erat urbs Campaniæ, cujus ager, quemadmodum & Capuæ, publicus factus fuerat populi Romani. Is igitur ager fruendus locabatur colonis a cenſoribus, quorum e numero nempe fuit hic M. Valerius. (6) Vid. ‖ *Amburbium.*

pulvinaria essent, tanta Q. Cassius & M'. Juventius prætores curarent danda.

XVII. Legatos deinde, quorum || de sententiâ imperatores L. Paullus, L. Anicius componerent res, decreverunt decem (1) in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Postumius Luscus, C. Claudius, ambo censorii, C. Licinius Crassus, collega in consulatu Paulli; tum prorogato imperio provinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Ahenobarbum, Ser. Cornelium Sullam, L. Junium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Ælius Ligus consularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Tamphilus, (hic priore anno, Cicereius multis antè annis prætor fuerat) P. Terentius Tusciveicanus, P. Manilius. Moniti deinde consules a Patribus, ut, quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret, primo quoque tempore provincias aut † compararent inter se, aut sortirentur, sortiti sunt. M. Junio Pisæ obvenerunt, (quem priùs, quàm in provinciam iret, legationes, quæ undique Romam gratulatum convenerunt (2), introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia. Ceterùm quanquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset, imperatores nihil indignum nec clementiâ nec gravitate populi Romani decreturos esse, tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent.

Legati in Macedoniam & Illyricum.

XVIII. § *Omnium primum liberos esse* placebat *Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non liberis servitutem, sed contrà servientibus libertatem afferre; ut & in libertate gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutelâ populi Romani esse, &, quæ sub regibus viverent, & in præsens tempus mitiores eos justioresque § respectu populi Romani habere se, &, si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum ejus victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent.* || *Metalli quoque Mace-*

S. C. de Macedonibus.

C. 17. (1) At novem tantùm nominantur. Intercidit unum nomen, quod Jac. Gronovius suspicatur esse Q. Marcii Philippi. (2) Potiùs *convenerant*.

Macedonici, quod ingens vectigal erat, (1) *locationesque prædiorum rusticorum tolli* placebat. *nam neque sine publicano exerceri posse; &, ubi publicanus est,* (2) *ibi aut jus publicum vanum, aut libertatem sociis nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem* (3) *exercere posse. ubi in medio præda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis defore. Commune concilium gentis* (4) *esset, ne improbum vulgus a senatu* (5) *aliquando libertatem salubri moderatione datam ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, ut suum quæque concilium haberet,* placuit; *& dimidium tributi, § quàm quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere.* Similia his & in Illyricum mandata. cetera ipsis imperatoribus legatisque relicta, (6) in quibus præsens tractatio rerum certiora subjectura erat consilia.

Attalus Romæ. XIX. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus, frater regis Eumenis, maximè || convertit in se omnium oculos animosque. exceptus enim est ab his, qui simul eo bello militaverunt (1), haud paullo benigniùs, quàm si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in || speciem honestæ res: una, gratulatio, conveniens in eâ victoriâ, quam ipse adjuvisset: altera, querimonia Gallici tumultûs, (2) Advertæque gladiis regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum præmiorumque ab senatu, quæ vix salvâ † pie-

C. 18. (1) Copula *que* importuno loco poni, & post *prædiorum* removenda videtur. [Vel post voces, *Metalli quoque Macedonici,* subintelligi possit *locatio.* E.] Quid autem sint hoc loco *locationes prædiorum rusticorum,* parum constat. Fortasse hoc intelligendum est de prædiis, quæ proprium essent regum Macedonicorum patrimonium: quæ quum locarentur a regibus, a Romanis vel venduntur, vel donantur. (2) Si remissiùs agere publicani jubebuntur, tunc jus publicum vanum erit, id est, ex jure illo publico, vel metalli, vel portorii, nihil aut perpaullulum pecuniæ recipietur. Si publicanus rigidè & districtè aget, tum libertas sociis nulla erit. Ita Crevierius. (3) Metallum nempe Macedonicum. Infrà c. 29. *Metalla quoque auri atque argenti non exerceri.* Fortasse legendum *id exercere.* (4) Lege *nullum esset,* vel potiùs *ne esset.* Hoc enim placuisse senatui sequentia probant. (5) Vox *aliquando* loco mota videtur. Certè ad remotiora pertinet, *ad licentiam pestilentem traheret.* (6) Jac. Gronovius legi jubet *ut quibus.* At vulgatum *in quibus* commodè referri potest ad præcedens *cetera relicta.*

C. 19. (1) Mallem *militaverant.* (2) Hæc pro desperatis habemus. Fortasse in τῷ *gladiis* latet *cladibus,* vel *clades;* sed de voce *Advertæque* omnia incerta. Regulum Gallorum *Solovettium* nominat infrà c. 34.

(3) Peti.s

tate ejus (3) contingere poterant. erant enim quidam Romanorum quoque non boni (4) auctores, qui ſpe cupiditatem ejus elicerent: *Eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ eſſe, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Perſi fido ſocio. Itaque vix ſtatui poſſe, utrùm, quæ pro ſe, an, quæ contra fratrem petiturus eſſet, ab ſenatu magis* || *impetrabilia forent: adeò univerſos omnia & huic tribuere, & illi* § *verò negare.* Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui, quantum ſpes *Attali ſpes* ſpopondiſſet, cuperent, ni unius amici prudens monitio *prava.* velut frenos animo ejus, ‡ geſtienti ſecundis rebus, impoſuiſſet. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipſum a non ſecuro Eumene Romam miſſus, ſpeculator rerum, quæ a fratre agerentur, monitorque fidus, ſi § decedi fide vidiſſet. Is, ad occupatas jam aures ſollicitatumque jam animum quum veniſſet, aggreſſus tempeſtivis (5) temporibus rem propè prolapſam || reſtituit, *aliis alia regna creviſſe rebus*, dicendo: *regnum eorum no-* *Caſtigantur* *vum, nullis vetuſtis fundatum opibus, fraternâ ſtare concor-* *a Stratio.* *diâ: quòd unus nomen regium &* (6) *præcipuum capitis inſigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum verò, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo ſolùm, quia tantas præſentes ejus opes cernat, ſed quòd haud ambiguum* (7) *prope diem regnaturum eum infirmitate ætateque Eumenis eſſet, nullam ſtirpem liberûm habentis:* (necdum enim agnoverat eum, (8) qui poſtea regnavit.) *Quid* † *attineret* (9) *vim* ‡ *afferre rei, ſponte ſuâ mox ad eum venturæ? Acceſſiſſe etiam novam tempeſtatem regno tumultûs Gallici, cui vix conſenſu & concordiâ regum reſiſti queat. Si verò ad externum bellum domeſtica ſeditio adjiciatur,* † *ſiſti non poſſe; nec aliud* (10) *eum, quàm, ne frater in regno moriatur, ſibi ipſi ſpem propinquam regni erepturum. Si utraque glorioſa res eſſet, & ſervaſſe fratri regnum, & eripuiſſe; ſervati tamen regni,*

(3) Potiùs *ei contingere.* (4) Tò *boni* accipio caſu patrio. E. (5) Omnino lege *tempeſtivis ſermonibus.* Ita *oratio tempeſtiva* ſuprà l. 5. c. 12. *tempori conveniens* l. 35. c. 26. *ſermones tempori apti* l. 3. c. 17. (6) Vid. not. 1. ad c. 31. l. 42. ſupra. (7) Similiter *haud* ¶ *dubius rex.* (8) Attalus iii Philometor intelligendus videtur, qui regnavit poſt hunc Attalum patruum ſuum, & hærede populo Romano deceſſit. (9) Lege *attinere.* Suprà l. 6. c. 23. *quid attinere pati?* Vid. ¶ infinita locutio. (10) Commode ſuppleri poteſt *effecturum.* Vid. not. 2. ad c. 63. l. 2. ſuprà. Gronovius legi jubet; *nec aliud eum fratri, quàm ne in regno moriatur, ſibi ipſum*

ſpem

regni, quæ juncta † pietati sit, potiorem laudem (11) *fuisse. Sed enimvero quum detestabilis altera res & proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubii superesse? Utrùm enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem; ambo infirmos, distractis viribus, & omnibus injuriis obnoxios fore: si totum; privatumne ergo majorem fratrem, an exsulem illâ ætate, illâ corporis infirmitate, an* (12) *ultimum mori jussurum?* (13) *Egregium enim (ut fabulis traditus impiorum fratrum eventus taceatur) Persei exitum videri, qui ex fraternâ cæde raptum diadema in templo Samothracum, velùt præsentibus Diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui, non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamque laudaturos, si fidem ad ultimum fratri præstitisset.*

Stratio obtemperat Attalus.

XX. Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in senatum, gratulatus victoriam (1), & sua merita eo bello fratrisque, si qua erant, & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petiit, ut legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis avocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, (2) Ænum sibi & Maroneam petiit. Ita ‡ destitutâ eorum spe, qui, fratre accusato, partitionem regni petiturum crediderant, curiam † excessit. (3) Ut raró aliàs quisquam, rex aut privatus, tanto favore tantoque omnium assensu est auditus; omnibus honoribus muneribusque, & præsens est cultus, & proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maximè legati civitatem || converterunt. nam quum primò in veste candidâ visi essent, quod gratulantes decebat, &, si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant; postquam consulti ab M. Junio consule Patres, stantibus in comitio legatis

Rhodiorum legatio.

spem &c. (11) Potiùs *esse*. (12) Gronovius legi jubet *ad ultimum*. Sed vid. not. 3. ad c. 42. l. 40. suprà. Ceterùm post *exsulem* subintelligendum est *esse*. Dukerus suspicatur excidisse *visurum*, vel quid simile. Tria certè quærere videtur Stratius, non duo tantùm, quemadmodum Gronovius putabat. (13) Per ironiam hæc accipienda. E.

C. 20. (1) Excidisse videtur *est*. (2) Non magnopere ad laudem senatûs pertinet, quod Polybius Exc. Legat. n. 93. scribit, senatum Attalo præsenti promisisse, se ei has urbes daturum; sed deinde, quum Româ digressus adhuc in Italiâ esset, eas, mutatâ sententiâ, liberas pronunciasse. (3) Tò *ut* delendum videtur; nec non *alias* in *alius* mutandum.

legatis, an † locum, lautia, ſenatumque darent, nullum hoſpitale jus in iis ſervandum cenſuerunt; egreſſus e curiâ conſul, quum Rhodii, gratulatum ſe de victoriâ purgatumque civitatis crimina dicentes veniſſe, petiſſent, ut ſenatus ſibi daretur, pronunciat: *Sociis & amicis & alia comiter atque hoſpitaliter præſtare Romanos, & ſenatum dare conſueſſe: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorum ſociorum* (4) *numero habendi ſint.* His auditis, proſtraverunt ſe omnes humi, conſulemque & cunctos, qui aderant, orantes, ne nova falſaque crimina plus obeſſe Rhodiis æquum cenſerent, quàm antiqua merita, quorum ipſi teſtes eſſent. Extemplo, veſte ſordidâ ſumptâ, domos principum cum precibus ac lacrimis circumibant, orantes, ut priùs cognoſcerent cauſam, quàm condemnarentur (5).

XXI. M'. Juventius Thalna prætor, cujus inter cives & peregrinos juriſdictio erat, populum adverſùs Rhodios incitabat: rogationemque promulgaverat, *Ut Rhodiis bellum indiceretur: & ex magiſtratibus ejus anni deligerent, qui ad id bellum cum claſſe mitteretur*, ſe eum ſperans futurum eſſe. Huic actioni M. Antonius & M. Pomponius tribuni plebis adverſabantur. Sed & prætor novo maloque exemplo rem ingreſſus erat, quòd, antè non conſulto ſenatu, non conſulibus certioribus factis, de ſuâ unius ſententiâ rogationem ferret, *Vellent, juberentne, Rhodiis bellum indici?* quum antea ſemper priùs ſenatus de bello conſultus eſſet, deinde ad populum latum; & tribuni plebis (1), quum ita traditum eſſet, ne quis priùs intercederet legi, quàm privatis ‡ ſuadendi diſſuadendique legem poteſtas facta eſſet; eoque perſæpe eveniſſet, ut, qui non profeſſi eſſent ſe interceſſuros, animadverſis vitiis legis ex ratione (2) diſſuadentium, intercederent; &, qui ad intercedendum veniſſent, deſiſterent, victi auctoritatibus ſuadentium legem. Tum inter prætorem tribunoſque omnia intempeſtivè agendi certamen erat. Tribuni feſtinationem prætoris ante tempus intercedendo, [quum damnarent, imitabantur. Hoc tamen interceſſioni ſuæ prætendebant,] in adventum im-] peratoris & decem legatorum ex Macedoniâ, qui, re diligentiſſimè ex litteris tabuliſque perpenſâ, certò indicaturi eſſent, quo quæque

Thalnæ rogatio contra Rhodios.

(4) Lege *ſociorumve.* (5) Fortè *condemnarent.*

C. 21. (1) Supple, *novo maloque exemplo* adverſabantur huic actioni

(2) Potiùs *oratione.*

quæque civitas in Persea Romanosve animo fuisset, totam de Rhodiis consultationem rejici opus esse. Sed quum nihilominus prætor propositum urgeret, eò res processit, ut Antonius tribunus, productis ad populum legatis, procedentem contrà Thalnam & dicere incipientem de Rostris detraheret, Rhodiisque concionem præberet. Ceterùm, etsi præcipitem ac fervidum prætoris conatum par tribuni pervicacia discusserat, nondum tamen cura discesserat Rhodiorum animis. Patres enim erant infensissimi: ut imminenti malo levati magis in præsens Rhodii, quàm omnino liberati essent. Igitur quum diu multumque precantibus tandem senatus datus esset, introducti a consule, primò prostratis humi corporibus diu flentes jacuerunt. Deinde, quum excitatos consul dicere jussisset, Astymedes, quàm maximè composito ad commovendam miserationem habitu, in hunc modum verba fecit.

Oratio Rhodiorum in senatu.

XXII. *Hic luctus & squalor paullo antè florentium amicitiâ vestrâ sociorum, Patres conscripti, non potest non esse etiam iratis miserabilis. At quanto justior vestras mentes subibit miseratio, si cogitare volueritis, quàm durâ conditione causam hîc apud vos propè jam damnatæ civitatis agamus? Ceteri rei fiunt, antequam damnentur: nec priùs luunt supplicia, quàm de culpâ constet Rhodii] peccaverimusne, adhuc dubium est: pœnas, ignominias omnes jam patimur. Antea, Karthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, quum Romam venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis, Patres conscripti, ex curiâ in Capitolium ad Deos vestros dona ferentes* (1); *nunc ex sordido † deversorio, vix mercede recepti, ac propè hostium more extra urbem manere jussi, in hoc squalore venimus in curiam Romanam Rhodii, quos provinciis nuper Lyciâ atque Cariâ, quos præmiis atque honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosque liberos esse (ut audimus) jubetis, quum servierint, antequam vobiscum bellarent: (nec cujusquam fortunæ invidemus, immo agnoscimus clementiam populi Romani) Rhodios, qui † nihil aliud quàm quieverunt hoc bello, hostes ex sociis facturi estis? Certè quidem vos estis Romani, qui ideo felicia bella vestra esse, quia justa sint, præ vobis fertis; nec tam exitu eorum, quòd vincatis, quàm principiis, quòd non sine causâ suscipiatis, gloriamini. Messana in Siciliâ oppugnata Karthaginienses, Athenæ oppugnatæ & Græcia in servitu-*

C. 22. (1) Excidisse videtur verbum; licet ex sequentibus suppleri possit *veniebamus*.

(2

servitutem petita, & adjutus Hannibal pecuniâ, auxiliis, Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse, ultro ab Ætolis hostibus vestris arcessitus, ex Asiâ classe in Græciam trajecit; Demetriade, & Chalcide, & saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperii vos dejicere conatus. Cum Perseo socii vestri oppugnati, alii interfecti reguli principesque gentium aut populorum, causa belli vobis fuere. Quem tandem titulum nostræ calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego civitatis causam a Polyarato & Dinone, civibus nostris, & iis, quos, ut traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodii æquè noxii essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus favimus: &, quemadmodum Antiochi Philippique bello pro vobis adversùs reges, sic nunc pro rege adversùs vos stetimus. (2) *Quemadmodum soleamus socios juvare, & quàm impigre capessere bella, C. Livium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui classibus vestris in Asia præfuerunt. Nunquam vestræ naves pugnavere sine nobis. nostrâ classe pugnavimus semel ad Samum, iterum in Pamphyliâ adversùs Hannibalem imperatorem. quæ victoria nobis eo gloriosior est, quòd, quum ad Samum magnam partem navium adversâ pugnâ & egregiam juventutem amisissemus, ne tantâ quidem clade territi, iterum ausi sumus regiæ classi ex Syriâ venienti obviàm ire. Hæc non gloriandi causâ retuli, (neque enim † ea nunc nostra est fortuna) sed ut admonerem, quemadmodum adjuvare socios solerent Rhodii.*

XXIII. *Præmia, Philippo & Antiocho devictis, amplissima accepimus a vobis. Si, quæ vestra nunc est fortuna Deûm benignitate & virtute vestrâ, ea Persei fuisset, & præmia petitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniâne a nobis adjutum, an frumento? auxiliis terrestribus, an navalibus? quod præsidium tenuisse nos? ubi pugnasse aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, ubi miles noster, ubi navis intra* || *præsidia sua fuisset; quid responderemus? Causam fortasse diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utrôque de pace mittendo consecuti sumus, ut* (1) *ne ab utrâque parte gratiam iniremus; ab alterâ etiam crimen & periculum esset. Quanquam Perseus verè*

(2) Crimen illud diluere pergit, ostendendo quàm impigre Rhodii socios juvare soliti essent, Perseum autem nullâ re ab se adjutum.

C. 23. (1) Lege *ut ab neutrâ parte.*

(2)

verè objiceret, id quod vos non poteſtis, Patres conſcripti, nos principio belli miſiſſe ad vos legatos, qui pollicerentur vobis, quæ ad bellum opus eſſent; (2) *navalibus, armis, juventute noſtrâ, ſicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. Ne præſtaremus, per vos* ‡ *ſtetit, qui de quâcunque cauſâ tum adſpernati noſtra auxilia eſtis. Neque fecimus igitur quidquam tanquam hoſtes, neque bonorum ſociorum defuimus officio; ſed a vobis prohibiti præſtare* (3) *fuimus. Quid igitur? nihilne factum neque dictum eſt in civitate veſtrâ, Rhodii, quod nolletis, quo meritò offenderetur populus Romanus? Hinc jam non, quod factum eſt, defenſurus ſum, (non adeò inſanio) ſed publicam cauſam a privatorum culpâ ſegregaturus* (4). †
Nulla enim eſt civitas, quæ non & improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat. Etiam apud vos fuiſſe audivi, qui aſſentando multitudini graſſarentur: & ſeceſſiſſe aliquando a vobis plebem, nec in poteſtate veſtrâ (5) *rempublicam fuiſſe. Si hoc in hac tam bene moratâ civitate accidere potuit, mirari quiſquam poteſt, aliquos fuiſſe apud nos, qui, regis amicitiam petentes, plebem noſtram conſiliis depravarent? qui tamen nihil ultrà valuerunt, quàm ut in officio* ‖ *ceſſaremus. Non præteribo id, quod graviſſimum eſt in hoc bello crimen civitatis noſtræ. Legatos eodem tempore & ad vos, & ad Perſea de pace miſimus: quod infelix conſilium furioſus (ut poſtea audivimus) orator ſtultiſſimum fecit: quem ſic locutum conſtat, tanquam* (6) *C. Popillius legatus Romanus, quem ad ſubmovendos a bello Antiochum & Ptolemæum reges miſiſtis, loqueretur. Sed tamen ea, ſive ſuperbia ſive ſtultitia appellanda eſt, eadem, quæ apud vos, & apud Perſea fuit. Tam civitatium, quàm ſingulorum*
†† *hominum mores ſunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem proniores aliæ ſunt.* (7) *Athenienſium populum fama eſt celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim, & totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia,* &

(2) Potiùs *navibus*. (3) Nempe *officium*. Gronovius legi vult; *ſed id a vobis* &c. (4) Similiter cap. præc. *Nondum ſegrego civitatis cauſam a privato* &c. (5) Similiter ſuprà l. 26. c. 8. *ut ſua cuique reſpublica in manu eſſet.* l. 39. c. 50. *defectionis auctores, quorum in manu reſpublica erat.* (6) Fortaſſe excidit *ſi*. *Tanquam ſi* occurrit ſuprà l. 40. c. 9. & apud Cic. aliquoties. (7) Ita *populus Samothracum* ſuprà c. 5. *Populus Karthaginienſium* in Mſtis eſt ſuprà l. 21. c. 14. & l. 29. c. 23.

& nostrorum tumidiorem sermonem esse, quòd excellere inter finitimas civitates videamur; & id ipsum non tam viribus nostris, quàm vestris honoribus ac judiciis. Satis quidem & tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certè tam miserabilis ac supplex legatio etiam insolentioris, quàm illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam, verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irrident; † utique si inferioris adversùs superiorem est: capitali pœnâ nemo unquam dignam judicavit. Id enimvero periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent. Etiam Deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quemquam fulmine ictum audimus.

XXIV. *Quid igitur † superat, quod purgemus, si nec factum hostile ullum nostrum est, & verba tumidiora legati offensionem aurium, non perniciem civitatis, meruerunt? Voluntatis nostræ tacitæ velut litem ¶ æstimari vestris inter vos sermonibus audio, Patres conscripti: favisse nos regi, & illum vincere maluisse; ideo bello persequendos esse credunt. Alii vestrûm, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut, si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit, quo id fiat, capitis damnetur. His, qui nos pœnâ, non crimine, liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem; si omnes voluimus, quod arguimur, non distinguimus voluntatem a facto: omnes plectamur. Si alii principum nostrorum vobis, alii regi faverunt; non postulo, ut propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salvi sint: illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quàm civitas ipsa; & hoc (1) qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciverunt. alii, damnati a nobis, in potestate vestrâ erunt, Patres conscripti. Ceteri Rhodii, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus hoc, quod nunc || cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos. ne plus obsit nobis, quòd uno bello cessavimus, quàm (2) quòd duobus bellis pro vobis pugnavimus. Philippum, Antiochum, Persea, tanquam tres sententias, ponite. duæ nos absolvunt: una*

C. 24. (1) Lege: *& hoc quia sciebant.* (2) Lege *quàm prosit, quòd.*

una dubia est, (3) ut gravior sit. Illi (4) de nobis si judicarent, damnati essemus. vos judicate, Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis, Patres conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis; quum nemo Rhodiorum arma adversùs vos laturus sit, Si perseverabitis in irâ, tempus a vobis petemus, quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum, feminarum est, cum omni pecuniâ nostrâ naves conscendemus; ac, relictis penatibus publicis privatisque, Romam veniemus: &, omni auro & argento, quidquid publici, quidquid privati est, in comitio, in vestibulo curiæ vestræ, cumulato, corpora nostra conjugumque ac liberorum vestræ potestati permittemus, hîc passuri, quodcunque patiendum erit. procul ab oculis nostris urbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani judicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis judicium, quo nunquam judicabimus nos vestros hostes: nec quidquam hostile, etiam si omnia patiemur, faciemus.

XXV. Secundum talem orationem universi rursus prociderunt, ramosque oleæ supplices jactantes, tandem excitati, curiâ excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodiis erant, qui consules prætoresve aut legati gesserant in Macedoniâ bellum. Plurimum causam eorum adjuvit M. Porcius Cato; qui, asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit. Non inseram simulacrum (1) viri copiosi, quæ dixerit, referendo: ipsius oratio scripta exstat, § Originum quinto libro inclusa. Rhodiis responsum ita redditum est, ut nec hostes fierent, nec socii permanerent. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. Partem cum Philocrate renunciare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere, (2) quæ agerentur, sciret, certioresque suos faceret. In præsentia deducere

Rhodiis ancejs responsum datum.

(3) Etiamsi severior, durior sit. Etiam iu bello adversus Persea, si quis benignè rem interpretaretur, Rhodio absolveret; & si severissimè, dubiam de iis sententiam ferret. (4) Philippus, Antiochus, atque etiam Perseus.

C. 25. (1) Imaginem adumbratam eloquentiæ Catonis. Ejus orationis multa capita refert, & defendit adversùs Tironem A. Gellius l.7. c. 3. (2) Vel lege: *ut, quæ agerentur, sciret* &c. vel; *qui, quæ agerentur scirent*

ducere ante certam diem ex Lyciâ Cariâque juſſerunt (3) præfectos. Hæc Rhodum nunciata, quæ per † ſe triſtia fuiſſent, quia majoris mali levatus erat timor, quum bellum timuiſſent, in gaudium (4) renunciata verterunt. Itaque extemplo coronam (5) viginti millium aureorum decreverunt: Theodotum (6), præfectum claſſis, in eam legationem miſerunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de eâ re ſcitum populi (7) fieret, aut literis mandaretur: (8) quòd, niſi impetrarent, major repulſis ignominia eſſet. Præfecti claſſis id unius erat jus, ut agere de eâ re ſine rogatione ullâ perlatâ poſſet. nam || ita per tot annos in amicitiâ fuerant, ut ſociali fœdere ſe cum Romanis non illigarent (9) ob nullam aliam cauſam, quàm ne ſpem regibus abſcinderent auxilii ſui, ſi cui opus eſſet, neu ſibi ipſis fructûs ex benignitate & fortunâ eorum percipiendi. Tunc ‡ utique petenda ſocietas videbatur; non quæ tutiores eos ab aliis faceret, (nec enim timebant quemquam, præter Romanos) ſed quæ ipſis Romanis minùs ſuſpectos. Sub idem ferè tempus & Caunii deſcivere ab his, & Mylaſenſes Euromenſium oppida occuparunt. Non ita fracti animi civitatis erant, ut non ſentirent, ſi Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cetera aut ſe ipſa per defectionem liberarent, aut a finitimis occuparentur, includi ſe inſulæ parvæ & ſterilis agri litoribus, quæ nequaquam alere tantæ urbis populum poſſet. miſsâ igitur juventute, propere & Caunios, quanquam Cibyratarum (10) adſciverant auxilia, coëgerunt imperio parere

Rhodii ſocietatem a Rom. petunt.

ſcirent . . . facerent. Vid. ‡ *pars* cum numero plurali. (3) Nempe Patres Romani. Ceterùm, pro *præfectos*, Drakenborchius legendum cenſet *præſidia*, vel *præſidiarios.* (4) Vocem *renunciata* delendam cenſeo; præceſſit enim *Hæc Rhodum nunciata.* Simul quoque ablegari facilè paterer clauſulam iſtam *quum bellum timuiſſent*. E. (5) Vid. not. 2. ad c. 14. l. 44. ſuprà. Polyb. Exc. Legat. n. 93. στεφανον απο μυριων χρυσων. (6) *Theætetum* vocat Polybius; eundemque inter illos, qui præcipuè Rhodi Romanis favebant, frequenter memorat. (7) Nempe Rhodii. (8) Quia, ſi non impetrarent, poſtquam populus & univerſa civitas id poſtulandum decreſſet, major ignominia futura erat repulſis, quàm ſi præfectus claſſis id quaſi ſuo nomine petere videretur. (9) Polyb. ουκ ηθελοντο συνδυαζειν, ουδε προκαταλαμβανειν σφας αυτους ὁρκοις και συνθηκαις. Rhodum tamen *ſociam* urbem vocat Liv. ſupra c. 10. & hoc cap. de Rhodiis aït, *ut nec hoſtes fierent, nec ſocii permanerent.* (10) Suprà l. 4. c. 31. *voluntarios undique ad ſpem prædæ adſciverunt.*

(11)

rere(11); & Mylaſenſes Alabandenoſque, qui, Euromenſium provinciâ ademptâ, ad ipſos conjuncto exercitu venerunt, circa Orthoſiam acie vicerunt.

Anicii res geſtæ in Epiro.

XXVI. Dum hæc ibi, alia in Macedoniâ, alia Romæ geruntur; interim in Illyrico L. Anicius, rege Gentio, ſicut antè dictum eſt, in poteſtatem redacto, Scodræ, quæ regia fuerat, præſidio impoſito Gabinium præfecit, Rhizoni & Olcinio urbibus opportunis (1) C. Licinium. Præpoſitis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum eſt profectus. ubi prima Phanota ei dedita, totâ multitudine cum infulis obviàm effusâ. (2) hîc præſidio impoſito, in Moloſſidem tranſgreſſus: cujus omnibus oppidis, præter Paſſaronem, & Tecmonem, & Phylacen, & Horreum, receptis, primùm ad Paſſaronem ducit. Antinous & Theodotus principes ejus civitatis erant, inſignes & favore Perſei, & odio adverſùs Romanos: iidem univerſæ genti auctores deſciſcendi ab Romanis. Hi conſcientiâ privatæ noxæ, quia ipſis nulla ſpes veniæ erat, ut communi ruinâ patriæ opprimerentur, clauſerunt portas, multitudinem, ut mortem ſervituti præponerent, hortantes. Nemo adverſùs præpotentes viros ¶ hiſcere audebat. Tandem Theodotus quidam, nobilis & ipſe adoleſcens, quum major a Romanis metus timorem a principibus ſuis viciſſet, *Quæ vos rabies*, inquit, *agitat, qui duorum hominum noxæ* (3) *civitatis* ‡ *acceſſionem facitis? Equidem pro patriâ qui letum* ‡ *oppetiſſent, ſæpe* ‡ *fando audivi: qui patriam pro ſe perire æquum cenſerent, hi primi inventi ſunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis terrarum accepit?* Hæc dicentem quum multitudo ſequeretur, Antinous & Theodotus in primam ſtationem hoſtium irruperunt, atque ibi, offerentes ſe † ipſi vulneribus, interfecti. urbs dedita eſt Romanis. Simili pertinaciâ Cephali principis clauſum Tecmonem, ipſo interfecto, per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum, oppugnationem tulerunt. Pacatâ Epiro, diviſiſque in hiberna copiis per opportunas

(11) Suprà l. 41. c. 26. *quieti deinde paruerunt imperio.*

C. 26. Infrà hoc cap. *diviſiſque in hiberna copiis per opportunas urbes.* (2) Fortè *hinc, præſidio impoſito* &c. (3) Gronovio emendanti *civitatem* accedunt Drakenborchius & Crevierius. Fateor tamen vulgatum mihi magis

opportunas urbes, regreſſus ipſe in Illyricum, Scodræ, quò quinque legati ab Româ venerant, evocatis ex totâ provinciâ principibus, conventum habuit. Ibi (4) pro tribunali pronunciavit de || ſententiâ conſilii: *Senatum populumque Romanum Illyrios eſſè liberos jubere. præſidia ex omnibus oppidis, arcibus, & caſtellis ſeſe deducturum. Non ſolùm liberos, ſed etiam immunes fore Iſſenſes, & Taulantios, Daſſaretiorum* (5) *Piruſtas, Rhizonitas, Olciniatas, quòd, incolumi Gentio, ad Romanos defeciſſent. Daorſeis quoque immunitatem dare; quòd, relicto Caravantio, cum armis ad Romanos tranſiſſent. Scodrenſibus, & Daſſarenſibus, & Selepitanis, ceteriſque Illyriis, vectigal dimidium ejus* (6), *quod regi pendiſſent.* Inde in tres partes Illyricum diviſit. unam eam fecit, quæ (7) ſuprà dicta eſt; alteram Labeatas omnes; tertiam Agrauonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas, accolaſque eorum. hac ‡ formulâ dictâ in Illyrico, ipſe in Epiri Paſſaronem in hiberna rediit. *Decretum de Illyriis.*

XXVII. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paullus ante adventum decem legatorum Q. Maximum filium, jam ab Româ regreſſum, ad Æginium & Agaſſas diripiendas mittit: Agaſſas, quòd, quum Marcio conſuli tradidiſſent urbem, petitâ ultro ſocietate Romanâ, defecerant rurſus ad Perſea: Æginienſium novum crimen erat. famæ de victoriâ Romanorum fidem non habentes, in quoſdam militum, urbem ingreſſos, hoſtiliter ſævierant. Ad (1) Æniorum quoque ¶ hoſtiliter urbem diripiendam L. Poſtumium miſit, quòd pertinaciùs, quàm finitimæ civitates, in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat; cujus temporis initio circumeundam Græciam, viſendaque, quæ nobilitata famâ magis auribus accepta ſunt, quàm oculis noſcuntur, ut ſtatuit, præpoſito caſtris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, ¶ tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Theſſaliam Delphos petit, inclitum oraculum: ubi, ſacrificio Apollini facto, inchoatas in veſtibulo *Macedoniæ tres urbes direptæ a Rom.* *Paullus Græciam peragrat.*

magis placere, eundemque prorſus ſenſum præbere videri. E. (4) Similiter *pro ſuggeſtu pronunciare* Cæs. l. 6. B. Gall. c. 3. *pro concione* paſſim. (5) Potiùs *Daſſaretios, tum Piruſtas.* (6) Excidiſſe videtur *impoſitum* (ut infrà c. 29.) vel *imperari.* Mox pro *pendiſſent* lege *pependiſſent.* (7) At nihil de eâ re ſuprà dixit; nec facilè definiri poteſt ex antecedentibus, quos populos habuerit prima hæc Illyrici pars.

§ 7. (1) *Ænii* ſunt incolæ urbis Æni in Thraciâ; quam hîc intelligi non poſſe

bulo columnas, quibus impofituri ftatuas regis Perfei fuerant, fuis ftatuis victor deftinavit. Lebadiæ quoque templum Jovis Trophonii adiit. ibi quum vidiffet os fpecus, per quod oraculo utentes fcifcitatum Deos defcendunt, facrificio Jovi Hercynnæque (2) facto, quorum ibi templum eft, Chalcidem ad fpectaculum Euripi * (3) ævoque ante infulæ, ponte continenti junctæ, defcendit. A Chalcide Aulidem trajicit, trium millium fpatio diftantem, portum inclitum ftatione quondam mille navium Agamemnoniæ claffis, (4) Dianæque templum, ubi navibus curfum ad Trojam, filiâ victimâ aris admotâ, rex ille regum petiit. Inde Oropum Atticæ ventum eft; ubi pro Deo vates (5) Amphilochus colitur, templumque vetuftum eft, fontibufque rivifque circà amœnum. Athenas inde, (6) plenas quidem & ipfas vetuftate famæ, multa tamen vifenda habentes: arcem, portus (7), muros Piræeum urbi jungentes, navalia (8) magnorum imperatorum, fimulacra Deorum hominumque, omni genere & materiæ & artium infignia.

XXVIII. Sacrificio Minervæ præfidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die pervenit. urbs erat tunc præclara ante † excidium (1). arx quoque & Ifthmus præbuere fpectaculum: arx (2) inter omnia in immanem altitudinem edita, fcatens fontibus: Ifthmus duo maria,

poffe multis argumentis oftendit Drakenborchius. Igitur emendat *Æneatum*. Vid. ¶ *Ænea*. [Ceterùm mox *τὸ hoftiliter* malè collocatum mihi videtur, vel etiam prorfus delendum.] (2) *Hercynna*, five potiùs *Hercyna*, virgo fuit comes Proferpinæ. De eâ, oraculoque Trophonii, vid. Paufan. l. 9. c. 39. (3) Tolle afterifcum, & fcribe *fpectaculum Euripi Eubœæque infulæ*. (4) Hoc eft, *& ad Dianæ templum*. Illud autem templum erat in ipfâ Aulide, tefte Paufan. in Bœot. Mox *aris admot*, ut Virg. l. 12. Æn. v. 170. *admovitque pecus flagrantibus aris*. (5) Immo pater ejus Amphiaraus, fi Paufan. Attic. credimus. Aræ tamen Amphiaraï partem facram fuiffe filio ejus Amphilocho, eundemque Amphilochum Athenis aram habere, idem Paufanias refert. (6) Mendi aliquid hic ineffe fufpicor. Crevierius, qui folus locum tetigit, ita interpretatur. Plenas quidem monumentis vetuftis, quæ nihil aliud infigne habeant, quàm quòd repræfentant heroïcorum temporum memoriam; multa tamen habentes, quæ per fe ipfa, aut ob ftructuræ magnificentiam, aut excellentiam artificii, vifenda fint. (7) In Piræeo folo tres erant portus. Præterea duo ali ad Munychiam & ad Phalerum. (8) Jure fufpicatur Crevierius excidiffe vocem, legendumque: *navalia, magnorum imperatorum monumenta, fimulacra* &c.

C. 28. (1) Corinthus excifa a Mummio eft, altero & vicefimo poft hunc anno. (2) Pro *inter omnia* Gronovius conjicit *intra mœnia*. Docet enim Strabo Acrocorinthum communi cum urbe muro cinctam fuiffe.

ab occaſu & ortu ſolis finitima, artis faucibus dirimens. Sicyonem inde & Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, ſed inclitam Æſculapii nobili templo; quod, quinque millibus paſſuum ab urbe diſtans, nunc veſtigiis revulſorum donorum, tum donis dives erat, quæ remediorum ſalutarium ægri mercedem ſacraverant Deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentiâ, ſed diſciplinâ inſtitutiſque memorabilem: unde per Megalopolim Olympiam adſcendit. Ubi & alia quidem ſpectanda viſa, &, Jovem velut præſentem intuens (3), motus animo eſt. Itaque, haud ſecus quàm ſi in Capitolio immolaturus eſſet, ſacrificium amplius ſolito apparari juſſit. Ita peragratâ Græciâ, ut nihil eorum, (4) quæ quiſque Perſei bello privatim aut publicè § ſenſiſſet, inquireret, ne cujus metu ſollicitaret animos ſociorum, Demetriadem quum revertit (5), in itinere ſordidata turba Ætolorum occurrit: mirantique & percunctanti, quid eſſet, defertur, quingentos quinquaginta principes ab Lyciſco & Tiſippo, circumſeſſo ſenatu per milites Romanos, miſſos a Bæbio præſide (6), interfectos; alios in exſilium actos eſſe: bonaque eorum, qui interfecti eſſent, & exſulum poſſidere (7) qui arguebant. Juſſis Amphipolim (8) adeſſe, ipſe, § convento Cn. Octavio Demetriade, poſtquam fama accidit, trajeciſſe jam mare decem legatos, omnibus aliis omiſſis, (9) Apolloniam ad eos pergit. quò quum Perſeus obviàm Amphipoli nimis ſolutâ cuſtodiâ proceſſiſſet, (id diei iter eſt) ipſum quidem benignè allocutus eſt: ceterùm, poſtquam in caſtra ad Amphipolim venit, graviter increpuiſſe traditur C. Sulpicium; primùm, quòd Perſea tam procul a ſe vagari per provinciam paſſus eſſet: deinde, quòd

Redit Paullus in Macedoniam.

(3) *Λευκιος Αιμιλιος παρην εις το τεμενος το εν Ολυμπια, και το αγαλμα θεασαμενος εξεπλαγη· και τοιουτον ειπεν, ότι μονος αυτω δοκει Φειδιας τον παρ' Ὁμηρῳ Δια μεμιμησθαι.* Suid. verbis Polyb. in voce Φειδιας. Vid. & Plut. in Æmil. (4) Infrà c. 31. *quærendo deinde latiùs, qui publicè aut privatim partium regis fuiſſent.* (5) Fortè *revertitur.* Hoc enim verbo formâ activâ claſſici vix uſi ſunt in præſenti. Vid. Voſſ. l. 5. Gramm. c. 7. (6) Utrùm toti genti Ætolorum præpoſitum, an tantùm præſidio urbis, in quâ hæc patrata ſunt, præfectum dicat Livius, incertum videtur. Sed neutrâ ſignificatione alibi apud eum vox præſes occurrit. (7) Accuſatores. (8) Fortè *Amphipoli*, ut mox cap. ſeq. Ita *adeſſe Arimini, Romæ.* ſuprà l. 21. c. 63. l. 36. c. 39. (9) Intellige Apolloniam Chalcidicam, ſitam inter Chabrium & Strymona fluvios.

quod adeò indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula sua pateretur. referrique tegulas & resarciri tecta, sicut fuerant, jussit. Et Persea quidem cum majore filio Philippo, traditos A. Postumio, in custodiam misit: filiam cum minore filio, a Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit.

Amphipoli res Macedoniæ componit.

XXIX. Ipse, ubi dies venit, quo adesse Amphipoli denos principes civitatium jusserat, literasque omnes, quæ ubique depositæ essent, & pecuniam regiam conferri, cum decem legatis, circumfusâ omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Assuetis regio imperio tamen novum formam terribilem præbuit tribunal, (1) submotor aditûs, præco, † accensus, insueta omnia oculis auribusque; quæ vel socios, (2) nedum hostes victos, terrere possent. Silentio per præconem facto, Paullus Latinè, quæ senatui, quæ sibi ex consilii sententiâ visa essent, pronunciavit: ea Cn. Octavius prætor (nam & ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat. § *Omnium primum liberos esse jubere Macedonas, habentes urbes easdem agrosque, utentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum dimidium ejus, quod pependissent regibus, pendere populo Romano. Deinde in quatuor regiones dividi Macedoniam. unam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nessum, ad orientem ¶ versum* (3), *quâ Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, præter Ænum, & Maroneam, & Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occasum, Bisalticam omnem cum Heracleâ, quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen Heracleam & Bisaltas: ab occasu quâ Axius terminaret fluvius, additis Pæonibus, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad septentrionem Bora mons objicitur. adjecta huic parti regio Pæoniæ, quâ ab occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoque & Berœa*

Decretum de Macedonibus.

C. 29. (1) Lictor, qui submoveret obvios, nec adire ad proconsulem fineret. (2) *Nedum* hîc pro *non tantùm* sumitur, contra quod statuunt Grammatici. Sed & ipse Cicero similiter locutus est, l. 10. ad Att. Ep. 16. necnon Balbus & Oppius in epistolâ quam inferuit Cic. l. 9. ad Att. (3) Supple ex præcedentibus *agrum*. Ceterùm divisionem illam Macedoniæ in quatuor partes viri docti ex nummis illustrarunt, cum inscriptione MAK-

Berœa eôdem concesserunt. Quarta regio trans Boream montem, unâ parte confinis Illyrico, alterâ Epiro. Capita regionum, ubi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim (4), *secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam* fecit. *Eò concilia suæ cujusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari* jussit. Pronunciavit deinde, *neque* (5) *connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regiones suæ esse. Metalla quoque auri atque argenti non exerceri: ferri & æris permitti.* vectigal exercentibus dimidium ejus impositum, quod pependissent regi. Et sale invecto uti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quòd & sua fuisset, & continens esset finibus suis, *omnibus dare libertatem* pronunciavit, *qui sub regno Persei fuissent.* Post non impetratam Pæoniam, (6) salis commercium dedit: tertiæ regioni imperavit, ut Stobos Pæoniæ deveherent, pretiumque statuit. Navalem materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines barbaris essent, (exceptâ autem tertiâ, omnes erant) permisit, ut præsidia armata in finibus extremis haberent.

XXX. Hæc, pronunciata primo die conventûs, variè affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit (1), & levatum annuum vectigal. ¶ Regionatim commerciis interruptis ita videri lacerata (2), tanquam animalia in artus, alterum alterius indigentes, distracta: adeò, quanta Macedonia esset, quàm divisui (3) facilis, & (4) a se ipsa quæque

ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. ΠΡΩΤΗΣ, ΔΕΥΤΕΡΑΣ, &c. (4) Wetstenius ad Act. Apost. c. 16. v. 12. conjicit, post prœlium Philippense in locum Amphipoleos evectos fuisse Philippos. Alii πρωτη in πρωτης mutandum conjiciunt. (5) Jam olim similis lex a Romanis dicta Latinis & Hernicis, suprà l. 8. c. 14. l. 9. c. 43. (6) Permisit Dardanis salem ex Macedoniâ mercari: quem ut faciliùs Dardani habere possent, imperavit tertiæ regioni, ubi nimirum maxima salis copia erat, ut Stobos deveherent, quod oppidum haud procul aberat à Dardanorum finibus.

C. 30. (1) Sall. Jug. c. 84. *eos non paullum oratione suâ Marius arrexerat.* & c. 86. *postquam plebis animos arrectos videt.* (2) Scilicet *Macedonia*: quod vocabulum ex sequenti membro hîc subintelligendum est. Vid. not. 1. ad c. 8. l. 30. suprà. (3) Suprà l. 26. c. 15. *Facilis impetrandæ veniæ Claudius.* Similiter etiam ‡ *facilis ad duplicanda verba sermo.* (4) Emendant viri docti: *& se ipsa quæque contenta esset*, hoc sensu, quàm sibi ipsa quæque pars sufficeret, ita ut minimè alterius partis ope egeret. [Hæc Sigonii emendatio, licet de eâ dubitari non posse Crevierius pronunciet, eódemque

Partes Macedoniæ quatuor.

quæque contempta pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros, (trans (5) Nessum amnem incolunt & circa Strymonem) & multas frugum proprietates (6), & metalla, & opportunitatem Amphipolis: quæ objecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes, Thessalonicen & Cassandriam, habet; ad hoc Pallenen, (7) fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronen ac montem Atho, (Æneæ (8) vocant hunc) alii ad insulam Eubœam, alii ad Hellespontum opportunè versi. Tertia regio nobiles urbes, Edessam & Berœam & Pellam, habet, & Vettiorum bellicosam gentem: incolas quoque permultos Gallos & Illyrios, impigros cultores. Quartam regionem Eordæi & Lyncestæ & Pelagones incolunt: juncta his Atintania, & Stymphalis (9), & Elimiotis. frigida hæc omnis, duraque cultu, & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet. ferociores eos & accolæ barbari faciunt; nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Divisæ itaque Macedoniæ partium usibus separatis, (10) quanta universos teneat Macedonas, formula dicta, quum leges (11) quoque se daturum ostendisset.

XXXI. Ætoli deinde citati: in quâ cognitione magis, utra pars Romanis, utra regi favisset, quæsitum est, quàm utri fecissent injuriam, aut accepissent. Noxâ liberati interfectores: exsilium pulsis æquè ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius unus est damnatus, quòd milites Romanos

Judicium de Ætolis.

eódemque accedat Drakenborchius, mihi tamen nequaquam satisfacit. Displicet locutio *se contentus esse*, pro *αυταρκης ειναι*. Vulgatum quoque, donec melius aliquid certiusque afferatur, hoc sensu commodè accipi posse mihi videtur: Macedones ignorabant, quàm falsò & contemptim quæque pars de suis viribus judicaret, alteram nempe alterius indigere. E.] (5) Potiùs *citra Nessum* si reliquam Macedoniam respicias, & Romam quoque ubi Livius scribebat. Sed plures hîc moventur lites Geographicæ, quas non instituti nostri est dijudicare. Consulat lector, quæ Drakenborchius ad hunc locum notavit. (6) Suprà l. 38. c. 17. *terræ proprietas cœlique.* (7) Hujus agri fertilitatem suprà etiam laudat l. 44. c. 10. (8) Supple *portum.* (9) *Stymphæis* legendum quidam contendunt. (10) Gronovius conjicit: *quæ universos teneret Macedonas.* Certè aliquid est vitii. (11) Quod & reverâ exsecutus esse memoratur, infrà c. 32.

Romanos præbuiffet ad minifterium cædis. Hic eventus Ætolorum caufæ in omnibus Græciæ gentibus populifque eorum, qui partis Romanorum fuerant, ¶ inflavit ad intolerabilem fuperbiam animos; & † obnoxios pedibus eorum fubjecit, quos aliquâ parte fufpicio favoris in regem ‡ contigerat. Tria genera principum in civitatibus erant: duo, quæ || adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum, fibi privatim opes oppreffis faciebant civitatibus: medium unum, utrique generi adverfum, libertatem & leges tuebatur. His ut major apud fuos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis ejus fautores, foli tum in magiftratibus, foli in legationibus erant. Hi quum frequentes & ex Peloponnefo, & ex Bœotiâ, & ex aliis Græciæ conciliis adeffent, implevere aures decem legatorum: *Non eos tantùm, qui fe propalam per* (1) *vanitatem jactaffent, tanquam hofpites & amicos Perfei, fed multo plures alios ex occulto faviffe. reliquos per fpeciem tuendæ libertatis in conciliis adverfus Romanos omnia inftruxiffe. nec aliter eas manfuras in fide gentes, nifi, fractis animis partium, aleretur confirmareturque auctoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum † fpectarent.* Ab his editis nominibus, evocati (2) literis imperatoris ex Ætoliâ, Acarnaniâque, & Epiro, & Bœotiâ, qui Romam ad caufam dicendam fequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius & Cn. Domitius, ut ipfi edicto evocarent. Id duabus de caufis factum: una, quòd fiduciæ plus animorumque effe Achæis ad (3) non parendum credebant, & forfitan etiam in periculo fore Callicratem & ceteros criminum auctores delatorefque: altera, cur præfentes evocarent, caufa erat, quòd ex aliis gentibus principum literas deprehenfas in ¶ commentariis regiis habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inventis. Ætolis dimiffis, Acarnanum citata gens: in his nihil novatum, nifi quòd Leucas exempta eft Acarnanum concilio. Quærendo deinde latiùs,

Inquifitiones in eos qui faverant Perfeo.

C. 31. (1) Per inconfultam levitatem. (2) Has literas invitum dediffe Æmilium tradit Polyb. Exc. Legat. n. 94. (3) Ita fuprà l. 41. c. 1●

tiùs, qui publicè aut privatim partium regis fuiſſent, in Aſiam quoque † cognitionem extendêre: & ad Antiſſan in Leſbo inſulâ diruendam, traducendos Methymnam Antiſſæos, Labeonem miſerunt; quòd Antenorem, regium præfectum. quo tempore cum lembis circa Leſbum eſt vagatus, portu receptum commeatibus juviſſent. Duo ſecuri percuſſi viri inſignes; Andronicus Andronici filius Ætolus, quòd, patrem ſecutus, arma contra populum Romanum tuliſſet: & Neo Thebanus, quo auctore ſocietatem cum Perſeo junxerant (4).

XXXII. His rerum externarum † cognitionibus interpoſitis, Macedonum rurſus advocatum concilium: pronunciatum, *Quod ad ſtatum Macedoniæ pertinebat* (1), *ſenatores, quos Synedros vocant, legendos eſſe, quorum conſilio reſpublica adminiſtraretur.* Nomina deinde ſunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis, majoribus quàm quindecim annos natis, præcedere in Italiam placeret. Id, primâ ſpecie ſævum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate ſuâ eſſe factum. nominati ſunt enim regis amici ‡ purpuratique, duces exercituum, præfecti navium aut præſidiorum; ſervire regi humiliter, aliis ſuperbè imperare aſſueti: prædivites alii, alii, quos fortunâ non æquarent, his ſumptibus pares: regius omnibus victus veſtitusque: nulli ‡ civilis animus, neque legum neque libertatis æquæ patiens. Omnes igitur, qui in aliquibus miniſteriis regiis, etiam qui in minimis legationibus fuerant, juſſi Macedoniâ excedere, atque in Italiam ire: qui non paruiſſet imperio, mors denunciata. Leges Macedoniæ dedit cum tantâ curâ, ut non hoſtibus victis, ſed ſociis bene meritis, dare videretur: & quas ne uſus quidem longo tempore (qui unus eſt legum corrector) experiendo § argueret. Ab ſeriis rebus ludicrum, quod ex multo antè præparato, & in Aſiæ civitates, & ad reges miſſis, qui || denunciarent, & quum circumiret ipſe Græciæ civitates, indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & † artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo,

Principes Macedonum in Italiam ablegati.
†

Leges dat Macedoniæ Paullus.
†

10. *animos ad non parendum addebat.* (4) Nempe Thebani. Hunc Neonem unum ex tribus fugæ comitibus Perſeum habuiſſe, diſcimus ex l. 44. c. 43. ſuprà.

C. 32. (1) Potiùs *pertineret*, vel *pertineat*: ſiquidem hæc ſunt verba legatorum Romanorum.

tudo, & athletarum, & nobilium equorum convenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud Deorum hominumque cauſâ fieri magnis ludis in Græciâ ſolet. Ita factum eſt, ut non magnificentiam tantùm, ſed prudentiam in dandis ſpectaculis, ad quæ ‡ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ & opulentiâ & curâ eâdem. Vulgò dictum ipſius ferebant, & convivium inſtruere, & ludos parare ejuſdem † eſſe, qui vincere bello ſciret.

XXXIII. ‡ Edito ludicro omnis generis, clipeiſque æreis in naves impoſitis, cetera omnis generis arma, cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam, ‡ Luamque matrem, & ceteros Deos, quibus ſpolia hoſtium dicare jus faſque eſt, ipſe imperator, face ‡ ſubditâ, ſuccendit. deinde circumſtantes tribuni militum pro ſe quiſque ignes conjecerunt. Notata eſt in illo conventu *Magnificentia Paulli.* Europæ Aſiæque, undique partim ad gratulationem, partim ad ſpectaculum contractâ multitudine, tantis navalibus terreſtribusque exercitibus, ea copia rerum, ea ‡ vilitas annonæ; ut & privatis, & civitatibus, & gentibus, dona data pleraque ejus generis ſint ab imperatore, non in uſum modò præſentem, ſed etiam quod domos aveherent. Spectaculo fuit ei, quæ (1) venerat, turbæ non ſcenicum magis ludicrum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis, ut viſeretur, expoſita ſtatuarum, tabularumque, textilium, & vaſorum ex auro & argento & ære & ebore factorum ingenti curâ in eâ regiâ: ut non (2) in præſentem modò ſpeciem, qualibus referta regia Alexandriæ erat, ſed in perpetuum uſum fierent. Hæc, in claſſem impoſita, devehenda Romam Cn. Octavio data. Paullus, benignè legatis dimiſſis, tranſgreſſus Strymonem, mille paſſuum ab Amphipoli caſtra poſuit: inde profectus, Pellam quinto die pervenit. Prætergreſſus urbem, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Naſicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Perſea juverant bello, miſit, juſſos ad Oricum ſibi occurrere: ipſe, Epirum petens, quintiſdecimis || caſtris Paſſaronem pervenit.

XXXIV.

C. 33. (1) Potiùs *convenerat.* (2) Suprà l. 41. c. 18. *vaſa omnis generis uſui magis, quàm in ſpeciem, facta.*

Epiri præda data exercitui.

XXXIV. Haud procul inde Anicii castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea, quæ fierent, moveretur; *senatum prædam Epiri civitatium, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse*, submissis (1) centurionibus in singulas urbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, ut liberi Epirotæ, sicut Macedones, essent, denos principes ex singulis evocavit civitatibus: quibus quum denunciasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes civitates cohortes dimisit. antè in ulteriores, quàm in propiores, profecti, ut uno die in omnes perveniretur. Edita tribunis centurionibusque erant, quæ agerentur: manè omne aurum argentumque collatum: horâ quartâ signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaque præda fuit, (2) ut in equitem quadringeni denarii, peditibus duceni dividerentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circà septuaginta. Venditâ prædâ omnium, de eâ summâ militi numeratum est. Paullus ad mare Oricum descendit, nequaquam, ut ratus erat, expletis militum animis: qui, tanquam nullum in Macedoniâ gessissent bellum, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. Orici quum missas cum Scipione Nasicâ Maximoque filio copias invenisset, exercitu in naves imposito, in Italiam trajecit. Et post paucos dies Anicius, conventu reliquorum Epirotarum Acarnanumque § acto, jussisque in Italiam sequi principibus, quorum † cognitionem causæ (3) reservarat, & ipse, navibus exspectatis, quibus usus Macedonicus exercitus erat, in Italiam trajecit. Quum hæc in Macedoniâ Epiroque gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenem missi erant, in Asiam pervenerunt. Induciis per hiemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hiberna concesserat Pergamum, gravique morbo æger fuerat. Ver primum ex

Paullus in Italiam trajicit, ut & Anicius.

C. 34. (1) Hoc est, ni fallor, *subdolè missis*. E. (2) Immensum hinc discrepat Plutarchus, undenas tantùm drachmas ex hac direptione in milites divisas referens, in Æmil. Paull. (3) Supple *senatui*, quæ vox fortasse excidit. Suprà l. 39. c. 29. *placere cognitionem senatui reservare.*

(4)

ex domo excivit (4): jamque Synnada pervenerant, quum Eumenes ad Sardes undique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solovettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus; sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque, ferociorem eum deprecando factum, ut (5) mirum videri posset, inter tam opulentos reges, Antiochum Ptolemæumque, tantum legatorum verba valuisse, ut extemplo pacem facerent; apud Gallos nullius momenti fuisse.

XXXV. Romam primùm reges captivi, Perseus & Gentius, in custodiam cum liberis abducti; dein turba alia captivorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat, ut Romam venirent, principumque Græciæ. nam hi quoque non solùm præsentes exciti erant, sed etiam, si qui apud reges esse dicebantur, literis arcessiti sunt. Paullus ipse post dies paucos regiâ nave (1) ingentis magnitudinis, quam sexdecim § versus remorum agebant, ornatâ Macedonicis spoliis, non insignium tantùm armorum, sed etiam regiorum textilium, adverso Tiberi ad urbem est subvectus, completis ripis obviàm effusâ multitudine. Paucos post dies Anicius & Octavius classe suâ advecti. Tribus iis omnibus decretùs est ab senatu triumphus; mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex auctoritate Patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inveherentur, ┼ imperium esset. Intacta invidiâ media sunt: ad summa ferme tendit. nec de Anicii, nec de Octavii triumpho dubitatum est: Paullum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiquâ disciplinâ milites habuerat; de prædâ parciùs, quàm speraverant ex tantis regiis opibus, dederat: nihil relicturis (2), (si aviditati indulgeretur) quod in ærarium deferret. Totus Ma-

Triumphus a Senatu decretus Paullo, Anicio, & Octavio. †

 cedo-

(4) Nempe *Gallos.* (5) Hoc occultis Romanorum artibus evenisse, ut ita paullatim vires Eumenis a Gallis frangerentur, suspicionem injicit Polybius, Exc. Legat. n. 93. Τȣς δε περι τον Ποπλιον Λικινιον επεμψε πρεσβευτας παρα τȣς Γαλατα: οἱς ποιας μεν εδωκεν εντολας, ειπειν ȣ ῥαδιον· τοχαζεσθαι δε εκ των μετα ταυτα συμβαντων ȣ δυσχερες· και τ λ.

C. 35. (1) Hujus navis meminit suprà l. 33. c. 30. (2) Milites, si quis aviditati

cedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitiis ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedoniâ fuerat, privatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis milites sollicitando, stimulaverat, ut frequentes ad suffragium adessent: ‡ *Imperiosum ducem & ‡ malignum,* † *antiquando rogationem, quæ de triumpho ejus ferretur, ulciscerentur. plebem urbanam secuturam esse militum judicia.* (3) *Pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse? ne speraret ibi fructum gratiæ, ubi non meruisset.*

XXXVI. His incitatis, quum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius tribunus plebis ferret, & privatis (1) lege dicendi locus esset, nec ad ‡ suadendum, ut in re minimè dubiâ, quisquam procederet; Ser. Galba repentè processit, & a tribuno postulavit, *Ut, quoniam hora jam octava diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Æmilium non juberent triumphare, in posterum diem differrent, & manè eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse.* Quum tribunus dicere eo die, si quid vellet, juberet, in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoqué, *Exacta acerbè munia militiæ; plus laboris, plus periculi, quàm desiderasset res,* ‡ *injunctum; contrà in præmiis, in honoribus, omnia artata. militiamque,* (2) *si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremque bellantibus; eamdem victoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliore fortunâ, quàm milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem* † *antiquandam adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse.* His vocibus incitati, postero die milites tantâ frequentiâ Capitolium compleverunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. ‡ Intro vocatæ primæ tribus quum

Ser. Galba dissuadet legem de triumpho.

aviditati eorum indulgeret, nihil erant relicturi, quod &c. Alii autem legunt *relicturus.* (3) Paullus ab animo maligno impetrare non potuit, ut liberaliùs prædam inter milites divideret: milesne ergo ab animo suo impetrare poterit, ut eidem honorem det?

C. 36. (1) Emenda *de lege.* Suprà c. 21. *ne quis priùs intercederet legi, quàm privatis suadendi dissuadendique legem* (hoc est *de lege dicendi) potestas facta esset.* (2) Si tales duces honore & præmiis augeantur.

(3)

quum antiquarent, concursus in Capitolium principum civitatis factus est, *Indignum facinus esse*, clamitantium, *L. Paullum, tanti belli victorem,* (3) *dispoliari triumpho. obnoxios imperatores tradi licentiæ atque avaritiæ militari.* (4) *in uno nimis se per † ambitionem peccare. Quid, si domini milites imperatoribus imponantur?* In Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem, hoc tumultu sedato, M. Servilius, qui consul (5) & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent, ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni, quum ad deliberandum secessissent, victi auctoritatibus principum, de integro agere cœperunt, revocaturosque se easdem tribus renunciarunt, si M. Servilius aliique privati, qui dicere vellent, dixissent.

XXXVII. Tum Servilius: *Quantus imperator L. Æmilius fuerit, Quirites, si ex aliâ re nullâ æstimari possit, vel hoc satis erat, quòd, quum tam seditiosos & leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem severitas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque, antiquâ disciplinâ habiti,* (1) *neque fecerunt. Ser. quidem Galba, si in L. Paullo accusando tirocinium* § *ponere, & documentum eloquentiæ dare voluit, non triumphum impedire debuit, quem, si nihil aliud, senatus justum esse judicaverat: sed postero die, quàm triumphatum est* (2), *privatum eum visurus esset, nomen deferret* (3), *& legibus interrogaret; aut seriùs paullo, quum primùm magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphum haberet L. Paullus pro egregiè bello gesto; & pœnam, si quid & vetere*

Servilii oratio pro triumpho.

R 2

(3) Cic. l. 4. in Verr. c. 20. *ut etiam una cum ceteris Siculis dispoliaretur.* Alii *despoliari.* (4) Omnino lege, ex felicissimâ Gronovii conjecturâ, *Ultro nimis sæpe per ambitionem peccare:* scilicet imperatores. *Ultro*, etiam quum nihil aliud accedat. (5) Et quidem annos abhinc quinque & triginta: unde jam probè senem fuisse constat. Vid. suprà l. 30. c. 27.

C. 37. (1) Corrigit Alb. Rubenius: *tunc quieverunt.* Certè *quiescere* sæpe est a seditione, tumultu abstinere, nullas turbas movere, ut suprà l. 3. c. 48 & 65. l. 4. c. 49. & alibi. Contrà *inquietus* est seditiosus: suprà l. 3. c. 46. (2) Legendum videtur: *postero die, quàm triumphatum, & privatum eum visurus esset;* ut ad hoc membrum ex præcedenti intelligatur *quàm.* (3) Hoc est, deferre potuisset, vel debuisset, & sic cetera.

Terent.

tere gloriâ ſuâ & novâ indignum feciſſet. Sed videlicet; cui crimen nullum, nullum probrum dicere poterat, ejus obtrectare laudes voluit. Diem integrum heſterno die ad accuſandum L. Paullum petiit: quatuor horas, quantum ſupererat diei, dicendo abſumpſit. Quis unquam tam nocens reus fuit, cujus vitia vitæ tot horis § expromi non poſſent? Quid interim objecit, quod L. Paullus, ſi cauſam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: unam militum Macedonicorum; puram alteram, integrioris judicii, & (4) *a favore & odio, univerſo judicante populo Romano. Apud concionem togatam & urbanam priùs reus* (5) *agatur. Quid apud Quirites Romanos, Ser. Galba, diceres? illa enim tibi tota* ‖ *abſciſa oratio eſſet: " in ſtatione ſeveriùs & intentiùs " inſtitiſti* (6)*; vigiliæ acerbiùs & diligentiùs* § *circumitæ " ſunt; operis plus, quàm antea, feciſti, quum ipſe imperator " &* ¶ *exactor circumires; eodem die & iter feciſti, & in " aciem ex itinere duxiſti. Ne victorem quidem te* † *acquieſ" cere paſſus eſt: ſtatim ad perſequendos hoſtes duxit. Quum te " prædâ partiendâ locupletem facere poſſet, pecuniam regiam " tranſlaturus in triumpho eſt, & in ærarium laturus." Hæc ſicut ad militum animos ſtimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum avaritiæ ſuæ inſervitum cenſent; ita apud populum Romanum nihil valuiſſent: qui,* † *ut vetera atque audita a parentibus ſuis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ ſint, quæ ſeveritate imperii victoriæ partæ, proximo certè Punico bello, quid inter M. Minucium magiſtrum equitum & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accuſatorem id ſcire potuiſſe, & ſupervacaneam defenſionem Paulli fuiſſe* (7).

XXXVIII.

Terent Phorm. 2. 1. 66. *Non fuit neceſſe habere: ſed id, quod lex jubet, dotem daretis, quæreret alium virum.* Mox *legibus interrogaret*, ut ſuprà l. 38. c. 50. *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non poſſit.* Sall. Cat. c. 18. *legibus ambitûs interrogati.* & c. 31. *lege Plautiâ interrogatus erat.* Cic. pro Dom. c. 29. *quis me unquam ullâ lege interrogavit?* (4) Ita *purum ab humano cultu ſolum* ſuprà l. 1. c. 44. Sed legendum videtur; *& a favore & ab odio.* (5) Ovid. Ep. 16. Her. v. 324. *Ipſe reus ſine te criminis hujus agar.* Ita *reum peragere* ſuprà l. 4. c. 42. (6) Quum ex ſequentibus, quæ in ſecundâ perſonâ dicuntur, alia ad imperatorem ſpectent, alia ad militem, mutanda videntur verba ad imperatorem pertinentia, in hunc modum: *inſtitit, circumiret, ductus es.* (7) Gronovius emendat; *Itaque & accuſator id ſcire potuiſſet, & ſupervacanea defenſio Paulli fuiſſet.* Sed locus adhuc mendoſus videtur.

XXXVIII. *Transeatur ad alteram concionem: nec Quirites vos sed milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre possit.* (1) *Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quàm paullo antè eram, quum ad plebem urbanam spectabat oratio. Quid* (2) *etiam dicitis, milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit? & eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes urbem inire prohibet. Erratis, milites, si triumphum imperatoris tantùm, & non militum quoque & universi populi Romani, esse decus censetis. Non unius hoc Paulli* (3). *Multi etiam, qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Lutatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio secundi, quàm illis* (4), *qui post eos triumphaverunt. Nec L. Paullum minorem aut majorem imperatorem triumphus faciet. militum magis in hoc universique populi Romani fama* ‡ *agitur. primùm ne invidiæ* (5) *& ingrati animi adversùs clarissimum quemque civem opinionem habeat, & imitari in hoc populum Atheniensem, lacerantem invidiâ principes suos, videatur. Satis peccatum in Camillo a majoribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum a Gallis urbem violarunt: satis insuper a vobis in P. Africano.* (6) *Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ! Literni sepulcrum ostendi! Erubescamus, gloriâ si par illis viris L. Paullus, injuriâ vestrâ exæquetur. Hæc igitur primùm infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Paulli, similis esse in ingratâ & inimicâ bonis civitate velit? Si infamia nulla esset, & de gloriâ tantùm* ‡ *ageretur, quî tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis,*

C. 38. (1) Hîc incipit cap. 38um. in ed. Drak. (2) Fortè, *quid enim dicitis?* (3) Valde abruptum hoc. Quædam excidisse videntur. (4) Supple *sua decora*. Sunt qui locum mutilum censent. (5) Potiùs *invidi*. *Opinio* hîc est fama, existimatio; & is *opinionem animi ingrati habere* dicitur, qui existimatur ingratus esse. Suprà l. 43. c. 1. *ut opinione clementiæ eos . . . alliceret.* (6) Supple *quàm pudendum nobis est.* Tale quid per vehementem affectum non raro supprimitur. Suprà l. 3. c. 67. *Hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri,* &c. Virg. l. 1. Æn. v. 97.

Pœnis, ipsorum tantùm imperatorum, an populi Romani, dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modò, nec de Hannibale, sed de Epirotis Karthaginiensibusque triumphi ¶ *acti sunt; sic non M'. Curius tantùm, nec P. Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militum quidem propria est causa; qui & ipsi laureati, & quisque donis, quibus donati sunt, insignes,* (7) *triumphum nomine cient, suasque & imperatoris laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex provinciâ milites ad triumphum sint, fremunt: & tamen tum quoque se absentes, quòd suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam* ‖ *deportati, & non statim,* ┼ *confectâ provinciâ, dimissi sitis? quid Romam frequentes sub signis veneritis, quid moremini hîc, & non diversi domos quisque abeatis vestras? quid aliud respondeatis, quàm vos triumphantes videri velle?* (8) *Vos certè victores* † *conspici velle debebatis.*

XXXIX. *Triumphatum nuper de Philippo, patre hujus, & de Antiocho est. ambo regnabant, quum de his triumphatum est. De Perseo capto, in urbem cum liberis abducto, non triumphabitur? Quod si in curru scandentes Capitolium, auratos purpuratosque, ex inferiore loco L. Paullus in turbâ togatorum unus privatus interroget: L. Anici, Cn. Octavi, utrùm vos digniores triumpho esse, an me, censetis? currum ei cessuri, & præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri. Et vos Gentium, quàm Persea, duci* (1) *in triumphum mavultis, Quirites, & de* ┼ *accessione potiùs belli, quàm de bello, triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, & navales socii? Macedonicæ legiones, suo abrogato, triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ spoliis* ┼ *fiet? Quónam abdentur illa tot millia armorum, detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quò signa aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu, tanquam furtiva, in ærarium depor-*

v. 97. *Mene Iliacis occumbere campis Non potuisse.* (7) Clamitantes *Io triumphe.* Hor. l. 4. Carm. 2. v. 49. (8) Insulsam hanc & ingratam repetitionem pronunciat Crevierius. Sed non ita judicabit, qui ad vim propriam verbi *conspici* animum advertit. Oculos animosque omnium ad vos victores convertere velle debebatis. E.

C. 39. (1) Sueton. Cæs. c. 80. *Gallos Cæsar in triumphum ducit.* Noster quoque infrà c. 43. *transtulit in triumphum multa militaria signa.* Multo

deportabuntur? Quid illud ſpectaculum maximum, nobiliſſimus opulentiſſimusque rex captus, ubi victori populo oſtendetur? Quos Syphax rex captus, † *acceſſio Punici belli, concurſus fecerit, plerique meminimus. Perſeus rex captus, Philippus & Alexander filii regis, tanta nomina, ſubtrahentur civitatis oculis? Ipſum L. Paullum, bis conſulem, domitorem Græciæ, omnium oculi conſpicere urbem curru ingredientem avent.* (2) *Ad hoc fecimus conſulem, ut bellum, per* (3) *quadriennium ingenti etiam pudore noſtro tractum, perficeret. cui ſortito provinciam, cui proficiſcenti* ‖ *præſagientibus animis victoriam triumphumque deſtinavimus, ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantùm, ſed Deos etiam ſuo honore fraudaturi? Diis quoque enim, non ſolùm hominibus, debetur.* (4) *Utrùm majores veſtri omnium magnarum rerum & principia exorſi ab Diis ſunt, & finem eum* (5) *ſtatuerunt? Conſul, proficiſcens, prætorve,* (6) *paludatis lictoribus, in provinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor, perpetrato eodem, in Capitolio triumphans ad eoſdem Deos, quibus vota* ‖ *nuncupavit, merita dona populi Romani traducit. pars non minima triumphi eſt victimæ præcedentes; ut appareat, Diis* ‖ *grates agentem imperatorem ob rempublicam bene geſtam redire. Omnes illas victimas, quas traducendas in triumpho* (7) *vindicavit, alias alio cædente, mactate. illas quidem epulas ſenatûs, quæ nec privato loco, nec publico profano, ſed in Capitolio eduntur,* (8) *utrùm hominum voluptatis cauſâ, an Deorum hominumque, auctore Ser. Galbâ, turbaturi eſtis? L. Paulli triumpho portæ claudentur? Rex Macedonum Perſeus cum liberis & turbâ aliâ captivorum, ſpolia Macedonum, citra flumen relinquentur? L. Paullus privatus*

Multo tamen uſitatius eſt *in triumpho ducere, transferre.* (2) *Ad hoc* est ob hoc, ideo, propterea. Suprà l. 37. c. 27. *levioribus & ad id fabrefactis navigiis.* (3) Legendum videtur *per triennium*. Vid. infrà c. 41. (4) Lege *debetur triumphus. Majores veſtri* &c. ſine interrogatione. (5) Nempe *deos*. Cic l. 6. ad Fam. Ep. ult. *quum conſilii tui bene fortiterque ſuſcepti eum tibi finem ſtatueris.* (6) Lege *paludatus cum lictoribus.* Idem mendum correxit Gronovius ſuprà l. 41. c. 10. (7) Lege *in triumphum dicavit:* vel cum Gronovio *quas traducendas in triumpho locavit.* Solebant enim & his apparatibus præbenda locari. (8) Hæc non ſincera eſſe pronunciat Crevierius, & legendum conjicit *non hominum voluptatis cauſâ, ſed Deorum honoris.* Drakenborchius medicinam ab integriori codice expectandam cenſet. [Neſcio an ullâ medicinâ locus egeat, modò παρενθετικῶς hæc verba legantur, ſic: *(utrùm hominum voluptatis cauſâ, an Deorum hominumque?)* Epulas illas in Capitolio

privatus, tanquam rure rediens, a portâ domum ibit? (9) *Et tu, centurio, miles, quid de imperatore Paullo senatus decrerit potiùs, quàm quid Ser. Galba fabuletur, audi: & hoc dicere* (10) *me potiùs, quàm illum, audi. Ille nihil, præterquam loqui, & ipsum maledicè ac malignè, didicit: ego ter & vicies cum hoste per provocationem pugnavi: ex omnibus, cum quibus manum conserui, spolia retuli. insigne corpus honestis cicatricibus, omnibus || adverso corpore exceptis, habeo.* Nudasse deinde se dicitur, &, quo quæque bello vulnera accepta essent, retulisse. quæ dum ostentat, adapertis fortè, quæ velanda erant, (11) tumor inguinum proximis risum movit. Tum, *Hoc quoque, quod ridetis,* inquit, *in equo dies noctesque persedendo habeo: nec magis me ejus, quàm cicatricum harum, pudet pœnitetque; † quando nunquam mihi impedimento ad rempublicam bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro sæpe vexatum corpus vetus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Revocate, si videtur, tribuni, ad suffragium tribus; ego ad vos, milites,* [*descendam, euntesque ad suffragia assectabor, et notabo improbos ingratosque, et eos, qui non regi se ab imperatore, sed eum ultro sibi per ambitionem servire æquum censent.*] Hac oratione castigata militaris turba ita mutavit animum, ut tribus ad suffragium revocatæ ad unam omnes rogationem de triumpho juberent. Victâ igitur inimicorum malevolentiâ & obtrectatione, triumphavit Paullus de Perseo rege & Macedonibus per triduum, IV. III. & pridie Kalendas Decembres. Fuit hic triumphus, *Triumphus Paulli.* sive magnitudinem victi regis, sive speciem simulacrorum, sive modum pecuniæ spectes, longè magnificentissimus, ut omnium antea actorum comparationem amplitudine superaret. Populus, extructis per forum & cetera urbis loca, quà traduci pompam oportebat, tabulatis theatrorum in modum, spectavit in candidis togis. Aperta templa omnia & sertis coronata thure fumabant. Lictores satellitesque confluentem temere turbam & vagè discurrentem summoventes e medio, patentes latè vias vacuasque præbebant. Quum in tres, ut diximus, dies distributa esset pompa spectaculi, primus dies vix suffecit transvehendis signis tabulisque captivis, in ducentos quinquaginta currus *Signa tabulæque. Arma Macedonica.* impositis. Sequenti die multis plaustris translatum, quidquid Macedonicorum armorum pulcherrimum & magnificentissimum fuit, quæ & ipsa ferri aut æris recens tersi nitore splendebant. & ita

Capitolio editas dicit Servilius, tam Deorum quàm hominum causâ, non hominum solorum voluptatis. E.] (9) Omnino lege *At tu.* Mox *decrerit* pro *decreverit.* Ita † *decrevisset.* (10) Potiùs *dicentem.* (11) Herniam intellige.

ita ſtructa erant inter ſe, ut, quum acervatim potiùs cumulata, quàm artificioſe digeſta, viderentur, mirum quamdam hac ipſâ velut temerariâ & fortuitâ concurſione ſpeciem objicerent oculis: galeæ ſcutis, & loricæ ocreis, & peltæ Creticæ, & Thracicæ cetræ, & pharetræ equeſtribus permiſtæ frenis, ſtrictique gladii hinc inde mucrone exerto minaces, & e lateribus eminentes fariſſæ. Atque hæc omnia quum laxiùs vincta inter ſe forent, ſi quando in tranſvehendo ſibi mutuo allidERENTUR, Marcium quemdam ac terribilem edebant ſonum, ut ne victa quidem conſpici poſſent, ſine quodam animorum horrore. Tum onuſta argento ſignato vaſa quinquaginta ſupra ſeptingenta a tribus millibus hominum portabantur. Tria talenta in ſingulis, a quaternis geſtata hominibus. Erant & qui crateras argenteos, & phialas, & calices, & cornua ferebant, tum apte inter ſe collocata, tum magnitudine, & pondere, & exſtantis inſigniter cælaturæ artificio conſpicua. Tertio autem die ducere agmen primo ſtatim mane cœpere tubicines, non feſtos ſolennium pomparum modos, ſed bellicum canentes, quaſi in aciem procedendum foret. Poſt hos agebantur pingues, cornibus auratis, & vittis ſertiſque redimiti boves centum & viginti. Ducebant eos cincti faſciis eximio opere textis juvenes, quibus comites additi pueri pateras aureas argenteaſque geſtabant. Sequebantur ii, qui ſignatum aurum in vaſis ſeptem & ſeptuaginta ferebant, quorum unumquodque, quemadmodum & ea, in quibus argentum tranſlatum fuerat, tria talenta habebat. Tum viſebatur ſacra phiala decem talentorum pondo auri, pretioſis diſtincta gemmis, quam Paullus faciendam curaverat, & Antigonides, Seleucideſque, & Thericlea, ceteraque pocula ex auro, quibus Perſei triclinia ornabantur. Subibat Perſei currus ejus armis onuſtus, addito diademate. Sequebatur captivorum agmen: Bitis, Cotyis regis filius, obſes in Macedoniam a patre miſſus, ac deinde cum Perſei liberis captus a Romanis; tum ipſi Perſei liberi, comitante educatorum & magiſtrorum agmine, manus ad ſpectatores cum lacrymis miſerabiliter tendentium, & docentium pueros, implorandam ſuppliciter victoris populi miſericordiam. Filii erant duo, puella una, qui eo majorem movebant miſerationem ſpectantibus, quòd ipſi per ætatem vix mala ſua intelligere poterant. Itaque plurimi lacrymas tenere non potuerunt, & omnibus confudit animum tacitus quidam mœror, qui ſincero eos frui gaudio, quamdiu ſub oculis pueri fuerunt, non ſineret. Ponè filios incedebat cum uxore Perſeus, pullo amictu, cum crepidis Græci moris, ſtupenti & attonito ſimilis, & cui magnitudo malorum mentem omnino eripuiſſe videretur. Sequebatur amicorum & familiarium turba, quorum in vultu dolor gravis eminebat, quique, quum ſemper oculos

Argentum ſignatum.
Argentum cælatum.
Tubicines.
Victimæ.
Aurum ſignatum.
Pocula ex auro.
Currus Perſei.
Bitis.
Perſei liberi.
Perſeus.

oculos in eum figerent, lacrymis rigantes ora, satis indicabant, sese illius dolere malis, suorum immemores. Hanc quidem ignominiam deprecatus erat Perseus, missis ad Æmilium, qui orarent, ne in triumpho duceretur. Risit Æmilius hominis ignaviam, &, *id quidem*, inquit, *in ipsius et pridem fuit, et nunc est, manu ac potestate:* tacitè monens, ut generosâ morte id, quod metuebat, dedecus effugeret. Sed forte consilium non admisit mollis animus, & nescio quâ spe delenitus, maluit in prædæ suæ parte ipse numerari. Quadringentæ inde coronæ aureæ portabantur, Paullo ab omnibus ferè Græciæ & Asiæ civitatibus in gratulationem victoriæ per legatos dono missæ: grandis sanè, si per se ipsæ spectarentur, pretii, sed mediocris accessio immanium opum, quæ in hoc triumpho transvectæ fuerant.]

Coronæ aureæ Paullo donatæ.

XL. Summam omnis captivi auri argentique translati sestertiûm (1) millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: (2) quæ haud dubiè major aliquanto summa ex numero (3) plaustrorum ponderibusque auri, argenti, generatim ab ipso scriptis, efficitur. † Alterum tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fugâ, quum Samothracen peteret, dissipatum tradunt: eoque id mirabilius erat, quòd tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus aliis, coacervatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contrà prædives, bellare cum Romanis cœpit. (4) Ipse postremò Paullus in curru magnam, quum dignitate aliâ corporis, tum senectâ ipsâ, majestatem præ se ferens: post currum inter alios illustres viros filii duo, Q. Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti in singulos dati centeni

Paullus in curru.

C. 40. (1) Id est 120,000000 sestertios. Vid. ‖ adverbia numeralia. (2) Omnino lege *quæ*. Ceterùm quod hîc observat Livius, summam a Valerio Antiate notatam minorem justo esse, id adstruitur ex ceteris quoque scriptoribus. Et sanè maximam fuisse illam pecuniam necesse est, quæ populo Romano finem attulerit tributorum, ut habet Cic. l. 2. de Off. c. 22. *Bis millies* L. Scipio, devicto Antiocho, intulerat, ut ipse tradit Livius suprà l. 38. c. 55. (3) Non est verisimile *plaustris* aurum argentumque transvectum. Plutarchus docet, ab aliquot millibus hominum ἐν ἀγγείοις in vasis portatam esse omnem illam auri atque argenti vim. Igitur lege § *Philippeorum:* quorum mentio cùm in omnibus Græcis Asiaticisque triumphis fieri solet, tum præcipuè in Macedonicos convenit. Vid. suprà l. 34. c. 52. l. 37. c. 59. l. 39. c. 5. &c. (4) Non sine

centeni (5), duplex centurioni, triplex equiti. tantum (6) pediti daturum fuiſſe credunt, & pro ratâ aliis, ſi aut non ¶ refragati honori ejus fuiſſent, aut benignè, hac ipſâ ſummâ (7) nunciatâ, acclamaſſent. Sed non Perſeus tantùm per illos dies || documentum humanorum caſuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hoſtium ductus; ſed etiam victor Paullus, auro purpurâque fulgens. Nam duobus e filiis, quos, duobus datis in adoptionem, ſolos nominis, ſacrorum, familiæque hæredes retinuerat domi, minor, ferme duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum, major, quatuordecim annorum, triduo poſt triumphum deceſſit: quos prætextatos curru vehi cum patre, ſibi ipſos ſimiles prædeſtinantes triumphos, oportuerat. Paucis pòſt diebus, ¶ datâ a M. Antonio tribuno plebis concione, quum de ſuis rebus geſtis more ceterorum imperatorum diſſeruiſſet, memorabilis ejus oratio & digna Romano principe fuit. *Paullus duos filios amittit.*

XLI. *Quanquam & quàm feliciter rempublicam adminiſtraverim, & (1) quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror, quum ſpectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint; tamen paucis, quæſo, ſinatis me cum publicâ felicitate comparare eo, quo debeo, animo privatam meam fortunam. Profectus ex Italiâ, claſſem a Brundiſio ſole orto ſolvi; nonâ diei horâ cum omnibus meis navibus Corcyram † tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me, exercitibuſque, & claſſibus (2) luſtra ſacrificavi. A Delphis quinto die in caſtra perveni: ubi exercitu accepto, mutatis quibuſdam,* *Oratio ejus ad populum.*

ſine cauſâ Crevierius hìc ordinem narrationis a librariis corruptum eſſe credit. Neque enim veriſimile eſſe, Livium poſt mentionem Perſei factam, antequam de Paullo, qui proximè ſequebatur, diceret, reliquiſſe deſcriptionem incedentis pompæ, ut de ſummâ auri argentique captivi, & de divitiis Perſei diſſereret. Ille igitur totam hanc periodum *ipſe poſtremo Paullus*, usque ad verba *ſuis quæque ordinibus*, præcedere debere cenſet. Subjungenda poſtea τὰ *Summam omnis . . . bellare cum Romanis cœpit*. Unde tranſiliendum ad hæc verba *Pediti in ſingulos*. (5) Deeſt vox *denarii*: quorum in hac re paſſim circa hæc tempora mentio exſtat. (6) Nempe quantum equiti datum eſt. Alii ſcribendum cenſent *alterum tantum*: nempe pediti ducentos, centurioni quadringentos, equiti ſexcentos. *Pro ratâ* ſive *pro ratâ parte*, (quemadmodum Cic. pleniùs dixit l. 1. Tuſc. c. 39.) eſt † *pro portione*. (7) Lege || *pronunciatâ*.

C. 41. (1) Fotiis *quæ duo*. Vid. not. 1. ad c. 52. l. 2. ſuprà. (2) Sigonius emendat *claſſibus veſtris ſacrificavi*: quia vix alibi occurrit *luſtra ſacrificare*;

dam, quæ magna impedimenta victoriæ erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter præsidia ejus saltum ad (3) *Petram* ‖ *evasi, &, ad pugnam rege coacto, acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi, &, quod bellum per* (4) *quadriennium quatuor ante me consules ita gesserunt, ut semper successori traderent gravius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut proventus secutus. civitates omnes Macedoniæ se dediderunt; gaza regia in potestatem venit; rex ipse, tradentibus propè ipsis Diis, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia jam fortuna mea videri, eoque suspecta esse. Maris pericula timere cœpi, in tantâ pecuniâ regiâ in Italiam trajiciendâ, & victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo navium cursu in Italiam pervenerunt, neque erat, quod ultrà precarer, illud optavi, ut, quum ex summo retro volvi fortuna consuesset, mutationem ejus domus mea potiùs, quàm respublica, sentiret. Itaque † defunctam esse fortunam publicam meâ tam insigni calamitate spero; quòd triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et, quum ego & Perseus nunc nobilia maximè sortis mortalium exempla spectemur, ille, qui ante se captivos captivus ipse duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego, qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii curru in [Capitolium, ad alterum] ex Capitolio propè jam exspirantem veni; neque ex tantâ stirpe liberûm superest, qui L. Æmilii Paulli nomen ferat. Duos enim, tanquam ex magnâ progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habent; Paulli in domo, præter se* (5), *nemo superest. Sed hanc cladem domûs meæ vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur.*

XLII. Hæc, tanto dicta animo, magis ‡ confudere audientium animos, quàm si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octavius Kalendis Decembribus de rege Perseo navalem triumphum ¶ egit. Is triumphus sine captivis fuit, sine spoliis. Dedit sociis avalibus

Triumphus navalis Cn. Octavii.

ficare, nec de lustratione exercitûs intelligi potest, quem Æmilius nondum acceperat. (3) Vid. suprà l. 44. c 32. Plut. in Æmil. τὴν (ἐσβολὴν) κατὰ τὸ [illegible] καὶ τὴν [illegible]. (4) Omnino corrigendum *per triennium tres ante me consules*. Tres enim tantùm fuisse constat, P. Licinium Crassum, A. Hostilium Mancinum, Q. Marcium Philippum. (5) Fortè [illegible]

navalibus in singulos denarios septuagenos quinos; gubernatoribus, qui in navibus fuerant, duplex; ‡ magistris navium quadruplex. Senatus deinde habitus est. Patres censuerunt, ut Q. Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret; comites, pecuniam, argentum, ‡ instrumentum quod haberet. (1) Bitis, regis Thracum filius, cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Ceteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem || condi placuit. Paucos pòst dies, quàm hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosque obsides apportantes. Eis, in senatum introductis, & id ipsum argumenti prætendentibus orationis (2), non suâ voluntate Cotyn bello juvisse Persea, quòd obsides dare coactus esset, orantibusque, ut eos pretio, quantum ipsi statuissent Patres, redimi paterentur, responsum ex auctoritate senatûs est: *Populum Romanum meminisse amicitiæ, quæ cum Cotye, majoribusque ejus, & gente Thracum fuisset. Obsides datos crimen, non criminis defensionem, esse: quum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Ceterùm, etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Romani, magis quid se dignum esset, quàm quid merito ejus fieri posset, æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm ‡ præsens exigere.* Legati nominati, T. Quinctius Flamininus, C. Licinius Nerva, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: & Thracibus munera data in singulos binûm millium æris. Bitis, cum ceteris obsidibus a Carseolis arcessitus, ad patrem cum legatis missus. Naves regiæ, captæ de Macedonibus inusitatæ (3) antè magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt.

Perseus Albam missus.

XLIII. Hærente (1) adhuc, non in animis modò, sed

L. Anicii triumphus.

C. 42. (1) Omnino scribendum videtur *Bitys*, vel potiùs *Bithys*. Ita enim Zonaræ vocatur l. 9. Annal. c. 24. (2) Gronovius emendat *orationi*. Vulgatum tamen defendi potest ex loco l. 37. c. 54. *quem titulum prætenderitis priùs adversus Philippum, nunc adversus Antiochum belli.* (3) Fortè *invisitatæ*. Ceterùm intelligendum est *Romanis*. Nam notæ sunt, Hieronis navis quæ viginti ordinibus remorum ageretur; Ptolemæi Philadelphi duæ, quæ triginta; Philopatoris, quæ quadraginta.

C. 43. (1) Cic. l. 4. Acad. c. 1. *quod hærebant in memoriâ quæcunque*

ſed penè in oculis, memoriâ Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus (2) triumphavit de rege Gentio Illyriiſque. Similia omnia magis viſa hominibus, quàm paria. minor ipſe imperator, & nobilitate Anicius cum Æmilio, & jure imperii prætor cum conſule collatus: non Gentius Perſeo, non Illyrii Macedonibus, non ſpolia ſpoliis, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaque ſicut præfulgebat huic triumphus recens; ita apparebat ipſum per ſe intuentibus nequaquam eſſe contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies, terrâ marique ferocem, locisque munitis fretam, gentem Illyriorum: regem regiæque omnes ſtirpis ceperat: tranſtulit in triumphum (3) multa militaria ſigna, ſpoliaque alia, & ſupellectilem regiam: auri pondo viginti & ſeptem, argenti (4) decem & novem pondo: denariûm tria millia, & centum viginti millia Illyrii argenti (5). Ante currum ducti Gentius rex cum conjuge & liberis, & Caravantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrii. De prædâ militibus in ſingulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, ſociis nominis Latini quantum civibus, & ſociis navalibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum eſt ſecutus miles, multiſque dux ipſe carminibus celebratus. ſeſtertiûm ducenties ex eâ prædâ redactum eſſe, auctor eſt Antias, præter aurum argentumque, quod in ærarium ſit latum: quod quia unde ¶ redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro re poſui. Rex Gentius cum liberis, & conjuge, & fratre Spoletium in cuſtodiam ex ſenatuſconſulto ductus, ceteri captivi Romæ in carcerem conjecti: recuſantibuſque cuſtodiam Spoletinis, (6) Igiturvium † reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ ducenti viginti lembi erant; de Gentio rege captos eos Corcyræis, & Apolloniatibus, & Dyrrachinis Q. Caſſius ex ſenatuſconſulto tribuit.

Gentius cum ſuis Spoletium miſſus, tum Iguvium.

XLIV. Conſules eo anno, agro tantùm Ligurum populato,

quæ audierat vel viderat. (2) Quirinalia celebrabantur a. d. XIII. Kal. Martias, in honorem Quirini, ſeu Romuli. (3) Vid. not. 1. ad c. 39. ſuprà. (4) Nimis hæc videtur tenuis ſumma. Minor etiam argenti, quam auri pondus memoratur; contra quod Livius ipſe teſtatur ſuprà l. 38. c. 55. Lege mille & novem. (5) Intelligendi videntur nummi *Victoriati*: nam primos Victoriatos ex Illyrico advectos eſſe Plinius notat l. 33. c. 3. Vid. not. 5. ad c. 13. l. 41. ſuprà. (6) Lege *Iguvium.*

lato, quum hostes exercitus nunquam (1) eduxissent, nullâ re memorabili gestâ, Romam ad magistratus subrogandos redierunt; & primo † comitiali die consules † crearunt M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde prætores postero die L. Julium, L. Appuleium Saturninum, A. Licinium Nervam, P. Rutilium Calvum, P. Quinctilium Varum, M. Fonteium His prætoribus duæ urbanæ provinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia ac Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia (2) intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in ejus locum augures legerunt T. Quinctium Flamininum. & flamen Quirinalis mortuus Q. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is, magno comitatu urbem ingressus, ad forum a portâ tribunalque Q. Cassii prætoris perrexit: concursuque undique facto, *Deos, qui urbem Romam incolerent, senatumque & populum Romanum salutatum se* dixit *venisse: & gratulatum quòd Persea Gentiumque reges vicissent; Macedonibusque & Illyriis in ditionem redactis, auxissent imperium.* Quum prætor senatum ei, si velit, eo die ‡ daturum dixisset; biduum petiit, quo templa Deûm urbemque & hospites amicosque viseret. Datus, qui circumduceret eum, L. Cornelius Scipio quæstor; qui & Capuam ei obviàm missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesque ejus benignè (3) reciperent, conductæ. Tertio pòst die senatum adit; gratulatus victoriam est; merita sua in eo bello commemoravit; petiit, *Ut votum sibi solvere, Romæ in Capitolio decem majores hostias, & Præneste unam Fortunæ, liceret. ea vota pro victoriâ populi Romani esse. Et ut societas secum renovaretur; agerque sibi, de rege Antiocho captus, quem nulli datum a populo Romano Galli possiderent, daretur.* Filium postremò Nicomedem senatui commendavit. Omnium, qui in Macedoniâ imperatores fuerant, favore est adjutus. Itaque cætera, quæ petebat, concessa: de agro responsum est, *Legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset. ‡ eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut, si datus Galliis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius injuriâ*

Comitia.

Prusias rex Romam venit.

C. 44. (1) Fortè *nusquam.* (2) Supple *Kalendæ.* Vid. not. 5. ad c. 11. l. 43. suprà. (3) Displicet Dukero vox *benignè* de ædibus usurpata.

(4)

riâ quidquam ei datum vellet populus Romanus. Ne (4) quod † detur quidem, gratum esse donum posse, quod eum, qui det, ubi vellet, ablaturum esse sciat. Facilè Nicomedis commendationem accipere. Quantâ curâ regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Ægypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex (5) * sestertiis jussa dari, & vasorum argenteorum pondo quinquaginta. & filio regis Nicomedi ex eâ summâ munera dari censuerunt, ex quâ (6) Masgabæ filio regis Masinissæ data essent: & ut victimæ aliaque, quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Præneste immolare vellet, regi ex publico, sicut magistratibus Romanis, præberentur: & ut ex classe, quæ Brundisii esset, naves longæ viginti assignarentur, quibus uteretur, donec ad classem; (7) dono datam ei, rex pervenisset. L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumque ipsi & comitibus præberet, donec navem conscendisset. Mirè lætum & (8) eâ benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsum (9) emisse; filium jussisse donum populi Romani accipere. Hæc de Prusiâ nostri scriptores. Polybius, cum regem indignum majestate nominis tanti, tradit; || pileatum, § capite raso, obviàm ire legatis solitum (10), libertumque se populi Romani ferre; & ideo insignia ordinis ejus gerere. Romæ quoque, quum veniret in curiam, (11) submisisse se, & osculo limen curiæ contigisse: & *Deos servatores suos* senatum appellasse, aliamque orationem, non tam honorificam audientibus, quàm sibi deformem, habuisse. Moratus circa urbem triginta haud ‡ ampliùs dies in regnum est profectus.

Prusiæ vilitas.

RELIQUO-

(4) Potiùs *ne cui*. (5) Excidit numerus sestertiorum. (6) Vid. suprà c. 14. (7) Discimus ex hoc loco, si modò sanus est, datam esse a Romanis Prusiæ classem, ex navibus nimirum Perseo ereptis. (8) Dele *τὸ et*. (9) Lege *renuisse*. (10) Hæc intelligenda sunt de legatis olim ad eum missis, non de eo tempore quo ipse Romam venit. Vid. Polyb. Exc. Legat. n. 97. (11) Suprà c. 7. *submittentemque se ad pedes sustulit.*

RELIQUORUM

T. LIVII LIBRORUM,

QUI DESIDERANTUR,

EPITOMÆ.

LIBRI XLVI.

EUMENES rex Romam venit: qui, quia Macedonico bello medium egerat, ne aut hoftis judicatus videretur, fi exclufus effet, aut liberatus crimine, fi admitteretur; in commune lex lata eft, ne cui regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus conful Alpinos Gallos, C. Sulpicius Gallus conful Ligures fubegit. Legati Prufiæ regis conquefti funt de Eumene, quòd fines fuos popularetur: dixeruntque, eum confpirâffe cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum Rhodiis deprecantibus juncta eft. Luftrum à cenforibus conditum eft. Cenfa funt civium capita trecenta viginti feptem millia viginti duo. Princeps fenatûs lectus M. Æmilius Lepidus. Ptolemæus Ægypti rex, pulfus regno a minore fratre, miffis ad eum legatis, reftitutus eft. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius ejus Ariarathes regnum accepit, & amicitiam cum populo Romano per legatos renovavit. Res præterea adverfùs Ligures, & Corfos, & Lufitanos, vario eventu geftas, & motus Syriæ, mortuo Antiocho, qui

qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lyſia tutore Demetrius, Seleuci filius, qui Romæ obſes fuerat, clam, quia non dimittebatur a Romanis, interemit; & ipſe in regnum receptus. L. Æmilio Paullo, qui Perſen vicerat, mortuo, tanta ejus abſtinentia fuit, ut, quum ex Hiſpaniâ et Macedoniâ immenſas opes retuliſſet, vix ex auctione ejus redactum ſit, unde uxori ejus dos ſolveretur. Pomptinæ paludes a Cornelio Cethego conſule, cui ea provincia evenerat, ſiccatæ, agerque ex iis factus.

LIBRI XLVII.

CN. Tremellio tribuno plebis multa dicta eſt, quòd cum M. Æmilio Lepido pontifice maximo injurioſè contenderat: ſacrorumque, quàm magiſtratuum, jus potentius fuit. Lex de ambitu lata. Luſtrum a cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta triginta octo millia, trecenta quatuordecim. Princeps ſenatûs lectus Æmilius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui diſſidebant, fœdus ictum, ut alter in Ægypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes, Cappadociæ rex, conſilio Demetrii, regis Syriæ, & viribus pulſus regno, a ſenatu reſtitutus eſt. Miſſi a ſenatu, qui inter Maſiniſſam & Karthaginienſes de agro judicarent. C. Marcius conſul adverſùs Dalmatas parum proſpere primùm, poſtea feliciter pugnavit; cum quibus bello confligendi cauſa fuit, quòd Illyrios, populi Romani ſocios, vaſtaverant; eandemque gentem Cornelius Naſica conſul domuit. Q. Opimius conſul Tranſalpinos Ligures, qui Maſſilienſium oppida, Antipolim & Nicæam, vaſtabant, ſubegit. Præterea res in Hiſpaniâ a compluribus parum proſpere geſtas continet. Conſules anno quingenteſimo nonageſimo octavo ab urbe conditâ magiſtratum, peractis comitiis, inſequentiſque anni conſulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia cauſa fuit, quòd Hiſpani rebellabant. Legati, ad diſceptandum inter Maſiniſſam & Carthaginienſes miſſi, renunciaverunt, vim navalis materiæ ſe Karthagine deprehendiſſe. Aliquot prætores, a provinciis avaritiæ nomine accuſati, damnati ſunt.

LIBRI

LIBRI XLVIII.

LUSTRUM à cenforibus conditum eft. Cenfa funt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertii belli Punici referuntur. Quum in finibus Karthaginienfium ingens Numidarum exercitus, duce Ariobarzane, Syphacis nepote, diceretur effe, M. Porcius Cato fuafit, ut Karthaginienfibus, quum Ariobarzanem, fpecie contra Mafiniffam regem, fed re verâ contra Romanos, accitum in finibus haberent, bellum indiceretur. Contradicente P. Cornelio Naficâ, placuit, legatos mitti Karthaginem, qui fpecularentur, quid ageretur. Caftigato fenatu Karthaginienfium, quòd contra fœdus & exercitum & navales materias haberent, pacem inter eos & Mafiniffam facere voluerunt, Mafinifsâ agro, de quo lis erat, cedente: fed Gifgo Hamilcaris filius, homo feditiofus qui tunc in magiftratu erat, quum fenatus pariturum fe judicio legatis dixiffet, ita bellum adverfùs Romanos fuadendo concitavit, ut legatos, quo minùs violarentur, fuga explicuerit. Id nunciantes, infeftum jam fenatum Karthaginienfibus, infeftiorem fecerunt. M. Porcius Cato filii, in præturâ mortui, funus tenuiffimo, ut valuit, (nam pauper erat) fumptu fecit. Andrifcus, qui fe Perfei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti affeveratione mentiretur, Romam miffus. M. Æmilius Lepidus, qui princeps fenatûs ab fextis jam cenforibus erat lectus, antequam exfpiraret, præcepit filiis, lecto fe ftrato fine linteis, fine purpurâ efferrent; in reliquum funus ne plus, quàm æris denos, confumerent: imaginum fpecie, non fumptibus, nobilitari magnorum virorum funera folere. De veneficiis quæfitum. Publicia & Licinia, nobiles feminæ, quæ viros fuos confulares necâffe infimulabantur, cognitâ caufâ, quum prætori pro fe vades dediffent, cognatorum decreto necatæ funt. Guluffa, Mafiniffæ filius, denunciavit, Karthagine delectus agi, claffem comparari, & haud dubium bellum strui. Quum Cato fuaderet, ut iis bellum indiceretur, P. Cornelio Naficâ dicente, nihil temere faciundum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Pofttumius Albinus confules, quum delectum feverè agerent, nec quemquam gratiâ dimitterent, ab tribunis plebis, qui pro amicis fuis vacationem impetrare non poterant, in carcerem conjecti funt. Quum Hifpanienfe bellum, parum

profpere aliquoties geftum, ita confudiffet civitatem Romanam, ut ne ii quidem invenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Æmilianus proceffit, & excepturum fe militiæ genus, quodcunque imperatum effet, profeffus eft. quo exemplo omnes ad ftudium militandi concitavit. L. Lucullus conful, qui M. Claudio Marcello fucceflerat, quum laceffere omnes Celtiberiæ populi viderentur, Vaccæos, & Cantabros, & alias adhuc incognitas nationes in Hifpaniâ fubegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Æmilianus, L. Paulli filius, Africani nepos, fed adoptivus, provocatorem barbarum tribunus militum occidit: & in oppugnatione Intercatiæ urbis, majus etiam periculum adiit. nam murum primus tranfcendit. Ser. Sulpicius Galba prætor malè adverfùs Lufitanos pugnavit. Quum legati ex Africâ cum oratoribus Karthaginienfium, & Guluffâ Mafiniffæ filio, rediffent, dicerentque, & exercitum fe & claffem Karthagine deprehendiffe, perrogari fententias placuit. Catone & aliis principibus fenatui fuadentibus, ut in Africam confeftim tranfportaretur exercitus, quòd P. Cornelius Nafica dicebat, nondum fibi juftam caufam belli videri, placuit, ut bello abftinerent, fi Karthaginienfes claffem exuffiffent, & exercitum dimififfent: fin minùs, proximi confules de Punico bello referrent. Quum locatum a cenforibus theatrum exftrueretur; P. Cornelio Naficâ auctore, tanquam inutile & nociturum publicis moribus, ex fenatufconfulto deftructum eft, populufque aliquandiu ftans ludos fpectavit. Karthaginienfes quum adverfùs fœdus bellum Mafiniffæ intuliffent, victi ab eo, annos habente nonaginta duos, & fine pulpamine mandere & guftare panem tantùm folito, infuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

TERTII Punici belli initium altero & fexcentefimo anno ab urbe conditâ, intra quintum annum, quàm erat cœptum, confummati. Inter M. Porcium Catonem & Scipionem Naficam, quorum alter fapientiffimus vir in civitate habebatur, alter etiam vir optimus à fenatu judicatus erat, diverfis certatum fententiis eft; Catone fuadente bellum, & ut tolleretur deleretur que Karthago; Naficâ

Nasicâ dissuadente. Placuit tamen, quòd contra fœdus naves haberent, quòd exercitum extra fines duxissent, quòd socio populi Romani & amico Masinissæ arma intulissent quòd filium ejus Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum non recepissent, bellum iis indici. Priusquam ullæ copiæ in naves imponerentur, Uticenses legati Romam venerunt se suaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti omen, grata Patribus, acerba Karthaginsibus fuit Diti patri ludi ad Terentum, ex præcepto librorum Sibyllinorum, facti: qui anno centesimo, primo Punico bello, quingentesimo & altero anno ab urbe conditâ, facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos se Karthaginienses dedebant. Catonis sententia pervicit, ut in decreto perstaretur, & ut consules quàm primùm ad bellum proficiscerentur. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperaverant, trecentis obsidibus, & armis, omnibusque instrumentis bellicis, si qua Karthagine erant; tunc, quum ex auctoritate Patrum juberent, ut in alium locum, dum a mari decem millia passuum, ne minùs, remotum, oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Karthaginienses compulerunt. Obsideri oppugnarique cœpta est Carthago ab L. Marcio, M. Manlio consulibus. In quâ oppugnatione quum neglectos ab unâ parte muros duo tribuni temere cum cohortibus suis irrupissent, & ab oppidanis graviter cæderentur, a Scipione Africano expliciti sunt: per quem & castellum Romanorum, quod nocte expugnabant, paucis equitibus juvantibus, liberatum est; castrorumque, quæ Carthaginienses, omnibus copiis ab urbe pariter egressi, oppugnabant, liberatorum is ipse præcipuam gloriam tulit. Præterea, quum ab irritâ oppugnatione Karthaginis consul (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum duceret adversùs Hasdrubalem, qui cum alterâ manu iniquum saltum insederat, suasit primò consuli, ne tam iniquo loco confligeret. victus deinde complurium, qui & prudentiæ ejus & virtuti invidebant, sententiis, & ipse saltum ingressus est. quumque, sicut prædixerat, fusus fugatusque esset Romanus exercitus, & duæ cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reversus, liberavit eas, & incolumes reduxit. Quum virtutem ejus & Cato, vir promptioris ad vituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, ut diceret,

reliquos, qui in Africâ militarent, umbras militare, Scipionem vigere; & populus Romanus eo favore complexus, ut comitiis plurimæ eum tribus consulem scriberent, quum hoc per ætatem non liceret. Quum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgâsset, ut Lusitani, qui, in fidem populi Romani dediti, a Ser. Galbâ in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrimè suasit. exstat oratio in annalibus ejus inclusa. Q. Fulvius Nobilior, & sæpe ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galbâ. ipse quoque Galba, quum se damnari videret, complexus duos filios prætextatos, & Sulpicii Galli filium, cujus tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. exstant tres orationes ejus: duæ adversùs Libonem tribunum plebis rogationemque ejus, habitæ de Lusitanis: una contra L. Cornelium Cethegum, in quâ Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur, quòd compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immolatis, per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam, ultimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, quum ab urbe Romana, quò illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset, multis ad falsam ejus fabulam, velut ad veram, coëuntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupavit. Fabulam autem talem finxerat. Ex pellice se & Perseo rege ortum, traditum educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut semen regiæ stirpis exstaret. Perseo demortuo, Adramyttei se educatum usque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. affecto deinde eo, quum propè ad vitæ finem ultimum esset, detectam tandem ibi originem suam, falsæque matri libellum datum, signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, quum ad puberem ætatem venisset: obtestationesque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus servaretur. pubescenti libellum traditum: in quo relicti sibi duo thesauri a patre dicerentur. tum scientem mulierem subditum se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atque obtestatam, ut priùs, quàm manaret ad Eumenem res, Perseo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur. eo se exterri-

tum,

tum, ſimul ſperantem aliquod a Demetrio auxilium, in Syriam ſe contuliſſe: atque ibi primùm, quis eſſet, palàm expromere auſum.

LIBRI L.

THESSALIA, quum & illam invadere armis atque occupare Pſeudophilippus vellet, per legatos Romanorum auxiliis Achæorum defenſa eſt. Pruſias rex Bithyniæ, omniumque humillimorum vitiorum, a Nicomede filio, adjuvante Attalo rege Pergami, occiſus eſt. Habebat alterum filium, qui, pro ſuperiore ordine dentium, enatum habuiſſe unum os continens dicitur. Quum legatos ad pacem inter Nicomedem & Pruſiam faciendam Romani miſiſſent, & unus ex iis multis cicatricibus ſparſum caput haberet, alter pedibus æger eſſet, tertius ingenio ſocors haberetur; dixit Cato, eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syriâ, quæ eo tempore ex ſtirpe generis Perſei, regis Macedonum, inertiâ ſocordiâque ſimilem Pruſiæ regem habebat, jacente eo in ganeâ & luſtris, Ammonius regnabat; per quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus, Demetrii filius, occiſi. Maſiniſſa, Numidiæ rex, major nonaginta annis deceſſit, vir inſignis. Inter cetera opera juvenilia, quæ ad ultimum edidit, adeo, etiam verſus in ſenectam, viguit, ut poſt ſextum & octogeſimum annum filium genuerit. Inter tres liberos ejus, maximum natu Micipſam, Guluſſam, Maſtanabalem, qui etiam Græcis literis eruditus erat, C. Scipio Æmilianus (quum commune eis pater regnum reliquiſſet, & dividere eos arbitro Scipione juſſiſſet) partes adminiſtrandi regni diviſit. Item Phamææ Himilconi, præfecto equitum Karthaginienſium, viro forti, & cujus præcipuâ operâ Pœni utebantur, perſuaſit, ut ad Romanos cum equitatu ſuo tranſiret. Ex tribus legatis, qui ad Maſiniſſam miſſi fuerant, Claudius Marcellus, coortâ tempeſtate, fluctibus obrutus eſt. Karthaginienſes Haſdrubalem, Maſiniſſæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis ſuſpectum, in curiâ occiderunt: quæ ſuſpicio inde emanavit, quòd propinquus eſſet Guluſſæ, Romanorum auxilia juvantis. C. Scipio Æmilianus, quum ædilitatem peteret, conſul a populo dictus, quoniam per annos conſulem fieri non licebat, cum magno certamine ſuffragantis

gantis plebis, & repugnantibus aliquamdiu Patribus, legibus solutus, & consul creatus est. M'. Manlius aliquot urbes circumpositas Karthagini expugnavit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu P. Juvencio prætore, a Q. Cæcilio victus captusque est, & recepta Macedonia.

LIBRI LI.

KARTHAGO, in circuitu millia viginti tria passuum patens, magno labore obsessa, & per partes capta est; primum à Mancino legato, deinde à Scipione consule, cui extra sortem provincia Africa data erat. Karthaginienses, portu novo (quia vetus obstructus à Scipione erat) facto & contractâ clam exiguo tempore amplâ classe, infeliciter navali prœlio pugnaverunt. Hasdrubalis quoque ducis eorum castra, ad Nepherim oppidum loco difficili sita, cum exercitu deleta sunt a Scipione; qui tandem urbem expugnavit septingentesimo anno, quàm erat condita. spoliorum major pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Ultimo urbis excidio, quum se Hasdrubal Scipioni dedidisset, uxor ejus, quæ paucis antè diebus de marito impetrare non potuerat, ut ad victorem transfugerent, in medium se flagrantis urbis incendium, duobus cum liberis, ex arce præcipitavit. Scipio exemplo patris sui naturalis Æmilii Paulli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugasque ac fugitivos bestiis objecit. Belli Achaici semina referuntur hæc: quòd legati populi Romani ab Achaicis pulsati sint Corinthi, missi, ut eas civitates, quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII.

CUM Achæis, qui in auxilio Bœotos & Chalcidenses habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit: quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem conscivit. in cujus locum Diæus, Achaici motûs primus auctor, ab Achæis dux creatus, ad Isthmon à L. Mummio consule victus est. qui, omni Achaiâ in deditionem acceptâ, Corinthon ex senatusconsulto diruit, quia ibi legati Romani violati erant. Thebæ quoque & Chalcis,

Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mummius abſtinentiſſimum virum egit. nec quicquum ex iis opibus ornamentiſque, quæ prædives Corinthos habuit, in domum ejus pervenit. Q. Cæcilius Metellus de Andriſco triumphavit; P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus de Karthagine & de Haſdrubale. Viriathus in Hiſpaniâ primùm ex paſtore venator, ex venatore latro, mox juſti quoque exercitûs dux factus, totam Luſitaniam occupavit; M. Vetilium prætorem, fuſo ejus exercitu, cepit: poſt quem C Plautius prætor nihilo feliciùs rem geſſit: tantumque terroris is hoſtis intulit, ut adverſùs eum conſulari opus eſſet & duce, & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges geſta referuntur. Alexander, homo ignotus & incertæ ſtirpis, occiſo (ſicut antè dictum eſt) Demetrio rege, in Syriâ regnabat. hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam ob incertos belli caſus ablegatus Gnidon fuerat, contemptâ ſocordiâ inertiâque ejus, adjuvante Ptolemæo Ægypti rege, cujus filiam Cleopatram in matrimonium acceperat, bello interemit. Ptolemæus, in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum oſſa medici terebrare contendunt, exſpiravit: atque in locum ejus frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, ſucceſſit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in ſuos exercebat, a Diodoto quodam, uno ex ſubjectis, qui Alexandri filio, bimulo admodum, regnum aſſerebat, bello ſuperatus, Seleuciam confugit. L. Mummius de Achæis triumphavit. ſigna ærea, marmoreaque, & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

Ap. Claudius conſul Salaſſos, gentem Alpinam, domuit. Alter Pſeudophilippus in Macedoniâ a L. Tremellio quæſtore cum exercitu cæſus eſt. Q. Cæcilius Metellus proconſul Celtiberos cecîdit. a Q Fabio proconſule pars magna Luſitaniæ, expugnatis aliquot urbibus, recepta eſt. C. Julius ſenator Græcè res Romanas ſcribit.

LIBRI

LIBRI LIV.

Q. Pompeius consul in Hispaniâ Termestinos subegit. cum eisdem & Numantinis pacem ab infirmitate fecit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa civium capita trecenta viginti octo millia, quadringenta quadraginta duo. Quum Macedonum legati conquestum de D. Junio Silano prætore venissent, quòd acceptis pecuniis provinciam spoliâsset, & senatus de querelis eorum vellet cognoscere; T. Manlius Torquatus, pater Silani, petiit, impetravitque, ut sibi cognitio mandaretur: &, domi causâ cognitâ, filium condemnavit, abdicavitque; ac ne funeri quidem ejus (quum suspendio vitam finîsset) interfuit; sedensque domi potestatem consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul rebus in Hispaniâ prospere gestis labem imposuit, pace cum Viriatho æquis conditionibus factâ. Viriathus a proditoribus, consilio Servilii Cæpionis, interfectus est, & ab exercitu suo multùm comploratus, ac nobiliter sepultus; vir duxque magnus, & per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentiùs superior.

LIBRI LV.

P. CORNELIO Nasicâ cui cognomen Serapion fuit ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum, & D. Junio Bruto consulibus delectum habentibus, in conspectu tironum res saluberrimi exempli facta est: nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quòd exercitum in Hispaniâ deseruisset; damnatusque, sub furcâ diu virgis cæsus est, & sestertio nummo veniit. Tribuni plebis, quia non impetrarent, ut sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem duci jusserunt. Junius Brutus consul in Hispaniâ iis, qui sub Viriatho militaverant, agros & oppidum dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popillius a Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus fugatusque est. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex caveâ evolaverunt. conscendenti deinde navim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox, *Mane, Mancine:* quæ auspicia tristia fuisse, eventu probatum

probatum est. victus enim a Numantinis & castris exutus, quum spes nulla servandi exercitûs esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Junius Lusitaniam triginta urbium expugnationibus, usque ad occasum & oceanum perdomuit: &, quum fluvium Oblivionem transire nollent milites, ereptum signifero signum ipse transtulit, & sic, ut transgrederentur, persuasit. Alexandri filius, rex Syriæ, decem annos admodum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est; corruptis medicis, qui, eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant, occiderunt.

LIBRI LVI.

D. JUNIUS Brutus in Hispaniâ ulteriore feliciter adversùs Gallæcos pugnavit. dissimili eventu M. Æmilius Lepidus proconsul adversùs Vaccæos rem gessit, cladenque similem Numantinæ passus est. Ad exsolvendum Numantini fœderis religione populum, Mancinus, quum hujus rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia. Fulvius Flaccus consul Vardæos in Illyrico subegit. M. Cosconius prætor in Thraciâ cum Scordiscis prospere pugnavit. Quum bellum Numantinum vitio ducum non sine pudore publico duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu populoque Romano consulatus: quem quum illi capere ob legem, quæ vetabat, quemquam iterum consulem fieri, non liceret, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum servile, in Siciliâ ortum, quum opprimi a prætoribus non potuisset, C. Fulvio consuli mandatum est. cujus belli initium fuit Eunus servus, natione Syrus; qui, contractâ agrestium servorum manu, & solutis ergastulis, justi exercitûs numerum implevit. Cleon quoque, alter servus, ad septuaginta millia servorum contraxit; &, copiis junctis, contra populum Romanum exercitumque ejus bellum sæpe gesserunt.

LIBRI

LIBRI LVII.

SCIPIO Africanus Numantiam obſedit, & corruptum licentiâ luxuriâque exercitum ad ſeveriſſimam militiæ diſciplinam revocavit. omnia deliciarum inſtrumenta recidit; duo millia ſcortorum a caſtris ejecit; militem quotidie in opere habuit, & triginta dierum frumentum ad ſeptenos vallos ferre cogebat. ægre propter onus incedenti dicebat, *Quum gladio te vallare ſcieris, vallum ferre deſinito.* Alii, ſcutum parvum habiliter ferenti, ſcutum amplius juſto ferre juſſit; neque id ſe reprehendere, quando meliùs ſcuto, quàm gladio, uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, vitibus; ſi extraneus, fuſtibus, cecîdit. Jumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Sæpe adverſùs eruptiones hoſtium feliciter pugnavit. Vaccæi obſeſſi, liberis conjugibuſque trucidatis, ipſi ſe interemerunt. Scipio ampliſſima munera, miſſa ſibi ab Antiocho rege Syriæ, quum celare aliis imperatoribus regum munera mos eſſet, pro tribunali accepturum ſe eſſe dixit, omniaque ea referre quæſtorem in publicas tabulas juſſit: ex iis ſe viris fortibus dona daturum. Quum undique Numantiam obſidione clauſiſſet, & obſeſſos fame videret urgeri; hoſtes, qui pabulatum exierant, vetuit occidi; quòd diceret, velociùs eos abſumpturos, frumenti quod haberent, ſi plures fuiſſent.

LIBRI LVIII.

TI. Sempronius Gracchus tribunus plebis, quum legem agrariam ferret adverſùs voluntatem ſenatûs & equeſtris ordinis, *Ne quis ex publico agro plus, quàm quingenta jugera, poſſideret*, in eum furorem exarſit, ut M Octavio collegæ, cauſam diverſæ partis defendenti, poteſtatem lege latâ abrogaret: ſeque, & Gracchum fratrem, & Ap. Claudium ſocerum, triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit & aliam legem agrariam, quâ ſibi latiùs agrum patefaceret, *ut iidem triumviri judicarent, quâ publicus ager, quâ privatus eſſet.* deinde quum minus agri eſſet, quàm quod dividi poſſet ſine offenſâ etiam plebis, (quoniam eos ad cupiditatem amplum modum ſperandi

randi incitaverat) legem se promulgaturum ostendit, *ut iis qui Semproniâ lege agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, divideretur.* Heredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus graviter senatus, ante omnes T. Annius consularis, qui, quum in senatu in Gracchum peroràsset, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Quum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasicâ, in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus primùm fragmentis subselliorum, & inter alios, qui in eâdem seditione occisi erant, insepultus in flumen projectus. Res præterea in Siciliâ vario adventu adversùs fugitivos gestas continet.

LIBRI LIX.

NUMANTINI, fame coacti, ipsi se per vicem tradentes trucidaverunt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, & de ea triumphavit, quartodecimo anno post Karthaginem deletam. P. Rupilius consul in Siciliâ cum fugitivis debellavit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupavit; quum, testamento Attali regis legata populo Romano, libera esse deberet. Adversùs eum P. Licinius Crassus consul, quum idem pontifex maximus esset, (quod nunquam antea factum erat) extra Italiam profectus, prælio victus & occisus est. M. Perperna consul victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius & Q. Metellus, tunc primùm uterque ex plebe facti censores, lustrum condiderunt. Censa sunt civium capita trecenta septemdecim millia, octingenta viginti tria, præter pupillos & viduas. Q. Metellus censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum creandorum causâ. extat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora scriptam in senatu recitavit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo dejici jussit: quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio fuerunt. Quum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, ut eundem tribunum plebis, quoties vellet, creari liceret; rogationem

nem ejus P. Africanus graviſſimâ oratione diſſuaſit; in quâ dixit, *Ti Gracchum jure cæſum videri.* Gracchus contrà ſuaſit rogationem: ſed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriæ, & Phraatem Parthorum regem geſta; nec magis quietæ res Ægypti referuntur. Ptolemæus, Euergetes cognominatus, ob nimiam crudelitatem ſuis inviſus, incenſa a populo regiâ, clam Cypron profugit. &, quum ſorori ejus Cleopatræ, quam (filiâ ejus virgine per vim compreſsâ, atque in matrimonium ductâ) repudiaverat, regnum a populo datum eſſet, infenſus filium, quem ex illâ habebat, Cypri occidit, caputque ejus, & manus, & pedes matri miſit. Seditiones a triumviris Fulvio Flacco, & C. Graccho, & C. Papirio Carbone, agro dividendo creatis, excitatæ: quibus quum P. Scipio Africanus adverſaretur, fortiſque ac validus de die domum ſe recepiſſet, mortuus in cubiculo inventus eſt. Suſpecta fuit, tanquam ei venenum dediſſet, Sempronia uxor, hinc maximè, quòd ſoror eſſet Gracchorum; cum quibus ſimultas Africano fuerat. de morte tamen ejus nulla quæſtio acta. Eo defuncto, ſeditiones triumvirales acriùs exarſerunt. C. Sempronius conſul contra Iapydas primò rem malè geſſit: mox victoriâ cladem acceptam emendavit virtute D. Junii Bruti, ejus, qui Luſitaniam ſubegerat.

LIBRI LX.

L. Aurelius conſul rebellantes Sardos ſubegit. M. Fulvius Flaccus primus Tranſalpinos Ligures bello domuit, miſſus in auxilium Maſſilienſibus adverſùs Salluvios Gallos, qui fines Maſſilienſium populabantur. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit. Fregellas diruit. Peſtilentia in Africâ ab ingenti locuſtarum multitudine, & deinde necatarum ſtrage, fuiſſe traditur. Luſtrum a cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta nonaginta millia ſeptingenta triginta ſex. C. Gracchus, Tiberii frater, tribunus plebis, eloquentior quàm frater, pernicioſas aliquot leges tulit: inter quas frumentariam, *ut ſemiſſe & triente frumentum plebi daretur:* alteram legem agrariam, quam & frater ejus tulerat: tertiam, quâ equeſtrem ordinem, tunc cum ſenatu conſentientem, corrumperet:

ut

ut sexcenti ex equitibus in curiam sublegerentur: &, quia illis temporibus trecenti tantùm senatores erant, sexcenti equites trecentis senatoribus admiscerentur: id est, ut equester ordo bis tantum virium in senatu haberet. &, continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrariis latis effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, & una in solo dirutæ Karthaginis; quò, ipse triumvir creatus, coloniam deduxit. Præterea res a Q. Metello consule adversùs Baliares gestas continet: quas Græci Gymnesias appellant, quia æstatem nudi exigant: Baliares a teli missu appellati, aut a Baleo, Herculis comite, ibi relicto tunc, quum Hercules ad Geryonem navigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum & Seleucum filium, indignata quòd, occiso patre ejus a se, injussu suo diadema sumpsisset, interemit.

LIBRI LXI.

C. Sextius proconsul, victâ Salluviorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam è calidis frigidisque fontibus, atque a nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul adversùs Allobrogas ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quòd Teutomalium, Salluviorum regem, fugientem recepissent, & omni ope juvissent; quódque Æduorum agros, sociorum populi Romani, vastâssent. C. Gracchus, seditioso tribunatu acto, quum Aventinum quoque armatâ multitudine occupâsset, a L. Opimio consule, ex senatùsconsulto vocato ad arma populo, pulsus & occisus est; & cum eo Fulvius Flaccus consularis, socius ejusdem furoris. Q. Fabius Maximus consul, Paulli nepos, adversùs Allobrogas & Bituitum, Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti. Ipse, quum ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albam custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, ut Congentiatus, filius ejus, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius, accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quòd indemnatos cives in carcerem conjecisset, absolutus est.

LIBRI LXII.

Q. Marcius consul Stœnos, gentem Alpinam, expugnavit. Micipsa Numidarum rex, mortuus regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempsali, & Jugurthæ fratris filio, quem adoptaverat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas subegit. Jugurtha Hiempsalem fratrem bello petiit, quem victum occidit: Adherbalem regno expulit: is a senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus, censores, duos & triginta senatu moverunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII.

CATO Porcius consul in Thraciâ malè adversùs Scordiscos pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia, trecenta triginta sex. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines Vestales, incesti damnatæ sunt: idque incestum quemadmodum & commissum, & deprehensum, & vindicatum sit, refertur. Cimbri, gens vaga, populabundi in Illyricum venerunt: ab iis Papirius Carbo consul cum exercitu fusus est. Livius Drusus consul adversùs Scordiscos, gentem a Gallis oriundam, in Thraciâ feliciter pugnavit.

LIBRI LXIV.

ADHERBAL, bello petitus a Jugurthâ, & in oppido Cirtâ obsessus, contra denunciationem senatûs ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Jugurthæ bellum indictum: idque Calpurnius Bestia consul gerere jussus, pacem cum Jugurtha injussu populi & senatûs fecit. Jugurtha, fide publicâ evocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quòd multos pecuniâ in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit:

nit: et, propter cædem, admiſſam in regulum quendam, nomine Maſſivam, qui regnum ejus populo Romano inviſi affectabat, Romæ interfectum, quum periclitaretur, cauſam capitis dicere juſſus, clam profugit, &, cedens urbe, fertur dixiſſe: *O urbem venalem, & citò perituram, ſi emptorem invenerit!* A. Poſtumius legatus infeliciter prœlio adverſùs Jugurtham geſto pacem quoque adjecit ignominioſam, quam non eſſe ſervandam ſenatus cenſuit.

LIBRI LXV.

Q. Cæcilius Metellus conſul duobus prœliis Jugurtham fudit, totamque Numidiam vaſtavit. M. Junius Silanus conſul adverſùs Cimbros infeliciter pugnavit. legatis Cimbrorum ſedem & agros, in quibus conſiſterent, poſtulantibus ſenatus negavit. M. Minucius proconſul adverſùs Thracas proſpere pugnavit. L. Caſſius conſul a Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui a civitate ſeceſſerant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæſus eſt. milites, qui ex eâ clade ſuperaverunt, obſidibus datis, & dimidiâ rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pacti ſunt.

LIBRI LXVI.

JUGURTHA, pulſus a C. Mario Numidiâ, auxilio Bocchi, Maurorum regis, adjutus eſt: &, cæſis prœlio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter ſuſceptum diutiùs ſuſtinere, vinctus ab eo & Mario traditus eſt: in quâ re præcipua opera L. Cornelii Sullæ, quæſtoris Marii, fuit.

LIBRI LXVII.

M. Aurelius Scaurus, legatus conſulis, a Cimbris fuſo exercitu, captus eſt: &, quum, in conſilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes tranſirent Italiam petituri, eo quòd diceret, Romanos vinci non poſſe, a Bojorige rege, feroci juvene, occiſus eſt. Ab iiſdem hoſtibus Cn. Manlius conſul & Q. Servilius Cæpio proconſul, victi prœlio, caſtriſque binis exuti ſunt. militum millia

octoginta occiſa, calonum & lixarum quadraginta. Secundùm populi Romani juſſionem, Cæpionis, cujus temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata ſunt, primi poſt regem Tarquinium; imperiumque ei abrogatum. in triumpho C. Marii ductus ante currum ejus Jugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus eſt. Marius triumphali veſte in ſenatum venit, quod nemo ante eum fecerat: eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magiſtratus eſt. Secundò & tertiò abſens conſul creatus, quartum conſulatum diſſimulanter captans conſecutus eſt. Cn. Domitius pontifex maximus populi ſuffragio creatus eſt. Cimbri, vaſtatis omnibus, quæ inter Rhodanum & Pyrenæum ſunt, per ſaltum in Hiſpaniam tranſgreſſi, ibique multa loca populati, a Celtiberis fugati ſunt: reverſique in Galliam, bellicoſis ſe Teutonis conjunxerunt.

LIBRI LXVIII.

M. Antonius prætor in Ciliciam maritimos prædones perſecutus eſt. C. Marius conſul ſummâ vi oppugnata a Teutonis & Ambronibus caſtra defendit. duobus deinde prœliis circa Aquas Sextias eos hoſtes delevit, in quibus cæſa traduntur hoſtium ducenta millia, capta nonaginta. Marius abſens quintùm conſul creatus eſt. triumphum oblatum, donec et Cimbros vinceret, diſtulit. Cimbri, repulſo ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconſule, qui fauces Alpium obſederat, & ad flumen Atheſim caſtellum editum inſederat, reliqueratque, quum, virtute ſuâ explicĩti, fugientem proconſulem exercitumque conſecuti, in Italiam trajeciſſent, junctis ejuſdem Catuli & C. Marii exercitibus, prœlio victi ſunt ab eis: in quo cæſa traduntur hoſtium centum quadraginta millia, capta ſexaginta. Marius, totius civitatis conſenſu exceptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquandiu ut novo homini, ad tantos honores evecto, inviderant, conſervatam ab eo rempublicam fatebantur. Publicius Malleolus, matre occiſâ, primus inſutus culeo, in mare præcipitatus eſt. Ancilia cum ſtrepitu mota eſſe, antequam Cimbricum bellum

conſum-

consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

LIBRI LXIX.

L. Appuleius Saturninus, adjuvante C. Mario, & per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per vim creatus, non minùs violenter tribunatum, quàm petierat, gessit; &, quum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eo quòd in eam non juraverat, diem dixit: qui quum a bonis civibus defenderetur, ne causa certaminum esset, in exsilium voluntarium Rhodum profectus est: ibique legendo & audiendis magnis viris avocabatur. Profecto C. Marius, seditionis auctor, qui sextum consulatum per tribus sparsâ pecuniâ emerat, aquâ & igni interdixit. Idem Appuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmium candidatum consulatûs, quem maximè adversarium actionibus suis timebat, occidit. quibus rebus concitato senatu, (in cujus causam & C. Marius, homo varii & mutabilis ingenii consiliique semper secundùm fortunam, transierat, quum eum tueri minimè posset) oppressus armis cum Glauciâ prætore, & aliis ejusdem furoris sociis, bello quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exsilio, ingenti totius civitatis favore, reductus est. M'. Aquillius proconsul in Siciliâ bellum servile excitatum confecit.

LIBRI LXX.

QUAM M'. Aquillius de pecuniis repetundis causam diceret, ipse judices rogare noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore ejus discidit, ut honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero ejus rei solus auctor. T. Didius proconsul adversùs Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemæus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus heredem populum Romanum reliquit, & ejus regni civitates senatus liberas esse jussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ a L. Cornelio Sulla reductus est. Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Sullam, ut amicitiam populi Romani peterent.

P. Rutilius, vir summæ innocentiæ, quoniam legatus Q. Mucii proconsulis a publicanorum injuriis Asiam defenderat, invisus equestri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exsilium missus est. C. Sentius prætor contra Thracas infeliciter pugnavit. Senatus, quum impotentiam equestris ordinis in judiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad se judicia transferrentur, sustinente causam ejus M. Livio Druso tribuno plebis: qui ut vires sibi acquireret, perniciosâ spe largitionum plebem concitavit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

M. Livius Drusus, tribunus plebis, ut majoribus viribus senatûs causam susceptam tueretur, socios & Italicos populos spe civitatis Romanæ sollicitavit: iisque adjuvantibus, per vim legibus agrariis frumentariisque latis, judiciariam quoque pertulit; *ut æquâ parte judicia penes senatum & equestrem ordinem essent.* Quum deinde promissa sociis civitas præstari non posset, irati Italici defectionem agitare cœperunt. Eorum coïtus, conjurationesque, & orationes in conciliis principum referuntur. propter quæ Livius Drusus, invisus etiam senatui factus, velut socialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII.

ITALICI populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus moto. Q. Servilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. saga populus sumpsit. Ser. Galba, a Lucanis comprehensus, unius feminæ operâ, ad quam devertebatur, captivitate exemptus est. Æsernia & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde Latini nominis externarumque gentium missa populo Romano, & expeditiones in vicem expugnationesque urbium referuntur.

LIBRI

LIBRI LXXIII.

L. Julius Cæſar conſul malè adverſùs Samnites pugnavit. Nola colonia in poteſtatem Samnitium venit cum L. Poſtumio prætore, qui ab iis interfectus eſt. Complures populi ad hoſtes defecerunt. Quum P. Rutilius conſul malè adverſùs hoſtes Marſos pugnâſſet, & in prœlio cecidiſſet, C. Marius, legatus ejus, meliore eventu cum hoſtibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos prœlio fudit. Q. Cæpio, legatus Rutilii, quum obſeſſus proſpere in hoſtes erupiſſet, & ob eum ſucceſſum æquatum ei cum C. Mario eſſet imperium, temerarius factus, & circumventus inſidiis, fuſo exercitu cecidit. L. Julius Cæſar conſul feliciter adverſùs Samnites pugnavit. ob eam victoriam Romæ ſaga poſita ſunt, &, ut varia belli fortuna eſſet, Æſernia colonia cum M. Marcello in poteſtatem Samnitium venit. Sed C. Marius prœlio Marſos fudit, Herio Aſinio, prætore Marrucinorum, occiſo. C. Cæcilius in Galliâ Tranſalpinâ Salluvios rebellantes vicit.

LIBRI LXXIV.

CN. Pompeius Picentes prœlio fudit, & obſedit: propter quam victoriam Romæ prætextæ & alia magiſtratuum inſignia ſumpta ſunt. C. Marius cum Marſis dubio eventu pugnavit. Libertini tum primùm militare cœperunt. A. Plotius legatus Umbros, L. Porcius prætor Marſos, quum uterque populus defeciſſet, prœlio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti ſunt. Cn. Pompeius conſul Marſos acie vicit. Quum ære alieno oppreſſa eſſet civitas, A. Sempronius Aſellio prætor, quoniam ſecundùm debitores jus dicebat, ab iis, qui fœnerabantur, in foro occiſus eſt. Præterea incurſiones Thracum in Macedoniam populationeſque continet.

LIBRI

LIBRI LXXV.

A. Poſtumius Albinus legatus, quum claſſi præeſſet, infamis crimine proditionis, ab exercitu ſuo interfectus eſt. L. Cornelius Sulla legatus Samnites prœlio vicit, & bina caſtra eorum expugnavit. Cn. Pompeius Veſtinos in deditionem accepit. L. Porcius conſul, rebus proſpere geſtis, fuſiſque aliquoties Marſis, dum caſtra eorum expugnat, cecidit. ea res hoſtibus victoriam ejus prœlii dedit. Coſconius & Lucceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobiliſſimum hoſtium ducem, occiderunt, compluraque eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites multis prœliis fudit, aliquot populos recepit: quantiſque rarò quiſquam alius ante conſulatum rebus geſtis, ad petitionem conſulatûs Romam eſt profectus.

LIBRI LXXVI.

A. Gabinius legatus, rebus adverſùs Lucanos proſpere geſtis, & pluribus oppidis expugnatis, in obſidione caſtrorum hoſtilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecîdit, totamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconſul Veſtinos & Pelignos in deditionem accepit. Marſi quoque, a L. Muræna & Cæcilio Pinnâ legatis aliquot prœliis fracti, pacem petierunt. Aſculum a Cn. Pompeio captum eſt, cæſis & a Mam. Æmilio legato Italicis. Silo Pompædius, dux Marſorum, auctor hujus rei, in prœlio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno a Mithridate Ponti rege pulſi ſunt. Præterea incurſiones Thracum in Macedoniam populationeſque continet.

LIBRI LXXVII.

QUUM P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, pernicioſas leges promulgâſſet, *ut exſules revocarentur, & novi cives libertinique diſtribuerentur in tribus, & ut Marius adverſùs Mithridatem Ponti regem dux crearetur*, & adverſantibus conſulibus Q. Pompeio & L. Sullæ vim intuliſſet,

intuliſſet, occiſo Q. Pompeio conſulis filio, genero Sullæ; L. Sulla conſul cum exercitu in urbem venit, & adverſùs factionem Sulpicii & Marii in ipſâ urbe pugnavit, eamque expulit. ex quâ duodecim a ſenatu hoſtes, inter quos C Marius pater & filius, judicati ſunt. P. Sulpicius, quum in quâdam villâ lateret, indicio ſervi ſui retractus & occiſus eſt. ſervus, ut præmium promiſſum indici haberet, manumiſſus, & ob ſcelus proditi domini de ſaxo dejectus eſt. C. Marius filius in Africam trajecit. C. Marius pater, quum in paludibus Minturnenſium lateret, extractus eſt ab oppidanis: &, quum miſſus ad occidendum eum ſervus, natione Gallus, majeſtate tanti viri perterritus receſſiſſet, impoſitus publicè in navim delatus eſt in Africam. L. Sulla civitatis ſtatum ordinavit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius conſul, ad accipiendum a Cn. Pompeio proconſule exercitum profectus, conſilio ejus occiſus eſt. Mithridates, Ponti rex, Bithyniâ & Cappadociâ occupatis, & pulſo Aquillio legato, Phrygiam, provinciam populi Romani, cum ingenti exercitu intravit.

LIBRI LXXVIII.

MITHRIDATES Aſiam occupavit: Q. Oppium proconſulem, item Aquillium legatum, in vincula conjecit: juſſuque ejus, quicquid civium Romanorum in Aſiâ fuit, uno die trucidatum eſt. Urbem Rhodum, quæ ſola in fide permanſerat, oppugnavit, & aliquot prœliis navalibus victus receſſit. Archelaus, præfectus regis, in Græciam cum exercitu venit; Athenas occupavit Præterea trepidationem urbium inſularumque, aliis ad Mithridatem, aliis ad populum Romanum civitates ſuas trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

L. Cornelius Cinna, quum perniciofas leges per vim atque arma ferret, pulſus urbe a Cn. Octavio collegâ, cum ſex tribunis plebis: imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudii exercitum in poteſtatem ſuam redegit, & bellum urbi intulit, arceſſito C. Mario ex Africâ

cum aliis exsulibus: in quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt: &, quum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione editâ, rogo ei exstructo, ipse supra rogum se transfodit, et eodem igni consumptus est. Et quum opprimi inter initia potuissent, Cn. Pompeii fraude, qui, utramque partem fovendo, vires Cinnæ dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, ex quibus duo Q. Sertorio & Carboni dati sunt, urbem circumsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnavit, et crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

ITALICIS populis a senatu civitas data est. Samnites, qui soli arma retinebant, Cinnæ & Mario se conjunxerunt. ab iis Plautius cum exercitu cæsus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Janiculum occupaverunt, & fugati ab Octavio consule recesserunt. Marius Antium, & Ariciam, & Lanuvium colonias devastavit. Quum nulla spes esset optimatibus resistendi, propter segnitiem & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diversas partes transibant, Cinna & Marius in urbem recepti sunt: qui, velut captam, eam cædibus & rapinis vastârunt, Cn. Octavio consule occiso, & omnibus adversæ partis nobilibus trucidatis, inter quos, M. Antonio eloquentissimo viro, L. & C. Cæsare, quorum capita in rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriæ occisus. pater Crassus, ne quid indignum virtute suâ pateretur, gladio se transfixit. Et citra ulla comitia consules in sequentem annum se ipsos renunciaverunt: eodemque die, quo magistratum inierant, Marius Sex. Licinium senatorem de saxo dejici jussit; editisque multis sceleribus, Idibus Januariis decessit: vir, cujus si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu, utrùm bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeo, quam rempublicam armatus servavit, eam primò togatus omni genere fraudis, postremò armis hostiliter evertit.

LIBRI

LIBRI LXXXI.

L. Sulla Athenas, quas Archelaus, præfectus Mithridatis, occupârat, circumſedit, & cum magno labore expugnavit. urbi libertatem, & civibus, quæ habuerant, reddidit. Magneſia, quæ ſola in Aſiâ civitas in fide manſerat, ſummâ virtute adverſùs Mithridatem defenſa eſt. Præterea Thracum in Macedoniâ continet geſta.

LIBRI LXXXII.

SULLA copias regis, quæ, Macedoniâ occupatâ, in Theſſaliam venerant, prœlio vicit, cæſis hoſtium centum millibus, & caſtris quoque expugnatis. Renovato deinde bello, iterum exercitum regis fudit ac delevit. Archelaus cum claſſe regiâ Sullæ ſe tradidit. L. Valerius Flaccus conſul, collega Cinnæ, miſſus, ut Sullæ ſuccederet, propter avaritiam inviſus exercitui ſuo, a C. Fimbriâ legato ipſius, ultimæ audaciæ homine, occiſus eſt, & imperium ad Fimbriam tranſlatum. Præterea expugnatæ in Aſiâ urbes a Mithridate, & crudeliter direpta provincia, incurſioneſque Thracum in Macedoniam, referuntur.

LIBRI LXXXIII.

C. Fimbria, in Aſiâ fuſis prœlio aliquot præfectis Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obſeſſumque regem, non multum abfuit, quin caperet. Urbem Ilion, quæ ſe poteſtati Sullæ reſervabat, expugnavit ac delevit, & magnam partem Aſiæ recepit. Sulla multis prœliis Thracas cecîdit. Quum L. Cinna & Cn. Papirius Carbo, ab ſe ipſis conſules per biennium creati, bellum contra Sullam pararent, effectum eſt per L. Valerium Flaccum principem ſenatûs, qui orationem in ſenatu habuit, & per eos, qui concordi ſtudebant, ut legati ad Sullam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu ſuo, quem invitum cogebat naves conſcendere, & adverſùs Sullam proficiſci, interfectus eſt. conſulatum Carbo ſolus geſſit. Sulla, quum in Aſiam trajeciſſet, pacem cum Mithridate fecit; ita ut is cederet provinciis Aſiâ, Bithyniâ, Cappadociâ.

padociâ. Fimbria, desertus ab exercitu, qui ad Sullam transierat, ipse se percussit: impetravitque de servo suo, præbens cervicem, ut se occideret.

LIBRI LXXXIV.

SULLA legatis, qui a senatu missi erant, futurum se in potestate senatûs respondit, si cives, qui pulsi a Cinnâ ad se confugerant, restituerentur. quæ conditio quum justa senatui videretur, per Carbonem factionemque ejus, cui bellum videbatur utilius, ne conveniret, effectum est. Idem Carbo, quum ab omnibus oppidis Italiæ coloniisque obsides exigere vellet, ut fidem eorum contra Sullam obligaret, consensu senatûs prohibitus est. Novis civibus senatusconsulto suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium secutus erat, quum in Africâ bellum moliretur, a C. Fabio prætore pulsus est: senatûsque consultum per factionem Carbonis & Marianarum partium factum est, ut omnes ubique exercitus dimitterentur. Libertini in quinque & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum, quod contra Sullam excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV.

SULLA in Italiam cum exercitu trajecit, missisque legatis, qui de pace agerent, a consule C. Norbano violatis, eundem Norbanum prœlio vicit. Et quum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem jungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis, sollicitatus per emissos a Sullâ milites, signa ad Sullam transtulit. Scipio, quum occidi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. ejus, qui Asculum ceperat, conscripto voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Sullam venerat; ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita ut desertâ urbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per totam Italiam utriusque partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

QUUM C. Marius, C. Marii filius, consul ante annos

nos viginti per vim creatus esset, C. Fabius in Africâ propter crudelitatem & avaritiam in prætorio suo vivus exustus est. L Philippus legatus Sullæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso et occiso, occupavit. Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis, velut erepturus civitatem & suffragii jus nuper datum, fœdus percussit. Idemque, ex fiduciâ jam certæ victoriæ, litigatores, a quibus adibatur, vadimonia Romam differre jussit, quum a parte diversâ urbs adhuc teneretur. L. Damasippus prætor, ex voluntate C. Marii consulis quum senatum contraxisset, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit. ex cujus numero Q. Mucius Scævola pontifex maximus fugiens in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum a L. Murænâ adversùs Mithridatem in Asiâ renovatum continet.

LIBRI LXXXVII.

SULLA C. Marium, exercitu ejus fuso deletoque ad Sacriportum, in oppido Præneste obsedit. urbem Romam ex inimicorum manibus recepit. Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res a legatis ejus, eâdem ubique fortunâ partium, gestas continet.

LIBRI LXXXVIII.

SULLA Carbonem, exercitu ejus fuso ad Clusium, ad Faventiam Fidentiamque cæso, Italiâ expulit: cum Samnitibus, qui soli ex Italicis populis nondum arma posuerant, juxta urbem Romanam ante portam Collinam debellavit: recuperatâque republicâ, pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum fuit, inquinavit. Octo millia deditorum in villâ publicâ trucidavit: tabulam proscriptionis posuit: urbem ac totam Italiam cædibus replevit: inter quas omnes Prænestinos inermes concidi jussit: Marium, senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus præsectis, & effossis oculis, necavit. C. Marius, Præneste obsessus a Lucretio Ofellâ, Sullanarum partium viro, quum per cuniculum captaret evadere, septus ab exercitu, mortem sibi conscivit. id est, in ipso cuniculo, quum sentiret se evadere non posse,

posse, cum Pontio Telesino, fugæ comite, stricto utrinque gladio, concurrit: quem quum occidisset, ipse saucius impetravit a servo, ut se occideret.

LIBRI LXXXIX.

M. Brutus a Cn. Papirio Carbone, qui Cossuram appulerat, missus nave piscatoriâ Lilybæum, ut exploraret, an ibi Pompeius esset, & circumventus a navibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso, ad transtrum navis obnixus corporis pondere, incubuit. Cn. Pompeius, in Siciliam cum imperio a senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sulla, dictator factus, quod nemo unquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit. Rebus novis reipublicæ statum confirmavit, tribunorum plebis potestatem minuit, & omne jus legum ferendarum ademit. Pontificum augurumque collegium ampliavit, ut essent quindecim; senatum ex equestri ordine supplevit: proscriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit: ex quibus plurima primò rapuit. redactum est sestertiûm ter millies quingenties. Q. Lucretium Ofellam, consulatum adversùs voluntatem suam petere ausum, jussit occidi in foro: &, quum hoc indignè ferret populus Romanus, concione advocatâ, se jussisse dixit. Cn. Pompeius in Africâ Cn. Domitium proscriptum & Hiarbam, regem Numidiæ, bellum molientes, victos occidit: et, quatuor et viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, ex Africâ triumphavit. Cn. Norbanus consularis proscriptus, in urbe Rhodo quum comprehenderetur, ipse se occidit. Mutilus, unus ex proscriptis, clam capite adoperto ad posticas ædes Bastiæ uxoris quum accessisset, admissus non est, quia illum proscriptum diceret, itaque se transfodit, & sanguine suo fores uxoris respersit. Sulla Nolam in Samnio recepit. quadraginta septem legiones in agros captos deduxit, & eos iis divisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum, in deditionem accepit. Mitylenæ quoque in Asiâ, quæ sola urbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ dirutæque sunt.

LIBRI XC.

SULLA deceſſit, honoſque ei a ſenatu habitus eſt, ut in campo Martio ſepeliretur. M. Æmilius Lepidus, quum acta Sullæ tentaret reſcindere, bellum excitavit: & a Q. Catulo collegâ Italiâ pulſus eſt: & in Sardiniâ, fruſtra bellum molitus, periit. M. Brutus, qui Ciſalpinam Galliam obtinebat, a Cn. Pompeio occiſus eſt. Q. Sertorius proſcriptus in ulteriore Hiſpaniâ ingens bellum excitavit. L. Manlius proconſul & M. Domitius legatus ab Herculeio quæſtore prœlio victi ſunt. Præterea res a P. Servilio proconſule adverſùs Cilicas geſtas continet.

LIBRI XCI.

CN. Pompeius, quum adhuc eques eſſet, cum imperio conſulari adverſùs Sertorium miſſus eſt. Sertorius aliquot urbes expugnavit, plurimaſque civitates in poteſtatem ſuam redegit. Ap. Claudius proconſul Thracas pluribus prœliis vicit. Q. Metellus proconſul L. Herculeium, quæſtorem Sertorii, cum exercitu cecîdit.

LIBRI XCII.

CN. Pompeius dubio eventu cum Sertorio pugnavit, ita ut ſingula ex utrâque parte cornua vicerint. Q. Metellus Sertorium & Perpernam cum duobus exercitibus prœlio fudit: cujus victoriæ partem cupiens ferre Pompeius parum proſpere pugnavit. obſeſſus deinde Cluniæ Sertorius, aſſiduis eruptionibus non leviora damna obſidentibus intulit. Præterea ab Curione proconſule in Thraciâ res geſtas adverſùs Dardanos, & Q. Sertorii multa crudelia in ſuos facta continet; qui plurimos ex amicis & ſecum proſcriptis, crimine proditionis inſimulatos, occidit.

LIBRI XCIII.

P. Servilius proconſul in Ciliciâ Iſauros domuit, & aliquot urbes piratarum expugnavit. Nicomedes, Bithyniæ

niæ rex, moriens populum Romanum fecit heredem, regnumque ejus in provinciæ formam redactum eſt. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedeſtrium navaliumque: &, occupatâ Bithyniâ, M. Aurelius Cotta conſul ad Chalcedonem prœlio a rege victus eſt. reſque a Pompeio & Metello adverſùs Sertorium geſtas continet; qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam, ab obſidione Calagurris oppidi depulſos, coëgit diverſas regiones petere, Metellum ulteriorem Hiſpaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIV.

L. Licinius Lucullus conſul adverſùs Mithridatem equeſtribus prœliis pugnavit, & expeditiones aliquot proſperas fecit, poſcenteſque pugnam milites a ſeditione inhibuit. Deiotarus, Gallogræciæ tetrarches, præfectos Mithridatis, bellum in Phrygiâ moventes, cecîdit. Præterea res a Cn. Pompeio in Hiſpaniâ contra Sertorium proſpere geſtas continet.

LIBRI XCV.

C. Curio proconſul Dardanos in Thraciâ domuit. Quatuor & ſeptuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt: &, congregatâ ſervitiorum ergaſtulorumque multitudine, Crixo & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum & P. Varenum prætorem prœlio vicerunt. L. Lucullus proconſul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit; pulſumque Bithyniâ regem, variis belli ac naufragiorum caſibus fractum, coëgit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI.

Q. Arrius prætor Crixum, fugitivorum ducem, cum viginti millibus hominum cecîdit. Cn. Lentulus conſul malè adverſùs Spartacum pugnavit. Ab eodem L. Gellius conſul & Q. Arrius prætor acie victi ſunt. Sertorius a M.'Antonio, & M. Perperna, & aliis conjuratis in convivio interfectus eſt, octavo ducatûs ſui anno: magnus dux, & adverſus duos imperatores, Pompeium et Metellum,

ſæpe par, vel frequentiùs victor: ad ultimum deſertus et proditus. Imperium partium ad Marcum tranſlatum eſt: quem Cn. Pompeius victum captumque interfecit, ac recepit Hiſpanias decimo ferè anno, quàm cœptum erat bellum. C. Caſſius proconſul & Cn. Manlius prætor malè adverſùs Spartacum pugnaverunt: idque bellum M. Craſſo prætori mandatum eſt.

LIBRI XCVII.

M. Craſſus prætor primùm cum parte fugitivorum, quæ Gallis Germaniſque conſtabat, feliciter pugnavit, cæſis hoſtium triginta quinque millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellavit, cæſis cum ipſo millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum adverſùs Cretenſes, parum proſpere ſuſceptum, morte ſuâ finivit. M. Lucullus proconſul Thracas ſubegit. L. Lucullus in Ponto adverſùs Mithridatem feliciter pugnavit, cæſis hoſtium ampliùs quàm ſexaginta millibus. M. Craſſus & Cn. Pompeius conſules facti, (ſed Pompeius, antequam quæſturam gereret, ex equite Romano) tribunitiam poteſtatem reſtituerunt. Judicia quoque per L. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos tranſlata ſunt. Mithridates, deſperatione rerum ſuarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

LIBRI XCVIII.

MACHARES, filius Mithridatis, Boſphori rex, ab L. Lucullo in amicitiam receptus eſt. Cn. Lentulus & L. Gellius cenſores aſperam cenſuram egerunt, quatuor & ſexaginta ſenatu motis: a quibus, luſtro condito, cenſa ſunt civium capita quadringenta quinquaginta millia. L. Metellus prætor in Siciliâ adverſùs piratas proſpere rem geſſit. Templum Jovis in Capitolio, quod incendio conſumptum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum eſt. L. Lucullus in Armeniâ Mithridatem & Tigranem, & ingentes utriuſque regis copias, pluribus prœliis fudit. Q. Metellus proconſul, bello ſibi adverſùs Cretenſes mandato, Cydoniam urbem obſedit. C. Triarius, legatus Luculli, adverſùs Mithridatem parum proſpere pugnavit. Lucullum, ne perſequeretur Mithridatem ac Tigranem,

granem, ſummamque victoria imponeret, ſeditio militum tenuit, qui ſequi nolebant: id eſt, quia legiones Valerianæ, impleta a ſe ſtipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIBER XCIX.

Q. Metellus proconſul Gnoſſon, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas urbes expugnavit. L. Roſcius tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur. Cn. Pompeius, lege ad populum latâ, perſequi piratas juſſus, qui commercium annonæ intercluſerant, intra quadrageſimum diem toto mari eos expulit; belloque cum iis in Ciliciâ confecto, acceptis in deditionem piratis, agros & urbes dedit. Præterea res geſtas a Q. Metello adverſùs Cretenſes continet, & epiſtolas Metelli & Cn. Pompeii invicem miſſas. Queritur Metellus, gloriam ſibi rerum geſtarum a Pompeio præripi, qui in Cretam miſerit legatum ſuum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius rationem reddit, hoc ſe facere debuiſſe.

LIBRI C.

C. Manilius tribunus plebis magnâ indignatione nobilitatis legem tulit, ut Pompeio Mithridaticum bellum mandaretur. Concio ejus bona. Q. Metellus, perdomitis Cretenſibus, liberæ in id tempus inſulæ leges dedit. Cn. Pompeius, ad gerendum bellum adverſùs Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renovavit, equeſtri prœlio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem Parthorum regem, & Tigranem Armeniorum, ac deinde inter Tigranem filium patremque, geſtum, continet.

LIBRI CI.

Cn. Pompeius Mithridatem, nocturno prœlio victum, coëgit Bosphoron profugere. Tigranem in deditionem accepit, eique, ademptis Syriâ, Phœnice, Ciliciâ, regnum Armeniæ reſtituit. Conjuratio eorum, qui in petitione conſulatûs ambitûs damnati erant, facta de interficiendis

ficiendis consulibus, oppressa est. Cn. Pompeius, quum Mithridatem persequeretur, in ultimas ignotasque gentes penetravit. Iberos Albanosque, qui transitum non dabant, prœlio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosque, & res ab eo in Bosphoro gestas continet.

LIBRI CII.

CN. Pompeius in provinciæ formam Pontum redegit Pharnaces, filius Mithridatis, bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regiâ, quum veneno sumpto parum profecisset ad mortem, a milite Gallo, nomine Bitœto, a quo, ut adjuvaret se, petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Judæos subegit: fanum eorum in Hierosolymâ, inviolatum ad id tempus, cepit. L. Catilina, bis repulsam in petitione consulatûs passus, cum Lentulo prætore, & Cethego, & pluribus aliis, conjuravit de cæde consulum & senatûs, incendiis urbis, & opprimendâ republicâ; exercitu quoque in Etruriâ comparato. Ea conjuratio industriâ M. Tullii Ciceronis eruta est. Catilinâ urbe pulso, de reliquis conjuratis supplicium sumptum est.

LIBRI CIII.

CATILINA a C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus est. P. Clodius accusatus, quòd in habitu muliebri in sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrâsset, & uxorem maximi pontificis stuprâsset, absolutus est. C. Pontinius prætor Allobrogas, qui rebellaverant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transiit. C. Cæsar Lusitanos subegit: eoque consulatûs candidato, & captante rempublicam invadere, conspiratio inter tres principes civitatis facta est, Cn Pompeium, M. Crassum, C. Cæsarem. Leges agrariæ a Cæsare consule cum magnâ contentione, invito senatu, & altero consule M. Bibulo, latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thraciâ parum prospere rem gessit. M. Cicero, lege a P. Clodio tribuno plebis latâ, quòd indemnatos cives necavisset, in exsilium missus est. Cæsar, in provinciam Galliam pro-

 fectus

fectus, Helvetios, vagam gentem, domuit: quæ, sedem quærens, per provinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane, & Tigranis filio, triumphavit; Magnusque a totâ concione consalutatus est.

LIBRI CIV.

PRIMA pars libri situm Germaniæ moresque continet. C. Cæsar, quum adversùs Germanos, qui Ariovisto duce in Galliam transcenderant, exercitum duceret, rogatus ab Æduis & Sequanis, quorum ager possidebatur, trepidationem militum, propter metum novorum hostium ortam, allocutione exercitûs inhibuit, & victos prœlio Germanos Galliâ expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno plebis agente, ingenti gaudio senatûs ac totius Italiæ, ab exsilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Veromanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum ingens multitudo erat, prœlio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Nervios unius civitatis cum magno discrimine pugnavit, eamque gentem delevit; quæ bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent: ex sexcentis senatoribus tres tantùm evaderent. Lege latâ de redigendâ in provinciæ formam Cypro, & publicandâ pecuniâ regis, M. Catoni administratio ejus rei mandata est. Ptolemæus, Ægypti rex, ob injurias, quas patiebatur a suis, regno pulsus, Romam venit. C. Cæsar Venetos, gentem Oceano junctam, navali prœlio vicit. Præterea res a legatis ejus eâdem fortunâ gestas continet.

LIBRI CV.

QUUM C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutavit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio, repulsam tulit. idem, quum legem impediret, quâ provinciæ consulibus in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, a C.

Trebonio

Trebonio tribuno plebis legis auctore, in vincula ductus est. A. Gabinius proconsul Ptolemæum reduxit in regnum Ægypti, ejecto Archelao, quem sibi regem adsciverant. Cæsar victis Germanis in Galliâ cæsisque, Rhenum transcendit, & proximam partem Germaniæ domuit: ac deinde Oceano in Britanniam, primò parum prospere tempestatibus adversis, trajecit; iterum parum feliciùs: magnâque multitudine hostium cæsâ, aliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIBRI CVI.

JULIA Cæsaris filia, Pompeii uxor, decessit: honosque ei a populo habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. Gallorum aliquot populi, Ambiorige duce Eburonum, defecerunt: a quibus Cotta & Titurius, legati Cæsaris, circumventi insidiis cum exercitu, cui præerant, cæsi sunt. & quum aliarum quoque legionum castra oppugnata magno labore defensa essent, interque eos, qui in Nerviis præerat, Q. Cicero, ab ipso Cæsare hostes prœlio fusi sunt. M. Crassus, bellum Parthis illaturus, Euphratem fluvium transiit, victusque prœlio, in quo & filius ejus cecidit, quum reliquias exercitûs in collem recepisset, evocatus in colloquium ab hostibus, velut de pace acturis, quorum dux erat Surenas, comprehensus, &, ne quid vivus pateretur, repugnans interfectus est.

LIBRI CVII.

C. Cæsar, Treviris in Galliâ victis, iterum in Germaniam transiit: nulloque ibi hoste invento, reversus in Galliam, Eburones & alias civitates, quæ conspiraverant, vicit, & Ambiorigem in fugâ persecutus est. P. Clodii, a T. Annio Milone, candidato consulatûs, Appiâ viâ ad Bovillas occisi, corpus plebs in curiâ cremavit. Quum seditiones inter candidatos consulatûs Hypsæum, Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac vi contendebant; ad comprimendas eas Cn. Pompeius legatus a senatu con-

fui tertiùm factus est, absens & solus, quod nulli alii unquam contigit Quæstione decretâ de morte P. Clodii, Milo judicio damnatus in exsilium actus est. Lex lata est, ut ratio absentis Cæsaris in petitione consulatûs haberetur, invito & contradicente M. Catone. Præterea res gestas a C. Cæsare adversùs Gallos, qui propè universi, Vercingentorige Arverno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Avarici Biturigum, & Gergoviæ Arvernorum.

LIBRI CVIII.

C. Cæsar Gallos ad Alesiam vicit, omnesque Galliæ civitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius, quæstor M. Crassi, Parthos, qui in Syriam transcenderant, cecîdit. In petitione consulatûs M. Cato repulsam tulit, creatis consulibus Ser. Sulpicio. M. Marcello. C. Cæsar Bellovacos cum aliis Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter consules de successore C. Cæsari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Cæsar ad petitionem consulatûs veniret, quum is lege latâ in id tempus consulatûs provincias obtinere deberet, resque a M. Bibulo in Syriâ gestas continet.

LIBRI CIX.

CAusæ civilium armorum & initia referuntur, contentionesque de successore C. Cæsari mittendo, quum se dimissurum exercitus negaret, nisi a Pompeio dimitterentur. & C. Curionis tribuni plebis primùm adversùs Cæsarem, dein pro Cæsare actiones continet. Quum senatusconsultum factum esset, ut successor Cæsari mitteretur, M. Antonio & Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id senatusconsultum impediebant, urbe pulsis, mandatum est a senatu consulibus & Cn. Pompeio, ut viderent, ne quid respublica detrimenti caperet. C. Cæsar, bello inimicos persecuturus, cum exercitu in Italiam venit; Corfinium cum L. Domitio & L. Lentulo cepit, eosque dimisit. Cn. Pompeium ceterosque partium ejus Italiâ expulit.

LIBRI

LIBRI CX.

C. Cæſar Maſſiliam, quæ portas ipſi clauſerat, obſedit: &, relictis in obſidione urbis ejus legatis, C. Trebonio & D. Bruto, profectus in Hiſpaniam, L. Afranium, & M. Petreium, legatos Cn. Pompeii, cum ſeptem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omneſque incolumes dimiſit, Varrone quoque legato Pompeii cum exercitu in poteſtatem ſuam redacto. Gaditanis civitatem dedit. Maſſilienſes, duobus navalibus prœliis victi, poſt longam obſidionem poteſtati Cæſaris ſe permiſerunt. C. Antonius, legatus Cæſaris, malè contra Pompeianos in Illyrico rebus geſtis, captus eſt. In quo bello Opitergini Tranſpadani, Cæſaris auxiliares, rate ſuâ ab hoſtilibus navibus clauſâ, potiùs, quàm in poteſtatem hoſtium venirent, inter ſe concurrentes occubuerunt. C. Curio, legatus Cæſaris in Africâ, quum proſpere adverſùs Varum, Pompeianarum partium ducem, pugnâſſet, a Jubâ rege Mauritaniæ cum exercitu cæſus eſt. C. Cæſar in Græciam trajecit.

LIBRI CXI.

M. Cœlius Rufus prætor, quum ſeditiones in urbe concitaret, novarum tabularum ſpe plebe ſolicitatâ, abrogato magiſtratu pulſus urbe, Miloni exſuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, ſe conjunxit. uterque, quum bellum molirentur, interfecti ſunt. Cleopatra, Ægypti regina, a Ptolemæo fratre regno pulſa eſt. Propter Q. Caſſii prætoris avaritiam crudelitatemque Cordubenſes in Hiſpaniâ cum duabus Varianis legionibus a partibus Cæſaris deſciverunt. Cn. Pompeius, ad Dyrrachium obſeſſus a Cæſare, &, præſidiis ejus cum magnâ clade diverſæ partis expugnatis, obſidione liberatus, tranſlato in Theſſaliam bello, apud Pharſaliam acie victus eſt. Cicero in caſtris remanſit, vir nihil minùs quàm ad bella natus; omnibuſque adverſarum partium, qui ſe poteſtati victoris permiſerunt, Cæſar ignovit.

LIBRI

LIBRI CXII.

TREPIDATIO victarum partium in diversas orbis terrarum partes & fuga referuntur. Cn. Pompeius, quum Ægyptum petîsset, jussu Ptolemæi regis pupilli, auctore Theodoto præceptore, cujus magna apud regem auctoritas erat, & Pothino, occisus est ab Achillâ, cui id facinus erat delegatum, in naviculâ, antequam in terram exiret. Cornelia uxor & Sex Pompeius filius Cypron refugerunt. Cæsar, post tertium diem insecutus, quum ei Theodotus caput Pompeii & annulum obtulisset, & infensus est, & illacrimavit. sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit. Cæsar dictator creatus, Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, & inferentem bellum iisdem auctoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum magno suo discrimine vicit. Ptolemæus dum fugit, in Nilo navicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africâ per deserta cum legionibus iter, & bellum a Cn. Domitio contra Pharnacem parum prospere gestum continet.

LIBRI CXIII.

CONFIRMATIS in Africâ Pompeianis partibus, imperium earum P. Scipioni delatum est; Catone, cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et quum de diruendâ urbe Uticâ propter favorem civitatis ejus in Cæsarem deliberaretur, idque ne fieret, M. Cato tenuisset, Jubâ suadente, ut dirueretur; tutela ejus & custodia mandata est Catoni. Cn. Pompeius Magni filius in Hispaniâ, contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum adversùs Cæsarem renovavit. Pharnaces, Mithridatis filius, rex Ponti, sine ullâ belli morâ victus est. Quum seditiones Romæ a P. Dolabella tribuno plebis, legem ferente de novis tabulis, excitatæ essent, & ex eâ causâ plebs tumultuaretur, inductis a M. Antonio magistro equitum in urbem militibus, octingenti e plebe cæsi sunt. Cæsar veteranis cum

cum ſeditione miſſionem poſtulantibus dedit: &, quum in Africam trajeciſſet, contra copias Jubæ regis cum diſcrimine magno pugnavit.

LIBRI CXIV.

Bellum in Syriâ Cæcilius Baſſus, eques Romanus Pompeianarum partium, excitavit, relicto a legione Sex. Cæſare, quæ ad Baſſum tranſierat, occiſoque eo. Cæſar Scipionem prætorem, Afranium, Jubamque vicit ad Thapſum, caſtris eorum expugnatis. Cato, auditâ re, quum ſe percuſſiſſet Uticæ, &, interveniente filio, curaretur, inter ipſam curationem reſciſſo vulnere exſpiravit, anno ætatis quadrageſimo nono. Petreius Jubam ſeque interfecit. P. Scipio in nave circumventus honeſtæ morti vocem quoque adjecit: quærentibus enim imperatorem hoſtibus dixit, *Imperator bene ſe habet.* Fauſtus & Afranius occiſi. Catonis filio venia data. Brutus, legatus Cæſaris, in Galliâ Bellovacos rebellantes prœlio vicit.

LIBRI CXV.

Cæsar quatuor triumphos duxit; ex Galliâ, ex Ægypto, ex Ponto, ex Africâ. epulum & omnis generis ſpectacula dedit. M. Marcello conſulari, ſenatu rogante, reditum conceſſit. qui Marcellus beneficio ejus frui non potuit, a Cn. Magio Cilone cliente ſuo Athenis occiſus. Recenſum egit, quo cenſa ſunt civium capita centum quinquaginta millia. profectuſque in Hiſpaniam adverſùs Cn. Pompeium, multis utrinque expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, ſummam victoriam cum magno diſcrimine ad Mundam urbem conſecutus eſt. Pompeius Sextus effugit.

LIBRI CXVI.

C. Cæsar ex Hiſpaniâ quintum triumphum egit. Et, quum plurimi maximique honores ei a ſenatu decreti eſſent

eſſent, inter quos ut *Pater Patriæ* appellaretur, & ſacroſanctus, ac dictator in perpetuum eſſet, invidiæ cauſam adverſùs eum præſtitere, quòd ſenatui deferenti hos honores, quum ante ædem Veneris Genitricis ſederet, non aſſurrexit: & quòd a M. Antonio conſule collegâ ſuo, inter Lupercos currente, diadema capiti ſuo impoſitum in ſellâ repoſuit: & quòd Epidio Marullo & Cæſetio Flavo tribunis plebis, invidiam ei tanquam regnum affectanti moventibus, poteſtas abrogata eſt. Ex iis cauſis conſpiratione in eum factâ, (cujus capita fuerunt M. Brutus, & C. Caſſius, & ex Cæſaris partibus D. Brutus & C. Trebonius) in Pompeii curiâ occiſus eſt viginti tribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus ejus Capitolium. Oblivione deinde cædis ejus a ſenatu decretâ, obſidibus Antonii & Lepidi liberis acceptis, conjurati a Capitolio deſcenderunt. Teſtamento Cæſaris heres ex parte dimidiâ inſtitutus C. Octavius ſororis nepos, & in nomen adoptatus eſt. Cæſaris corpus, quum in campum Martium ferretur, a plebe ante roſtra crematum eſt. Dictaturæ honos in perpetuum ſublatus eſt. C. Amatius, humillimæ ſortis homo, qui ſe C. Marii filium ferebat, quum apud credulam plebem ſeditiones moveret, necatus eſt.

LIBRI CXVII.

C. OCTAVIUS Romam ex Epiro venit, (eò enim illum Cæſar præmiſerat, bellum in Macedoniâ geſturus) omnibuſque proſperis exceptus, etiam nomen *Cæſaris* ſumpſit. In confuſione rerum ac tumultu Lepidus pontificatum maximum intercepit. Sed M. Antonius conſul, quum impotenter dominaretur, legemque de permutatione provinciarum per vim tuliſſet, & Cæſarem quoque, petentem, ut ſibi adverſùs percuſſores avunculi adeſſet, magnis injuriis affeciſſet; Cæſar, & ſibi, & reipublicæ vires adverſùs eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitavit. Legiones quoque quarta & Martia ſigna, ab Antonio ad Cæſarem tulerunt. Deinde & complures, ſævitiâ M. Antonii, paſſim in caſtris ſuis trucidati, quia & ſuſpecti erant, ad Cæſarem deſciverunt. D. Brutus, ut petenti

petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupavit. Præterea discursus utriusque partis virorum ad accipiendas provincias, apparatusque belli continet.

LIBRI CXVIII.

M. BRUTUS in Græciâ sub prætextu reipublicæ & suscepti contra M. Antonium belli exercitum, cui Vatinius præerat, cum provinciâ in potestatem suam redegit. C. Cæsari, qui primus reipublicæ arma sumpserat, proprætoris imperium a senatu datum est cum consularibus ornamentis; adjectumque, ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit, missique ad eum a senatu legati de pace parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subjecit.

LIBRI CXIX.

C. TREBONIUS in Asiâ fraude P. Dolabellæ occisus est. Ob id facinus Dolabella hostis a senatu judicatus est. Quum Pansa consul malè adversùs Antonium pugnâsset, A. Hirtius consul cum exercitu superveniens, fusis M. Antonii copiis, fortunam utriusque partis æquavit. Victus deinde ab Hirtio & Cæsare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidum cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi junxit: hostisque a senatu cum omnibus, qui intra præsidia ejus essent, judicatus est. A. Hirtius, qui post victoriam in ipsis hostium castris ceciderat, & C. Pansa, e vulnere, quod in adverso prœlio exceperat, defunctus, in campo Martio sepulti sunt. Adversùs C. Cæsarem, qui solus e tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit, qui, D. Bruto, obsidione Mutinensi a Cæsare liberato, honore triumphi decreto, Cæsaris militumque ejus mentionem non satis gratam habuit: ob quæ C. Cæsar, reconciliatâ per M. Lepidum cum M. Antonio gratiâ, Romam cum exercitu venit, &, perculsis adventu ejus iis, qui in eum iniqui erant, quum annos novemdecim haberet, consul creatus est.

LIBRI

LIBRI CXX.

CÆSAR conſul legem tulit de quæſtione habendâ in eos, quorum operâ pater occiſus eſſet: poſtulatique eâ lege M. Brutus, C. Caſſius, D. Brutus, abſentes damnati ſunt. Quum M. Antonio vires Aſinius quoque Pollio & Munatius Plancus, cum exercitibus ſuis adjuncti, ampliâſſent, & D. Brutus, cui ſenatus, ut perſequeretur Antonium, mandaverat, relictus a legionibus ſuis, profugiſſet; juſſu Antonii, in cujus poteſtatem venerat, a Capeno Sequano interfectus eſt. C. Cæſar pacem cum Antonio & Lepido fecit; ita ut treſviri reipublicæ conſtituendæ per quinquennium eſſent ipſe, & Lepidus, & Antonius; & ut ſuos quiſque inimicos proſcriberent. in quâ proſcriptione plurimi equites Romani, centum triginta ſenatorum nomina fuerunt, & inter eos L. Paulli fratres M. Lepidi, & L. Cæſaris Antonii avunculi, & M. Ciceronis. hujus, occiſi a Popilio legionario milite, quum haberet annos ſexaginta tres, caput quoque cum dextrâ manu in roſtris poſitum eſt. Præterea res a M. Bruto in Græciâ geſtas continet.

LIBRI CXXI.

C. CASSIUS, cui mandatum a ſenatu erat, ut Dolabellam hoſtem judicatum bello perſequeretur, auctoritate reipublicæ adjutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eâdem provinciâ erant, in poteſtatem ſuam redegit. Dolabellam, in urbe Laodiceâ obſeſſum, mori coëgit. M. quoque Bruti juſſu C. Antonius captus, occiſus eſt.

LIBRI CXXII.

M. BRUTUS adverſus Thracas parum proſpere rem geſſit; omnibuſque tranſmarinis provinciis exercitibuſque in poteſtatem ejus & C. Caſſii redactis, coierunt Smyrnæ uterque ad ordinanda belli futuri conſilia. M. Meſſallæ Poplicolam fratrem victum communi conſilio condonaverunt.

LIBRI

LIBRI CXXIII.

SEX. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitivis, cum exercitu diu, sine ullâ loci cujusquam possessione, prædatus in mari, Messanam oppidum in Siciliâ primùm, deinde totam provinciam occupavit: occisoque A. Pompeio Bithynico prætore, Q. Salvidienum legatum Cæsaris navali prœlio vicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam trajecerunt, bellum contra Brutum & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africâ T. Sextium, Cassianarum partium ducem, prœlio vicit.

LIBRI CXXIV.

C. Cæsar & Antonius apud Philippos vario eventu adversùs Brutum & Cassium pugnaverunt, ita ut dextra utriusque cornua vincerent, & castra quoque utrinque ab iis, qui vicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors Cassii fecit: qui, quum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi conscivit. Altero deinde prœlio victus M. Brutus & ipse vitam finivit, exorato Stratone fugæ comite, ut sibi gladium adigeret, annorum circiter quadraginta. inter quos Q. Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV.

C. CÆSAR, relicto Antonio, transmarinæ provinciæ ex parte imperium ei cessit: reversus in Italiam veteranis agros divisit. Seditiones exercitûs sui, quas corrupti a Fulviâ, M. Antonii uxore, milites adversùs imperatorem suum concitaverant, cum gravi periculo inhibuit. L. Antonius consul, M. Antonii frater, eâdem Fulviâ consiliante, bellum Cæsari intulit; receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant, & M. Lepido, qui custodiæ urbis cum exercitu præerat, fuso, hostiliter in urbem irrupit.

LIBRI

LIBRI CXXVI.

C. CÆSAR, quum eſſet annorum viginti trium, obſeſſum in oppido Peruſiæ L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, & repulſum, fame coegit in deditionem venire; ipſique & omnibus militibus ejus ignovit. Peruſiam diruit. redactiſque in poteſtatem ſuam omnibus diverſæ partis exercitibus, bellum citra ullum ſanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

PARTHI, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt: victoque Decidio Saxâ, M. Antonii legato, totam eam provinciam occupaverunt. M. Antonius, quum ad bellum contra Cæſarem gerendum incitaretur, uxore Fulviâ dimiſsâ, ne concordiæ ducum obſtaret, pace factâ cum Cæſare, ſororem ejus Octaviam in matrimonium duxit. Q. Salvidienum, conſilia nefaria contra Cæſarem molitum, indicio ſuo protraxit, iſque damnatus mortem ſibi conſcivit. P. Ventidius, Antonii legatus, Parthos, prœlio victos, Syriâ expulit, Labieno eorum duce occiſo. Quum vicinus Italiæ hoſtis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & commercium annonæ impediret, cum eo poſtulatam pacem Cæſar & Antonius fecerunt, ita ut Siciliam provinciam haberet. Præterea motus Africæ & bella ibi geſta continet.

LIBRI CXXVIII.

QUUM Sex. Pompeius rurſus latrociniis mare infeſtum redderet, nec pacem, quam acceperat, præſtaret, Cæſar, neceſſario adverſùs eum bello ſuſcepto, duobus navalibus prœliis dubio eventu pugnavit. P. Ventidius, legatus M. Antonii, Parthos in Syriâ prœlio vicit, regemque eorum occidit. Judæi quoque a legatis Antonii ſubacti ſunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX.

ADVERSUS Sex. Pompeium vario eventu navalibus prœliis pugnatum eſt: ita ut ex duabus Cæſaris claſſibus altera, cui Agrippa præerat, vinceret; alterà, quam Cæſar duxerat, deletà, expoſiti in terram milites in magno periculo eſſent. Victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, qui ex Africà velut ad ſocietatem belli, contra Sex. Pompeium a Cæſare gerendi, trajecerat, quum bellum Cæſari quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumviratûs honore, vitam impetravit. M. Agrippa navali coronâ a Cæſare donatus eſt: qui honos nulli ante eum habitus erat.

LIBRI CXXX.

M. Antonius, dum cum Cleopatrâ luxuriaretur, tardè Mediam ingreſſus, bellum cum legionibus octodecim & ſexdecim millibus equitum Parthis intulit: & quum, duabus legionibus amiſſis, nullâ re proſpere cedente, retro rediret, inſecutis ſubinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitûs periculo, in Armeniam reverſus eſt, viginti & uno diebus trecenta millia fugâ emenſus. Cir. a octo millia hominum tempeſtatibus amiſit.tempeſtates quoque infeſtas, ſuper tam infeliciter ſuſceptum Parthicum bellum, culpâ ſuâ paſſus eſt: quia hiemare in Armeniâ nolebat, dum ad Cleopatram feſtinat.

LIBRI CXXXI.

SEX. Pompeius, quum in fidem M. Antonii veniret, bellum adverſus eum in Aſiâ moliens, oppreſſus a legatis ejus, occiſus eſt. Cæſar ſeditionem veteranorum, cum magnâ pernicie motam, inhibuit: Iapydas, & Dalmatas, & Pannonios ſubegit. Antonius Artavaſdem, Armeniæ regem, fide datâ perductum, in vincula conjici juſſit, regnumque Armeniæ filio ſuo, ex Cleopatrâ nato, dedit; quam uxoris loco, jam pridem captus amore ejus, habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

CÆSAR in Illyrico Dalmatas domuit. Quum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex quâ duos filios habebat, Philadelphum & Alexandrum, neque in urbem venire vellet, neque, finito triumviratûs tempore, imperium deponere, bellumque moliretur, quod urbi & Italiæ inferret, ingentibus tam navalibus quam terrestribus copiis ob hoc contractis, remissoque Octaviæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu trajecit. Pugnæ deinde navales & prœlia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII.

M. Antonius, ad Actium classe victus, Alexandriam profugit; obsessusque a Cæsare, in ultima rerum desperatione, præcipuè occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus, se ipse interfecit. Cæsar, Alexandriâ in potestatem redactâ, Cleopatrâ, ne in arbitrium victoris veniret, voluntariâ morte defunctâ, in urbem reversus, tres triumphos egit: unum ex Illyrico, alterum ex Actiacâ victoriâ, tertium de Cleopatrâ, imposito fine civibus bellis altero & vigesimo anno. M. Lepidus, Lepidi, qui triumvir fuerat, filius, conjuratione contra Cæsarem factâ, bellum moliens, oppressus & occisus est.

LIBRI CXXXIV.

CÆSAR, rebus compositis, & omnibus provinciis in certam formam redactis, *Augustus* quoque cognominatus est: & mensis Sextilis in honorem ejus appellatus est. Quum ille conventum Narbone ageret, census a tribus Galliis, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum adversùs Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes, a M. Crasso gestum, refertur.

LIBRI

LIBRI CXXXV.

BELLUM a M. Craffo adverfùs Thracas, & a Cæfare adversùs Hifpanos geftum refertur: & Salaffi, gens Alpina, perdomiti.

LIBRI CXXXVI.

RHÆTIA a Ti. Nerone & Drufo, Cæfaris privignis, domita. Agrippa, Cæfaris gener, mortuus; & a Drufo cenfus actus eft.

LIBRI CXXXVII.

CIVITATES Germaniæ, cis Rhenum & trans Rhenum pofitæ, oppugnantur a Drufo, & tumultus, qui ob cenfum exortus in Galliâ erat, compofitus; ara Cæfari ad confluentem Araris & Rhodani dedicata, facerdote creato C. Julio Vercondari Dubio Æduo.

LIBRI CXXXVIII.

THRACES domiti a L. Pifone; item Cherufci, Tencteri, Chatti, aliaque Germanorum trans Rhenum gentes fubactæ a Druso referuntur. Octavia, foror Augufti, defuncta, antea amiffo filio Marcello: cujus monumenta funt theatrum & porticus, nomine ejus dedicata.

LIBRI CXXXIX.

BELLUM adverfùs Tranfrhenanas gentes a Drufo geftum refertur, in quo inter primores pugnaverunt Senectius & Anectius tribuni, ex civitate Nerviorum. Dalmatas & Pannonios Nero, frater Drufi, fubegit. Pax cum Parthis facta eft, fignis a rege eorum, quæ sub Craffo, & poftea fub Antonio capta erant, redditis.

LIBRI

LIBRI CXL.

BELLUM adversùs Germanorum trans Rhenum civitates, gestum a Druso, refertur. Ipse ex fracturâ, equo super crus ejus collapso, tricesimo die, quàm id acciderat, mortuus est. corpus a Nerone fratre, qui, nuncio valetudinis evocatus, raptim adcurrerat, Romam pervectum, & in C. Julii tumulo conditum. Laudatus est a Cæsare Augusto vitrico, & supremis ejus plures honores additi.

INDEX

Rerum & locutionum, earum præcipuè quæ in notis explicantur vel utcunque illustrantur.

Numeri paginas indicant.

A.

Dare

D.

E.

F.

Flos.

Italia

Sepire.

T.

U.

INDEX

INDEX

IN

TITI LIVII

HISTORIARUM LIBROS:

Numeri Romani libros indicant Livianos; Arabici librorum capita.

Ædes

Ædes

Ægium,

Agrigentum,

Albula,

Ancona

Anitorgis

ejus

Ariarathes,

M.

dicant

B

C.

Cæri-

C.

Cam-

M.

Car-

Carystus

Classico

oratio

Clupea

— Min-

Com-

Corax,

Cuſibi,

D

Empori-

—— sex-

Flac-

se

suos

ei

Lao-

cum

Lectisternium

ad

tus

C. Lu-

Lupa

Mace-

Mænium

Magiſ-

L. Ma-

creatur

spolia

O

O

—— C.

Ossa

Parthenius

Pela-

de

C. Po-

M.

Proculus

Quæstorium

R.

&

S.

Saturnalia

Seniorum

A. Servilius

C. Sicinius,

Marius

 Stobi

T

L.

—— Græcis

Theatrum

Thrauſi,

Toga

M.

Triumphum

Tryphon

quæ

Victoriæ

tate

Virginiæ

X

Z

FINIS.

Nuper in lucem prodiit opus Anglice scriptum, (auctore JOHANNE WALKER, olim Collegii Dubliniensis Socio,) cui titulus *The* PHILOSOPHY OF ARITHMETIC, (*considered as a branch of Mathematical science*) *and the* ELEMENTS of ALGEBRA.